Concursul
Tânărului
European

O SĂPTĂMÂNĂ LA BRUXELLES

magazin istoric

SERIE NOUĂ — SEPTEMBRIE 1994

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVIII — nr. 9 (330)
septembrie 1994

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă (responsabil de număr), Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ştefan
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram, Mădălina Albu
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundaţia Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — Bucureşti, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

SUMAR

Adevărul — singura armă a istoricului: Al. Papiu-Ilarian 2
Munţii-zei ai Daciei şi ai Galiei: Ion Conea 3
1944. Pagini de jurnal: Ioan Hudiţă 7
În Bucureşti, acum 50 ani 14
Necunoscuta Bodnăraş: Gh. Iavorschi 18
Întrevederea Armand Călinescu - Nae Ionescu: A.D. Baranga 20
Din istoria colaborării S.S.I. — Abwehr: Cristian Troncotă 28
Un pionier al dreptului penal internaţional — Eugen Aroneanu: F. M. de Balasy 33
1937. Împreună cu Nicolae Titulescu: Savel Rădulescu 34
România între tranziţie şi adaptare: Stephen Fisher-Galaţi 40
Februarie 1945. 300 000 de germani din România sub ameninţarea deportărilor sovietice: Dinu C. Giurescu 42
Enigmele Cetăţii Albe: Ştefan S. Gorovei 44
File de cronică — familia Conachi: Paul Păltănea 48
Semit — din istoria unui cuvânt: Mireille Hadas-Lebel 51
1946. Dialog epistolar G.T. Kirileanu - principesa Ileana 53
Frankfurt am Main — un destin istoric: Pierre Monnet 55
Intrigi şi intriganţi de la începutul veacului trecut: D. Hîncu 58
Cei mai secret nume din NKVD: Pavel A. Sudoplatov 62
Morţi din ambiţia lui Stalin: Boris Medovoi 69
Din însemnările aviatoarei americane: D.B. Tanner 71
Duelul — o modă condamnată: E. Bourassin 76
Hitler şi Franco faţă în faţă: Vasile Şandru 81
Legiunea străină — istorie şi profesionalism: J.P. Bernier 85
• Cărţi sosite la redacţie... 27, 91 • Concursul Tânărului European. O săptămână la Bruxelles... 41 • Curierul F.C.M.I.... 84 • Istoria şi şcoala... 89 • Rebus istoric... 93 • Dialog cu cititorii 94

AL. PAPIU-ILARIAN

Adevărul —

singura armă a istoricului

Când m-am apucat de lucru, nu-mi erau necunoscute piedicile cu care are a lupta istoricul. Dacă C. Sallustius s-a putut plânge cât e de greu a scrie istoria „pentru că, mai întâi, după cum zice el, limba se cuvine să corespundă faptelor și să fie demnă de ele. A doua, pentru că dacă spun faptele cele rele ale oamenilor, cei mai mulți te inculpă de invidie și ești plăcut numai când vorbești de fapte virtuoase e [și] glorioase pe cari fiecare le crede ușoare".

Cu atât mai mult le simte un român aceste greutăți, mai vârtos, când scrie istoria timpului de față, unde are de a face cu persoane cari se află încă în viață...

Cu mult mai tare simte un român cealaltă greutate acceptată [arătată] de Sallustius, greutatea din punctul considerațiunilor generale, mai ales când scriu faptele oamenilor ce se află între noi e [și] mai vârtos când românii din imperiul Austriei, până acum fără viață publică și fără publicitate de tipar, nu s-au învățat încă a-și vedea faptele date în judecăți publice.

Aici, prin urmare, mi se poate întâmpla și mie ce zise Sallustius că unii să-mi impite invidia ver [ori] voința de rău, alții să mă inculpe de lingușitor și parțialitate. Dar eu luai blancia [balanța] în mână și aruncai într-o cumpănă toate considerațiunile personale, iar în cealaltă cumpănă pusei însemnătatea evenimentelor din anii 1848 și 1849, importanța docu-

mentelor relative la aceste evenimente și emolamentul [emulația] gintei noastre, în fine, scopul ce mi l-am propus de la început: să las posterității române o icoană vie și adevărată a acestor mari evenimente, la care au luat parte și românii ca factori principali și cari sunt scrise în inima mea și a tuturor românilor.

După ce mă convinsei că aceste din urmă cumpănesc pe cele dintâi, alegerea nu-mi fu grea; călcai peste considerațiunile personale și mă înarmai cu singura armă cu care te poți înarma în istorie: cu Adevărul.

Spre a scrie o istorie adevărată a întâmplărilor din anii din urmă, nu se cere decât ochi sănătoși, studiu în culegerea documentelor, bunăvoință, amore de adevăr și inimă de a-l spunere.

Evenimentele acestea se petrecură sub ochii noștri și sunt încă în via memorie a oamenilor. La unele am luat eu însumi parte de-a dreptul, prin urmare pot zice că am scris ceea ce văzurăm cu toții.

De la mine n-am adaus nimica și critică încă nu am făcut decât unde era neapărat de lipsă [nevoie]. Am lăsat la o parte și caracteristica persoanelor, care de altminteri se cere în orice istorie pragmatică pentru că multe întâmplări se explică numai din caracterul oamenilor ce intră la medi-locul [mijlocul] ca actorii. Dară în locul acela am lăsat pretutindeni ca faptele să vorbească ele de la sine și am produs [prezentat] în tot locul documente spre întărirea lor.

Adevărul fiindu-mi legea supremă și luceafărul întru toate, l-am scris fără sfială și l-am spus amicului și inamicului într-o formă fără părtinire.

Cu toate însă că m-am adoperat [străduit] cu toate puterile a-l afla și a-l spune. să poată să afle cineva și în acest op [volum] erori și scă[de]ri de cari nu e scutit n[ici] un lucru omenesc; însă aces[te]a din urmă le voi plini, cele dintâi le voi îndrepta cu toată promptitudinea îndată ce mi se vor descoperi cu inimă amatoare, nu din studiu [părtinire] și din mânie, care nu merită nici un preț.

(Prefață la *Istoria românilor din Dacia Superioară*, tom. II, Viena, 1852; fragmente)

MUNŢII-ZEI AI DACIEI ŞI AI GALIEI

ION CONEA

Geografie şi istorie românească **se intitulează volumul publicat în vara lui 1944 de Ion Conea (1902-1974;** Magazin istoric, **nr. 5/1987), unul dintre geografii noştri de seamă,** cu importante **contribuţii şi în istoriografie, îndeosebi în ceea ce priveşte istoria veche şi medie a românilor (cetăţile dacice din munţii Orăştiei, începuturile statelor feudale, familia Basarabilor întemeietori etc.).**

Am ales din această carte — astăzi raritate bibliografică — paginile pe care autorul le închină Daciei şi Galiei, locuitorilor acestor străvechi ţări care, deşi aflate la extremităţile de apus şi de răsărit ale continentului, prezintă multe similitudini. Între dacica Sarmizegetusa, capitala lui Decebal, şi galica Gergovia, unde Vercingetorix a rezistat, în 52 i.Chr., atacului condus de Cezar, I. Conea evidenţiază asemănări care şi-au pus amprenta pe o întreagă istorie.

Câteva cuvinte despre acest volum. Reuneşte studii, articole, conferinţe ale autorului din anii '30-'40. „Dedic această carte — menţionează I. Conea — în care am pus inimă, ardeleanului cu inimă mare, dr. Camil Manuila, care vizitând cetăţile dace din munţii Stelului — grandioasă ingemănare de geografie şi istorie autohtonă — a cerut să fie trecută asupră-i dezgroparea integrală a uneia din ele — cetatea muntelui Piatra Roşie".

Volumul se afla sub tipar în aprilie 1944, când în urma bombardamentului aliat, între alte edificii bucureştene, a fost avariată şi tipografia „Cărţii Româneşti" (Magazin istoric, **nr. 2/1992). În acest dezastru, notează Ion Conea, „toate clişeele cărţii, împreună cu altele multe încă au pierit: biete victime nevinovate ale bombardamentului aliat din 4 aprilie 1944". Îşi au şi cărţile, într-adevăr, soarta lor!**

Dar să revenim la paginile dedicate de I. Conea similitudinilor de civilizaţie şi istorie daco-galice, intitulate, în volum, Sarmizegetusei şi Gergoviei, comună închinare **şi pe care le reproducem în intenţia de a repune în circuitul istoriografic actual şi alte pagini mai puţin ştiute sau uitate din opera înaintaşilor.**

Atât titlul cât şi subtitlurile ne aparţin. (I.L.)

Drumurile care merg...

La „College de France", Camille Julian ținea cândva una din acele prelegeri ale lui, la care nici măcar jumătate din publicul venit să-l asculte nu putuse încăpea în sală: *Virtuțile eterne ale Galiei.* Era vorba, în ea, de virtuțile istorice și politice ale acelui organism geografic care odinioară se numise Galia, care astăzi se cheamă Franța. Caracterizarea de organism aplicată pământului cuprins între hotarele numite cândva de Cezar nu e a noastră — și nu e nici de azi, ci este veche și se datorește lui Strabo, geograful grec de la începutul erei creștine: „Galia este, spusese acesta, un organism construit ca după dorință, parcă în virtutea unei previziuni inteligente". Încă de pe atunci se observase, așadar, cât de unitar e pământul Franței; pe cât de variat în construcția lui de amănunt, pe atât de unitar închegat, totuși, în totalitatea lui: Galia e una din acele „patrii predestinate", cărora nimic nu le lipsește spre a-și ajunge loru-și sub toate raporturile — opere ale zeilor, domicilii ideale popoarelor.

„Acest cuvânt, acest nume de Galia — spunea istoricul — este, ca toate acele nume care fac corp cu regiuni naturale precis conturate — este o forță eternă, o putere în timp și spațiu, care poruncește oamenilor, care călăuzește pe șefii de popoare, care stăpânește destinele. Atunci când natura a zămislit și modelat Galia și când istoria a sancționat faptul, atunci... a apărut pe pământ o forță imperioasă ce nu mai putea să piară și căreia regii oamenilor trebuiau să i se supună...

Etrange et mystérieuse puissance que celle de ce mot de Gaule!" [Stranie și misterioasă puterea acestui cuvânt — Galia!].

Unitatea Galiei provenea, mai ales, din concordanța râurilor și a fluviilor sale. Priviți, în adevăr, și vedeți ce simplă e schema râurilor ei. Șase din ele pleacă în forma unui semi-evantai spre Ocean, spre vest și nord: Adour, Garonne, Loire, Seine, Meuse, Moselle. În partea cealaltă — se îndreaptă spre Mediterana o singură dar puternică și foarte lungă arteră, formată din Saône și Rhône, alergând dinspre nord spre sud și aproape atingându-și izvoarele cu ale celor șase pornite de dincolo. Trebuie să recunoașteți că aceasta constituie în adevăr o capodoperă — în fața căreia știau ei de ce se extaziau geografii greci, experți — heleni, ce erau — în sesizarea și prețuirea frumosului — și... nu putem să nu ne oprim și să întrebăm: nu este, oare, și mai în-raze-dispusă, nu e și mai simetrică și, deci, și mai capodoperă, harta apelor românești?

Nu pleacă acestea toț dintr-o inimă geografică de munți, în care unele — cum e Oltul și Mureșul — aproape că stau să-și atingă chiar izvoarele? Nu sunt ele un imens și măreț evantai rotund de ape? Dar apropierea dintre cele două patrii se poate continua. Iată-l pe istoricul francez vorbind, după fluvii, despre munții și Podișul Central al Galiei: „Dar natura, ar spune cineva care s-ar mulțumi doar cu o superficială privire a hărții Galiei, a pus un greu obstacol între cele două familii de fluvii, între aceste «drumuri care merg» — cum le spunea Pascal; n-a ridicat ea, acolo, spinările Munților Centrali, pe ale Micilor Pirinei, ale Cevenilor, ale Morvanului, ale Vosgilor? Este, cu alte cuvinte, pe această linie, ca un fel de perete stâncos, zidit să despartă două aspecte nu numai ale pământului, dar și ale cerului, orizontul oceanic de cel mediteranean: iată Galia — ar spune aceia — despărțită în două părți, pe care munții le împiedică a se uni" (ce mai obiecție, bună de împrumutat de unii vecini ai noștri și... de oferit Carpaților și nouă; dar nu, fiindcă... iată că vine răspunsul): Vercingetorix-martirul.

„Liniștiți-vă, răspunde Camille Julian. Strămoșii noștri nu fugeau de munți; pe ei, munții în loc să-i despartă îi uneau: ei trăiau ÎN și PRIN munți. Munții erau vatra securității lor militare și vatra fraternității lor religioase. Doar și latinii chiar, înainte de a se grupa în valea Tibrului, își aveau centrul de întâlnire cu zeii lor pe munții vecini — și Jupiter, înainte de a se instala aproape de fluviu, și-a avut reședința mult timp în vârful muntelui Albanus.

Treceți în revistă orașele mai însemnate ale Galiei vechi: ele odihneau pe vârfuri înalte de munți: *Gergovia* pe un pinten de munte în Auvergne, *Bibracte* pe o terasă în Morvan — și, mai sus de cât Bibracte și Gergovia, mai aproape de cer, veți contempla, în vârful muntelui

Puy-de-Dôme, reședința divinității supreme a triburilor galice. Pentru că *acolo*, în aceste masive, înalte, puternice și dominatoare, s-au format și au trăit cele mai puternice triburi ale Galiei independente, acelea care au luptat cel mai mult pentru realizarea unității naționale a acestei Galii: Eduii din Morvan și Arvernii din Podișul Central.

Muntele forma ca un sâmbure de rezistență, el era ca un enorm și natural donjon în jurul căruia se constituiau și se îngrămădeau societățile politice. Vercingetorix, campion și martir al întregii Galii, a fost fiul celui mai înalt munte al acesteia. Iar cel mai mare zeu al Galiei devenite romană tot pe muntele Puy-de-Dôme își avea reședința; acolo se ridicase templul cel mai bogat și cel mai mult vizitat: până într-atâta își exercita muntele forța lui de coeziune asupra pământurilor învecinate...

Pentru Galia, așadar, munții erau zei. Și, evident, erau în cult mai ales munții în care natura apărea sub aspectul ei cel mai grandios. Muntele Beuvray, căruia eduii îi spuneau *Bibracte* și pe care aceștia aveau să-și ridice capitala lor, era o zeiță — așa cum ne spune clar o inscripție. Iar Puy-de-Dôme, vestitul munte din Podișul Central, era și el un zeu: *Dumios* sau *Dumias*. Munții, patru gali, erau fortărețe naturale, loc de refugiu și erau ca niște rugăciuni de piatră înălțate spre cer".

Aceasta, acolo în Galia. Iar dincoace, în Dacia noastră, lucrurile erau neverosimil de la fel. Adică exact la fel. Ajunge să spunem în loc de gali, daci: în loc de Dumios, Cogaeonum; Burebista, în loc de Luern sau Bituit; Decebal, în loc de Vercingetorix; Argedava ori Sarmizegetusa, în loc de Bibracte sau Gergovia — și să rămână restul textului neschimbat; așa de departe, de *intim*, merge similitudinea între ce era dincolo și ce dincoace. Era de așteptat, spun istoricii Franței, ca tribul arvernilor din munții Podișului Central (era să spun: transilvan), era de așteptat ca țara lor de munți în centru să ajungă a guverna Franța sub gali; țara lor era centrul geografic al Galiei și deținea cele mai înalte locuri ale acesteia: în cuprinsul ei se înălța acest Puy-de-Dôme, în vârful căruia oamenii, adoratori ai piscurilor înalte, erau invincibil atrași spre a-și căuta acolo zeul..., ea avea locurile de refugiu inviolabile, *ea* cuprinsul dominator al platourilor Gergoviei, totul făcut ca pentru a adăposti și ține strâns o națiune. *„În acele vremuri de credință, în care omul vedea și simțea peste tot în natură expresia unui gând divin, el putea cu adevărat spune că această țară de munți pe care o numim azi Auvergne (după numele, păstrat, al Arvenilor gali cari o locuiau) fusese zidită de zei spre a servi de soclu Galiei și de tron regelui ei"...*

Mai e nevoie, oare, să ne întrebăm unde era Auvergne a noastră, unde inima etnică, politică și militară a Daciei? Unde munții cu cetățile și capitalele lui Burebista și Decebal? În oarecari munți ai Transilvaniei, desigur!

În aceia, anume, din cari Streiul își culege izvoarele și cărora el le formează, după aceea, hotarul dinspre vest; din care și Lotrul își culege o parte din ape; din care pleacă (și pe care-i mărginește după aceea dinspre est) și acea apă pe care greșit o numim cu numele străin de Sebeșul, când numele ei românesc este Frumoasa (a descris-o și și-a făcut casă, pe valea ei, sub Surianul și Vârful lui Pătru, Mihail Sadoveanu). Aci, în acești munți, ERA INIMA. Ca și galii, așa și dacii: ei nu se temeau de munți și nu fugeau (ba dimpotrivă!) de ei. La fel cum dincolo munții nu rupeau țara în două ci, dimpotrivă, o adunau și o închegau în unitate, așa Carpații adunau și închegau într-o unitate la fel întreaga făptură rotundă a pământului — dacic ieri, românesc astăzi.

În munții dintre Gorj și regiunea Orăștiei — și mai ales pe fața lor nordică — își aveau dacii cetățile pe vârfuri și versante, își aveau altarele, templele în care-și venerau zeii și practicau cultul soarelui „prin focuri mari, adevărate incendii" de care se luminau toți munții, până la mari depărtări.

Neînvins vreodată

Noi credem, azi, că dacă, în zilele noastre, mai ales câmpiile sunt populate și munții oarecum părăsiți, credem că așa era și pe atunci. Ci nu. Au fost perioade de timp, în istoria omului și a poporului dacic, în care mun-

• În pp 3-5: cronică dacică pe Columna lui Traian din Roma

ții și dealurile de sub strașina lor erau, în primul rând, casă și spațiu... să-i zicem vital, omului. Sunt, și în destinul formelor de relief ale pământului, se succed (mai bine spus) perioade de înălțare cu perioade de cufundare în somnolență, de cădere din prestigiu. Dar omul de la munte îți va arăta și astăzi urme de vechi arături pe înălțimi și-ți va spune că „sunt de când cu *puédia,* de când gemeau de lume munții" — pentru că omul din Carpați nici astăzi nu privește și nu judecă pământul cu ochi și minte de București sau de Caracal, ci cu ochi și minte de om și de neam carpatic, așa cum (și de aceea, în primul rând, nu ne înțelegem noi cu ei) vecinii noștri dinspre apus privesc istoria cu ochii nomadului de stepă, care e înclinat să vadă în orice munte un hotar (deși, când e vorba de munții Apuseni, închid ochii și se fac că... nu-i văd).

Cine nu vrea să înțeleagă cât de carpatic era neamul dacilor și cât de mult adevăr zace în cele ce scria istoricul roman: „Dacii țin munții, în timp ce pe șesurile din jur cutreieră barbarii în goana cailor", — acela să meargă la Orăștie; de acolo să plece pe valea cu același nume spre munți, să se oprească la Costești și, tot mai în munte, să treacă la Luncani, la Piatra Roșie, la Vârful lui Hulpe — și să se oprească cel mai mult la cetatea cea mare, *Capitala* de la Grădiștea Muncelului. Va vedea cum cetățile dace stau cu zecile în munții de acolo și se întrepătrund din toate părțile cu castrele romane în care legionarii Romei poposeau înainte de asaltul asupra cutărei sau cutărei dintre fortărețele cu care Decebal umpluse munții de acolo. Va vedea că acesta și Burebista au fost în adevăr doi din marii regi ai lumii vechi europene; va vedea, acolo, una din cele mai puternice și mai impresionante capitale ale acestei lumi — și va înțelege de ce Camille Julian, în a sa *Istorie a Galiei,* nu putea scrie decât astfel despre daci și Burebista:

„Un trib modest,la început. Dar — un complex de împrejurări fericite și câțiva șefi abili făcură din daci, pe vremea lui Pompei, cea mai mare putere a Europei... Olbia, care rezistase la cinci secole de asalturi barbare, fu cucerită și distrusă — și de atunci înainte dacii, stăpâni ai țărmului Mării, ai gurilor marilor fluvii (din nord-vestul Pontului Euxin) și stăpâni peste pământurile roditoare din sudul Rusiei, putură ridica pretenții pentru un rol suveran. Pe Dunăre în sus, urcară spre Europa Centrală; înfrânseră repede pe galii-scordisci din părțile Belgradului de azi; cuceriră Câmpia panonică de la ultimii stăpânitori ai celtului Segovese; înfrânseră pe boii din Boemia și pe noricii din Stiria; galii fură și ei bătuți în lupte sângeroase... Din Viena și până la Odessa imperiul dacilor stăpânea cele mai valoroase drumuri și cele mai importante vaduri de comerț, ca și pământurile cu solul și subsolul cel mai bogat din Europa Centrală. În jurul lui Burebista și al lui Deceneu dacii delirară de entuziasm și de încredere în puterile lor, vreme de trei decenii. Iar Burebista (în lunga lui domnie glorioasă, de aproximativ 30 de ani) nu fu învins nici măcar o singură dată: «il ne fut vaincu pas une seule fois»)".

Sau, și mai bine, să... întoarcem și să vorbim așa: un astfel de rege și un astfel de popor nu puteau să aibă, drept capitală, cine știe ce umilă așezare umană, așezată într-o oarecare modestă vale mlăștinoasă. Ci, așa cum impunătoarele ruine de la Grădiștea Muncelului o arată (ruine ce se odihnesc la 1 250 m altitudine), o capitală în adevăr măreață — unică pe vremea aceea în Europa, vrednică de acel rege și de acel popor de eroi, pe care Burebista îl oțelise în vântul largului și îl călise în gustul și experiența orizonturilor mari. Cetatea și capitala aceea erau ale unui rege care zidea dintr-o mare perspectivă, în timp și spațiu, pentru o seminție de oameni născută să nu mai piară.

La un secol și jumătate după Burebista, rege în această glorioasă capitală era Decebal, cel care se luptă din ea (și din celelalte cetăți, cetățui și bastioane ce se răsfirau cu zecile pe munții din jur, acoperind și apărând cetatea-mamă din inima munților) împotriva lui Traian, așa cum Vercingetorix, dincolo, se luptase din Gergovia împotriva lui Cezar... A, Gergovia! — cea mult mai modestă decât Sarmizegetusa, dar pe care cultul pentru istoria națională a francezilor a făcut-o de mult celebră, în timp ce Sarmizegetusa dacică... cine s-o știe de peste hotare, când noi înșine — încă — nu ne-o cunoaștem?

Suntem datori să dezgropăm până la ultima piatră aceste ruine, în care stă închis un trecut de nepieritoare glorie — și suntem datori, după aceea, să le facem cunoscute și altora, mai ales acelora, cărora trebuie să le respingem disprețul și să le ucidem amenințările. A ignora acest trecut înseamnă a-ți suprima singur istoria, înseamnă a trăda România. Să ne dăm, drept aceea, cât mai mulți întâlnire, în vara aceasta și în toate cele ce vor să vină, acolo în munții de la izvoarele Streiului, ale Lotrului și ale Frumoasei, adică acolo unde — cum spunea mareșalul Pétain acum două veri în fața ruinelor Gergoviei, — „l'Histoire prend ses sources" [istoria își trage izvoarele]. ■

Un fruntaş naţional-ţărănist depune mărturie în faţa istoriei

• Mihalache a avut curajul să-l contrazică pe mareşal • Pentru rege, Maniu este un bun cunoscător de oameni • Există şi probleme prea subtile pentru rege? • Unde va fi ascuns Antonescu şi cine îl va păzi? • Mareşalul ar putea provoca o adevărată baie de sânge • Câteva sandviciuri şi două sticle de bere • Cred că regele nu mai poate da înapoi. • Dacă mai aşteptăm ne trezim cu ruşii la Bucureşti.

IOAN HUDIŢĂ: PAGINI DE JURNAL

Aşa cum s-a putut constata şi din fragmentele publicate în numărul anterior, ofensiva declanşată de comandamentul sovietic pe frontul Iaşi-Chişinău, incapacitatea forţelor germano-române de a stăvili înaintarea inamicului în interiorul României au pus în faţa tuturor perspectiva dramatică a transformării celei mai mari părţi a teritoriului naţional în zonă de operaţii şi instituirea unui regim oficial de ocupaţie militară sovietică, cu eventualitatea unui guvern gata făcut la Moscova şi adus la Bucureşti. Dacă până atunci opoziţia democratică făcuse eforturi deosebite pentru a realiza o desprindere a României din alianţa cu Germania înaintea prăbuşirii rezistenţei militare româno-germane, după declanşarea masivei ofensive sovietice totul a trebuit rezolvat înainte ca armata roşie să ajungă la Bucureşti.

Câteva secvenţe din prima fază a acestei curse contra-cronometru în care s-a angajat opoziţia din România au fost urmărite de cititori în numărul trecut al revistei. De astă dată, vom afla ce s-a întâmplat în zilele de 22 şi 23 august 1944, până în momentul arestării celor doi Antoneşti. Reamintim că întreruperile de text (referirile la fapte colaterale sau de familie şi universitate) au fost marcate prin trei puncte, iar completările noastre prin paranteze drepte.

Dan BERINDEI

1944

Marţi, 22 august. La opt şi jumătate plecăm la Bucureşti cu Leucuţia, Ghiţă Pop şi Maniu. La locuinţa acestuia ne aştepta Borcea să ne spună că Sănătescu vrea să ne vadă la 11.30 la locuinţa lui Lupu. Voi fi numai eu prezent, întrucât la această oră Maniu vede pe Dinu Brătianu; el va veni ceva mai târziu. El [Borcea] îmi spune că din ceea ce a vorbit cu Sănătescu în dimineaţa aceasta a înţeles că el e f. optimist în privinţa atitudinei mareşalului, „fiind convins că el va ceda la rugămintea regelui, bucuros că scapă de răspundere într-un moment atât de grav". Sănătescu crede că Antonescu şi colaboratorii săi apropiaţi se vor retrage în Elveţia. I-am răspuns lui Borcea că mă îndoiesc mult de resemnarea lui Antonescu şi de dispoziţia lui de a demisiona de bună voie. „Ce ne facem atunci, zice Borcea, căci Sănătescu nu este omul care să-l forţeze pe mareşal să cedeze puterea?" „În cazul acesta, i-am răspuns eu râzând, poate face acest lucru regele, căci e acum major şi are şi el un cuvânt de spus în treburile ţării". „E f. riscant", continuă prietenul meu. „Ştiu, a fost răspunsul meu, dar se poate omletă fără ouă sparte?"

...La 11.30 văd pe Sănătescu la locuinţa lui Lupu. El a venit însoţit ca deobicei de Borcea. La 10 el a văzut pe Antonescu, care se va duce

la rege, la ora unu. A vorbit cu el doar 10 minute, rămânând să continuie discuţia la Palat, în faţa regelui. Sănătescu are impresia că Antonescu „este încă optimist în aprecierea situaţiei de pe front". „Pe ce se bazează el, continuă Sănătescu, nu ştiu; el ne va da lămuriri la ora unu; în orice caz, situaţia din Moldova e f. gravă, ruşii apropiindu-se, în dimineaţa aceasta, de Vaslui, în timp ce trupele noastre dintre Iaşi şi Paşcani se retrag în dezordine spre Siret". Sănătescu vrea să-l întreb pe Maniu cum vede el constituirea noului guvern, pentru cazul că Antonescu s-ar arăta dispus să demisioneze. El a avut o discuţie în acest sens cu regele, care rămâne la hotărârea lui că şefii partidelor din Bloc trebuie să facă neapărat parte din noul guvern. „Fără ei, continuă Sănătescu, regele refuză categoric să-şi ia răspunderea formării unui nou guvern". Îi explic din nou lui Sănătescu punctul de vedere al nostru în această chestiune, însă nu cred că l-a convins. La 12 soseşte Maniu, pe care-l pun repede în curent cu situaţia, Sănătescu grăbindu-se să fie la Palat înainte de sosirea lui Antonescu. Maniu îi explică pentru ce nu e bine ca el şi Dinu Brătianu să facă parte din noul guvern care trebuie făcut numai din militari, întrucât el are misiunea de a încheia armistiţiul şi nu pacea. Sănătescu îi răspunde că regele consideră necesar ca cei doi lideri să facă parte din noul guvern, altfel neputând să-şi ia răspunderea. Cum timpul trecea şi Sănătescu sta cu ceasul în mână, Maniu l-a rugat să aranjeze cu regele o întrevedere în după masa aceasta, fie cu el fie cu mine. Sănătescu crede că cu mine e mai uşor, întrucât cu Maniu s-ar expune regele prea mult faţă de Antonescu, „care şi aşa îl suspectează de ajuns". Îmi va comunica el prin Borcea când voi fi primit de rege. Maniu îl îndeamnă pe Sănătescu „să fie ferm şi să-şi formeze un guvern numai din militari şi pe cât posibil reprezentând toate curentele din armată", asigurându-l încă odată de tot sprijinul său şi al lui Dinu Brătianu.

Plec cu Maniu la Mihai Popovici, unde ne aşteptau Mihalache şi Ghiţă Pop. Maniu a văzut la 11 pe Gh. Brătianu la Dinu Brătianu. Acesta i-a spus că după el a intrat la Antonescu, Mihalache. La întrebarea lui Gh. Brătianu „dacă n-ar fi bine să demisioneze?", mareşalul i-a răspuns: „Nici nu mă gândesc; continui războiul pe linia fortificată Focşani-Galaţi-Brăila şi aştept să văd ce fac turcii, cărora le-am cerut să intervie urgent pentru salvarea Balcanilor de bolşevism". Gh. Brătianu e ca deobicei dezorientat. Vrea să plece în Elveţia, dacă ruşii se apropie de Capitală.

Mihalache a stat la Antonescu o jumătate de oră, între 10.30 şi 11. Acesta i-a spus aceleaşi lucruri ca şi lui Brătianu, explicându-i mai pe larg pentru ce el crede că turcii vor intra curând în război. „Ei vor intra în război contra Germaniei, împinşi de englezi, cari vor ca ei să ocupe Balcanii înainte de a ajunge ruşii la Dunăre; acest lucru convine şi nemţilor, care au posibilitatea, astfel, să se retragă onorabil din Grecia şi Iugoslavia şi să folosească trupele de acolo pe alte fronturi, mai importante pentru ei". Antonescu i-a explicat în continuare că noi trebuie să rezistăm alături de nemţi „cu orice preţ, cel puţin până ajung turcii la Dunăre şi ne asigură spatele dinspre bulgari". Mihalache a avut curajul, de data aceasta, să-l contrazică, spunându-i că el personal nu crede posibilă intrarea turcilor în război, „acum la spartul târgului". „Antonescu şi-a apărat puternic teza lui, continuă Mihalache, spunând la un moment dat că el are informaţii importante în această chestiune despre care nu poate vorbi încă". „Să dea Dumnezeu să aveţi dreptate, i-a răspuns Mihalache, însă eu nu cred şi sunt convins că jucaţi o carte f. primejdioasă pentru ţara noastră". „Eu ştiu ce fac, d-le Mihalache, i-a răspuns mareşalul, şi sunt oricând gata să răspund în faţa naţiunii mele de politica pe care am dus-o şi voi duce-o până la capăt".

„Am ieşit de la el, spune Mihalache, complet dezorientat; instinctul îmi spune că mergem spre catastrofă, însă Antonescu este atât de senin şi de convins că el se află pe drumul drept nu noi, încât eu nu mai ştiu singur ce să cred; cum d-ta, d-le Maniu, ai văzut totdeauna mai clar decât mine, în astfel de probleme, eu plec chiar acum la Dobreşti şi declar că sunt de acord cu orice măsură ce vei lua pentru salvarea ţării din situaţia catastrofală în care se află ea astăzi". „Dragă d-le Mihalache, i-a răspuns Maniu, bunul d-tale simţ şi judecata d-tale de om sănătos la cap te ajută să vezi mai clar situaţia decât el, care este un trăznit, un maniac dezechilibrat, care-şi ia fanteziile drept realitate şi care, după ce a nenorocit atâta lume, puţin îi pasă dacă face praf şi din ce a mai rămas din biata noastră ţară".

La ora două, Mihalache a plecat la Dobreşti, iar noi am rămas să continuăm dejunul. Pe la 3 îmi telefonează Borcea că „ne putem întâlni la ora 4, la locul cuvenit", aşa cum eram, înţeleşi. Eram înţeles cu Maniu încă de dimineaţă asupra celor ce trebuiam să spun regelui.

La ora 4 fără zece am intrat în Palat pe uşa din Ştirbei Vodă, unde era pe vremuri biroul lui Urdăreanu. Regele mă aştepta în camera din fundul culoarului din partea dreaptă. „Îmi pare f. rău că nu pot vedea pe dl. Maniu, începe regele, căci nu vreau să supăr pe dl. mareşal Antonescu, dar sper să-mi recapăt curând libertatea de a vedea oricând, pe cine vreau eu". Ultimele cuvinte le-a spus pe un ton apăsat şi f. iritat. „Cum apreciază dl. Maniu situaţia?, mă întreabă regele, căci dl. mareşal pretinde că ea nu este încă disperată şi că mai putem rezista". I-am explicat cum vedem noi situ-

ația, repetându-i sumar discuția noastră de acum două ore și ceva de la Mihai Popovici, insistând în special asupra aprecierilor făcute de Maniu despre Antonescu, în răspunsul dat lui Mihalache. Portretul mareșalului făcut de Maniu i-a plăcut mult regelui care, cu o față radioasă, a spus: „Dl. Maniu este un f. bun cunoscător de oameni". Am înțeles din toate aceste observații făcute de rege că el continuă să nu-l înghită pe Antonescu și că dorește sincer să scape de omul care l-a umilit, ținându-l sub controlul său. „Dl Maniu și noi tot biroul partidului, am continuat eu, suntem de părere că nu mai este nici un ceas de pierdut pentru a împiedica intrarea trupelor rusești în Capitală și dacă Antonescu nu acceptă încetarea imediată a ostilităților, el trebuie înlăturat cu forța, eventual, arestându-l; aici începe rolul Maiestății Voastre, în care noi nu ne putem amesteca, având toată încrederea în generalul Sănătescu și în ceilalți militari din Casa Regală". „Dificultatea este, răspunde regele, că și Sănătescu își face încă scrupule în privința arestării mareșalului, deși i-am asigurat președinția noului guvern, dar sper să-l conving până la urmă, când va vedea și el că nu există altă soluție".

Am trecut apoi la chestiunea pentru care venisem la Palat, ca să-i explic încă odată regelui pentru ce șefii partidelor politice nu trebuie să facă parte din noul guvern, el trebuind să fie constituit numai din militari, întrucât are misiune limitată, aceea de a încheia armistițiul. Am rămas cu impresia că regele n-a prea înțeles subtilitatea acestei probleme și de aceea a trebuit să-i explic mai larg, pentru ce reprezentanții politici ai națiunii nu e bine să figureze într-un guvern care e forțat să recunoască pierderea Basarabiei și Bucovinei de Nord. „Când am armata germană în țară și eu nu pot conta pe armata română, cum își poate imagina dl. Maniu că eu pot face un guvern fără el și ceilalți șefi de partide de a căror prezență am absolută nevoie ca să pot ralia națiunea și mai ales armata, care are și ea bisericuțele ei; spune, te rog, d-lui Maniu să nu-mi facă dificultăți, căci Basarabia și Bucovina de Nord, ori cu el ori fără el în guvern, tot pierdute sunt pentru un moment". I-am răspuns că, după mine, ar exista totuși o soluție intermediară, însă că aceasta este numai părerea mea, aceea ca șefii de partide să facă parte din guvern ca simpli miniștri de stat, fără portofolii, lucru care ar permite intrarea unui număr cât mai mare de generali, cari să poată ralia întreaga armată în desprinderea de nemți. „Iată o soluție la care nu m-am gândit, zice regele, și care pare acceptabilă; sper s-o admită și dl. Maniu, pe care-l rog să mi-o confirme prin Niculescu Buzești, cel mai târziu mâine sau poimâine, întrucât sunt decis să termin toată povestea asta cel mai târziu sâmbăta viitoare".

Înainte de a pleca, regele m-a rugat ca în afară de noi și de Dinu Brătianu nici un membru din Bloc să nu fie pus în curent cu planul său. „Mă întreb. chiar, zice el, dacă nu e imprudent să fie ținut în curent și Dinu Brătianu, nu că m-aș îndoi de el, dar de teamă să nu scape vreo vorbă față de Gh. Brătianu, prietenul mareșalului; cât despre socialiști și mai ales de comuniști trebuie să ne ferim ca de foc". „Aveți perfectă dreptate, Maiestate, i-am răspuns eu, comuniștii, ca agenți ai Moscovei, au acum tot interesul ca desprinderea de nemți să nu se producă, pentru a permite trupelor sovietice să ocupe restul țării prin arme și să ne impună și nouă, ca și polonilor, un guvern provizoriu gen Lublin". „Îmi pare bine că și d-stră sunteți de aceeași părere cu mine", a spus regele, strângându-mi mâna călduros și rugându-mă să transmit „sănătate și toate urările de bine d-lui Maniu, omul de bază al politicei mele".

Audiența a durat exact o oră. La 5 și un sfert am ajuns la Maniu, pe care l-am pus în curent pe scurt, rămânând să discutăm chestiunea mai pe larg, la Snagov, în seara aceasta.

La ora 6 m-am dus la ședința Blocului, care s-a ținut astăzi acasă la C. Zamfirescu, în spatele Academiei de comerț. Au fost prezenți: Bebe Brătianu, C. Zamfirescu, eu, Ghiță Pop, Constantinescu-Iași, Lotar Rădăceanu și Romulus Georoceanu. După o scurtă dare de seamă a lui Georoceanu referitor la organizarea comitetelor patriotice, s-a trecut la discutarea situației militare din Moldova și Basarabia. Georoceanu a ținut să remarce că după două luni de la încheierea Blocului, „Partidul comunist n-a trimis decât șase delegați la cele peste 120 de comitete din Capitală". Constantinescu i-a răspuns că „partidul său fiind în plină reorganizare n-a voit să riște trimițând delegați nesiguri, dar că în caz de nevoie se vor trimite oameni în toate comitetele unde va fi nevoie". „Recunoaște, d-le Constantinescu, i-a spus Bebe Brătianu, că în cazul unei mișcări de stradă partidul d-tale nu vine cu nici o participare serioasă". „În stadiul în care se află acum frontul din Moldova, i-a răspuns Constantinescu, cred că problema unei mișcări de stradă este cu totul depășită și noi trebuie să ne așteptăm la sosirea în Capitală a trupelor sovietice în câteva zile". Ghiță Pop și cu mine am găsit că nu mai era nevoie să-i răspundem, ca să nu înveninăm și mai mult raporturile cu partidul comunist și am tăcut. Rădăceanu n-a scos o vorbă în tot timpul ședinței. Ghiță Pop are cele mai proaste păreri despre el. Eu nu-l cunosc suficient însă și mie mi se pare puțin suspect...

Ghiță Pop a rămas în Capitală. Maniu, eu și Leucuția ne-am întors pe la ora opt seara la Snagov. Pe drum am discutat chestiunea intrării în guvern a șefilor partidelor din Bloc, ca miniștri fără portofo-

lii. Maniu opune rezistență, deși recunoaște că și regele are dreptate, având nevoie de o acoperire onorabilă în fața țării și, mai ales, a Aliaților. „Pe aceștia, răspunde Maniu, îi vom informa noi la timp că guvernul Sănătescu are întreg girul meu și al celorlalte partide din Bloc și le vom explica anglo-americanilor pentru ce noi nu facem parte din el; totuși, dacă regele va insista mult, atunci va trebui să cedez, deși știu că nu e bine.

Am discutat apoi chestiunea locului unde am putea ține în siguranță pe Antonescu și pe ceilalți arestați până la consolidarea noului guvern. Problema e destul de grea și de delicată. Sub o pază militară e primejdios; într-o închisoare obișnuită nu e sigur că n-ar putea scăpa, într-o casă particulară, cine-i poate păzi și avea grijă totodată de ei ca hrană și cazare și mai ales cine poate asigura izolarea lor completă până la limpezirea situației; o evadare a lui Antonescu cât timp situația noului guvern nu este încă bine consolidată ar fi o catastrofă, el putând încerca o rezistență cu ajutorul prietenilor săi și mai ales al nemților. La această discuție, în afară de Maniu și de mine, au mai luat parte Leucuția și Mănuilă, cumnatul acestuia. „Să știți că aceasta este în adevăr o problemă și noi ar fi trebuit s-o discutăm din timp cu regele, zice Maniu; ea ar fi de competența exclusivă a lui Sănătescu, dacă el ar fi un om hotărât în chestiunea arestării; probabil că regele și cei din jurul său, în curent cu arestarea, trebuie să se fi gândit la o soluție; în nici un caz cei arestați nu pot fi menținuți în Palat, unde nemții ar putea încerca eliberarea lor, cum au făcut cu Mussolini". Maniu e hotărât să discute mâine dimineață cu Buzești această chestiune. Printre soluțiile preconizate de noi în seara aceasta au fost două mai potrivite, una la locuința de la țară a colonelului Sfetescu, iar cealaltă la văduva lui Costică Mihăiescu, la Sălcuța, unde cei arestați ar putea fi supravegheați de trei, patru membri din tineretul nostru de partid, sub conducerea lui Ilie Lazăr sau Corneliu Coposu. Maniu înclină mai mult spre această soluție, neavând complectă încredere în colonelul Sfetescu. Rămâne să ne înțelegem mâine cu Buzești, având întâlnire cu el la ora 9. Nu mai avem timp să ascultăm radio...

Miercuri, 23 august. Cine ar fi putut prevedea la ora 8.15 dimineață, când am plecat noi la București — Maniu, eu, Ilie Lazăr și Leucuția — că astăzi vor avea loc evenimente atât de mari și de neașteptate? Iată cum s-au produs ele, în ordine cronologică, notate obiectiv de un martor ocular și participant la ele, care, înainte de a fi om politic, sunt istoric respectuos de adevăr, așa cum îl cunosc eu. Am ajuns la locuința lui Maniu la 8.45 dimineață. El a rămas la locuința sa, unde îl așteptau Solomon, Cezar Simionescu și Georgeanu. Leucuția și Ilie Lazăr m-au condus până aproape de Ateneu, de unde m-am dus pe jos până la locuința lui Lupu din strada Episcopiei. La 9 precis, a sosit Niculescu Buzești. I-am explicat că Maniu va mai întârzia o jumătate de oră. „Nu-l pot aștepta atâta timp, căci nu dispun decât de 10 minute; ne putem revedea mai târziu, după ora 12, tot aici, îmi spune Buzești; tot planul nostru este amenințat să fie dat peste cap de hotărârea, neprevăzută de noi, luată de Antonescu de a pleca pentru câteva zile la Predeal ca să scape de sâcâielile și presiunea oamenilor politici; el nu va fi deci în Capitală sâmbătă 26, așa cum credeam noi; să vedem dacă nu ne putem executa planul astăzi, în loc de sâmbătă". Buzești mi-a spus să-l informez pe Maniu că la Președinție au sosit două telegrame, una de la Știrbei și alta de la Crețeanu, de la Ankara, în dimineața aceasta, între 7 și 8. Știrbei anunță că „Aliații nu dispun de nici o forță aeropurtată pentru a fi transportată la București și că ei ne invită să ne adresăm Sovietelor pentru acceptarea armistițiului și să avem toată încrederea în ele!" Crețeanu informează pe Antonescu că turcii nu intră în război, rămânând mai departe neutri și nici nu-și pot lua nici un rol de mediator între noi și Aliați pentru o eventuală ieșire din război. Buzești a fost însărcinat de Antonescu să comunice aceste știri regelui, lucru pe care el l-a făcut la 8.30-8.45, în dimineața aceasta. El s-a înțeles cu regele să-l cheme la Palat azi după masă, în jur de ora 5, înainte de a pleca la Predeal, pentru a-i da și lui informații despre situația frontului nostru din Moldova și Basarabia.

Ieșind pe ușă, Buzești îmi spune: „Dacă nu reușesc să-l aduc pe Antonescu în după masa aceasta la Palat, Dumnezeu mai știe ce va ieși din planul nostru, deoarece sâmbătă e posibil să ne trezim cu rușii în București". După un sfert de oră, ajung la Maniu. Camera lui zisă birou și dormitorul erau pline de lume. Generalul Negrei făcea o expunere a situației militare. L-am invitat pe Maniu în sala de baie pentru a-i comunica cele aflate de la Buzești. În momentul când să trecem la comentarii, a sosit Borcea să ne spună că Sănătescu vrea să ne vadă la ora 11, în str. Episcopiei. E ora 10 și 10 minute. Maniu își ia rămas bun de la musafiri și pleacă cu mașina lui Leucuția, pentru a face ocolurile necesare, ca să scape de urmărirea celor doi agenți cari stau mereu în fața locuinței sale. Eu plec cu Borcea pe jos pentru a ajunge la locul de întâlnire la timp. Ajungem la 10.45, iar după noi, la 10 minute, vine Maniu, cu Leucuția. Sănătescu a sosit la 11 și cinci. El a văzut în dimineața aceasta, între 9 și 10, pe Antonescu la Snagov, unde acesta locuiește în cursul verii, când nu se poate duce la Predeal. A discutat cu el situația din Moldova, pe care Antonescu o găsește „f. gravă". Rușii au atins deja Siretul în regiunea Pașcani - Ruginoasa - Roman, iar vârful armatei care a

ocupat Iașul se afla la 9 dimineața la Bârlad și, deci, până seara va fi la Tecuci. „Armata noastră, ca și trupele germane, se retrag în grabă și dezordine pentru a se regrupa pe linia Focșani-Galați-Brăila, unde, crede Antonescu, vor opri sigur înaintarea rușilor". Sănătescu l-a combătut, arătându-i că „o rezistență pe această linie nu e posibilă mai mult de 4-5 zile, că trupele noastre sunt obosite și demoralizate, iar cele germane nu mai luptă aproape deloc, căutând să-și salveze viața". Antonescu i-a recunoscut că, în adevăr, în privința trupelor germane, el „are în parte dreptate", dându-i ca exemplu atitudinea grupului de 15-16 divizii germane din regiunea Chișinău-Tighina-Cornești care, „a manevrat atât de prost încât riscă să fie înconjurat și făcut prizonier". „Deci, i-a răspuns Sănătescu, tot frontul germano-român din Basarabia e pe punctul de a se prăbuși; atunci la ce mai poate servi rezistența noastră pe linia Focșani-Brăila, plus riscul de a transforma Muntenia în teatru de război cu totul inutil?" Antonescu i-a răspuns că „o rezistență, de încă 7-8 zile ar putea fi salvatoare, întrucât e hotărât să trimită mâine-poimâine pe Mihai Antonescu la Ankara pentru a arăta situația disperată în care ne aflăm și să ceară intervenția Turciei pentru salvarea noastră și a Balcanilor de bolșevism". Argumentele lui Antonescu nu l-a convins deloc pe Sănătescu care i-a sugerat ideea de a forma imediat un guvern național, care „numai el singur și-ar putea lua răspunderea situației în aceste împrejurări atât de grave". „Acesta este și gândul meu, i-a răspuns Antonescu, însă nu pot face nimic până nu voi avea răspunsul precis al guvernului turc, chestiune de 3-4 zile maximum". „Ce ne facem, în aceste condițiuni, d-le Maniu?, întreabă el, căci dacă mai așteptăm ne trezim cu rușii în București". „Eu vă spun de mult ce trebuie făcut, însă d-stră și regele Mihai vă potriviți mereu fanteziilor acestui om dezechilibrat și nu vă debarasați de el ca să scăpați odată țara de un nebun care o duce la dezastru; Antonescu trebuie chemat la Palat și regele să-i ceară ori acceptarea imediată a armistițiului, ori să fie arestat pe loc și să vă însărcineze pe d-stră cu formarea unui guvern militar care să ordone încetarea ostilităților; nu mai trebuie pierdut nici un minut, dacă vrem să mai salvăm ceva din țara aceasta".

Trupe sovietice pe străzile orașului Iași

„D-le Maniu, i-a replicat Sănătescu, .eu, ca militar și ca prieten al lui Antonescu, îmi vine f. greu să mă decid pentru acest pas, deși îmi dau perfect de bine seama că nu este altă soluție dacă el se încăpățânează să continue războiul; să văd ce zice și regele". „Scrupulele d-stră vă onorează, d-le general, i-a răspuns Maniu, însă în cazul de față *salus republicae suprema lex...* [salvarea poporului să fie legea supremă — *n.n.*]; după ce guvernul își va consolida situația și armistițiul va fi încheiat, d-stră n-aveți decât să-i dați drumul să plece în străinătate, dacă vă faceți atâtea scrupule față de el".

Sănătescu, a plecat la 12 fără 10. Noi am rămas să așteptăm pe Niculescu Buzești, care a sosit la 12 și un sfert. E congestionat la față și f. emoționat. „Dacă avem noroc, începe el, sper să scăpăm de Antonescu chiar azi după masă la 5, întrucât l-am convins să treacă neapărat pe la Palat înainte de a pleca la Predeal, deoarece regele ține neapărat să discute cu el situația din Moldova și Basarabia; Antonescu a acceptat cu atât mai ușor cu cât el se instalează pentru câteva zile la Predeal; el vrea totodată să-l convingă pe rege ca să se întoarcă și el la Sinaia, unde este mai sigur decât în Capitală, care va fi și bombardată din moment ce se organizează rezistența noastră pe linia Focșani-Brăila; am comunicat această știre regelui acum un sfert de ceas, care e încântat; mă reîntorc la Palat pentru a lua cu el și cu colaboratorii lui militari ultimele măsuri în legătură cu arestarea".

Maniu, Leucuția și cu mine l-am felicitat călduros pentru inițiativa lui atât de importantă de a-l convinge pe Antonescu să se ducă la Palat și pentru rolul său decisiv în menținerea regelui pe linia fermă de a termina azi cu dictatura mareșalului. Noi nu uităm că regele este încă un copil, lipsit de experiență și supus influențelor anturajului său. De aceea toată nădejdea noastră este în Buzești, om inteligent, curajos, plin de tact și inițiativă. Maniu și cu mine i-am atras atenția asupra locului unde va fi menținut Antonescu și colaboratorii lui apropiați, după arestare. Înainte de a răspunde la

întrebarea noastră, Buzești a ridicat chestiunea celor care trebuiesc arestați. Maniu a pronunțat numele lui Mihai Antonescu, al generalului Pantazi, ministru de război, al generalului Piki Vasiliu, subsecretarul de stat la ordinea publică, și al generalului Tobescu, comandantul jandarmeriei. Buzești s-a declarat de acord, adăogând și numele lui Alexeanu, fostul guvernator al Transnistriei și prieten devotat și fanatic al Antoneștilor. „După câte știu, a spus Buzești, regele are intenția să-i țină în Palat pe cei arestați, câteva zile, până ce noul guvern va găsi o închisoare sigură pentru deținerea lor; de altfel, această chestiune cade în sarcina militarilor care fac parte din complotul nostru". Maniu l-a rugat să vorbească cu regele și să-i atragă atenția asupra acestei chestiuni care e f. serioasă și să nu riscăm a-i vedea eliberați de către partizanii lor sau chiar de nemți, care dispun de forțe importante în București. Buzești crede că regele va trebui să plece din Capitală, imediat după arestarea Antoneștilor și după citirea proclamației către țară, la radio, în care va anunța încetarea ostilităților și formarea noului guvern. „Dacă regele părăsește Capitala, lucru pe care și eu îl găsesc necesar, am spus eu, atunci cei arestați nu pot rămâne în Palat din motive de siguranță și trebuiesc duși undeva, într-un loc sigur, până la limpezirea situației; în cazul că regele nu are o soluție în această chestiune, noi ne putem lua răspunderea să găsim o casă sigură pentru deținerea lor timp de câteva zile". Buzești va discuta problema aceasta cu regele și ne va pune în curent cu hotărârea luată, îndată după ce vor fi arestați Antoneștii. Înainte de a ne despărți, Niculescu Buzești ne-a rugat pe Maniu și pe mine să pregătim textul unei proclamații pe care regele va trebui s-o citească la radio.

Pentru a scăpa de supravegherea agenților Siguranței, noi am hotărât să nu mai ieșim din locuința lui Lupu și să așteptăm telefonul lui Buzești, care ne va ține în curent cu mersul evenimentelor. Leucuția a plecat pentru a ne trimite ceva de mâncare, prin cineva de încredere, el fiind prea cunoscut de agenții Siguranței, rămânând acasă la el, în Schitu Măgureanu, ținând legătura prin telefon. El va lua imediat contact cu Ghiță Pop pentru ca acesta să informeze pe Cezar Simionescu și pe Georoceanu de cele hotărâte pentru ora 5 la Palat. Conform celor stabilite cu aceștia, încă cu câteva zile în urmă, comitetele noastre patriotice din Capitală trebuie să fie în stare de alertă încă cu o oră înainte de momentul când trebuie să intervină acolo unde va fi nevoie. Pentru motive de siguranță totală, șefii acestor comitete nu pot fi preveniți mai înainte.

După plecarea lui Buzești, la unu fără 10 și a lui Leucuția, imediat după el, Maniu și cu mine ne-am pus să redactăm un proiect de proclamație. În ultimul moment, Buzești ne-a spus că, dacă va avea timp va încerca și el să redacteze un text de proclamație și vom vedea împreună la care ne vom opri. După ce am discutat cu Maniu chestiunile ce trebuiesc atinse în proclamație, am redactat timp de o jumătate de oră textul ei, rămânând să-l punem la punct cu Buzești, îndată ce va fi nevoie. Textul meu a fost aprobat de Maniu, fără nici o modificare. Tot timpul cât am redactat textul proclamației, Maniu s-a plimbat nervos prin cameră, îngrijorat la culme de modul cum va evolua situația la Palat. Teama lui este să nu se întâmple ceva care să-l împiedice pe Antonescu să se ducă la Palat și astfel tot planul nostru să cadă în apă. „Dacă în ultimul moment, zice el, Antonescu află de cursa care i se pregătește și-n loc să vie singur la Palat se duce cu o gardă, așa cum a procedat în 1940 cu Carol, și-l arestează pe rege, în cazul acesta țara noastră e pierdută, căci Antonescu, în ura lui fără margini, ar provoca imediat o adevărată baie de sânge cu noi toți care am pus la cale arestarea lui". „Dacă neamul nostru mai are un dram de noroc, i-am spus eu atunci arestarea Antoneștilor va reuși și-n câteva ore câte ne mai despart de-acest eveniment, vom putea răsufla ușurați, cu conștiința îndeplinirii îndatoririlor noastre de români patrioți și curajoși; nu mă tem de răspundere, deși am familie și copii; în caz că am eșua, țin capul sus, convins că mi-am făcut datoria față de neamul meu și că las copiilor și întregii familii un nume bun, de român curat". Maniu, cu lacrimi în ochi, mi-a strâns mâna cu căldură și m-a îmbrățișat. Era ora două și un sfert. Mai sunt două ore și jumătate până la terminarea calvarului nostru moral.

După 5 minute a sosit Borcea cu un pachet de sanviciuri și două sticle de bere. Am mâncat mai mult în silă, căci nici eu și nici Maniu nu aveam poftă de mâncare. Borcea a plecat imediat, lăsându-ne singuri. Maniu s-a întins pe patul lui Lupu din dormitor, iar eu m-am așezat pe fotoliul de lângă telefon, așteptând să ne cheme Buzești. Niciodată în viață nu mi s-a părut că timpul trece atât de greu. Pe la două jumătate, Maniu a ațipit vreo 10 minute. „Încă nimic?", întreabă el, ridicând ușor capul. „Absolut nimic, căci este de-abia trei fără un sfert; mai avem două ore și ceva de așteptat", i-am răspuns eu, rugându-l să-și continue somnul. A mai ațipit vreo 15 minute după care s-a dat jos din pat și s-a dus la baie să se spele pe cap. Am preparat apoi două cești mari de cafea pentru amândoi, pe care le-am băut lângă telefon. Ne întrebăm amândoi unde vor fi ajuns la ora aceasta avangărzile rusești și la ce se vor fi gândind în clipa aceasta regele și Antonescu. Facem amândoi socoteala că în caz de eșec numai noi 7 persoane din partid am răspunde cu capul nostru, Maniu, eu, Ghiță Pop, Leucuția, Ilie La-

zăr, Cezar Simionescu și R. Georoceanu, în timp ce ceilalți prieteni ai noștri stau liniștiți în acest moment și-și văd de treburile lor. Mihalache și Lupu, la Dobrești, Mihai Popovici se află de câteva zile la prietenul său D.R. Ioanițescu, la Greaca, pentru a face „o cură de struguri". Cât despre ceilalți șefi de partide din Bloc, Dinu Brătianu e la moșia sa din Argeș, iar Titel Petrescu nu știu dacă mai este în Capitală, căci ieri spusese lui Ghiță Pop că pleacă pentru câteva zile la țară, unde se află familia lui. La fel nu știu nimic de Pătrășcanu, dacă se află în localitate, căci nu l-am văzut de mult și nici pe la Maniu n-a mai dat.

E ora 4 și nu primim încă nici un telefon. Mai avem o oră de așteptare. Toată neliniștea noastră e datorită lipsei de energie a lui Sănătescu, căci dacă el ar fi mai ferm în hotărârea de a termina odată cu Antonescu nici capul nu ne-ar durea! Regele e mai hotărât decât el. Teama noastră este ca nu cumva în ultimul moment regele și Sănătescu să nu se lase convinși de Antonescu, care le-ar putea promite orice numai să se vadă scăpat din Palat și, odată liber, să aresteze el pe rege și pe toți complicii săi. Pentru o astfel de eventualitate, Maniu e hotărât să rămână în țară, înfruntând orice risc; el însă mă roagă să fac imposibilul să mă ascund până ce voi putea pleca în străinătate. „Noi, zice el, trebuie să avem pe cineva care să conducă, în cazul acesta, lupta noastră în afară; mai târziu poate l-aș convinge pe Mihalache și pe Lupu să te urmeze și ei". „Desigur, i-am răspuns eu, decât să fiu executat de Antonescu e preferabil să plec în afară, lăsându-mi chiar și familia în voia soartei". Timp de o oră discutăm aceste ipoteze și soluțiile cele mai potrivite în caz de eșec. Suntem amândoi de acord că Antonescu și-a ales f. bine omul care să-l plaseze pe lângă rege, om prestigios, dar moale și loial, în care să poată avea toată încrederea că va feri pe suveran de orice influențe primejdioase.

Pe la 4.30, în fine, telefonul începe să sune, Buzești ne comunică vestea: „Icăe în Palat de la 3.30, iar Antonescu e în audiență la rege în momentul de față, totul merge strună. El crede că la 5 totul va fi gata". El ne va telefona...

Pe măsură ce ne apropiem de ora 5, Maniu se uită mereu la ceas, el este din ce în ce mai nervos. „Se apropie momentul decisiv, zice el, ce va face Sănătescu când regele îi va anunța lui Antonescu că este demis și arestat?; după cât este el de moale și de nehotărât, mă tem să nu facă vreo greșală care să pună pe suveran într-o situație grea și tot planul arestării să eșueze". „Cred că regele nu mai poate da înapoi, fiind în joc și situația lui personală și apoi mai trebuie contat și pe militarii din jurul său, cari au tot interesul să reușească arestarea, căci altfel ar plăti cu capul lor participarea la un complot nereușit". „Într-un moment hotărâtor ca acesta, răspunde Maniu, e mare lucru să nu-și piardă omul capul, nenorocire de care nu scapă f. mulți oameni, iată de ce mă tem eu, Sănătescu fiind un om slab iar regele un copil fără experiență".

N-am mai avut timp să-mi răspund, căci Niculescu Buzești ne-a comunicat la telefon: „Totul s-a sfârșit conform planului"... „Uf!", a exclamat Maniu... ■

ABONÂNDU-VĂ ASTĂZI — CÂȘTIGAȚI MÂINE!

Pentru că

● Magazin istoric, **la fel ca toate publicațiile din România, este confruntat continuu cu majorările prețurilor la hârtie, manoperă tipografică, difuzare, energie, transport etc.**

● **Pe această spirală a prețurilor de cost scăderea T.V.A. la hârtie aduce o înlesnire pe care presa română a numit-o cât se poate de corect „o gură de oxigen".**

● Magazin istoric **acordă substanțiale facilități abonaților săi oferindu-le posibilitatea de a-și procura revista la un preț cu mult mai mic decât la vânzarea liberă, redacția suportând — datorită ajutorului sponsorilor noștri — diferența dintre prețul unui exemplar** la abonament — 360 LEI **și** vânzarea liberă — 650 LEI, **începând de la 1 septembrie.**

● Magazin istoric **rămâne pentru cititorii și abonații săi cea mai îndrăgită, cea mai răspândită și cea mai ieftină carte de istorie lunară.**

DECI NU UITAȚI

De la 1 septembrie 1994, prețul unui exemplar Magazin istoric **este până la sfârșitul anului:**

● **la vânzare liberă** — 650 LEI **(trei luni — 1950 lei)**

● **la abonament** — 360 LEI **(trei luni — 1080 lei)**

PENTRU A CÂȘTIGA MÂINE — ABONAȚI-VĂ ASTĂZI!

SEPTEMBRIE 1944

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Profesorii universitari **care au semnat memoriul din aprilie 1944 în favoarea armistițiului** [Magazin istoric, nr. 2/1967, 7/1984], **sunt invitați să treacă la Biblioteca secției de matematici a Facultății de științe pentru a semna adresa de omagiu către M.S. Regele care va însoți copia de pe acest memoriu depusă la Palat.**

● Cea dintâi **premieră teatrală sub noul regim: comedia** Amantul de carton **de J. Deval, la Teatrul „Regina Maria", cu Tantzi Cocea, Radu Beligan, Marcel Anghelescu, Cornel Țăranu, regia Sică Alexandrescu.**

● Se atrage **atenția tuturor comercianților sau altor agenți economici asupra obligativității de a primi la plată rubla și leul de ocupație** [Magazin istoric, nr. 2/1991]. **Cei ce se vor abate vor fi imediat arestați și judecați de urgență de către Curtea Marțială a Comandamentului Militar al Capitalei.**

● Adresele **câtorva ministere: Interne, str. Academiei; Externe, str. Romană; Agriculturâ, bd. Carol; Culturii naționale, str. Spiru Haret; Economiei naționale, Calea Victoriei; Justiției, bd. Elisabeta; Muncii, Piața Lahovary; Sănătății, str. Plevnei; Război, Piața Valter Mărăcineanu.**

● Sub titlul Deștepții culturii naziste, Dreptatea **publică numele intelectualilor români care, făcând parte dintr-o Asociație culturală româno-germană, „s-au oferit să**

Urmărind presa acestei luni septembrie din urmă cu cinci decenii, voi preciza mai întâi că numărul „surselor"[1] aflate la dispoziție sporește cu noi publicații, cum sunt: *Semnalul* (director Sebastian Șerbănescu, apărut la 2 septembrie), *Tribuna poporului* (George Călinescu, 15 septembrie), *Desrobirea* (Octav Livezeanu, 16 septembrie), *Curierul israelit* (17 septembrie), *Curierul* (Augustin Popa, 18 septembrie), *Ultima oră* (N. Deleanu, 19 septembrie), *Scânteia* (redactor responsabil Miron Constantinescu, 21 septembrie, după ce între 1931-1940 apăruse clandestin).

Evenimentele frontului sunt cunoscute (*Magazin istoric*, nr. 9/1991), încât nu voi insista asupra lor. Să reținem doar faptul că, la început de septembrie, trec prin Capitală unitățile Diviziei „Tudor Vladimirescu", formată din foști prizonieri români în U.R.S.S.

Bucuria revederii este imensă, „emoția a fost indescriptibilă", notează *Ecoul* din 2 septembrie. Oștenii scrie același ziar, sunt „admirabil echipați cu uniforme sovietice și înarmați cu material american".

Universul, din aceeași zi, consemnează că ostașii români „cântă din toată inima: — Foae verde peliniță! — Ura! Ura! strigă lumea entuziasmată. — Suntem morții de la Stalingrad și din Cotul Donului, de acum doi ani!, strigă ostașii".

„Luptând alături de armata roșie împotriva aceluiași inamic comun", notează *L'Independance Roumaine* (articol reprodus de *Semnalul* din 15 septembrie), „România nu uită nimic din glorioasele fapte de arme ale diviziilor sovietice în acest război. Ea știe sacrificiile asumate de aceste oștiri și știe, deasemenea, partea care se cuvine ei, în victoria comună a națiunilor".

S-a văzut ulterior ce parte i-a fost rezervată României după „victoria comună" din 1945 — partea învinsului.

La Moscova este semnat, la 12 septembrie, Armistițiul. La întoarcere, membrii delegației prezintă, vineri 15 septembrie, în ședința Consiliului de Miniștri, un raport asupra celor discutate și stabilite la Moscova, raport care după cum se știe a generat o discuție critică față de condițiile impuse. La sfârșitul ședinței, Ghiță Pop, fost ministru al Ardealului, secretar general al P.N.Ț., membru al delegației, împărtășește ziariștilor „câteva din impresiile personale încercate cu prilejul vizitei la Moscova",

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Tancuri sovietice pe Calea Victoriei

O nouă apariție în „fabrica de gazete" de pe Sărindar

care par dictate de noile raporturi cu U.R.S.S. Iată ce consemnează, între altele, reporterul *Dreptății* din 17 septembrie: „Am mai fost la Moscova acum 26 ani, spunea Gh. Pop. Era un oraș de vreo două milioane locuitori. Astăzi numărul locuitorilor Moscovei se ridică la peste patru milioane. Aceste milioane de ruși conlucrează neobosiți la înfrumusețarea capitalei lor".

Întrebat cum au fost primiți la Moscova, răspunde: „Minunat. Încă o dată s-a dovedit o minciună afirmația că la Moscova nu poți vedea decât ceea ce vor rușii: am circulat liberi, după bunul nostru plac, am vizitat orașul, prăvăliile, cinematografele, teatrele. Cele două săptămâni pe care le-am petrecut la Moscova au fost într-adevăr splendide"

Scriind despre relațiunile noastre cu Uniunea Sovietică, în *Curierul* din 27 septembrie, Corneliu Coposu arată că „problema *nu* poate avea caracter de *oportunitate* sau de *aranjamente diplomatice*, lipsite de substanță. Ea trebuieşte adâncită și așezată pe bazele *unei adeziuni sincere, oneste și leale*. Mai mult: ea trebuie să intre în însăși organicitatea politicii noastre viitoare, ca o parte *esențială* a condițiunilor de existență românească.

E bine, prin urmare — continuă autorul — să fim înțeleși de la început: România și poporul român vor trebui să caute nu numai aranjamente politice de bună vecinătate și de perfectă loialitate, ci și o *apropiere caldă* de sufletul marelui popor rus, în care vor găsi comori întregi de bunătate și omenie".

La 25 septembrie, orele 15, regele Mihai I are o întrevedere cu reprezentanții presei străine din București. „Primirea ziariștilor — scrie *Timpul* din 29 septembrie — a fost cinematografiată în grădina Palatului Regal. La sosire, Majestatea Sa regele a rostit declarația către presa străină, care a fost publicată în ziare".

După ce a răspuns întrebărilor ziariștilor străini, suveranul „a stat de vorbă îndelung cu fiecare dintre oaspeți. Domnii Morev și Lubo, reprezentanții agenției TASS, bucurându-se de atențiunea deosebită a suveranului".

Mihai I precizează: „Aveam de gând să rupem lanțurile ce legau România de Germania încă cu mult înainte de 23 august. În cursul lunii iunie am prezentat celor trei principale puteri un plan amănunțit în acest sens.

Este evident — conchide Mihai I — că ofensiva armatei ruse care a imobilizat considerabilele forțe germane în Moldova și Basarabia a constituit o condiție esențială succesului acestei acțiuni".

Cronică măruntă

cloroformeze națiunea". „A fost nevoie — scrie ziarul amintit — de concursul deșteptților **pentru ca Ion al Marghioalei să-și lase oasele în Caucaz, iar Anghelache Pițigoi să moară pentru civilizație".**

● „Un fenomen **de o covârșitoare importanță se petrece de câtva timp în târgul ilegal al valutei străine** — scrie Ultima oră **din 29 septembrie. Așa-zisa bursă neagră a devenit supărător de activă din cauza câtorva bande organizate de traficanți. Postați cu deosebire pe lângă Bursa de efecte și acțiuni, precum și prin unele pasagii (Hanul cu tei, Vilagros, Galeriile Blanduziei, str. Gabroveni etc.) acești traficanți se amestecă printre comercianții cari își văd onest de treburile lor și le imprimă un spirit de panică și neîncredere cu privire la urcările excepționale ce urmează a interveni la valutele străine, dolarul, lira sterlină, napoleonul etc. În același timp, indică firilor slabe nu numai plasamente sigure, dar și extraordinar de rapide posibilități de câștig de pe o zi pe alta".**

● Constantin Titel-Petrescu **propune instituirea și convocarea unei Adunări constituante formată din 100-120 membri numiți de cele patru partide din B.N.D.**

● Concert **de jazz la sala „Palladium"; își dau concursul: Virginica Popescu, Ovidiu Teodorescu, Colea Răutu; prezentare — N. Gărdescu.**

SEPTEMRIE 1944

Regele Mihai I intreținându-se cu gazetari străini

Cronică măruntă

• Reapar **anticarii ambulanți pe străzile Capitalei. „Bucureștiul — scrie** Ultima oră **— își reia aspectele, își reia pitorescul care-l făcea să fie deosebit dintre ceilalți. Capitala își revine, iar coloritul vioi al coperților de cărți înșirate pe ziduri pare asemeni unui stindard arborat la zile mari. Cartea e iarăși liberă, la îndemâna oricui, păstrând încă mirosul pivnițelor în care a fost zăvorâtă patru ani".**

• Referindu-se **la jertfele evreilor (într-un articol chiar astfel intitulat), Scarlat Callimachi scrie în** Curierul israelit **din 24 septembrie: „Nu trebuie să desmințim, astăzi, bunul renume pe care l-am câștigat în trecut și, mai cu seamă, trebuie să ne arătăm demni de epoca de mâine. Orice acțiune care ar putea aminti acești ani rușinoși de barbarie hitleristă, orice greșeală politică, ar putea deveni fatale însăși existenței poporului român. De aceea, trebuie să veghem mereu. În mâinile noastre purtăm semănța adevăratului românism național de mâine".**

• Un grup **de tineri național-țărăniști adresează o scrisoare lui Iuliu Maniu, prin care solicită aducerea în țară a osemintelor lui Nicolae Titulescu, „acum, când s-au sfărâmat lanțurile dictaturii și s-au rupt legăturile nenorocite cu Germania, care l-a dușmănit într-un chip atât de sălbatic pe marele d-voastră prieten".**

Sa poposim acum și în „uzina de informații a opiniei publice", cum numește *Timpul* din 14 septembrie, Sărindarul, strada cu redacțiile principalelor gazete bucureștene, „un imens laborator în care se elaborează fazele diverse ale «ultimei ore»".

Și aici, ca și în alte medii — sau poate chiar mai mult, între gazetari — sunt evidente împărțirile între slujitorii aceleiași bresle: cei „cu conștiința liniștită" și ceilalți, „pătați".

„Cel cu conștiința liniștită — notează reporterul ziarului amintit — coboară încet dealul dinspre Teatrul Național, merge cu capul ridicat; fața lui strălucește de o satisfacție pe care nu mai are nici un motiv s-o ascundă: îți strânge mâna tare și când îți vorbește te privește drept în ochi".

În schimb, un alt „confrate", care „în ultimele două sptămâni a intrat în pământ", „trece grăbit, cu nasul înfundat în caldarâmul crăpat".

În urma lui, un alt slujitor al... Sărindarului comentează: „Mare lichea! Mai e încă o categorie de curățați: aceea care te îmbrățișează cu o falsă exuberanță, te bate familiar pe umeri. «Ce mai faci, dragă? Sunt fericit că te văd. Întotdeauna mi-ai fost drag, ca un frate». Apoi, la ureche, confidențial: «Ascultă, nene, știi că eu n-am avut nici o vină. Ce era să fac, dacă așa era piesa? Gândește-te și tu: leafă mică, familie grea. Tu știi că eu în fond...»."

Dar iată că pe Sărindar apare „o delegație de confrați americani". Prietenoși, ziariștii români le oferă „țigări fără frica de lagăr". De la *Universul*, „camuflat după scânduri groase, un coleg interpelează jovial: «Hello, Boys! How Doo You Doō!»". Un altul „remarcă plin de invidie: «Ce repede a învățat, domnule, englezește!»". Poate de vorbit, că de scris...

E greu să consemnezi toate semnalele din presă ale frământărilor din societatea românească la o lună de zile de la 23 august 1944, frământări care, în lunile și anii următori, se vor transforma în adânci disensiuni, generatoare de suferințe, umilințe și mari nedreptăți. Furia demascărilor uneltelor vechiului regim, a colaboratorilor cu naziștii, va duce la o adevărată „vânătoare de vrăjitoare". Cu zel... partinic, *Scânteia*, organul P.C.R., se proclamă „ziarul de luptă pentru un război hotărât contra dușmanului de afară și dinăuntru, ziarul de luptă pentru democratizarea țării".

Încă din primul număr al *Scânteii*, profesorul Tudor Vianu este criticat pentru că „n-a înțeles (sau n-a vrut să înțeleagă) materialismul dialectic", dându-i-se însă asigurarea că „va avea prilejul ca în anii și deceniile care vin să se convingă și mai bine dacă materialismul dialectic este «depășit»".

A doua zi, *Scânteia* își alege altă țintă, lansând la 22 septembrie întrebarea dacă I. Mihalache și dr. N. Lupu „încă sunt li-

Barbu Ştirbei şi Gh. Pop, pe aerodromul de la Pipera, la intoarcerea de la Moscova

Soldaţi români, sovietici şi foşti prizonieri de război americani, la Bucureşti

beri?." Li se reproşează celor doi: „obositoarea activitate desfăşurată în Transnistria şi Basarabia ca om al Antoneştilor, ca instrument al imperialismului hitlerist, ca un convins propagandist antisovietic" (dr. N. Lupu) şi faptul că „a fost în Crimeea, îmbrăcat în mantia de cavaler al Ordinului «Mihai Viteazul» pentru a împinge şi întărâta pe soldaţii români împotriva eroicei armate roşii a Uniunii Sovietelor" (Ion Mihalache).

În zilele următoare, este „demascat" în coloanele ziarului central comunist istoricul Gh.I. Brătianu.

Nu este cruţat de atacuri incriminatorii nici Liviu Rebreanu (n. 1885), stins din viaţă la 1 septembrie 1944 la conacul său de la Valea Mare de lângă Piteşti. O simplă notă în *Ardealul* din 4 septembrie, un ferpar în *Universul* şi însemnările lui Al. Ciorănescu, în acelaşi ziar din 3 septembrie, evocă opera romancierului, „unul din talentele cele mai viguroase şi mai fecunde" şi scriitorul care „a contribuit mai mult la obiectivitatea romanului şi la definirea românească a acestui gen literar".

Alte publicaţii folosesc prilejul oferit de dispariţia marelui prozator pentru a-şi afirma intransigenţa faţă de colaboraţioniştii vechiului regim, făcând din Rebreanu un exponent al acestora. N. Carandino scrie în *Dreptatea* din 4 septembrie: „În ochii noştri, personalitatea lui păstrează nimbul de trădare pe care i l-a aşezat duşmanul. Va fi de azi înainte o veşnică durere pentru cititorii lui Rebreanu amintirea epocii de mare răscruce când Apostol Bologa în loc să se spânzure a intrat la Gestapo".

Se alătură acestei campanii, printr-un lung şi stufos articol din *Ecoul* (6 septembrie), Miron Radu Paraschivescu.

Colaborarea cu regimul antonescian, cu germanii — afirmă el —, l-a omorât „moral" pe Rebreanu. „E o moarte mai grea, fiindcă n-o poate reabilita nimeni. Şi nimeni n-o poate slăvi. Liviu Rebreanu — continuă Miron Radu Paraschivescu — şi-a dat el singur seama de acest lucru. Cu mult înainte de a fi murit, el era un cadavru viu. Moartea lui de acum câteva zile e doar o concluzie, o formalitate de stare civilă".

Oricât ai vrea să înţelegi astfel de gesturi publicistice, amărăciunea la citirea lor, după cinci decenii, rămâne.

La 13 septembrie *Ecoul* îşi încetează apariţia (rezultat şi al susţinutei campanii împotriva directorului său, Mircea Grigorescu, purtată de *Dreptatea*).

În presă încep să se adune semne ale ciocnirilor şi confruntărilor ce vor aduce România la o nouă, necunoscută şi lungă dictatură. ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

● Ministerul **culturii naţionale şi al cultelor institue o comisie specială pentr. revizuirea manualelor didactice de curs secundar, compusă printre alţii din: prof. univ. P.P. Stănescu preşedinte; Gala Galaction, V. Ionescu — religie; Perpessicius şi Pompiliu Constantinescu — limba română; Ilie Cristea, Alex. Cioran — istorie; Stanciu Stoian — filosofie ş.a.**

● Campanie **de alegeri la Societatea Scriitorilor Români. Sunt doi candidaţi — Victor Eftimiu şi M. Sadoveanu. Acesta renunţând la candidatură, este ales V. Eftimiu, care — scrie** Curierul — **„în timp ce mulţi confraţi sărutau pe toate feţele stăpânirea, ispăşea la lagăr fermitatea convingerilor sale".**

● Şperţul. **Em. Serghie în** Curierul: **„S-a furat vreodată, undeva, mai sistematic, mai stăruitor, mai fără ruşine, decât în epoca înfloritoarelor şperţuri antonesciene? Am asistat la cea mai involtă primăvară a bacşişului, penalităţii impudicităţii în materie de sfeteriseală, din bani publici, din bani particulari, în devălmăşie.**

Şi peste toate, ca un fum de cadelniţă a toate sfinţirilor, proteguind viermuiala, fraze, fraze, fraze, o junglă de fraze. Stăpânea beţia de cuvinte, limbuţia vervei ionelteodorescianâ a lui Rică Venturiano II".

SSI — NKVD — GESTAPO

PENTRU CINE A LUCRAT „INGINERUL CEAUȘU"?

GHEORGHE IAVORSCHI

Ctitor, printre alții, al totalitarismului comunist în România, dar, totodată, unul din artizanii acordului de retragere a trupelor sovietice din țara noastră, Emil Bodnăraș rămâne în continuare un personaj misterios, dificil de descifrat. Biografia sa oficială, publicată după război, suferă prin omisiuni – perioada petrecută în U.R.S.S. și aceea a domiciliului forțat la Brăila, – precum și prin unele neadevăruri (vezi: Silviu Brucan, *Cui dăm votul și încrederea noastră. Emil Bodnăraș, unul din organizatorii loviturii militare de la 23 august,* în *Scânteia*, nr. 663, din 26 octombrie 1946, dar și *Biografia d-lui ministru al Apărării naționale, Emil Bodnăraș,* editată de Direcția Politică a Inspectoratului General al Armatei pentru Educație). Până în urmă cu câțiva ani, unii istorici vehiculau informația că Emil Bodnăraș, ofițer în armata sovietică, a fost parașutat în România în primăvara anului 1944, cu misiunea de a reorganiza conducerea Partidului Comunist din România (Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu,* Iași, 1991, pp. 156, 293; Nicolae Baciu, *Agonia României (1944–1948),* Cluj, 1990, pp. 110–111, 278).

În ultimul timp au fost publicate o serie de informații provenite din arhivele KGB, care prezintă trecerea în U.R.S.S., în 1931, a locotenentului Emil Bodnăraș, șef al serviciului de informații al Regimentului 12 artilerie Sadagura (Nikolai Morozov, *File inedite din istoria securității române* — extrase din revista *Eho Planeti,* nr. 1/1993, Moscova, semnalate în *Adevărul* din 2 august 1993, p. 8). Deși trimis peste Nistru ca agent al Serviciului Secret de Informații român, Bodnăraș a aderat la ideologia comunistă și a urmat cursurile unei școli sovietice de spionaj din orașul Astrahan. Reîntors în România în anul 1934, cu anumite misiuni, a fost capturat în gara Ploiești și condamnat de Consiliul de Război la 10 ani privare de libertate. A fost deținut la Doftana, Aiud, Brașov și Galați. În timpul detenției, a legat o strânsă prietenie cu Gheorghe Gheorghiu-Dej și alți lideri ai extremei stângi, fiind primit ca membru al partidului comunist (1934). A fost eliberat din închisoare la 7 noiembrie 1942, la sugestia Serviciului Special de Informații și a primit domiciliu obligatoriu la Brăila, în vederea utilizării sale ca mediator în contactele cu sovieticii pentru ieșirea României din război. Documente descoperite la Arhivele Statului Brăila relevă relațiile speciale existente între Emil Bodnăraș și autoritățile locale la începutul anului 1943. Citățm: „Domnule prefect. Subsemnatul Emil I. Bodnăraș, domiciliat în str. Mărășești, nr. 35, cu onoare vă rog să binevoiți a-mi acorda o scurtă audiență într-o chestiune cu caracter confidențial... Emil I. Bodnăraș, Brăila, la 18 ianuarie 1943". Prefectul a notat pe respectiva petiție: „Aprob, prezentat, la dosar" (Arhivele Statului Brăila, fond Prefectura jud. Brăila, dosar 33/1943, f. 466). După alte două zile, Bodnăraș a revenit, rugându-l pe prefect „să binevoiți a primi pentru Palatul invalizilor suma de lei 1 000 ca semn al gratitudinei pentru concursul pe care l-ați acordat familiei mele la împlinirea unei fapte românești" (*Loc. cit.,* fila 464).

Supravegherea polițienească a activității lui Emil Bodnăraș a fost însă aproape inexistentă, ceea ce i-a permis să constituie la Brăila o organizație clandestină, formată în principal din elemente aparținând unor minorități naționale. Membrii acestei organizații controlau firma „Bradul Bucovinei" din localitate și Bodnăraș, în calitate de reprezentant comercial al acesteia, călătorea des la București, Târgu Jiu și Constanța, dar în interesele partidului său. A menținut legătura cu acest grup și după plecarea lui în Capitală, unde a preluat, împreună cu Constantin Pârvulescu și Iosif Rangheț, conducerea provizorie a partidului comunist, după ce l-au înlăturat pe Ștefan Foriș.

Organizația din Brăila a căzut până la urmă. Faptul s-a datorat însă acțiunii poliției secrete germane, care avea amplasată în localitate o formațiune pentru supravegherea personalului Wehrmachtului. O notă informativă a Biroului de siguranță Brăila menționa: „În ziua de 13 decembrie 1943 a sosit în localitate o secție din poliția secretă militară germană Gestapo, având un efectiv de 10 ofițeri și 17 agenți militari, instalată în str. Cetății, nr. 25" (*Loc. cit.,* dosar 6/1943, f. 836). În iulie 1944, secția Gestapo din Brăila aducea la cunoștința Biroului de siguranță din Brăila că doi subofițeri germani au recunoscut că vânduseră arme unor localnici (*Loc. cit.,* dosar 46/1944, f. 138). Organele de siguranță au efectuat arestări și „la interogare toți cei de mai sus... recunosc că au traficat arme pe care le-au predat unui curier pe nume Vlad, ce a fost trimis din București de către Bodnăraș Emilian, suspect internabil comunist, cu scopul de a înarma membrii organizației comuniste din București și Brașov... pentru a produce acte de teroare" (*Ibidem,* f. 126).

Arestații au declarat că „centrala de la București este condusă de Emilian Bodnăraș, care cu puțină vreme mai înainte a locuit la Brăila, în timpul când lua parte la ședințele pentru instruirea membrilor acaparați. După plecarea și stabilirea lui Bodnăraș Emilian la București, Corbu... se duce în Capitală, unde luând contact cu Bodnăraș Emilian și Orban lu-

liu, primește instrucțiuni de la aceștia să procure cât mai mult armament, fie de la ostași germani, fie de la alții" (*Loc. cit.*, dosar 46/1944, f. 126). Despre Iuliu Orban se știe că a fost implicat, în 1934, în „Cazul Precup" (*Magazin istoric*, nr. 12/1992); după condamnarea sa, a intrat în partidul comunist, iar în 1944 a fost omul de legătură al lui Emil Bodnăraș. După terminarea războiului, a fost acuzat de spionaj în favoarea anglo-americanilor, fiind întemnițat.

Dar să revenim la evenimentele din Brăila. În iulie 1944, șeful organizației subversive din Brăila a primit o telegramă: „Sosește Lenuța așteaptă gară" (*Ibidem*, f. 127). Curiera cu acest nume a adus textul unui manifest cu conținut prosovietic, care a fost multiplicat și răspândit noaptea pe străzile orașului (*Loc. cit.*, dosar 128/1944, ff. 49–50).

În ceea ce privește finanțarea acțiunilor subversive, într-un raport al Biroului de siguranță se făcea precizarea că „ședințele organizației le țineau pe str. Mărășești [locuința lui Emil Bodnăraș], atâta timp cât Bodnăraș Emilian a locuit la Brăila; pentru procurarea armelor și efectelor s-a primit de la centrala din București suma de un milion" (*Loc. cit.*, dosar 46/1944, f. 127).

Perioada petrecută de Bodnăraș la Brăila, cu domiciliu obligatoriu, nu este menționată în biografia sa oficială, întrucât persoanele recrutate de el în organizația clandestină din localitate au fost, după război, acuzate de delapidare din fondurile primite de la centrala din București și utilizate în scopuri personale. Un astfel de amănunt ar fi pătat biografia militantului comunist Bodnăraș.

Intuind rolul pe care îl juca Bodnăraș, reprezentanții Gestapoului au cerut arestarea lui, știind despre el că „avea domiciliu obligatoriu la Brăila, dar... umbla prin țară sub umele de inginer Ceaușu". S-a opus Traian Borcescu, șef de secție în cadrul S.S.I., susținând în fața organelor îndrituite să nu se ia măsuri, deoarece acesta „poate fi folositor la ieșirea României din război" (*Magazin istoric*, nr. 7/1993, p. 27).

După cum relevă unele surse, pe lângă Emil Bodnăraș, autoritățile antonesciene (la fel ca și autorii loviturii de stat din august 1944) l-au contactat și pe Lucrețiu Pătrășcanu pentru a juca rolul de intermediar pe lângă sovietici (*Magazin istoric*, nr. 8/1991, p. 51). Cei doi lideri comuniști s-au arătat disponibili față de ambele părți (Antonescu și opoziția lui), dar au participat la evenimente alături de cei care au acționat primii. În subsidiar, fiecare dintre ei având în vedere interesele partidului comunist, pregătindu-i ascensiunea la putere.

Mediatizată intens, participarea celor doi lideri comuniști (alături de oamenii lor de legătură și o echipă de șoc ce i-a preluat pe Antonești și ceilalți arestați) a fost considerabil exagerată. Această deformare a adevărului istoric a servit la legitimizarea preluării și menținerii monopolului conducerii discreționare a societății românești de către comuniști, dornici să treacă în ochii populației ca factorul intern hotărâtor în așa-zisa acțiune de „eliberare a țării de sub jugul fascist".

Fără a putea afirma că am reușit să clarificăm „petele" din biografia fruntașului comunist Emil Bodnăraș, documentele pe care le-am citat în aceste pagini furnizează o serie de informații pe care viitorii săi biografi nu le vor putea trece cu vederea. ■

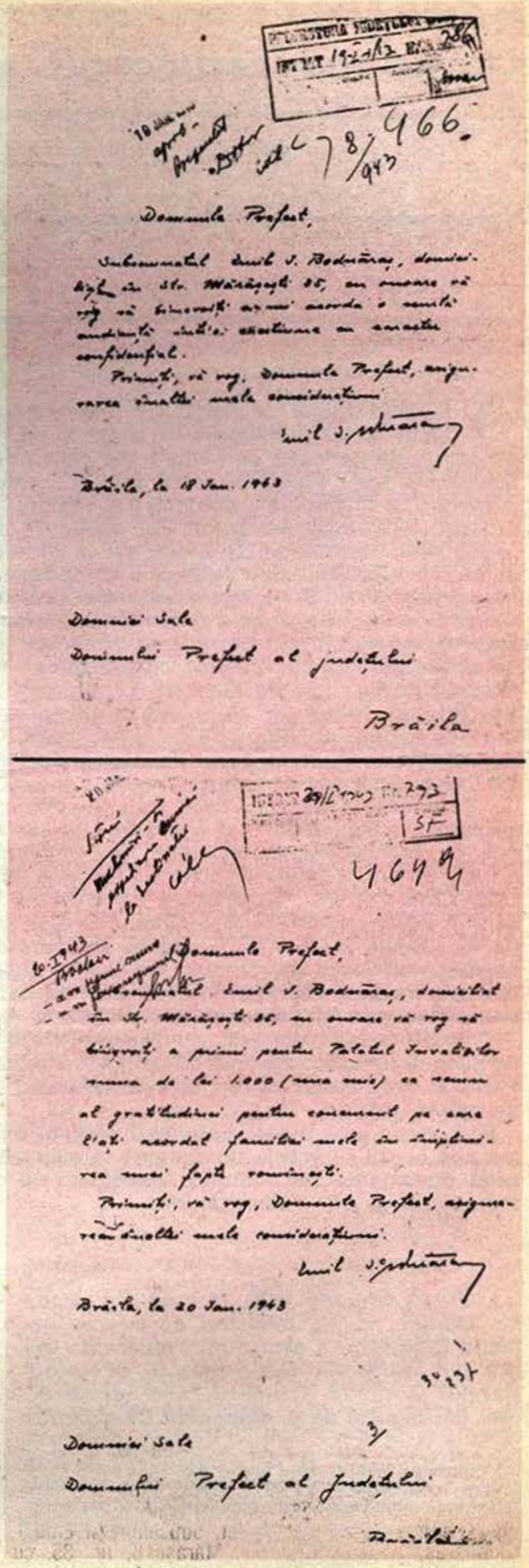

Domnule Prefect,

Subsemnatul dmit. E. Bodnăraș, domiciliat în str. Mărășești 85, am onoare să vă rog să binevoiți a-mi acorda o nouă audiență pentru chestiuni de caracter confidențial.

Primiți, vă rog, Domnule Prefect, asigurarea deosebitei mele considerațiuni

Emil I. Bodnăraș

Brăila, la 18 Ian. 1943

Domniei Sale
Domnului Prefect al județului
Brăila

Un episod necunoscut al vieţii politice româneşti

ÎNTREVEDEREA

ARMAND CĂLINESCU—NAE IONESCU

Istoricul dublat de ziarist are o mare şansă — aceea de a putea cunoaşte, în afara documentelor şi a bibliografiei istorice, un mare număr de personaje. Pentru istoricul ce se preocupă de perioada contemporană şansa devine de-a dreptul privilegiu. Personalităţi şi personaje din toate domeniile vieţii publice, oameni de ştiinţă şi oameni politici, prelaţi şi militari, muncitori şi intelectuali, comunişti şi legionari, ţărănişti şi liberali, socialişti şi naţionalişti, diplomaţi şi scriitori se adună cu sutele şi miile în fişierul istoricului gazetar.

Iată cum, cu mulţi ani în urmă, am văzut la doamna Adina Take Ionescu scrisori de dragoste de la Take Ionescu care relevau o clarvizIune politică excepţională, iar la doamna Adela Călinescu zeci şi sute de documente ale situaţiei noastre dintre cele două războaie mondiale. Dintre acestea — aflându-mă în vizită la domnul arhitect Barbu Călinescu, la Cambridge — am fost în măsură să primesc pentru publicare în revista Magazin istoric **un set de scrisori care aruncă o nouă lumină asupra relaţiilor dintre filosofui Nae Ionescu şi omul politic Armand Călinescu. Astăzi, datorită libertăţii de expresie şi editare specifice democraţiei, atât profesorul Nae Ionescu (despre el au apărut în ultimii ani mai multe studii şi i s-au tipărit lucrări, precum:** Curs de metafizică, **Editura Humanitas, 1991,** Curs de logică, **Editura Humanitas, 1993,** Neliniştea metafizică, **Editura Fundaţiei Culturale Române, 1993,** Fenomenul legionar, **Editura Antet XX Press, 1993 sau despre el: Valeriu Râpeanu,** Nicolae Iorga, Mircea Eliade, Nae Ionescu.Studii, **Editura Arta Grafică, 1993, Dan Ceachir,** Gânduri despre Nae Ionescu, **Editura Institutului european..., Iaşi, 1994) cât şi fostul premier Armand Călinescu (căruia i-au apărut** Însemnări politice, **Editura Humanitas, 1990, iar Fundaţia Culturală Magazin Istoric a editat volumele** Cine a fost Armand Călinescu. Mărturii, **Editura „Presa Naţională", 1992 şi** Discursuri parlamentare. 1926-1933, **Editura „Quadrimpex", 1993) sunt bine cunoscuţi cititorului. Scrisorile ce le publicăm în acest număr (printr-o coincidenţă, în septembrie 1994 se împlinesc 55 de ani de la uciderea „Omului de fier" al României de către legionari stipendiaţi de nazişti, pentru a răzbuna decapitarea Gărzii de fier prin omorârea „Căpitanului" Corneliu Zelea Codreanu şi a multora dintre principalii săi colaboratori) sunt de natură să aducă noi precizări şi nuanţe în scrierea unui important şi grav capitol de istorie românească.**

Cititorul revistei Magazin istoric **beneficiază de o introducere scrisă de şeful de cabinet al lui Armand Călinescu, domnul Alexandru Dragomirescu Baranga, care trăieşte de mult timp la Paris, al cărei inedit nu mai trebuie subliniat, domnia sa fiind posesorul unor informaţii istorice de primă mână.**

Mulţumind încă o dată domnului arhitect Barbu Călinescu pentru că ne-a pus — ca şi în atâtea alte ocazii — aceste documente la dispoziţie, reînnoim invitaţia adresată cititorilor care posedă documente sau amintiri revelatoare să nu ezite să ni le trimită sau aducă, aşa cum fac mereu alţi şi alţi colaboratori.

C.P.

Luni, 23 ianuarie 1939, în casa din strada Dr. Clunet, nr. 12, ministrul de interne Armand Călinescu a avut o întrevedere de trei ore cu profesorul Nae Ionescu, directorul ziarului Cuvântul. **Oaspetele său venise direct din lagărul de la Miercurea Ciuc[1], unde se afla internat împreună cu alţi membri ai mişcării legionare. Până la Bucureşti fusese însoţit de colonelul de jandarmi Gherovici, cel care avea să fie asasinat la Jilava de către legionari, în noiembrie 1940.**

Pare neverosimilă această întâlnire între două persoane aflate pe poziţii total opuse. Şi, totuşi, ea a avut loc, drept mărturie, în afara celor afirmate de mine, stau şi aceste scrisori care vor vedea acum lumina tiparului prin intermediul revistei Magazin istoric.

Aşadar, întrevederea dintre Armand Căli-

[1] Profesorul Nae Ionescu fusese arestat în noaptea de 7 spre 8 mai 1938 şi trimis în lagărul de la Miercurea Ciuc, unde erau depuşi şi alţi legionari arestaţi de autorităţi. Eliberat şi arestat de mai multe ori, ultima dată, la 24 iunie 1939, i s-a stabilit domiciliu forţat la locuinţa sa de la Băneasa (Bucureşti).

nescu și Nae Ionescu a durat peste trei ore. Inițiativa ei a aparținut sigur lui Nae Ionescu. Pe ce cale, nu știu. Fie — și această primă ipoteză o reținem — profesorul s-a adresat vechiului său prieten Carol II și acesta, cum era normal, l-a îndrumat spre ministrul său de interne, sau Armand Călinescu a cedat numeroaselor stăruințe ale d-nei Cella Delavrancea, care fusese rugată să negocieze această întrevedere de către domnul profesor Nae Ionescu, prietenul ei din acea epocă. Interesant de reținut este însă faptul că, la mai puțin de două luni de la execuția lui Codreanu și a acoliților săi (29/30 noiembrie, 1938), N. Ionescu nu ezita să intre în raporturi cu acei care luaseră această măsură. Profesorul considera deci că actul înfăptuit era un gest politic necesar, fapt care a permis acel sensorium comune al oamenilor care vorbesc aceeași limbă. Curioasă pare însă afirmația sa că Armand Călinescu ar fi aderat întru totul la ideea unei societăți comunitare în care colectivitatea precumpănește individului până la totala lui anihilare și chiar dispariția spiritului critic. În continuare, întregul memoriu pe care Nae Ionescu l-a expediat după această întrevedere lui Armand Călinescu și pe care îl vom reproduce în continuare are aerul de a fi adresat, peste capul lui A. Călinescu, lui Carol II, exacerbând tendințele încă incomplet afirmate ale acestuia către o dictatură totalitară.

În concepția lui Armand Călinescu, Frontul Renașterii Naționale trebuia să fie numai o mișcare provizorie de uniune națională, până la liniștirea turbulențelor internaționale care se manifestau în jurul României. De nenumărate ori l-am auzit evocând cu prietenii lui intimi viitorul politic pe care îl întrezărea; spera ca în doi-trei ani să se ajungă la reluarea activității partidelor politice tradiționale, conduse de oamenii generației sale. Viziunea politică a celor doi oameni era așadar complet diferită și numai situația momentului ar fi putut, eventual, stabili unele puncte de convergență. Armand Călinescu era un produs al Partidului Țărănesc, mai apoi Național-Țărănesc, plasat ca atare la stânga peisajului politic românesc. Dacă la sfârșitul anului 1937 părăsise cu regret partidul tinereții sale, aceasta se întâmplase din cauza cartelului electoral pe care P.N.Ț. îl încheiase cu mișcarea legionară, iar participarea sa la noul regim instituit prin Constituția din 1938 se datorase faptului că alegerile de la sfârșitul anului 1937 nu degajaseră nici o majoritate care să permită guvernarea țării. Obiectivele sale politice erau: a) În politica internă — menținerea ordinii publice prin reducerea influenței mișcărilor extremiste și mai ales a Gărzii de fier; b) În politica externă — menținerea alianțelor tradiționale cu Franța, Anglia și țările limitrofe prietene; c) Ținerea la distanță a Germaniei prin acorduri economice favorabile acesteia (Mai bine, spunea el, le dau petrol și grâu, decât sânge și teritorii).

Spre deosebire de el, Nae Ionescu propunea ca unică soluție crearea unui regim totalitar. După ce făcea o lungă incursiune în istoria anilor '30, arătând că el singur ar fi putut servi realmente regele și țara, dacă i s-ar fi ascultat sfatul, solicita să i se încredințeze conducerea unei acțiuni de dinamizare a țării cu ajutorul elementelor legionare. Și această propunere o făcea cu toată convingerea și cu vocabularul specific șefului de cuib.

În fața unei asemenea propuneri, Armand Călinescu a întrerupt dialogul și cei doi oameni s-au despărțit. N. Ionescu a fost condus la Inspectoratul de jandarmi și de acolo la Miercurea Ciuc.

Deși convorbirea nu a avut urmări politice imediate, ea s-a desfășurat în condiții aproape amicale, așa cum rezultă din scrisorile trimise ulterior de Nae Ionescu, între timp eliberat din lagăr și instalat cu domiciliu forțat la locuința sa de la Băneasa. Este interesant de subliniat răbdarea și stăpânirea de sine dovedite de A. Călinescu în fața potopului de argumente cu caracter totalitar dezvoltate de Nae Ionescu spre sfârșitul întrevederii și reluate apoi și în memoriul redactat de el. Astfel, acesta considera că violența diverselor mișcări fasciste, inclusiv a legionarilor, precum și miile de morți din Germania acelei perioade, nu au avut un caracter condamnabil, ci, dimpotrivă, au fost fenomene inevitabile în drumul spre crearea unui stat totalitar. Și făcea constatarea, complet falsă, că Armand Călinescu era convins de necesitatea „revoluției" totalitare.

Discutând despre Codreanu, care putea fi eventual lipsit de calitățile necesare unui om de stat, Nae Ionescu afirma că, în 1919, Hitler fusese mult inferior acestuia, dar aceasta nu-l împiedicase să devină cancelarul Germaniei.

Din nenorocire pentru umanitatea întreagă, viitorul a arătat la ce îngrozitoare rezultate au dus guvernările unor oameni de atare calitate. În România, la guvern fiind, legionarii, după o serie de asasinate înspăimântătoare, s-au întors împotriva propriului lor guvern, ceea ce a demonstrat o totală incapacitate de a conduce și administra.

În scrisoarea care însoțea memoriul și care poartă data de 27 ianuarie 1938, Nae Ionescu, devenind mai realist și limitându-și viziunile de viitor, solicita un post de ministru plenipotențiar undeva, „unde nimeni nu ar putea face și obține ceea ce aș putea face și obține eu". Dar și sub acest aspect, punctul său de vedere era complet eronat, deoarece Germania hitleristă avea ca obiectiv principal în politica sa externă suprimarea tuturor efectelor Tratatului de pace de la

Versailles. Nici un om politic român nu ar fi putut împiedica această tragedie.

După puţin timp, cei doi interlocutori aveau să dispară. Primul, Armand Călinescu, a fost ucis la 21 septembrie 1939 de „băieţii" crescuţi în idealul regimului totalitar, cel de-al doilea, Nae Ionescu, s-a stins în 1940, în urma unei afecţiuni cardiace, înainte de a trăi dezastrul provocat ţării noastre de Germania. Dacă am plâns cu multă durere toată viaţa dispariţia lui Armand Călinescu, am regretat şi moartea prematură a lui Nae Ionescu, omul care, dotat cu o reală inteligenţă şi mult farmec, ar fi putut să servească ţara în mod mult mai util decât contribuind la otrăvirea tineretului, prin sprijinul adus de el Gărzii de fier.

Alexandru DRAGOMIRESCU BARANGA,
Paris — iulie 1994

Din Arhiva arhitectului Barbu Călinescu

Stimate Domnule Ministru Călinescu,

Dacă aş mai fi rămas în Bucureşti, ţi-aş fi cerut o întrevedere. Este foarte probabil că mi-ai fi acordat-o (Prin calitatea D-tale de ministru eşti obligat să stai de vorbă cu oameni, chiar mai proşti decât mine!).

Ţi-aş fi cerut întrevederea, pentru că socotesc necesar ca anumite fapte şi situaţii să fie dezbătute cu D-ta. Astăzi, evident, nu mai sunt în Bucureşti; dar *interesul obiectiv* al discuţiei la care mă gândeam *rămâne intact*. Te întreb deci: vrei să-mi acorzi *acum* această întrevedere?

Nu aş vrea să vezi în această intervenţie un pretext pentru a relua relaţiile personale. Asemenea relaţii noi am avut; şi bune. Dar D-ta dispreţuieşti oamenii şi cauţi să-i înjoseşti; eu, îi iubesc şi încerc să-i ridic. Deci cât ar persista această deosebire, relaţiile personale afectuoase de mai înainte sunt greu de refăcut.

Nu aş vrea, iarăş, să crezi că am intenţia să-ţi vorbesc de situaţia mea. Chiar dacă nu aş şti atâtea câte ştiu, şi încă nu aş face-o. Căci nu [e] *vina* mea, că *persoana* mea mă ţine aici închis (de aceea am şi cerut să plec în străinătate, şi anume *cu gândul să nu mă mai întorc*. Vezi cât îmi arde mie de *luptă?)*. Aşa că, e cu totul zadarnic să mai dezbat chestiuni cari nu depind nici de „atitudinea" mea, nici de „informaţiile" D-tale.

Dar acum, după ce am înlăturat orice element personal, putem vorbi altul. Pot şi te rog, şi să te rog stăruitor, a-mi acorda această întrevedere. Ar fi foarte nepotrivit — şi nu ar corespunde deloc situaţiei — dacă D-ta ai lăsa în acest moment să vorbească orgoliul D-tale spre cine ştie ce resentimente personale. Gândeşte-te, nu e vorba de o cerere a lui Nae Ionescu. Nae Ionescu e în lagăr la Ciuc, şi va rămâne acolo cât va vrea D-zeu — poate că nu se va mai întoarce niciodată acasă — asta nu are nici o importanţă. Vrea să-ţi vorbească un *om despre lucruri* cari nu sunt ale lui şi [ca]ptul să-l respingi, pentru că lucrurile astea sunt nici ale D-tale. Le administrezi D-ta acum — asta e altă chestiune! —, dar nu sunt ale D-tale.

Patriotismul meu cere de la patriotismul D-tale o întrevedere.

O vei refuza?

Iartă-mă, dar nu cred.

... Şi asta că şi nota sentimentelor cu care semnez,

Nae Ionescu

25.1.39

P.S. Un automobil face distanţa Ciuc-Bucureşti în cinci ceasuri. Dacă aş pleca (cu un ofiţer!) la 3 d.a. de aici, aş putea fi pe la 8 la D-ta (acasă, nu?)... Iar până dimineaţa, înapoi în lagăr.

N.I.

Iubite Domnule Călinescu,

Mi-a părut rău că nu am putut continua luni convorbirea. Poate că am fi ajuns la precisiuni hotărâtoare. Aşa, pierd vremea de pomană pe aci. Adică, nu o pierdem; că eu stau şi lucrez. O pierdem noi.

Repetându-ţi, aci alăturat, punctul meu de vedere, îţi repet şi vorbele cu cari am încheiat: Când un om ca mine vine cu inima deschisă...

Aş fi vrut să vorbim şi de politica externă. Situaţia îmi face mari griji. *Dar eu o văd cu totul altfel decât am impresia că o vede lumea la Bucureşti.*

(Apropos: dacă în ceea ce priveşte valurile din-năuntru, Dvs. aveţi altă metodă şi alt punct de vedere decât al meu, — de ce nu sunt întrebuinţat altfel? Nu ai putea, de pildă, să sugerezi să fiu trimis în străinătate ca ministru, undeva, unde nimeni nu ar putea face şi obţine ceea ce aş putea face şi obţine eu?).

Şi acum o rugăminte personală: mi-ai spus că eşti un sentimental (asta mi-ar conveni f. mult!). Dacă e aşa, te rog pierde cinci minute, chiamă pe d-na Cella Delavrancea la D-ta şi dă-i o autorizaţie să vie să mă vadă la 10 zile sau să zicem la fiecare 2 săptămâni. Aud?

Nae Ionescu

27.1.39

Iubite domnule Călinescu, îmi place să cred că discuţia noastră de luni 23.1. nu va rămâne fără urmări. Ea a reactualizat pentru D-ta o serie de probleme care — aşa cum am putut să o constat — te preocupau şi fără intervenţia mea, dar prin faptul că le-ai auzit gândite şi dintr-un alt punct de vedere, este foarte probabil că vei reveni asupra lor. Pentru acest caz cred că e potrivit să aştern în scris lucrurile pe care ţi le-am spus. E pentru mine un prilej de a-mi lua răspunderea afirmaţiilor făcute, iar pentru d-ta unul de a putea gândi asupra lor pe chiar textul formulat de mine.

I. Premise

Am fost de acord amândoi în a recunoaşte că orice act politic are un caracter obligat. Că anume, eficacitatea şi rodnicia unei acţiuni politice este condiţionată de încadrarea ei în forma istoriei care defineşte structural momentul politic respectiv. Acest acord a simplificat de la început

discuția noastra, el creând acel „sensorium comune" al oamenilor care vorbesc aceeași limba. Și îmi pare bine să pot aminti că chiar D-ta mi-ai căzut în vorbă, întrerupându-mă cu completarea: un gest politic care contravine istoriei este efemer, dacă nu chiar primejdios.

Am fost iarăși de acord, mai departe, în a constata că forma istorică, în drum spre realizare astăzi, este aceea a unor așezări omenești „comunitare", în care colectivitatea precumpănește asupra individului; că această comunitate este o unitate organică de sine stătătoare, cu legile ei, care pe măsură ce-i crește consistența cere, și impune, componenților ei, indivizii umani, o anumită închegare sufletească, și un ethos în care precumpănește jertfa, încadrarea în ierarhie, disciplina, lipsa spiritului critic, simțământul onoarei și datoria.

Iar trecând la împrejurările românești, am fost iarăși de acord în a stabili forma de organizare a națiii — și impusă de împrejurări, și potrivită structurii spirituale a neamului nostru — este aceea a unei domnii reale, cu tot ceea ce implică ea astăzi: *putința* absolută *pentru Rege de a hotărî El* singur, *consacrată de la adeziunea activă a nației* dinamizate.

II. Realități

Dar dacă acesta este țelul către care trebuie să se miște orice politică responsabilă, care vrea să creeze instrumentul de realizare al destinelor românești, e normal să ne întrebăm cum s-a comportat de la 1930 și până astăzi politica noastră față de acest țel.

La 6.VI.30 Regele Carol II era domn plebiscitar. A fost, poate rău că în discuțiile de la 7.VI a învins părerea lui Gr. Iunian, care cerea ca Regele să fie proclamat de Parlament, față de părerea mea (la care s-a raliat și mareșalul Prezan și pe care, precum am aflat mai târziu, o împărtășa și C. Stere) care voiam ca Parlamentul să devină delegație ad-hoc a nației, să facă act de supunere și să capete de la Rege dreptul de a funcționa mai departe ca Parlament. A fost rău, pentru că soluția mea ar fi simplificat lucrurile de mai târziu. Așa, Regele s-a dus la Parlament, două zile fiind suficiente pentru a face dintr-un domn plebiscitar un... Rege constituțional, obligat să ia, pentru noua politică totalitară pe care ținea să o realizeze, căi cu totul ocolite și întârzietoare. Dar în sfârșit...

Problemele Restaurației

Problema politică a restaurației era dublă: să lichideze definitiv formule, imprimate deja și intrate în descompunere, ale vieții publice, și să creeze sau să capteze o mare mișcare de masă, care să confere un caracter plebiscitar domniei.

Lichidarea vechiului regim

Lupta pentru lichidarea formelor vechi a fost destul de grea. Ea trebuia purtată, pe de o parte, împotriva libertarismului iluminist a lui Maniu („Democrație", zicea el; eu am zis mai just, „josefinism"); pe de alta, împotriva capitalismului liberal sau liberalizant (tip Madgearu), care voia să conducă politica statului prin instituțiile economico-financiare.

Am contribuit — în ce mă privește — cât am putut la realizarea acestei politici. Căci în ziarul în care scriam, am dus, zi de zi, o campanie susținută împotriva partidelor politice în genere, și a lui Maniu în special; și am cerut stăruitor o politică de autarhie, deci de intervenție continuă și directă a statului în viața economică, intervenție care rupându-ne din angrenajul capitalist, făcea iluzorie domnia — „și din opoziție" — a liberalilor.

Acțiunea regală — incomparabil mai suplă decât „campaniile" mele, dar cel puțin tot așa de fermă — a pus capăt vieții de partid, iar criza economică mondială, care ne-a forțat la un regim de economie dirijată, a lichidat și puterea plutocrației liberale. Rămâne, însă, bine stabilit, că Regele nu a făcut o politică de inspirație și inițiativă personală, ci, grăbind numai un proces de lichidare în curs, s-a supus cu bună știință imperativelor istoriei.

Baza populară a domniei

Istoria evenimentelor care se grupează în jurul celei de-a doua probleme a Restaurației, și anume baza populară a domniei, este ceva mai tulbure. Dar pentru că — împreună cu D-ta de altfel — eu acord acestei chestiuni o însemnătate excepțională, o să-mi îngădui să stărui mai mult asupra ei.

Excurs: cezarism și regim totalitar

Procesul de lichidare al democrației liberalizante, care a început imediat după război, a impus, e adevărat, destul de repede, *autoritatea* ca principiu nou de organizare al așezărilor politice. Înlăuntrul acestui principiu sunt însă nuanțe — și anume esențiale — pe care lumea nu le-a înțeles tot așa de ușor. La aceasta a contribuit, din nefericire, și un filosof de mare prestigiu, Spengler, care a crezut să poată afirma, pe baza unor false analogii istorice, că lumea se îndreaptă înspre *cezarism*. Dar asta nu e adevărat, căci din cele două forme pe care le-a luat înfăptuirea principiului autoritar, cezarism și totalitarism — cel dintâi însemnând stăpânire impusă de sus în jos, în baza forței personale, iar cel de-al doilea stăpânire acceptată, ba chiar *cerută*, și înfăptuită prin voința de fapt — (nu democratică!) a maselor populare — numai cea din urmă s-a impus. Revoluția personală, „octroiată" (ca să întrebuințez un termen scump lui Argetoianu), au făcut: Alfons XIII cu Primo de Rivera, Alexandru I cu Jivkovici, Dollfuss și Schuschnigg; regim personal au instituit: Beneș (mai ales după moartea lui Massaryk) și „partidul coloneilor" în Polonia, după moartea lui Pilsudsky; iar regim totalitar au realizat: cu o aproximație impresionantă, Hitler; cu grave abateri de la tipul pur (reminiscențe sindicaliste) amendate de o personalitate vulcanică, Mussolini; în formă cu totul hibridă, dar cu suplețe și posibilități de adoptare, Stalin (Cazurile Pilsudsky, Kemal și Salazar nu sunt pasibile de tipizare — și deci nu pot servi ca material de interpretare). Deci, lăsând la o parte orice considerațiuni teoretice, și ținând seamă de selecțiunea pe care, între cele două forme, a operat-o istoria, trebuie să constatăm că *forma firească înspre care evoluează așezările omenești nu e cea personală, ci cea totalitară, a maselor care „te ridică pe scut"*. Iată de ce în tot timpul, de la Restaurație încoace, atenția mea a fost egal împărțită între lichidarea vechiului regim și urmărirea mișcărilor noi de masse.

Apariția lui Codreanu

În acest din urmă sector al vieții publice, nu se întâmplă, însă, nimic. Și faptul era cu atât mai îngrijorător, cu cât repeziciunea cu care se urmă procesul de lichidare al vechilor forme putea să forțeze la un moment dat pe Rege la instituirea unui regim de autoritate fără subcrescență populară. Ceea ce, în conformitate cu premisele politicii noastre — asupra cărora d-ta și eu suntem de acord — trebuia evitat.

La sfârșitul lui mai 1933 însă, s-a întâmplat ceva nou: Corneliu Codreanu — pe care nu-l cunoșteam personal — îmi cerea o întrevedere, îmi înfățișă toată acțiunea lui, în țeluri și realizări, și într-o formă ocolită, dar suficient de clară, mă făcea să înțeleg că pune mișcarea lui la dispoziția Regelui. A fost o conversație care m-a interesat și mi-a deschis perspectiva înviorătoare; din expunerea lui Codreanu, ca și din „cărticica șefului de cuib", era ușor de înțeles că aveam de-a face cu o mișcare totalitară — la început încă, desigur, dar caracteristic totalitară; mai aproape de forma pură decât chiar național-socialismul german. Am înregistrat deci faptul, am făcut cele ce am crezut de cuviință și am plecat în străinătate, într-un concediu de odihnă (primul după șapte ani!): *a doua problemă* — fundamentală — *a Restaurației era pe drumul unui început de rezolvare.*

Lupta împotriva bazei populare: guvernul Duca

Dar în vara anului 1933 a pornit asaltul împotriva „Gărzii de fier". E inutil să insist, de unde și în apărarea căror interese. Fapt e că la începutul lui octombre, Tătărăscu îmi anunța hotărârea fermă a partidului liberal de a desființa „această bandă".

Am reacționat în ziarul meu. Nu era decât firesc. Căci „această bandă" pe care Tătărăscu nu o putea judeca decât din punctul de vedere al primejdiei pe care ea îl reprezenta pentru „cariera" lui politică, sau cea a partidului liberal, era totuși, după cum văzurăm, *singura* mișcare politică în stare să dea o bază populară noii domnii. (Cu lipsuri sau nu — asta era de ordin secundar!). Reacțiunea mea nu a folosit, însă, la nimic. Guvernul Duca, mai exact cercurile ale căror interese erau reprezentate prin Titulescu, au încercat prima mare lovitură împotriva „Gărzii".

Lovitura nu a reușit. Din arestările și procesele care au urmat, mișcarea a ieșit crescută. Și, ceva mai important, posibilitățile unei legături între Rege și Legiune nu suferiseră prea mult. Mai întâi se știa prin declarația autorizată, făcută la 9.XII de către Tillea, că Regele fusese categoric împotriva disolvării; în al doilea rând, Regele făcuse în timpul procesului un act de imparțialitate care îi dădea dreptul la gratitudinea lui Codreanu; și în sfârșit, prin arestarea mea, eu devenind un prieten prețuit al Legiunii, se crease între Rege și mișcare un om de legătură care nu aștepta decât să fie întrebuințat.

Guvernul Tătărăscu

Dar acum era la guvern echipa Tătărăscu, și asta a falsificat și mai mult situația. Căci Gheorghe Tătărăscu, care nu putea să reprezinte nici o întoarcere la vechiul regim al partidelor, nici subcrescența populară a unei revoluții totalitare, s-a încurcat în jumătăți de măsură: încercând pe de o parte să sustragă tineretul acțiunii legionare, prin înființarea străjeriei și a serviciului premilitar; dedându-se, pe de altă la o acțiune de iritare și de sâcâire a mișcării legionare, care, dacă nu și-a pierdut puterea de creștere, și-a pierdut, mai mult deodată, nervii.

Străjeria

Rezultatele s-au văzut. Străjeria nu și-a ajuns scopul (acest scop). În prima fază, după planurile Tătărăscu, nu putea să realizeze nimic, pentru că nu dădea copiilor decât „Cărticica șefului de cuib" *minus* primejdia și prilejul de jertfă. În a doua fază, după luarea contactului cu Ballila și H.J., iarăși nu putea realiza prea mult; pentru că se dădea tineretului o organizație *post*-revoluționară, care în orice caz nu putea lupta cu organizația *pre*revoluționară a Frăților de Cruce (aici e nodul chestiunii). Dar chiar dacă ar fi reușit, ea nu poate să-și dea roadele decât *în viitor*, atunci când problema subcrescenței era de cea mai acută actualitate. Deci, dacă așa a vrut guvernul Tătărăscu să lupte împotriva Gărzii, s-a înșelat.

Acțiunea de provocare

Mai gravă a fost acțiunea de iritare a Legiunii. Căci numai acestei acțiuni se datorește deplorabila politică de „șah la rege", în care a alunecat uneori acțiunea legionară. Deplorabilă, pentru că, la prăbușirea în alegeri a guvernului liberal, nu mai rămânea față în față decât regele și mișcarea lui Corneliu Codreanu, care, deși monarhică și dinastică în fond, avea toate aparențele frondei.

Acest caracter nefast al guvernării Tătărăscu, eu l-am bănuit demult. În primăvara lui 1934, examinând cu Gr. Iunian situația politică, eu am spus: „dacă regimul Tătărăscu se permanentizează, în cel mult patru ani Regele va fi forțat să facă dictatură personală". Asta și explică de ce în luna mai a aceluiaș an, eu m-am întrebuințat pentru înlocuirea lui Tătărescu prin Averescu.

Guvernul Goga-Cuza

Guvernul Goga-Cuza care a urmat și-a asumat și el misiunea de a distruge pe legionari. Încercarea a fost falsă, pentru că guvernul Goga-Cuza nu putea duce — cu toate pretențiile lui revoluționare — la un regim totalitar. Cuza nu, — pentru că el nu e în fond decât un antisemit, parlamentarist și liberal; Goga nu, — pentru că el nu era decât un cezarian de extracție poetică; lăncierii nu, — pentru că ei nu erau decât niște pretorieni... Ofensiva lor împotriva lui Codreanu s-a redus la împușcarea a doi legionari.

Cine a slujit pe rege

Ce încheiere se poate trage din cele de până aci? Iată:

De îndată ce pentru țara noastră nu există altă politică decât cea care rezultă din puterea absolută a Domnului, putere izvorâtă din adeziunea activă a nației, și de îndată ce mișcarea legionară era singura organizație totalitară existentă la noi (și anume realmente totalitară), datoria tuturor oamenilor devotați nației și Coroanei era să sprijine și să înlesnească conjuncțiunea dintre Rege și Garda de fier (cu atât mai mult, cu cât în 1933

Codreanu punea mișcarea lui la dispoziția Regelui).

Au făcut-o? Nu. Dimpotrivă. Toți oamenii politici, care au acționat de la iunie 1930 până la februarie 1938, au ignorat problema fundamentală a Restaurației; văzând lucrurile numai prin optica falsă a intereselor lor, ei au încercat să distrugă mișcarea legionară sau cel puțin să facă imposibilă legătura dintre rege și mișcare, izbutind prin aceasta, cu bunăștiință sau fără, să întârzie instaurarea regimului de domnie populară.

Deci: *toți oamenii politici au lucrat de la iunie 1930 și până în februarie 1938 împotriva statului totalitar românesc –, adică împotriva Regelui și a nației.*

Există vreo excepție?

Da, una singură. Un singur om a văzut că singura noastră salvare stă într-o domnie sprijinită pe adeziunea totală și activă a maselor, *eu;* un singur om a încercat să facă legătura între Rege și singura mișcare totalitară existentă — *eu.*

Până la februar 1938, eu singur am slujit cu adevărat pe Rege.

Dar asta îmi dă dreptul să judec și ceea ce s-a întâmplat de atunci încoace.

III. Revoluția din februarie

În februarie 1938 ai apărut D-ta. Și am avut revoluția; de sus în jos. Ceea ce am eu de obiectat față de acest act, pe care eu l-am dorit mai mult ca oricine, este că el nu a fost făcut în condiții cari să-i asigure caracterul mântuitor pe care trebuia și putea să-l aibă.

Alegerea orei H. Criza mondială

Mai întâi, momentul nu a fost bine ales. Încă din august 1937, buletinele de conjunctură acuzau o scădere constantă, peste cea sezonieră, la prețurile materiilor prime. Când în decembrie prețurile au continuat să scadă, era clar că intraseră în criză mondială. A fost cineva, în jurul Regelui, care să-i atragă atenția asupra acestui fapt? Nu. D-ta însuți, l-ai știut? Nu. Dar atunci te întreb: așa se pregătește un act regal?

D-ta îmi răspunzi: nu faci o revoluție când vrei, ci când ți se impune. Da și nu. Pentru că, în speță, revoluția mai putea fi amânată. Au fost cel puțin doi oameni, D-ta și eu, care am știut precis că un al doilea guvern Tătărăscu nu mai putea lua în alegeri cota. E probabil că dacă aș fi spus asta Regelui, Regele n-ar mai fi făcut un guvern Tătărăscu, ci Vaida. Și lucrurile nu ar mai fi luat întorsătura de prăbușire, pentru că nici Codreanu nu ar mai fi avut atâtea voturi.

Și pe urmă, unde stătea primejdia? În Codreanu? Primejdia Codreanu a fost exagerată. Dinadins. Codreanu nu voia decât să fie primit, ca să facă act de omagiu (De ce nu a avut urmare misiunea Argeșanu e și acum pentru mine un mister!).

Lipsa spiritului nou

Al doilea, revoluției acesteia îi lipseau două elemente esențiale: nu avea bază populară, care singură îi putea asigura caracterul totalitar, și nu reprezenta prin oamenii care o patronau (toți foști președinți de Consiliu și membri ai guvernelor care aduseseră țara în halul din care trebuia să o scoată revoluția) nici un fel de garanție de înnoire și de dinamism tineresc.

„Împotriva Germaniei"

Al treilea, printr-o campanie iresponsabilă dar nu și neinteresată a presei democrate, se crease impresia, absolut injustă, nefondată și inutilă, că această revoluție ar fi făcută împotriva Germaniei (D-ta care „știi" că Nae Ionescu e „președinte la I G. Farben" — ai auzit de unul Louis Louis Dreyfuss?).

Astea sunt obiecțiile mele. Că ele sunt fondate, se vede din aceea că toate corespund unor serii de dificultăți cu care luptați și cu care veți mai lupta încă, fără să se știe dacă le veți învinge.

Problema fundamentală: baza populară

Din toate aceste dificultăți D-ta ai atacat una singură: pe aceea a bazei populare. Trebuie să o recunosc, ai văzut just; era cea mai însemnată.

Planul D-tale a fost precis și s-a văzut din capul locului: mai întâi distrug mișcarea legionară, pe urmă încerc polarizarea maselor în jurul Regelui.

A fost bine așă?

Distrugerea legiunii

Las la o parte chestiunea dacă, în cadrul istoric în care ne aflăm, e posibil să faci întâi revoluția și pe urmă să capeți adeziunea; dacă cu alte cuvinte nu avem de-a face cu o revoluție à rebours. Vreau să discut numai etapele planului D-tale.

„Distrug legiunea"

Era nevoie să o distrugi? De ce?

Legiunea era singura mișcare totalitară. Odată distrusă ea, se mai putea crea așa de curând o altă mișcare la fel? Se poate crea o mișcare totalitară de sus în jos? Nu. Atunci?

Legiunea era o mișcare violentă? Toate mișcările totalitare sunt violente în faza revoluționară. Fascismul și nazismul au tras sute de mii de gloanțe și au avut mii de morți (slavă Domnului, la noi nu a fost chiar așa de grav!). De caracterul violent al mișcării se putea alarma poliția, care e ținută să păstreze ordinea, dar nu D-ta care gândești istoria și care ești convins de necesitatea revoluției totalitare.

Codreanu era un „tip inferior"? Aș fi vrut să îl vezi pe Hitler în 1919 și pe Goebbels în 1929, așa cum i-am văzut eu, și pe urmă să vorbești de inferioritatea lui Codreanu! Stalin e prost — spune Trotky, care e desigur foarte deștept. Ei și? Să credem oare că valoarea unui om politic se măsoară pe inteligență dialectică?

Legiunea era împotriva Regelui? Aici îmi dai voie să protestez. Eu am fost prieten al legiunii, și eu am fost constant preocupat de legătura dintre legiune și Rege. Și atunci: sau eu am fost un prost, care m-am lăsat tras pe sfoară de Codreanu, sau eu am cunoscut intențiile legiunii și le-am aprobat! Adevărul este că, în anumite momente, iritată de neîncetate sâcâieli, persecuții și atacuri, legiunea a făcut greșala de a întrebuința tactica „șah la rege". Dar este asta așa de important *în fond?* Cum a putut fi sfetnic al Regelui, Duca cel cu „mâna tăiată", a putut fi Tătărăscu, cel care se obliga să împuște el pe prințul Carol dacă s-ar prezenta la graniță — și care a dat chiar ordine în acest sens —, și Codreanu trebuia distrus pentru că era antidinastic?

În fond, Codreanu era monarhic și dinastic. Orice totalitar e monarhic (și Hitler el!). Din conversațiile noastre, Codreanu a înțeles lucrurile

acestea, pe care altfel, numai le simțea. Dar să nu insist!

Ți-ai spus, deci, „distrug Garda".

Poți să o distrugi?

La 17 aprilie au început arestări, internări și procese; la octombrie, numărul legionarilor și simpatizanților era mai mare ca în primăvară; la noiembrie a căzut Codreanu și cei dîmpreună cu el. Care e situația astăzi? Impresia mea e că dacă astăzi un guvern — oricare! — ar face alegeri după vechea lege electorală, o listă legionară ar lua cu mult peste 40%. D-ta spui că mă înșel; că e normal ca optica mea să fie falsificată. Se poate. Dar nu e mai puțin adevărat că e posibil ca și a D-tale să fie falsificată. Nu afirma Tătărăscu că va lua 70%? Nu credea Stoiadinovici că va obține cel puțin 60%? Nu scria Guido Zernatto că Frontul Patriotic are majorități imense? Să lăsăm, deci, domeniul aprecierilor, și să trecem la situația reală. A fost distrusă legiunea? Nu. A fost distrus comandamentul. A fost distrusă posibilitatea de disciplinare și de acțiune unitara. Și au rămas cuiburi de fanatici, nedisciplinați și iresponsabili. care cred că orice inițiativă personală le e permisă. Asta nu te îngrijorează de loc? Sau poate crezi că îi vei distruge și pe aceștia? Pe toți, niciodată. Cu ei trebuie luată altă cale: *să intre toți in rând!* Numai așa!

Crearea frontului

Pentru a asigura baza populară necesară noului regim, D-ta ai procedat la înființarea Frontului Renașterii Naționale. Din capul locului aș observa că titulatura nu e fericită. Eu mai cunosc câteva fronturi: Frontul popular în Spania; Frontul popular în Franța (Blum-Cachin-Herriot, dar nu și Daladier); Frontul negru în Germania (partizanii lui Gregor Strasser și comuniștii, contra lui Hitler); Frontul patriotic în Austria (Schuschnigg-Guido Zernatto); și, în sfârșit, Frontul românesc la noi. Nici unul n-a izbutit! Nu puteai găsi un alt nume? Dar să lăsăm superstițiile!

Asemenea organizații mai există: partidul fascist și partidul național-socialist. Partidul fascist e mișcarea care a preluat puterea și pe care Mussolini o păstrează ca o garanție împotriva Regelui. Partidul național-socialist a propus pe Hitler la conducerea statului, l-a pus în măsură să cucerească adeziunile întregii nații, iar acum, duce o existență parazitară (Hitler nu știe cum să scape de el!). Deci, nu așa ceva ar putea fi „frontul" D-tale; ci mișcarea care să cucerească pentru Rege muzele, realizând, în același timp, în sânul nației, ethosul totalitar, noua structură spirituală de care vorbeam mai sus.

O va putea face? Iartă-mă, dar nu cred.

„Frontul" cere adeziunea tuturor. Și o obține. Aud că până acum ar fi deja 3,5 milioane de adeziuni. Asta e caracteristic și hotărâtor pentru soarta „Frontului". Căci asta înseamnă că adeziunile sunt pur și simplu formale. Dinu Brătianu a dat ordin ca toți liberalii să adere la Front? Asta înseamnă că vrea să-și pună la adăpost instituțiile. Național-țărăniștii? La fel. La fel oamenii lui Vaida și ai lui Argetoianu; la fel ungurii și sașii. Dar atunci întreb: crezi D-ta că cu oamenii aceștia se poate crea o mișcare totalitară?

Prezența sașilor și ungurilor e stranie. Ideea totalitară e esențialmente etnică; și anume ofensiv-etnică: națională. Ea se construiește pe conceptul organic, de *sânge*, și nu pe cel juridic, de *cetățean*. Ea înseamnă participarea activă a nației, și nu declarația omagială a supușilor. Prezența acestor alogeni nu e, deci, numai un balast inutil; e însăși negarea principiului și voinței totalitare.

Și tot astfel duce la neutralizarea oricărei încercări totalitare această înscriere în masă a tuturor cetățenilor, membri ai fostelor partide politice, corpuri inerte, pe care nu le poți mișca. Oamenii se înscriu pasivi, fără ca nimic să se fi schimbat în sufletul lor — cei mai mulți considerând noua lor situație ca o poziție de așteptare la adăpost de orice risc. Starea actuală, cu dușmăniile, nemulțumirile, pândele și nădejdea nemărturisite, se mută — exact la fel — de pe planul țării, pe planul „Frontului".

Te-ai întrebat vreodată ce va face „Frontul", ce se va întâmpla în „Front"? Eu cred — nimic. După cum nu se întâmplă nimic nici la fasciști, nici la național-socialiști. Deci: o adeziune formală și atât; uneori pasivă și deci indiferentă, alteori de pândă și deci nesinceră. Așa cum apare, „Frontul" ar putea în cazul cel mai bun să neutralizeze dușmăniile, să înfrângă rezistențele (Cred!). Dar vei recunoaște și D-ta, asta e la fel cu nimic; pentru că nu se poate domni peste un cimitir de suflete. Rodnic e să câștigi, nu să înfrângi.

IV. Situația

Nu-ți trec în revistă toate lucrurile astea în intenția de a face un proces al trecutului. Calitatea de a face proces nu am avut-o niciodată, iar datoria ceasului de față e ca chiar cei care o au, să renunțe la ea. Îți scriu ca să-ți pun înainte toate elementele judecății mele; pentru ca să-ți poți da seama că propunerea care va urma nu e opera unui fantast, ci fructul gândirii sistematice ale unui om care urmărește atent mersul evenimentelor.

E inutil să-ți spun d-tale cât de gravă e situația. Noi suntem astăzi într-o conjunctură în care nu pot rezista decât națiile dinamizate. A păstra pur și simplu ceea ce avem, e imposibil. Ca să putem păstra, trebuie să cucerim. Au mai fost nații în situația asta. Gândește-te la Imperiul roman, care la un moment dat nu se mai putea păstra decât printr-o permanentă ofensivă.

Să-ți vorbesc de situația externă? Îți aduci aminte de îngrijorarea care ne-a cuprins pe toți astă toamnă, când cu Cehoslovacia! Ei bine, *mai există o Cehoslovacie în Europa*, și anume în chiar vecinătatea noastră. Problema ajustării ei, care e foarte actuală, ne interesează în cel mai înalt grad. Căci dacă nu o ajustăm noi, devenim noi a doua Cehoslovacie! Asta e problema noastră cea mai acută — nu „robia economică" cu care ne amenință Germania! Se gândește cineva la asta? Înțelege cineva că noi nu mai putem trăi astăzi decât prin realizarea unor destine imperiale, dar că *aceste destine sunt astăzi la dispoziția noastră?*

Evident, pentru asta se cere o nemaipomenită încordare a țării, se cere o solidarizare activă, cum n-a mai fost, o fanatizare a nației în așa măsură, încât ea însăși să îndemne la impunerea de jertfe.

Te întreb însă: pe ce se sprijină Regele astăzi? De o parte, consilierii săi, de alta Maniu, de alta legionarii pe care d-ta îi ții în dușmănie, pentru că îi închizi și le pui familiile și prietenii sub bănuială, iar la mijloc, masa amorfă a neînregimentaților și cea pânditoare a vechilor clientele politice.

Adesiuni la Frontul Renașterii? Nu!

Atâta vreme cât țara nu va tremura de emoție în așteptarea unui cuvânt al Regelui,

atâta vreme cât lumea se va gândi la Rege fără să simtă nevoia de a cădea în genunchi,
atâta vreme cât Regele nu va fi pentru fiecare român un „mysterium tremendum",
ne va pândi catastrofa, cum ne pândeştre astăzi.

Soluţia

Soluţia? Una singură; cea asupra căreia suntem de altfel de acord: statul totalitar; bază populară activă, dinamizată, fanatizată pentru orice gest de iniţiativă regală.

Cum? Asta o ştiu eu. (Să stăm de vorbă!). Eu ştiu mai bine decât oricare altul în ţara românească ce înseamnează regim totalitar; şi sunt şi în măsură să realizez mişcarea pe care să se sprijine acţiunea regală.

Ofer, deci, Regelui meu, cu devotamentul deja încercat, cu certitudinea ieşită dintr-o îndelungată cumpănire a lucrurilor, *munca mea – pentru a-i pune la picioare o ţară tânără, onestă, vitează şi harnică, câştigată până la jertfa vieţii pentru naţia noastră, şi Domnul ei.*

Aş vrea ca lucrurile acestea să le gândeşti pe-ndelete. Dar aş mai vrea să treci aceste foi şi d-lui col. Urdăreanu, ministrul Palatului. Este o răspundere prea mare pe care ne-o luăm, D-ta şi eu, pentru a avea încredere numai în capul şi în judecata noastră.

Al D-tale, acelaşi,
Nae Ionescu

27.I.39 M. Ciuc

Bucureşti/Băneasa
Tel. 4.80.49.

Scumpe Domnule Călinescu,

Deşi am renunţat de mult să-mi mai explic ceea ce se întâmplă cu mine, nu e mai puţin adevărat că, din când în când, izbutesc — chiar fără eforturi speciale — să înţeleg câte ceva.

Astfel, înţeleg că atâtea uşurări în deţinerea mea de până acum se datoresc simpatiei şi solicitudinii D-tale. Şi am impresia (fără să fiu indiscret!) că bunăvoinţa, ori chiar eforturile D-taîe, nu sunt străine deloc de noua mea situaţie.

Ar fi să-ţi cer prea mult dacă aş dori să-ţi strâng mâna şi să-ţi mulţumesc în persoană? (Nu s-ar putea, de pildă, ca — între atâtea griji — să găseşti un moment liber şi să-ţi abaţi, pentru o clipă, maşina pe la Băneasa? Ar fi, îmi închipui eu, modalitatea cea mai simplă, eu... fiind mereu acasă!).

Crede, te rog, în sentimentele mele de preţuire,

Nae Ionescu

23.VI.39

Bucureşti/Băneasa
Tel. 4.80.49.

Scumpe Domnule Călinescu,

Pentru că ştiu cât eşti de ocupat cu treburi importante şi generale, îmi închipui că nu sunt indiscret dacă îmi îngăduiesc să-ţi aduc aminte că acum zece zile ai făgăduit prietenei noastre că în zece-douăsprezece zile îmi vei acorda o întrevedere.

Cu mulţumiri anticipate şi cu expresiunea sentimentelor mele alese,

Nae Ionescu

9.8.39

CĂRŢI SOSITE LA REDACŢIE

• **Carol al II-lea — ÎN ZODIA SATANEI** (ediţie îngrijită de **Jipa Rotaru, Tiberiu Velter** şi **Horia Şerbănescu).**

Editura Universitaria, 1994, 255 pp., 1 995 lei: reflecţii ale fostului suveran al României asupra unor momente majore ale vieţii politice internaţionale.

• **Raymond Netzhammer — ARHIEPISCOP ÎN ROMÂNIA. JURNAL DE RĂZBOI. 1914-1918** (cu un **Profil** de E.S. Mons, dr. **Ioan Robu;** notă asupra ediţiei, ediţie critică în limba română, postfaţă şi indici de prof. dr. **I. Dumitriu-Snagov).**

Bucureşti, 1993, 339 pp.: un foarte important document memorialistic, datorat înaltului prelat catolic şi om de ştiinţă despre situaţia României în anii primului război mondial, văzută de un bun cunoscător al puterilor centrale, din care revista **Magazin istoric** (nr. 8/1991-3/1992) a prezentat primele fragmente.

• **EUROPA XXI.**

T. I-II (1992-1993), 214 pp.: publicaţie editată de Academia Română – Filiala Iaşi, Centrul de istorie şi civilizaţie europeană, cu un bogat sumar de istorie românească şi universală.

• **H. R. Trevor-Roper — ULTIMELE ZILE ALE LUI HITLER** (traducere din limba engleză de **Sandu Lăzărescu).**

Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, 296 pp., 790 lei: mărturia celui ce în 1945 era ofiţer de informaţii, însărcinat să ancheteze misterul morţii lui Hitler, devenit ulterior unul dintre cei mai cunoscuţi specialişti ai istoriei celui de-al doilea război mondial.

• **Nadia Anghelescu — INTRODUCERE ÎN ISLAM.**

Editura Enciclopedică, 1993, 144 pp., 780 lei: apărută în colecţia „Orizonturi spirituale", coordonată de prof. univ. dr. **Remus Rus,** lucrarea îşi propune să răspundă întrebărilor pe care noi, creştinii, ni le punem în legătură cu religia islamică.

• **Jacques de Launay — MORŢI MISTERIOASE ALE ISTORIEI CONTEMPORANE** (traducere şi adaptare de **Valentin Buzlea).**

Casa de presă şi edituri „Anotimp", 1993, 196 pp., 600 lei: un cunoscut specialist al istoriei secrete, autor cu numeroase cărţi apărute şi în româneşte, anchetează condiţiile în care au dispărut o serie de personalităţi politice ale acestui secol.

• **MOUVEMENTS ET INITIATIVES DE PAIX DANS LA POLITIQUE INTERNATIONALE 1867-1928** (editori: **Jacques Bariety** şi **Antoine Fleury).**

Peter Lang, Berna, 395 pp.: actele colocviului ţinut la Suttgart, în 29-30 august, 1985, având ca temă **Mişcări şi iniţiative pentru pace în politica internaţională, 1867-1928.**

• **TOMA D'AQUINO. DISERTAŢII DESPRE ADEVĂR. DEZBATEREA A XI-A: DESPRE ÎNVĂŢĂTOR** (ediţie bilingvă, text latin-român; textul latinesc din ediţia leonină; studiu introductiv, traducere, note şi glosar de **Mariana Băluţă-Skultety).**

Editura Humanitas, Bucureşti, 1994, 176 pp., 1 400 lei: apărută în Colecţia Epsilon, coordonată de Sorin Vieru, este prima tălmăcire în limba română a unui text al marelui gânditor medieval.

„CONCLUZIUNI GENERALE

Credem că, dacă omenirea are şi poate avea speranţa îndreptăţită într-o victorie împotriva Germaniei, aceasta se datoreşte unei fundamentale greşeli comisă de conducătorii germani, aceia de a fi atacat iniţial Polonia, obiectiv secundar, încredinţată că Franţa şi Anglia nu vor interveni, în loc de a fi atacat de la început Franţa cu toate forţele şi cu toate mijloacele, întrucât constituia inamicul principal, menit a hotărî soarta războiului.

Această cale se impunea cu atât mai mult cu cât se ştia că Franţa era nepregătită şi neînzestrată mai ales în ce priveşte aviaţia şi apărarea antiaeriană.

Astăzi situaţia este cu totul schimbată.

Franţa şi Anglia au avut timpul necesar să se redreseze şi să repare în bună parte toate greşelile comise de politica lor şi de frământările sociale interne. Din punct de vedere militar situaţia pe frontul de Vest se prezintă întreit şi împătrit superioară celei din septembrie 1939. Franţa, la începutul războiului, dispunea de 600 avioane capabile să fie întrebuinţate pentru război; azi Franţa dispune, până acum, de cel puţin de cinci ori, de mai multe avioane.

Graniţele lor sunt astăzi fortăreţe peste cari nu se mai poate trece, la adăpostul cărora cele două popoare, în cel mai perfect acord şi cu mijloace uriaşe, pregătesc războiul de mâine.

În ceea ce priveşte Franţa, lunile septembrie-octombrie ale acestui an marchează apogeul pregătirei lor de război, iar pentru Anglia primăvara anului 1941.

Abia atunci vor putea aceste două ţări să-şi spună cuvântul.

S.S.I. — ABWEHR

1937-1940

CRISTIAN TRONCOTĂ

Faţă de această situaţiune, Germania vrând, nevrând, este antrenată într-un război de durată.

În situaţia actuală un atac contra Franţei nu mai prezintă garanţii de succes deoarece:

Străpungerea liniei Maginot ar costa pierderea a cel puţin un milion de oameni, fără a aduce deciziunea, întrucât Franţa a avut suficient timp să pregătească alte rezistenţe care vor cere alte sacrificii.

Nimeni şi mai ales o conducere dictatorială, care are nevoie numai de succese pentru a se menţine, nu poate angaja armata germană într-o asemenea aventură nedorită de poporul german şi la asemenea pierderi nejustificate.

Dacă totuşi va fi făcută, ea va antrena cu siguranţă prăbuşirea tuturor speranţelor lor.

Un atac german prin Belgia sau Elveţia este socotit de francezi că va cauza armatei germane sacrificii şi rezultate asemănătoare.

În afară de această situaţiune locală mai pot surveni şi alte evenimente pe care le-am putut deduce din examinarea şi coroborarea unor informaţiuni de ansamblu. Astfel:

Se spune că America dezvoltă o vie activitate la Moscova în scopul de a convinge U.R.S.S. că un sprijin nelimitat dat Germaniei nu corespunde intereselor Rusiei ci mai degrabă i-ar putea fi fatal ca şi statelor cucerite până acum de Germania. Înfrângerea Franţei şi Angliei va însemna atotputernicia Germaniei, pe care Rusia singură nu o va putea înfrânge.

De altfel, acţiunea germană în Scandinavia neliniştește profund Moscova.

În legătură cu aceasta există informaţiuni că Ruşii sunt hotărâţi a ocupa Suedia şi Norvegia de Nord, în scopul de a pune mâna pe regiunile miniere şi a-şi asigura o ieşire, prin portul Narvik, la marea liberă, ieşirea din Baltică fiind complet comandată de Germania.

În aceeaşi ordine de idei - deturnarea Rusiei de la alianţa ei nefirească cu Germania - se examinează la Moscova, din iniţiativa Angliei ajutată de America, pericolul galben reprezentat

prin expansivitatea japoneză în China și se sugereaza o cooperare cât mai neîntârziată între America, Anglia, Franța și Rusia.

Din toate acestea reese greutățile și imposibilitatea pentru Germania de a termina, așa cum promite poporului său, în toamna aceasta războiul.

Ea va rămâne angajată într-un război de durată.

Perspectiva unui război de durată, în actualele condițiuni interne din Germania, nu poate fi împărtășită cu entuziasm de poporul german. El are nevoie de o nouă doză de oxigen care să-i mențină moralul și să-i dea speranțe noi. Această acțiune trebuie să preceadă intrarea într-o nouă iarnă.

După unele informațiuni, privirile germane sunt ațintite spre o direcțiune bine definită, relativ ușor de realizat: Sud-Estul Europei, și care le-ar aduce:

Posibilități de reaprovizionare cu alimente și importante materii prime;

Ocuparea acestor ținuturi înainte ca franco-englezii să-și poată realiza planurile de a câștiga politiceşte aceste popoare, a le înarma și a le închega într-o armată de 3-4 milioane soldați.

În fața acestui pericol, ce apare din ce în ce mai evident, Iugoslavia a fost nevoită să alerge la Moscova ca, în schimbul reluării raporturilor economico-politice, să obțină sprijinul U.R.S.S., ca stat slav, contra unui eventual atac german spre Balcani".

U.R.S.S. odată pornită nu va mai putea fi oprită

Pasajele de mai sus încheiau un amplu raport întocmit de Mihail Moruzov, șeful Serviciului Secret de Informații, în urma unei vizite făcute în Germania, Franța și Anglia, în lunile martie și aprilie. Analiza lui în ceea ce privea capacitatea de rezistență a Franței și Angliei în fața unui atac german avea să se dovedească profund greșită. Sigur, nu era singurul care credea atunci în invincibilitatea liniei Maginot. Dar acest fapt, coroborat cu permanentele asigurări — date însă cu titlu personal! — de diferiți interlocutori germani în privința integrității frontierelor României aveau să coste scump țara, chiar în vara anului 1940. Documentele a căror publicare o încheiem în acest număr, întregesc sperăm, imaginea condițiilor și a premiselor pe baza cărora s-a elaborat politica externă a României în perioada 1939-1940, cu consecințele tragice pe care le cunoaștem deja.

Ce vede Moruzov în Germania

Contactele dintre S.S.I. și Abwehr au continuat, chiar din prima lună a anului 1940 și aceasta în condițiile în care, la 2 ianuarie, Marele Stat Major al armatei de uscat germane trecuse de elaborarea unui plan de atac a României în ipoteza că aceasta nu și-ar mai fi respectat obligațiile de aprovizionare asumate față de Germania. În paralel, atașatul aero al Germaniei la București, colonelul Gerstenberg, îl asigura pe Mihail Moruzov, la 16 ianuarie, că „Germania dorește o Românie liberă, o Românie a Românilor... Dacă România va continua pe această cale [a apropierii de Germania], va putea fi sigură de integritatea sa națională". Iar mai departe, în *Nota* alcătuită de Moruzov pentru informarea regelui, se repeta: „Colonelul Gerstenberg a ținut să-și precizeze convingerea că cele de mai sus vor aduce, în mod pozitiv, garantarea integrității teritoriale a României față de orice uneltiri dinafară". În sfârșit, în cursul unei a treia întrevederi, Gerstenberg îl asigura pe Moruzov că față de temerea României că Uniunea Sovietică preconiza o lovitură de forță împotriva României, „Germania nu așteaptă decât o intervenție oficială din partea României prin care să se solicite sprijinul Germaniei în această chestiune, Germania obligându-se — în acest caz — a satisface în întregime deziderate-le României. Este de remarcat că colonelul Gerstenberg a repetat că îndeplinirea întocmai a condițiunilor economice cuprinse în convenția dintre România și Germania va garanta integritatea frontierelor României".

Ce anume determina aceste intervenții repetate ale colonelului Gerstenberg? Aflăm dintr-o *Notă* datată 29 ianuarie 1940, în care se spune că el, împreună cu maiorul dr. Wagner, purtaseră discuții cu Biroul economic al Legației Germaniei la București, în urma cărora trimiseseră mareșalului Göring un raport în care subliniau necesitatea oferirii unor garanții de către Germania pentru România. Și asta pentru ca guvernul să lase o parte a țăranilor concentrați să se întoarcă la muncile câmpului. Datorită concentrărilor, muncile agricole fuseseră efectuate doar în proporție de 37%, ceea ce afecta, evident, posibilitățile de aprovizionare ale Germaniei, stabilite prin acordul economic din martie 1939 și pe care românii nu se grăbeau să îl îndeplinească.

Cu același scop — al verificării posibilităților de aprovizionare — soseau la Bucu-

rești, la 9 februarie 1940, ambasadorul von Killinger și directorul Wesemayer, din Ministerul de externe german. Și ei au asigurat autoritățile de la București că Germania dorea ca România să rămână în afara oricărui conflict armat, pentru a-și putea exploata în liniște bogățiile naturale de care ei aveau atâta nevoie. Iar la 14 februarie, maior dr. Wagner insista și el ca România să lase la vatră cât mai mulți dintre cei concentrați, căci n-o amenința nici un pericol. El transmitea respectiva declarație în numele ministrului de externe german, von Ribbentrop, care atrăgea însă atenția că nu o putea face și în mod oficial, ținând cont de relațiile Germaniei cu U.R.S.S.

La 25 februarie, Canaris i-a trimis o invitație lui Moruzov pentru a-l vizita la Berlin. Moruzov sosea acolo la 2 martie. Desfășurarea vizitei ne este cunoscută deja. Să subliniem doar că șeful S.S.I. a plecat din Germania cu sentimentul existenței unor puternice tensiuni între armată și Gestapo și cu convingerea că armata germană era dezavantajată în confruntarea ei cu cea franceză și britanică. Din Germania, Moruzov a mers în Franța și apoi în Anglia. Aceste vizite sunt mai puțin cunoscute și vom insista asupra lor.

În Franța, colonelul Rivet, șeful serviciului de informații al armatei, i-a mărturisit că are foarte puțin personal și că cele mai multe informații despre germani le-a primit de la S.S.I. La întrebarea pusă de Rivet care era atitudinea României față de războiul în curs, Moruzov i-a răspuns: „Reiese din însăși întrebarea Dvs. că Franța cunoaște prea puțin România. Marea Franță a acordat — în timpuri normale — o atențiune cu totul secundară Țării Românești și dacă atențiunea ei a fost mai vigilentă, a fost numai atunci când împrejurări tragice impuneau". Subliniindu-i omologului său francez simpatia de care se bucura Franța în România, Moruzov i-a reproșat dezinteresul acesteia față de nevoile de înarmare ale României. „Timp de circa 18 ani am solicitat Franța să înființeze pe teritoriul nostru industrii de război care puteau constitui un quasi monopol pentru capitalul francez, dar constituia, mai ales, o necesitate vitală pentru interesele ambelor țări, dar n-am fost ascultați". Și adăuga Moruzov: „În fața acestei situațiuni este cazul a nu se mai pune României întrebarea jignitoare: «Ce intențiuni are», ci întrebarea: «Ce trebuie să facă Franța ca să repare toate greșelile din trecut»". Evident însă, Franța avea în acel moment alte griji. Ofițeri superiori francezi i-au declarat lui Moruzov: „Războiul ne-a surprins nepregătiți... nepăsarea oamenilor politici și amestecul lor la Departamentul aviației trebuie considerată ca o crimă de înaltă trădare. Războiul ne-a surprins cu 600 avioane de luptă, cu un număr redus de piloți, în schimb cu 82 generali de aviație".

Mult mai optimist s-a întors Moruzov după o vizită făcută pe front, timp de două zile, deși recunoștea: „Nota caracteristică a situației din Franța o constituie însă o criză, o lipsă de personalități, de energii, de oameni de concepție cari să stăpânească și să dirijeze evenimentele, nu să fie dirijați de ele".

Germania nu va uita România

Vizita în Anglia a întreprins-o Moruzov la solicitarea unui delegat al Intelligence Service-ului, trimis special la Paris pentru a-l invita. Ea a durat din 31 martie până la 3 aprilie. Englezii erau, ca de obicei, mult mai realiști: „actualul război, pe care îl consideră ca un război de durată, abia a început". Principalele concluzii cu care s-a întors Moruzov din turneul său le-am văzut în deschiderea acestui episod.

A urmat apoi incidentul de pe Dunăre, provocat de șlepul Thermode, pe care britanicii au vrut să îl scufunde în zona Porțile de Fier pentru a bloca navigația pe fluviu, implicit aprovizionarea pe acea cale a Germaniei cu petrol. Nemții, care aflaseră încă din septembrie 1939 de intenția Aliaților, au obligat guvernul român să adopte măsuri care au zădărnicit acțiunea. Oricum, S.S.I. avea propriul om infiltrat în grupul englez, ținând tot timpul evenimentele sub control.

Episodul a contribuit însă — alături de tergiversările părții române în a îndeplini toate cerințele economice ale germanilor — la instaurarea unei răceli în relațiile româno-germane. Se adăugau și zvonurile despre concentrări de trupe sovietice la granița cu România. Iar atunci când maiorul dr. Wagner l-a întrebat pe von Killinger ce va face Germania în cazul unui atac sovietic asupra României, acesta a zâmbit și nu i-a răspuns. Pe de altă parte, maiorul Stransky îl asigura pe Ionescu-Micandru că Göring afirmase că Germania avea să sprijine România contra oricărui atac. Din documentele pe care le-am consultat la Arhivele Statului nu rezultă însă că s-ar fi instalat o pauză în relațiile dintre S.S.I. și Abwehr (notele și rapoartele se succed normal în toată luna aprilie), așa cum afirmă domnul Horia Brestoiu în cartea sa *Impact la paralela 45°*.

După vizita generalului von Tippelskirsch — dornic să se convingă și el care urma să fie atitudinea României în viitor — a sosit, la 3 mai, maiorul dr. Wagner care aducea, din partea lui Canaris, o întrebare directă: cum va reacționa România în cazul unui atac anglo-francez asupra terenurilor sale petrolifere? Moruzov i-a replicat că un asemenea răspuns îl putea da doar suveranul statului. La 12 mai, colonelul Gerstenberg revenea cu aceeași întrebare. În sfârșit, la 23 mai el îl informa — abia întors de la Berlin — pe Moruzov că în capitala Germaniei

Meine besten Wünsche zum Neuen Jahr und für eine bewährte deutsch-rumänische wirtschaftliche Zusammenarbeit.

Ich komme soeben vom Urlaub zurück und wäre für eine Mitteilung dankbar, wann ich meine Aufwartung machen darf.

Gerstenberg

Felicitare de Anul nou 1940, cu semnătura colonelului Gerstenberg, adresată lui Mihail Moruzov...

... și expeditorul ei

sporea starea de neîncredere în urma absenței unui răspuns din partea românilor la întrebarea de mai sus. Gerstenberg afirma că Germania urma să își asume obligații precise privind integritatea României, în cazul unui răspuns pozitiv. El respingea tergiversările, prin trimiterea la Berlin a unor personalități, precum Gheorghe Brătianu, dar care nu aveau un mandat precis.

Tensiunea a sporit și prin descoperirea, în noaptea de 23 spre 24 mai, la rafinăria Standard, în două vagoane germane, a unor lăzi cu arme și muniții. Partea germană a pretextat că ele erau destinate exclusiv apărării personalului german. Într-o întrevedere avută cu colonelul Gerstenberg, mareșalul palatului, Urdăreanu, i-a acuzat pe germani că aprovizionau cu arme pe membrii Gărzii de Fier, ceea ce a provocat reacția violentă a Legației. La rândul său, von Killinger avea o întrevedere de cinci ore (până la 11 noaptea) cu Moruzov, în cursul căreia îi reproșa atitudinea ostilă a populației față de Germania și-i atrăgea atenția că România era înconjurată de dușmani: Ungaria, Bulgaria și U.R.S.S. „Dacă contra primelor două [România] va putea face față cu propriile sale mijloace, contra pericolului bolșevic în nici un caz nu". Concluzia: „Nu rămâne altceva decât a se perfecta, în mod oficial, o legătură corectă și sigură cu Germania, singura în măsură a-i garanta în mod absolut integritatea teritorială. Totul depinde deci de hotărârea României. Trebuie să se țină seama ca să nu fie prea târziu, deoarece U.R.S.S. odată pornită, nu va mai putea fi oprită prin intervenția Germaniei decât declarându-i război, ceea ce nu este de dorit...".

Mesaj mai clar nici că se putea. El era ușor îndulcit de Canaris, sosit la 28 mai la București. (Ne este greu să înțelegem în baza căror documente plasa domnul Horia Brestoiu sosirea lui Canaris la 20 mai, devansând astfel vizita lui von Killinger la Moruzov). Șeful Abwehr-ului informa că el asigurase Înaltul Comandament german că poate declanșa în liniște operațiunile pe frontul de Vest, având asigurate aprovizionările din România. Și spunea: „Germania nu va uita niciodată această comportare a României în momentele hotărâtoare prin care trece". Cu ocazia acelei vizite, s-a făcut și primul schimb oficial de informații privind armata roșie. Se părea deci că Germania considera definitiv România în sfera ei de influență.

Fundătura

Un eveniment nefericit avea însă să dea peste cap toate eforturile depuse până atunci. La 19 iunie 1940, într-un vagon de cale ferată rătăcit de Înaltul Comandament francez în timpul retragerii sale precipitate, germanii descopereau întreaga arhivă, intactă, a serviciului francez de informații. Inclusiv dovada clară a colaborării — și jocului dublu — făcut de Mihail Moruzov. Orice intenție ar fi avut germanii de a proteja România în fața presiunilor Moscovei — dacă ar fi avut așa ceva — s-a spulberat. Iată deci de ce toate eforturile disperate ale Bucureștiului de a obține sprijin din partea Germaniei împotriva agresiunii U.R.S.S. s-au izbit de un zid. Mai mult, colonelul Gerstenberg asigura că pretențiile Ungariei și Bulgariei nu se puteau rezolva decât prin Berlin, deci România putea să stea liniștită. Gerstenberg mai sugera că „cu ocazia deschiderii Parlamentului, România trebuie să declare în mod oficial că renunță la garanția dată de Anglia, care n-a ajutat-o în contra agresiunii sovietice în Basarabia". De altfel, germanii au susținut — invocând un articol de fond apărut în ziarul *Times* din 29 iunie

1940, cât și informații culese din cercul Legației britanice la București — că Anglia sprijinise U.R.S.S. în pretențiile sale teritoriale pentru a lovi în interesele germane din România. Iar Gerstenberg îi declara lui Moruzov: „În concluzie, sunt convins că pentru binele României în viitor, singura chestiune importantă este pregătirea pentru războiul care va veni în Est, în care scop este necesar să realizeze cât mai curând o legătură militară româno-germană".

Deși într-o întrevedere avută cu von Killinger la 27 iunie, Carol II — care își anunțase atunci intenția de a rezista cu arma în mână agresiunii U.R.S.S. cerându-i emisarului german să obțină acordul Führerului pentru ca Ungaria și Bulgaria să nu atace simultan cu U.R.S.S. — afirmase că „dacă eu aș fi refuzat garanțiile oferite de Anglia, este foarte posibil ca, până acum, România să fi fost complet distrusă", la 3 iulie guvernul român făcea totuși acest pas.

Pe de altă parte, Moruzov l-a rugat pe dr. Wagner să meargă la Berlin și să îi aducă un răspuns clar în privința intențiilor de viitor ale Germaniei față de România. Răspunsul adus la 12 iulie din partea șefului Marelui Stat Major german, Keitel, era: „pot afirma că 99% Ungaria și Bulgaria nu vor acționa contra României, deoarece interesele Germaniei și Italiei impun menținerea păcii în Balcani". Iar Killinger, aflat la Berlin, transmitea: „Problema ungaro-română trebuie să fie soluționată pe cale pașnică... Rog pe domnul Moruzov să comunice atât M.S. Regelui, cât și domnului ministru Urdăreanu că baza tratativelor cu Ungaria trebuie să fie a i se ceda cât mai puțin teritoriu și, în schimb, să se retragă întreaga populație maghiară de pe teritoriul României".

Ce a urmat se știe. Să mai spunem doar că la 1 septembrie Mihail Moruzov pleca la Veneția pentru o ultimă întrevedere cu Canaris. Era însoțit de locotenent-colonelul Ionescu-Micandru. La reîntoarcerea în țară, Moruzov era arestat. La 7 septembrie sosea la București amiralul Canaris. „Scopul acestei vizite nu-mi este încă cunoscut", nota Ionescu-Micandru. Să fi venit oare Canaris ca să se asigure personal că Moruzov nu avea să scape nepedepsit pentru jocul dublu făcut? ■

COPERTELE

① Ceasul, instrument esențial de măsurare a timpului, are o îndelungată istorie. În imagini: ceasornicăreasă și ceasornicar, văzuți de imaginația populară — Germania sec. XVIII **(„Dacă vrei să ai necazuri, cumpără-ți un ceas"**, p. 80)

② Tradiții, obiceiuri, credințe și idealuri, plămădite în secole de istorie comună pe bătrânul continent, au dus la constituirea unui **spirit european,** care și-a pus amprenta și asupra creațiilor artistice izvodite în acest spațiu generator de cultură și civilizație. În imagine, detaliu din compoziția maestrului italian S. Martini (sec. XIV), **Ridicarea la rang de cavaler,** evocatoare a unor vremuri în care cavalerismul constituia nu numai un mod de a fi, dar reprezenta și o componentă majoră a identității europene **(Concursul Tânărului European,** p. 41)

③ Construit în cinci ani (1695-1700), sub Leopold I de Habsburg, castelul austriac Schönbrunn (imaginea de jos) a fost transformat și finisat în alți șase ani (1744-1750), sub domnia împărătesei Maria Tereza, pentru ca, în 1805 și 1809, el să găzduiască pe un învingător al Austriei, Napoleon I. Un alt celebru monument vienez: Catedrala Sf. Ștefan (imaginea de sus), a cărei înălțare s-a încheiat în timpul lui Rudolf IV de Habsburg (1358-1365), **(Documente inedite din arhivele vieneze,** p. 58)

④ Cântăreți ai iubirii, primii noștri poeți culți (între care s-a aflat și Costache Conachi) au elogiat în stihurile lor bucuriile vieții în natură, pasiunile născute din jocuri ale „dragostei și-ale întâmplării", frumusețile urzite din idealurile întruchipate în modelele antichității — cum sunt și aceste tinere dintr-o **idilă romană,** sugerată de pictorul polonez Henryk Siemiradzki **(Familia Conachi,** p. 48). Reproduceri realizate de Bogdan Cristel

PLANȘELE

① ② ③ ④ La cinci decenii de la moartea lui Liviu Rebreanu, un remember fotografic, răsfoind albumul donat Bibliotecii Academiei Române de fiica sa, doamna Puia Florica Rebreanu. **Planșa** ① Tatăl și fiica; scriitorul (x) sublocotenent, la Budapesta. **Planșa** ② În grădină la Valea Mare, împreună cu Puia în 1939 (sus) și la Hotin, cu soția (x) în 1935. **Planșa** ③ Într-un moment de răgaz la masa de scris (sus) și la Cernăuți, în 1943, împreună cu Augustin Z.N. Pop (x). **Planșa** ④ La inaugurarea cantinei Teatrului Național din București, în 1942 (sus) și la Stockholm, în turneul său de conferințe european din 1943 **(Magazin istoric,** nr. 8/1986). **(În București, acum 50 ani,** p. 14)

Album istoric

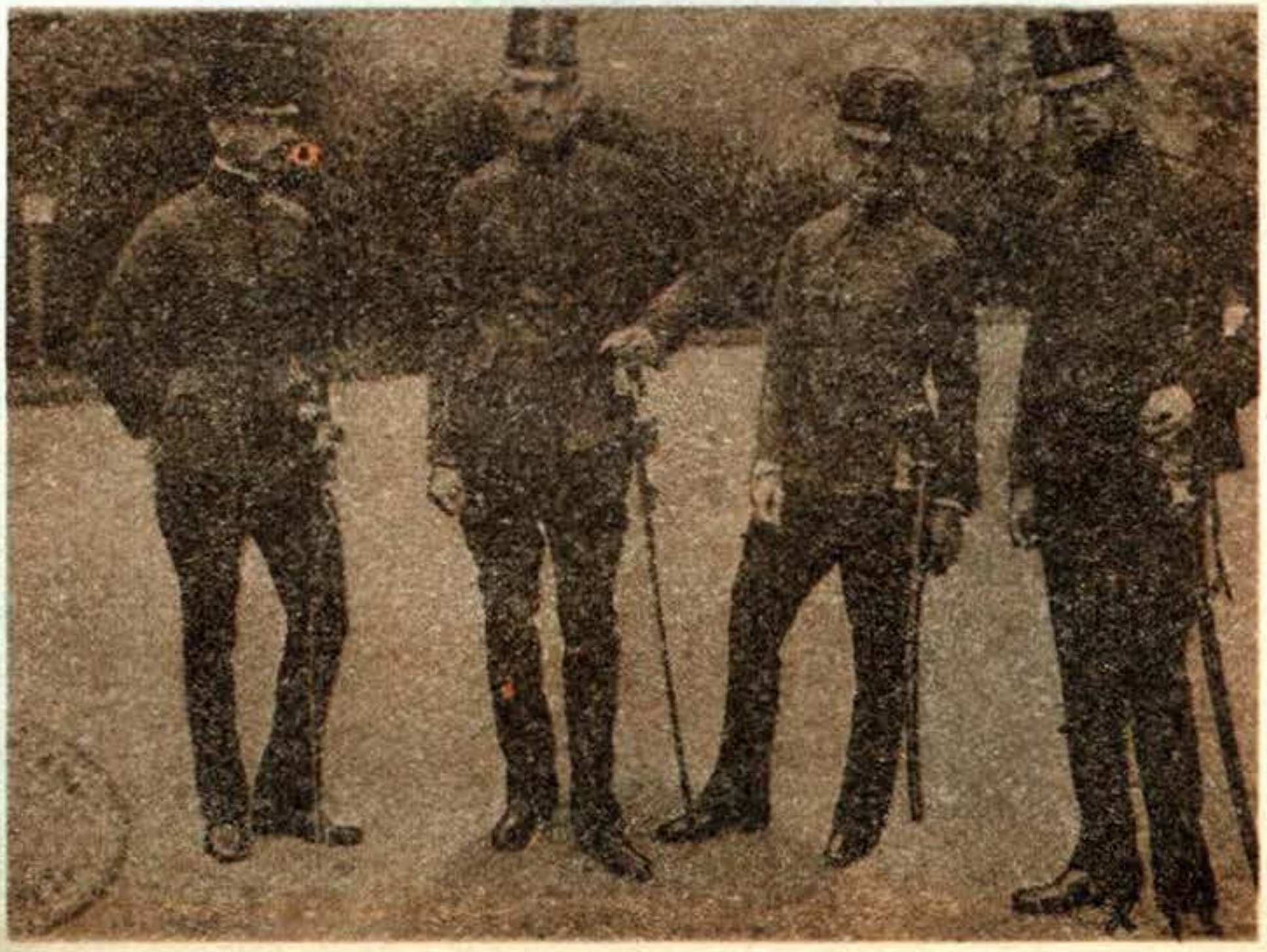

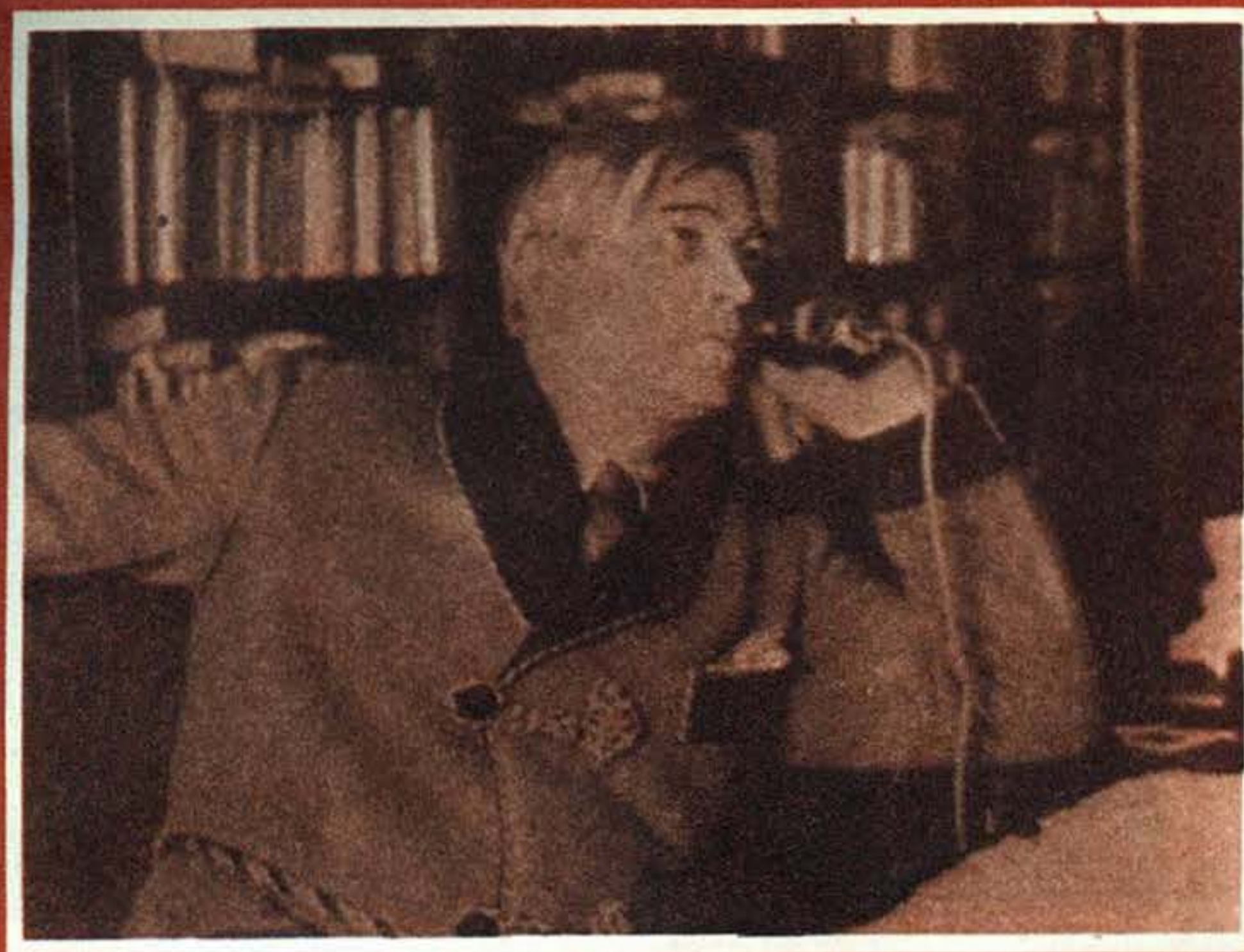

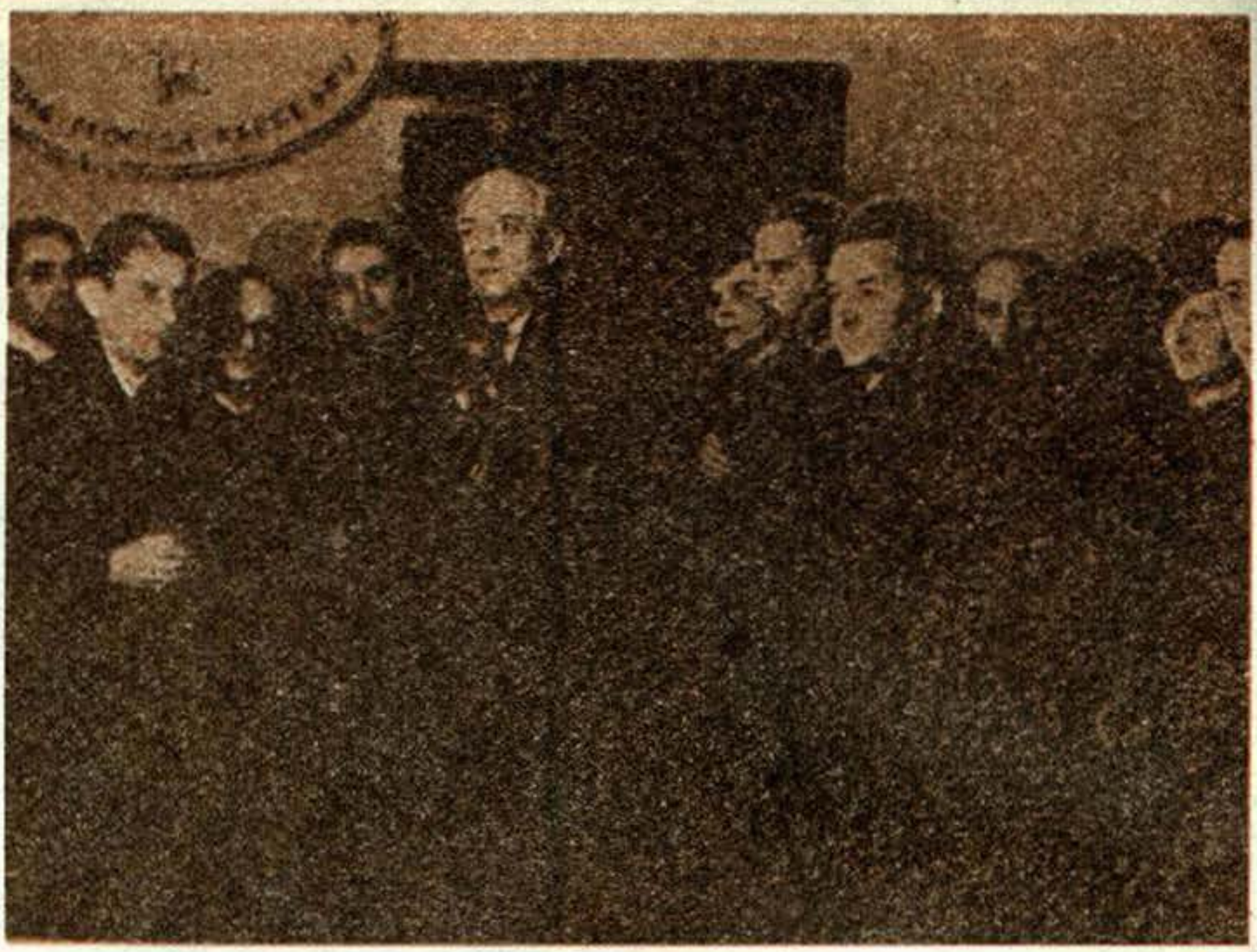

Un pionier al dreptului penal internaţional

ÎN AMINTIREA LUI EUGEN ARONEANU

FRANÇOIS MOREAU DE BALASY

Acum 40 ani a murit necunoscut un om care şi-ar fi avut astăzi locul său oriunde se discută despre noţiunea complexă — şi adesea dovedindu-se la fel de greu de apucat precum un pumn de nisip de crimă contra umanităţii[1].

Tovarăşul meu în mişcarea de rezistenţă, încă din 1941, Eugen Aroneanu a fost, fără îndoială, unul dintre primii teoreticieni moderni ai noţiunii de crimă contra umanităţii. Aceasta era, de altfel, şi opinia judecătorului american Jackson, autorul raportului preliminar la înfiinţarea Tribunalului militar internaţional de la Nürnberg şi procuror general din octombrie 1945 până în noiembrie 1946. El mi-a confirmat acest lucru într-o zi a anului 1947, când l-am vizitat la reşedinţa sa de lângă New York, subliniind că Aroneanu contribuise, ca expert, la desfăşurarea procesului.

I-am încredinţat lui Robert Catherine, pentru numărul 242 din *Revue administrative*, textul unui raport făcut în lagărul de la Buchenwald, în aprilie 1945, la câteva zile după eliberare. Prin compararea acelei constatări — pe care eu am tradus-o — redactată în termeni seci, militărești cu inepţiile revizioniştilor se rezolvă de la sine problema, fără să mai fie nevoie să citeşti cele 20 000 pagini ale celor 39 volume ale rezumatului în franceză al tuturor actelor procesului de la Nürnberg şi anexele. La fel, profeţiile dialectice ale domnului Vérges în timpul procesului Barbie[2] ca să nu menţionăm decât acest caz — capătă valoarea lor exactă din această perspectivă: adică devin nule.

Murdara afacere Boudarel sau Touvier (cunoscuţi drept colaboraţionişti) — iar pe plan internaţional, evident, războiul de agresiune purtat de Irak contra Kuweitului, fără a mai lua în calcul unele recente referiri aberante la noţiunea de crimă contra umanităţii — au redeşteptat dezbaterea asupra ariei de cuprindere a dreptului penal specific ce defineşte şi sancţionează crima contra umanităţii, asupra imprescriptibilităţii ei şi, dacă putem extinde un pic, asupra fundamentelor dreptului de ingerinţă evocat în mai multe rânduri de către Bernard Kouchner (fost ministru în mai multe guverne socialiste franceze din ultimul deceniu), care se referea la baze etice în general admise (Aroneanu, spiritualist şi umanist, vorbea de „fondul universal") şi în orice caz admisibile, dar fără o definiţie juridică constantă şi clară.

Nu aş fi în măsură, în calitatea mea de martor atent al procesului de formare a gândirii lui Eugen Aroneanu, să încerc să îmi imaginez care ar fi astăzi locul său alături de oameni ca Filkenkraut, a cărui integritate şi limpezime intelectuală au adus atât de mult în dezbaterea privind noţiunea de crimă contra umanităţii. Totuşi, în *La mémoire vaine* (Memoria deşartă), el nu îl citează pe Aroneanu, pe care îl ignoră, asemenea (aproape) tuturor celorlalţi, ca unul dintre iniţiatorii unei mişcari în gândire ce a prins contur la Nürnberg, într-o vreme când nu se vorbea încă de profesorul Faurisson.

Contribuţiile esenţiale ale lui Eugen Aroneanu au fost publicate în *Revue de droit international* (nr. 3/1947) şi *Revue de droit pénal et de criminologie* (nr. 10/1948). Câteva luni mai târziu, el murea în urma unui infarct, rămânând necunoscut marelui public, dar preţuit de mulţi prieteni din ţara sa de inimă, Franţa, din ţara de origine, România (aflată atunci sub cizma unei prime dictaturi, pe care nebunia lui Ceauşescu a aruncat-o în uitare), din Europa, Statele Unite şi Israel.

Eugen Aroneanu iubea oamenii, frumuseţea morală, muzica (cânta foarte bine la vioară), ştia să-l respecte pe celălalt şi nu-i plăcea violenţa. Dar era prea drept şi prea inteligent pentru a reuşi să o evite întotdeauna.

---

[1] După ce am avut plăcerea de a-l cunoaşte la Paris, la sediul Asociaţiei Franceze a Comunităţii Atlantice, al cărei vicepreşedinte delegat este, am primit la redacţie articolul publicat de domnul François Moreau de Balasy în *La Revue administrative* (Revista administrativă). Reproducem în continuare câteva pasaje referitoare la activitatea, prea puţin cunoscută la noi, a lui Eugen Aroneanu.

[2] Klaus Barbie, şef al Gestapo-ului din Lyon, a ordonat executarea, între alţii, şi a lui Jean Moulin, figură legendară a rezistenţei franceze. Procesul lui, judecat în Franţa, după ce a fost capturat în America Latină, a fost reflectat şi în mass-media românească. Maestrul Vèrges, unul dintre aşii baroului francez, a fost apărătorul lui Barbie.

În culisele diplomaţiei româneşti şi europene

1937.

ÎMPREUNĂ CU NICOLAE TITULESCU

SAVEL RĂDULESCU

În nr. 7 şi 8/1994 ale revistei noastre, am publicat fragmente din însemnările inedite **ale lui Savel Rădulescu (1895-1970), colaborator apropiat al lui Nicolae Titulescu, căruia i-a fost în preajmă mulţi ani, însoţindu-l în activitatea sa diplomatică la Londra, la Geneva sau când s-a aflat în fruntea Ministerului afacerilor străine, pentru a doua oară în 1932-1936.**

Reproducem acum alte fragmente din aceste însemnări nepublicate până acum — păstrate la Arhivele Statului din Bucureşti, fondul Savel Rădulescu —, de data aceasta pe cele din prima jumătate a anului 1937.

Sunt lunile de după înlăturarea sa de la conducerea diplomaţiei româneşti (29 august 1936) când, cu toată mâhnirea produsă de această nedreptate, Nicolae Titulescu şi-a reluat demersurile pe plan european pentru apărarea păcii şi a graniţelor ţării tot mai mult ameninţate de puterile revizioniste, revanşarde, totalitare.

În îndepărtarea lui Titulescu au atârnat greu, desigur, tratativele sale pentru încheierea unui pact de asistenţă mutuală cu sovieticii. La 21 iulie 1936, la Montreux, Titulescu şi omologul său sovietic, Litvinov, au semnat un protocol în vederea unui pact de asistenţă mutuală româno-sovietic, rămas însă neîncheiat după îndepărtarea ministrului de externe român şi, ulterior a celui sovietic.

Într-o convorbire cu R.H. Hoare — reprezentantul Angliei la Bucureşti — regele Carol II afirma: „«Vom înceta să ne mai îmbrăţişăm cu sovieticii, dar nu vom înceta să dăm mâna cu ei». El — regele, continuă Hoare — încercase, dar nu reuşise, să-l facă pe domnul Titulescu să-şi dea seama că opinia aici şi în altă parte devenea neliniştitoare datorită felului nesăbuit în care se aruncase în braţele domnului Litvinov, care era cel mai inteligent om de la Geneva. Majestatea Sa credea că, prin flatare iscusită şi perseverenţă, domnul

Litvinov învăluise judecata şi simţul perspectivei la domnul Titulescu cu rezultatul că, prin trecerea la această prietenie nesăbuită cu Rusia, el provocase antagonisme fără rost în altă direcţie" (cf. V. F. Dobrinescu, Nicolae Titulescu şi Marea Britanie, **Ed. Moldova, Iaşi, 1991).**

Titulescu se bucura şi după eliminarea lui din guvernul român de o largă apreciere internaţională, ideile şi pledoariile sale în favoarea păcii şi securităţii europene fiind primite cu interes şi receptivitate de oameni politici, şefi de state şi guverne, diplomaţi, intelectuali din statele democrate.

Semnificativ în acest sens este turneul său de contacte politice şi conferinţe în Franţa şi Anglia din mai-iunie 1937. Deşi îndepărtat din sfera politică românească, Titulescu se considera tot în slujba ţării sale şi acţiona pentru interesele Europei. „Ţin să se ştie — declara el într-un interviu în Universul **din aprilie 1937 — că dacă am fost în trecut, în orice clipă, în serviciul naţiunii mele, mă consider şi azi tot în serviciul ei şi datoria de a lucra pentru binele ei şi apărarea ei de rele nu va înceta decât o dată cu viaţa mea".**

Să-l urmărim, aşadar, pe Savel Rădulescu în însemnările sale inedite **din anul 1937, când l-a însoţit pe Nicolae Titulescu în drumurile şi demersurile sale europene. Nu înainte însă de a menţiona câteva dintre titlurile conferinţelor ţinute de Titulescu în aprilie-iunie 1937 (unele dintre acestea apar consemnate şi de S. Rădulescu, cu titluri puţin modificate):** Sancţiunile pot stăvili agresiune, **Cap Martin, 11 aprilie;** Despre metodele practice de a păstra pacea existentă, **Camera Comunelor, Londra, 3 iunie;** Situaţia internaţională actuală, **Oxford, 4 iunie;** Orientarea în politica internaţională a democraţiilor europene, **Camera Comunelor, 9 iunie (conferinţe comunicate în istoriografia românească de istoricii G.G. Potra, Stelian Neagoe, V.F. Dobrinescu);** Ordinea în gândire, **Bratislava, 19 iunie** (Magazin istoric, **nr. 2/1981).**

Precizări privind transcrierea textului am făcut la introducerea de la primul episod, din nr. 7/1994.

Mulţumesc colegilor de la Arhivele Statului din Bucureşti pentru sprijinul acordat.

Ioan LĂCUSTĂ

Mareşalul sovietic M.N. Tuhacevski (x), împreună cu soţia la Paris în 1936; peste doar un an, Stalin avea să hotărască executarea lui

În p. 34: *N. Titulescu împreună cu regele Carol II*

Bombardamente la Madrid în timpul războiului civil

1937

1 ianuarie. St. Moritz. Ce va aduce noul an? Același punct de întrebare implicabil, plin de mister. Să sper și de lucruri mai bune.

Buzdugan plecat la Londra.

3 ianuarie. Ziarele vorbesc mult de pactul bulgaro-iugoslav[1]. Grecia pare a avea rezerve. România?

Caranfil, ministrul aerului, a demisionat. Acuză neînțelegeri cu primul ministru.

Ieri s-a semnat la Roma *gentleman agrement* Anglia-Italia (Ciano-Drumond).

7 ianuarie. Radu Irimescu depus jurământ ministrul aerului și marinei.

Agenția Stefani publică telegrame că Caranfil ar fi demisionat căci ar fi vrut să dea avioane guvernului spaniol. Sigur inexact; trebuie să fie altceva.

8 ianuarie. St. Moritz. Dl. Titulescu văzut pe Stoiadinovici. Stoiadinovici luat ceaiul la dl. Titulescu. Lungă discuție între altele și [despre] pactul bulgaro-iugoslav. Am înțeles substratul. Bulgaria recunoaște frontierele Iugoslaviei, renunțând la revizuire (public) și Iugoslavia nu voiește prelungirea acum a Pactului balcanic, ceea ce ar întări Pactul balcanic, în urma acordului bulgaro-iugoslav. Pactul balcanic acum perioada trandafirie, cimentul Pactului balcanic [este] slăbit, căci conform lui frontierele tuturor semnatarilor nu sunt revizuibile.

9 ianuarie. Germania și Italia răspuns similar la intervenția Franței și Angliei în chestiunea neintervenției în Spania, referire la voluntari. Începutul notei are caracter polemic.

Fermo telefonat că nota ziarului *Universul* că dl. Titulescu s-a văzut cu Stoiadinovici a fost cenzurată în ziarele de după-amiază. Curios!

11 ianuarie. Ziarele anunță că Germania ar fi debarcat în zona spaniolă a Marocului voluntari și tehnicieni.

12 ianuarie. Ziarele nu confirmă ocuparea Marocului spaniol de către germani. Dezmințire formală a Germaniei. Dar dezmințirile sunt adeseori atât de false.

13 ianuarie. Bolnav în pat. Citit cartea lui Monnet: *La Petite Entente entre Rome, Berlin et Moscova.* Frumos exprimat, fals ca idei. Mica Înțelegere s-a dislocat la Bratislava, iar Înțelegerea Balcanică prin pactul iugoslavo-bulgar.

14 ianuarie. St. Moritz. Const. Antoniade mi-a telefonat că la Paris s-a lansat zvonul de către Thouvenin că dl. Titulescu va lua locul lui Avenol la SDN.

16 ianuarie. Ziarele vorbesc de voiajul lui Goering la Roma, voiaj privat, însă destinat să fixeze atitudinea Italiei și Germaniei față de evenimentele din Spania.

Scris lui Stelian Popescu [directorul ziarului *Universul*] spre a-i indica, conform dorinței sale, itinerarul pentru a veni la St. Moritz.

17 ianuarie. Ieșit la plimbare prin oraș după o săptămână de stat în casă.

Citesc cartea lui Gane despre P.P. Carp. Îmi pare interesant de a revedea istoria politică contemporană a României în care autorul situează pe P.P. Carp.

Moța (Garda de fier) și altul tot din Garda de fier, V. Marin, au murit în Spania![2].

18 ianuarie. Franța și U.R.S.S. au răspuns la nota Angliei din 20 ianuarie privitor angajare de voluntari în Spania. Franța votat Parlament măsurile necesare. Condiționează însă de punerea în aplicare și de alte țări și apoi pentru controlul exportului de arme în Spania. Sovietele se referă la 2 note anterioare și nu înțeleg a lua măsuri unilaterale.

19 ianuarie. St. Moritz. Dejunat cu Steuerman [gazetar]. *Le Temps* publică corespondență din România asupra tineretului român ce se lasă influențat de acțiunea lui Hitler. Fascismul nu are atât succes în România căci tineretul român e anticomunist, antisemit și religios.

Am crescut cu ideea libertății și [cu] liberalismul englez; e greu să te obișnuiești cu ceea ce se înțelege [prin] regim autoritar.

28 ianuarie. Apărut în ziarul *Journal de Géneve* un articol, *Bukarest,* foarte prost pentru dl. Titulescu. E uimitor câtă rea credință se pune.

29 ianuarie. Dl. Titulescu mutat la „Carlton". Sosit ora 2.45 Rüstü Aras [ministrul de externe turc], Baydour ambasadorul Turciei la Roma și Amir Bey. Descins cu toții la „Carlton".

30 ianuarie. Fost până la [indescifrabil] cu dl. Titulescu, Aras și Baydour. Discutat politică și pactul bulgaro-iugoslav. Aras deștept. Simplifică la esențial, apoi își trage teoria complicând sub aparența simplificatoare și realistă.

E mulțumit de pactul bulgaro-iugoslav, căci avem o frontieră mai puțin de apărat (Iugoslavia față de Bulgaria).

31 ianuarie. Dejunat cu delegația turcă la „Carlton". Fost la curse cai cu d-na Titulescu, Rüstü Aras și ambasadorul Baydour.

2 februarie. Plecat Rüstü Aras, ambasadorul Baydour și Amir Bey, împreună cu Gigi [Nenișor] și Antoniade cu automobilul d-lui Titulescu la Locarno. De acolo delegația turcă ia trenul pentru Milano, unde ajunge la 7 seara. Ciano pleacă cu avio-

---

[1] La 24 ianuarie 1937, la Belgrad, a fost semnat un tratat de prietenie și neagresiune iugoslavo-bulgar. Înainte de aceasta, la 5 decembrie 1936, guvernul iugoslav informase cabinetul de la București despre intenția sa de a încheia pactul cu Bulgaria. Răspunsul Bucureștiului a fost că un astfel de pact separat iugoslavo-bulgar ar duce la destrămarea Înțelegerii Balcanice. Se propunea încheierea unor tratate similare între România, Grecia și Bulgaria, Turcia având unul din 1925, anterior constituirii Înțelegerii Balcanice.

Între 26-28 decembrie 1936, M. Stoiadinovici, premierul iugoslav, a vizitat România spre a obține asentimentul guvernului român pentru semnarea acestui pact. (Vezi și Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică. Momente și semnificații de istorie diplomatică,* ediția a II-a, București, 1971).

[2] În războiul civil izbucnit în Spania la 18 iulie 1936, au participat ca voluntari români și un grup de legionari (în tabăra naționaliștilor) și comuniști (de partea republicanilor).

nul după-amiază din Roma și sosește seara la Milano.

Sosit dl. și dna. Pella. Vorbit cu Pella.

4 februarie. Văzut Pella dimineață, care plecat spre Haga. D. Titulescu vorbit cu Hoden. A apărut comunicat vizita Aras la Milano și întrevederi cu Ciano.

Ziarul *Magyararsag* publică o notă ce lasă să se vadă posibilitatea unui pact între Iugoslavia și Ungaria, similar celui dintre Iugoslavia și Bulgaria. Se sparge orice înțelegere!

5 februarie. La București, Atta Constantinescu în Parlament vorbit despre cartea lui Seba, arătând că dl. Titulescu face politică rusofilă și vrea pact de asistență cu U.R.S.S. Răspuns Necșești. Seișanu vorbit de Sud-Est. Vrea să înceapă campanie contra d-lui Titulescu. Aștept ziarele.

9 februarie. Iorga făcut interpelare în Senat, acuzând pe Stoiadinovici de venalitate. Gafencu iarăși întrebat guvernul ce politică are?[1].

12 februarie. Dl. Titulescu scăzut globulele [roșii] de la 4,8 la 4,2 milioane. Îngrijat.

15 februarie. În țară înmormântarea Moța și Marin. Prezenți miniștrii Germaniei, Italiei, Japoniei, Spaniei și însărcinatul cu afaceri Polonia. Camera și Senatul nu au ținut ședințe.

Cesianu înmânat cordonul [ordinului] „Serviciu credincios" lui Blum. Se pare că a spus că M.S. r[egele] nu e mulțumit de politica României și dl. Titulescu va reveni în curând.

16 februarie. Tătărescu interpelat, a răspuns că va cerceta referitor participarea miniștri străini [la înmormântarea celor doi legionari] și va face cele necesare.

18 februarie. Ziarele publică intervenția lui Tătărescu față de participarea miniștrilor Italiei și altora la înmormântarea Moța-Marin. „Consider ca o transgresare a tuturor principiilor și tuturor uzanțelor internaționale faptul ca diplomați străini să participe la o solemnitate religioasă sub egida unui partid politic, solemnitate care a fost transformată într-o manifestare politică".

Grigore Filipescu intervenit la Senat în același sens. Totuși nu cred, contrar anumitor păreri, că miniștrii certați vor fi schimbați.

22 februarie. Negusul invitat la încoronarea regelui George VI la Londra. Efervescență la Roma.

La Addis Abeba atentat nereușit contra mareșalului Graziani.

24 februarie. St. Moritz. Cupa Titulescu, „International Challange Cup Titulescu". Zi admirabilă: 136 înscrieri; alergat 102 schiori. Maxim viteză: 82 secunde pe 3 km.

Seara dineu 200 persoane. Vorbit Titulescu. Răspuns (între alții) primarul St. Moritz. Mult entuziasm admirabil.

25 februarie. Polonia, Germania și Italia nu vor să dea nici măcar satisfacția României de a declara că nu înțeleg să se amestece în treburile interne ale României.

Voievodul Mihai s-a întors în țară venind de la Florența. Mare primire la gara Mogoșoaia; întâmpinat de M.S. regele, M.S. regina Maria, guvernul, oficialități.

4 martie. Sosit la Hotel regele Faruk I al Egiptului, cu regina mamă și 4 surori.

5 martie. Ora 7 criză violentă de asthm. Niciodată nu mi-am închipuit că sunt atât de bolnav și că o criză poate fi atât de violentă. Am avut impresiunea că mă sfârșesc.

8 martie. Rectorul Bratu merge prost[2]. Iorga și Stoicescu (rector Universitatea București) în ceartă. Discuție în Parlament privitor închidere universități și căminele studențești.

9 martie. Ora 6 1/2: „Challenger Cup Savel-Gigi" pentru bridge. Distribuirea premiilor în odaia de baie foarte frumos amenajată cu covoare. Cupa pentru dl. Titulescu și d-na Titulescu, Neudstadt și Romanescu.

18 martie. Sir Austin Chamberlain a murit. M-a impresionat mult. L-am cunoscut la Geneva în timpurile de glorie ale SDN. Îmi reamintesc atâtea scene. Câtă prestanță! Un mare gentleman.

24 martie. Plecat ora 12 din St. Moritz cu trenul, apoi cu auto până la Zürich. Dl. Titulescu și ceilalți plecat cu auto la Milan și trenul până la Cap Martin.

Sosit Zürich 8.45. Întuneric. Experiență pentru caz de atac cu avioane.

9 aprilie. Cap Martin [reședința lui Titulescu în Franța]. D-na M[artha] Bibescu scris articol ireverențios contra reginei. Proteste în *Universul* și din partea mai multor doamne române.

10 aprilie. Jucat golf. Seara balete rusești, *Sylphyde*, *Petroutcha*.

Principele Nicolae în urma unui Consiliu de Coroană a fost decăzut din drepturile sale, din cauza căsătoriei contractate în 1931[3].

17 aprilie. Venit Vișoianu din București. Primit lungă scrisoare de la Arion.

19 aprilie. O telegramă Sud-Est în *Le Temps* spune că d-na Stelescu a declarat că soțul ei a fost însărcinat a asasina pe dl. Titulescu. Refuzând, Stelescu a fost exclus din Garda de fier.

23 aprilie. Cap Martin. Plecat ora 6 cu dl. Titulescu și Gigi la Paris.

24 aprilie. Paris. Ajuns ora

---

[1] La 6 și 12 februarie, ministrul de externe, Victor Antonescu, răspunzând la interpelările unor parlamentari privind politica externă românească, a adus un elogiu activității desfășurate de N. Titulescu în fruntea Ministerului de externe. „Predecesorul meu — arăta el — cu un talent strălucit, cu o mare inteligență și cu un deosebit prestigiu, a știut întotdeauna să păzească interesele țării. Succesiunea ce am primit nu este grea și profit bucuros de această ocaziune spre a aduce d-lui Titulescu, fără nici un fel de rezervă, omagiile mele înaintea Senatului".

[2] În seara zilei de 1 martie 1937, în timp ce venea acasă de la o ședință a Senatului universitar, Traian Bratu, rectorul Universității din Iași, a fost atacat de trei indivizi care l-au rănit cu cuțitele.

[3] În 1931, prințul Nicolae s-a căsătorit cu Ioana Dumitrescu-Doletti, renunțând la prerogativele calității sale de prinț (*Magazin istoric*, nr 12/1981).

12 Paris. Descins (hotel) „Ritz" (salon 132 și camera 8).

Dl. Titulescu dejunat la Blum. Lungă conversație, apoi primit pe Cot, Boncour[1], Filipescu.

26 aprilie. Văzut dimineață Paul Boncour. 3 1/2 la Delbos[2]. Conversație 1/2 oră.

28 aprilie. 3 1/2 la Léon Blum. Lungă conversație, foarte mulțumit.

Dl. Titulescu văzut pe Daladier, de Monzie, președintele Lebrun și Paul Reynaud[3].

30 aprilie. Dejunat invitați la d-na Brisoon cu dl. și dna. Chambrun, ambasador Paleologu, Wlad d'Ormesson, André Maurois, Reynaldo Hahn.

Primit placa „Legiunii de onoare". Supat cu Lord și Lady Doivent la „Maxim".

3 mai. Dejunat cu băieții (Anastasiu, Buzești, Cantemir, Gigi) invitați de dl. Titulescu la „Ritz".

Fost cu dl. Titulescu la ambasadorul U.S.A., Bullit. Plecat ora 8 cu „train bleu" spre Cap Martin. Multă lume la gară.

5 mai. Cap Martin. Foarte frumos articol în *Le Temps* asupra plecării d-lui Titulescu și decorația mea. Plecat Anastasiu la 10.40 spre țară. Regret mult plecarea lui. Îl iubesc foarte mult.

Dirijabilul (Zeppelin) luat foc la 60 m înălțime când ateriza la Lokeharst. Probabil descărcare electrică în momentul atingerii cu pământul. De data aceasta balonul umplut cu Hidrogen (inflamabil) și cu Helium. Foarte mulți morți — numai 3 scăpați.

8 mai. Cap Martin. Ziarele engleze (afară de 3, *Dailly Mail, London News* și *Observer)* interzise în Italia. De asemeni, corespondenții italieni la Londra rechemați. Deci rupere de „relații jurnalistice". Motivul invocat la Roma este atitudinea presei britanice față de trupele italiene. Presa e liberă în Anglia.

9 mai. Dejunat cu dl. Titulescu la „Café de Paris" în Monte Carlo.

Anglia nu dă importanță ruperii relațiilor jurnalistice cu Italia.

Serbarea declarării imperiului la Roma. Ambasadorul Angliei nu a participat.

12 mai. Cap Martin. Ascultat la radio serbarea încoronării la Londra. Auzit răspunsurile regelui, rare, emoționate. Toată ceremonia este înălțătoare, emoționantă. Din partea României: voievodul [Mihai], Radu Irimescu și col. Fundățeanu.

13 mai. După-amiază venit Ilie Rădulescu [de la] *Porunca vremii* [ziar legionar]. Lungă discuție cu d. Titulescu. A ieșit complet schimbat în idei.

Fermo îmi telefonează că Antonescu a fost mutat la Oslo și Buzești la Stockholm. Curios! Pedepsiți că au venit să ne vadă?

14 mai. Cap Martin. Dejunat la „Café de Paris" cu dl. Titulescu. Telefonat seara Maniu d-lui Titulescu de la Monte Carlo. Distrugătorul Hunter din Marea Britanie lovit de mine sau de submarin în față la Bilhao; remorcat la Almeira: 9 morți, 24 răniți.

15 mai. Venit Maniu, Răchițeanu și Leucuția la dejun. Maniu plecat din țară de 3 săptămâni. Maniu și prietenii d-sale au descins la Cap Martin la același hotel.

16 mai. Dejunat cu toții, afară de dl. Titulescu, care a dejunat la Menton și ținut discurs la congres[4].

După amiază discuție dl. Titulescu și Maniu.

17 mai. Dejunat împreună. După-amiază conversație Titulescu, Maniu și eu. Fost spre seară la „Café de Paris" cu dl. Titulescu și Maniu.

19 mai. Regele Italiei la Budapesta. Mare primire.

20 mai. După-amiază discuțiuni dl. Titulescu, Maniu și eu.

22 mai. Victor Antonescu dat comunicat privitor politica externă și în special referire Polonia, în urma vizitei col. Beck.[5]

24 mai. Delbos la Burxelles. Rüstü Aras La București.

Filipescu dat interviu *Paris Soir* spunând că dl. Titulescu va reveni la Ministerul de externe, pe care n-ar fi trebuit să-l părăsească niciodată.

28 mai. Sunt Geneva ora 9 dimineața. Plecat la Talloires[6]. Venit Litvinoff care dejunat cu dl. Titulescu. Plecat 5 spre Geneva și continuat cu trenul la Laussanne. Dinat cu Const. Antoniade, care a venit de la Berna. Plecat ora 1 noaptea cu Symplonul la Paris.

29 mai. Sosit ora 8 Paris, continuat spre Londra. Ajuns ora 6, plecat 6.20 spre Bornmouth. Sosit ora 9. Obosit.

Două avioane spaniole guvernamentale au bombardat cuirasatul Deutschland care făcea parte din convoaiele destinate să execute controlul, în apropiere de insulele Ibitza; 20 morți, mulți răniți. Controversa — cine a început: avioanele contra cuirasatului, sau cuirasatul contra avioanelor.

31 mai. Vasul german Amiralul Scheer tras 200 de obuze asupra Almeira drept represalii pentru cazul cuirasatului Deutschland.

1 iunie. London. Sosit Necșești cu avionul de la Paris.

2 iunie. London. Plimbare și discuție cu Necșești.

Dl. Titulescu dejunat cu Vansitart[7]. Foarte multe res-

---

[1] Léon Blum, prim-ministru; Pierre Cot, ministrul aerului; J. Paul-Boncour, diplomat, fost ministru de externe.

[2] Yvon Delbos, ministru de externe.

[3] Eduard Daladier, ministrul apărării; Anatole de Monzie, fost ministru al instrucțiunii publice, al finanțelor etc.; Albert Lebrun, președintele Franței (1932-1940); Paul Reynaud, fost ministru de finanțe.

[4] La Nisa a avut loc Congresul societăților medicale de pe litoralul mediteranean, N. Titulescu fiind invitat să-l prezideze. În discursul rostit la deschiderea reuniunii, el s-a referit la nevoia de pace a tuturor națiunilor, subliniind că „pacea mondială nu va fi posibilă decât în cadrul unui pact internațional".

[5] Între 22 și 25 aprilie 1937, Józef Beck, ministrul afacerilor străine al Poloniei, a efectuat o vizită în România.

[6] La Talloires (un orășel francez lângă Generva). Titulescu s-a întâlnit cu M. Litvinov, la inițiativa acestuia. La sfârșitul convorbirii, Litvinov [illegible] reproșând României că își schimbase politica externă, aducând prejudicii intereselor rusești — a declarat că vechile lui promisiuni și angajamente față de România erau anulate.

[7] Sir Robert Vansittart, subsecretar de stat permanent la Foreign Office.

taurante franceze. Alianță cu Franța — restaurante franceze la Londra!

3 iunie. London. Dl. Titulescu văzut la 3 1/2 pe Eden, 4 1/2 luat ceaiul la Parlament și 5 la Camera Comunelor în fața majorității [conferința]: *Mijloacele pentru a menține pacea existentă.*

4 iunie. D. Titulescu plecat la Oxford, dejun și conferința *Politica internațională europeană* în fața a 50 profesori. D. Titulescu foarte mulțumit.

Generalul Mola, ajutorul principal al lui Franco, a căzut din avion și a murit împreună cu 5 ofițeri.

5 iunie. Bornmouth. În *Dailly telegraph* apărut nota că Negusul va fi prezent la conferința d-lui. Titulescu la Cambridge, când va vorbi despre securitatea colectivă. Aflat prima oară din ziar, dl. Titulescu și-a amânat conferința. Telegrafiat la Cambridge, dat nota în *Universul* spre a explica. Scris la ziare din Londra pentru a anunța amânarea.

7 iunie. Plecat ora 5 din Bornmouth cu auto. Sosit 8 (Londra).

În *Dailly Telegraph* apărut nota (în același loc unde a fost publicată și prima notă, sâmbătă) arătând că dl. Titulescu a aflat din ziare chestia cu Negusul la Cambridge și și-a amânat conferința spre a nu intra în chestiuni controversate cu Anglia.

8 iunie. Londra. Dejunat la țară la Winston Chruchill cu dl. Titulescu, Mrs. Churchill. Splendidă proprietate: 88 hectare de parc și pădure și se plânge că e mică. Discuție foarte interesantă la masă Churchill excepțional inteligent.

9 iunie. Londra. Dejunat cu Lord și Lady Sysonby. Dl. Titulescu făcut conferință Camera Comunelor în fața 150 deputați labour (laburiști) și m. Clair (președintele Camerei) Attlee. Succes. Vorbit despre orientările democrației în politica externă.

Seara 8 1/2 vorbit la Royal Institute for Foreign Affairs despre *Reforma pactului SDN este necesară?* 300 persoane. Președinte — Lord Cecil. Multe întrebări (Lord Arnold, Steed...).

10 iunie. Londra. Dejunat la Lord Cecil cu dl. Titulescu.

Dl. Titulescu fost la Neville Chamberlain. Chestia [dacă] Franța îndeplinește mandat internațional și obligația Angliei [s-o] ajute.

Văzut ora 6. V. Stârcea. Germania montează cabală. Ambasada Germaniei îngrijată de vizita [lui] Titulescu.

11 iunie. Mareșalul Tuchașewski și 7 generali arestați și condamnați la moarte în U.R.S.S.

12 iunie. Londra. Opinia publică engleză confuzionată.

14 iunie. Dejunat cu dl. Titulescu invitat de Winston Churchill și 40 persoane la „Savoy", printre care Lady Chamberlain, Lord Lloyd, Jacues Rotschild (ambii vecinii mei cu care am vorbit foarte mult).

Primit după-amiază vizită Seton Watson cu care luat ceaiul.

Dinat cu d. Titulescu la Vansitart.

16 iunie. Londra-Praga. Plecat din Londra ora 9 dimineața. Ajuns Paris ora 4, continuat 5-40 la Praga. În gara d-na Titulescu. Fost pentru un ceas la Ritz.

17 iunie. Praga. Sosit Praga ora 6.15. La gară reprezentant Beneș și Krofta, apoi Seba și alte persoane.

Dinat la Ministerul de externe cu dl. Titulescu, Gigi, abatele Zovoral etc.

18 iunie. Praga-Bratislava. Dl. Titulescu la 12 audiență la președintele Beneș. Ora 1.15 dejun cu dl. și d-na Beneș și eu. Interesantă discuție. Mi-a făcut plăcere a revedea pe Benes. Întâlnit pe Jean Masarik.

Plecat ora 4 spre Bratislava, ajuns ora 10.

19 iunie. Bratislava-Viena. Solemnitatea primirii d-lui Titulescu ca Doctor Honoris Causa. Ora 1 — mare dejun cu oficialități, armata și universitatea. Emoționant discursul abatelui Zavoral[1].

Plecat ora 4 spre Viena, ajuns ora 6.

22 iunie. Paris. Sosit dimineața 9. La gară Zeuceanu Sachman.

Dejunat la d. Titulescu cu Maniu și Sachman.

Fost la expoziție.

23 iunie. Dejunat la dl. Maniu cu dl., d-na Titulescu, Gigi, Leucuția, Pavel Pavel.

24 iunie. Paris. Fost la teatrul „A.B.C.". Plecat după primul act. Vulgar.

Întâlnit pe Maniu și însoțitorii d-sale la Florian.

26 iunie. Paris. M.S. regele la Varșovia[2]. Dl. Titulescu și Gigi plecat [la Bordeaux] cu avion de la aeroportul militar Vilaconblay[3].

Văzut piesa lui Giroudoux *Electra.*

27 iunie. Fost ora 5 1/2 la aerodrom Vilaconblay așteptat dl. Titulescu care s-a întors de la Bordeaux, conduși de aviatorul Rossi (are mai multe recorduri mondiale).

Le Temps apărut lungă corespondență asupra conferinței de la Bordeaux.

28 iunie. Fost la Expoziție. Vizitat pavilioanele american, belgian și englez.

Sosit Madgearu la Paris.■

---

[1] În cursul vizitei sale la Praga și Bratislava (aici a primit titlul de Doctor Honoris Causa al Universității Komensky din acest oraș), Titulescu a avut convorbiri cu înalte oficialități: Ed. Beneș — președintele țării, K. Krofta — ministru de externe.

Într-o telegramă din 22 iunie 1937, expediată la București, Gh. Aurelian, ministrul român la Praga, reproduce câteva relatări ale lui K. Krofta privind discuțiile sale cu Titulescu, care „găsește că pactul bulgaro-iugoslav a slăbit Înțelegerea Balcanică. Ar fi trebuit cel puțin să se prelungească durata Înțelegerii Balcanice pentru încă 15 ani. Altfel, riscăm să vedem că Înțelegerea Balcanică dispare și pactul bulgaro-iugoslav rămâne.

Domnul Titulescu — consemnează Aurelian — a criticat, de asemenea, politica domnului Stoiadinovici, spunând că nu ar fi trebuit să i se permită președintelui de Consiliu al Iugoslaviei să urmeze o astfel de politică". (Cf. V. F. Dobrinescu, *Nicolae Titulescu și Marea Britanie*, Ed. Moldova, Iași, 1991.

[2] În iunie 1937 au avut loc vizite reciproce ale șefilor de state român și polon. Între 7 și 9 iunie Ignacy Moscicki s-a aflat în România, iar între 26 și 30 iunie Carol II în Polonia.

[3] La 27 iunie 1937, N. Titulescu a conferențiat la Congresul Asociației mutilaților și foștilor combatanți avertizând asupra primejdiei unui nou război mondial.

ROMÂNIA ÎNTRE TRANZIŢIE ŞI ADAPTARE

Prof. STEPHEN FISHER-GALAŢI

Profesorul american de origine română Stephen Fisher-Galaţi de la Universităţile Boulder (Colorado) şi Sarasota (Florida), cunoscut cititorilor revistei noastre (Magazin istoric, **nr. 7/1989 şi 11/1990), a avut amabilitatea de a ne răspunde la câteva întrebări:**

— Din nou oaspete al ţării noastre. Cu ce ocazie?

— Mă aflu din nou în România pentru raţiuni „profesionale", dar şi pentru altele personale: să îmi văd prietenii.

Pe plan profesional, am venit pentru a participa la Conferinţa internaţională organizată la Sinaia de Fundaţia Culturală Română, în colaborare cu Academia Română, Ministerul cercetării şi tehnologiei şi Ministerul Învăţământului, unde au participat oameni de ştiinţă români şi străini, cât şi la simpozionul de la Bucureşti, cu tema *Reconcilierea naţională*, organizat de centrul de ştiinţe sociale. Pentru mine însă cel mai semnificativ eveniment rămâne acordarea titlului de Doctor Honoris Causa de către Universitatea din Craiova.

— Cum aţi regăsit ţara?

— Impresiile culese m-au condus la câteva opinii despre aşa-numita „perioadă de tranziţie", care a început la sfârşitul lunii decembrie 1989. Atât prin cariera mea profesională din ultimii 45 ani — când m-am ocupat de problemele istoriei, civilizaţiei şi vieţii politice ale Europei de Est, în general, şi, de cele ale României în particular —, dar mai ales ca unul care am cunoscut realităţile şi evoluţia României din perioada interbelică — când am învăţat în Bucureştiul meu natal, mai întâi la Şcoala Mântuleasa, apoi la Liceul Spiru Haret — dar şi de după aceea (căci din 1963 am putut din nou veni în ţară), cred că mă aflu într-o poziţie care să-mi permită să analizez condiţia contemporană a României cu ceea ce aş numi „obiectivitate sentimentală".

— Pentru că vorbiţi de „perioada de tranziţie", vă rog să o definiţi.

— Aşa cum este ea folosită în S.U.A. şi în aşa-numitele „democraţii vestice", tranziţia se face de la comunism la democraţie. Dar „comunismul" este descris şi caracterizat în mod diferit în ceea ce priveşte diferitele ţări central şi est-europene, la fel ca şi „democraţia", în funcţie de interesele politice specifice ale Vestului. În mod sigur, prezumţia că, de exemplu, „Kadarismul" a fost el însuşi o perioadă de tranziţie de la „stalinism" la un „socialism democratic", sau cea referitoare la presupusa „tradiţie democratică" a Cehoslovaciei de dinainte de cel de al doilea război mondial, ce a făcut ca „tranziţia la democraţie" în această ţară să se facă după 1989, practic, în mod automat, au afectat în mod negativ imaginea „tranziţiei" româneşti, în sensul că ea trebuia să fie, direct şi imediat, de la „ceauşism" la democraţia jeffersoniană şi la capitalismul de tip „laissez-faire". O sarcină imposibilă, chiar şi în condiţiile în care ar fi existat un sprijin financiar major din partea Vestului. Dar ea era în mod sigur imposibilă ţinând cont de propaganda antiromânească promovată de cei aflaţi în competiţie pentru sprijinul Vestului, cât şi de tradiţionalii opozanţi ai lui Ceauşescu şi ai comunismului à la Ceauşescu, ca să nu-i mai amintim pe oponenţii naţionalismului „ilegitim" practicat de Ceauşescu.

Ridic aceste probleme pentru că ele au afectat evoluţia „tranziţiei" într-o manieră negativă pentru România, mai ales datorită mişcărilor bruşte impuse către o economie de piaţă, ce au avut drept corolar evoluţii economice nefavorabile, dar care au trebuit să fie adoptate de către România pentru a asigura o minimă asistenţă economică externă, necesară pentru evoluţia ţării după 1989. Aşa se face că, deşi, în mod evident, după 1989 în România s-au petrecut schimbări radicale în ceea ce priveşte libertatea — probabil cea mai importantă componentă a democraţiei — şi chiar şi în direcţia transformării economiei, este evident că situaţia economică generală a populaţiei, în ansamblu, rămâne precară.

Ceea ce, România, sau mai curând populaţia ei, străbate acum nu este o „perioadă de tranziţie" către democraţie, ci o *perioadă de adaptare* la realităţile — interne şi externe — ale lumii complexe din anii de după războiul rece şi, în general, din acest sfârşit de secol.

Marile speranţe de după decembrie 1989 s-au văzut frustate în mare măsură dato-

rită cinismului Occidentului ca și realităților politice naționale și internaționale, față de care românii au fost „izolați" datorită totalitarismului lui Ceaușescu. Acum, după cinci ani, realitățile sunt înțelese de unii, exploatate de alții în propriul lor beneficiu economic și politic și acceptate, cel mai adesea cu resemnare, de cea mai mare parte a românilor.

— Știm că editați revista East European Quarterly **de foarte mulți ani, ca și seria de studii monografice istorice Boulder. Care sunt ultimele lucrări tipărite în publicațiile amintite?**

— Revista *East European Quarterly* și seria *East European Monographs* cunosc o perioadă de creștere explozivă din 1989. Atât ca urmare a posibilităților de cooperare liberă cu cercetătorii din Europa Centrală și Estică, dar și din cauza reducerii interesului cititorilor și editorilor occidentali față de problemele est-europene, revista și seria de monografii s-au străduit din răsputeri să-și diversifice subiectele, respectiv cărțile, primite de la autori și publicate în ultimii ani. Cu excepția distribuirii acestor publicații, eu sunt responsabil pentru toate aspectele apariției lor, de la redactare până la exemplarul finit. O fac cu ajutorul unor fonduri obținute exclusiv din abonamentele la revistă și din vânzarea cărților de către Columbia University Press. Sunt deci, ca să spun așa, foarte angajat. După 28 ani de apariție a revistei și după editarea a 400 volume, adesea îmi pun întrebarea: „De ce fac eu toate acestea?"

Desigur, este o întrebare retorică, din moment ce consider că rațiunea de a exista a revistei *East European Quarterly* și a seriei *East European Monographs* este tocmai aceea de a valorifica, în limba engleză, studii privind civilizația centrală, și est-europeană, respectiv cea românească. Aceasta va fi probabil contribuția mea cea mai durabilă la propagarea cunoașterii despre această regiune a Europei în rândul publicului cititor de limbă engleză, interesat de istoria, cultura și civilizația est-europeană, acum și în viitor.

— Ce tematică din domeniul științelor istorice vă preocupă la ora actuală și care sunt lucrările proprii la care vă gândiți?

— La vârsta mea și după 45 ani de când mi-am luat doctoratul în istorie și am început să predau și să scriu, ca să nu mai socotim cei aproape 30 ani de când editez reviste și monografii, eu sunt mai puțin atras de scrierea unei cărți pe un subiect limitat. Cel mai mult mă interesează rolul Bisericii ortodoxe și al modernizării în relația dintre religie și cultura populară și politică. La fel, mă preocupă utilizarea istoriei (inclusiv a miturilor istorice) în legitimarea mișcărilor politice, atât în estul Europei cât și, mai recent, în Statele Unite. Și, în sfârșit, în convergența ideologiilor antidemocratice — „fascismul" și „comunismul" epocii noastre — și actualele și posibilele consecințe ale unor asemenea convergențe în secolul XX și mai departe.

Cine va trăi va vedea.

Ioana URSU

Concursul tânărului european
O SĂPTĂMÂNĂ LA BRUXELLES

Concursul Tânărului European, concurs lansat de Delegația Comisiei Europene în România, în colaborare cu revista Magazin istoric **și al cărui** Mare Premiu este o săptămână la Bruxelles, **avansează în timp. În numerele 4, 5, 6, 7 și 8/1994, cititorilor revistei noastre le-au fost prezentate — succesiv — un amplu interviu al dnei Karen Fogg, ambasador al Delegației Comisiei Europene în România, regulamentul concursului, un substanțial istoric al ideii unității europene, tabloul instituțiilor Uniunii Europene, toate în sprijinul concurenților, ce au obținut astfel datele necesare pentru a răspunde cât mai la obiect cerințelor Concursului.**

Conform regulamentului, vârsta maximă a participanților la concurs trebuie să fie de 35 ani, ei urmând a trimite maximum 3 pagini în care să propună modalități de sărbătorire în România a zilei Uniunii Europene, „Ziua Schuman" (9 mai 1995). Scrisorile pentru concurs vor fi expediate pe adresa Delegației Comisiei Europene în România, Intrarea Armașului, nr. 14, sectorul 1, București, cu mențiunea Pentru Concursul Tânărului European, **până cel târziu la 15 octombrie 1994 (data ștampilei poștale). Desemnarea câștigătorilor — care vor primi și alte premii constând din obiecte cu însemnele Uniunii Europene — va avea loc pe data de 15 noiembrie 1994. Colectarea și trierea răspunsurilor ca și inventarierea propunerilor ce vor fi supuse juriului se vor face de către biroul de presă al Delegației Comisiei Europene. Juriul, care va fi prezidat de dna Karen Fogg, va fi compus din doi reprezentanți ai Delegației Comisiei Europene la București și domnul Cristian Popișteanu, director al revistei** Magazin istoric. **Festivitatea de premiere va avea loc la sediul Delegației Comisiei Europene, în ultima decadă a lunii noiembrie 1994.**

Succes și nu uitați!

15 octombrie — ultima zi când vă puteți oferi o frumoasă șansă: O săptămână la Bruxelles!

O CARTE AŞTEPTATĂ

Dispunem, în sfârşit, de o primă analiză a evenimentelor petrecute în România între 6 decembrie 1944 şi 6 martie 1945, bazată mai ales pe documente aflate în Arhiva Naţională din Washington D.C., Statele Unite. O datorăm profesorului universitar dr. Dinu C. Giurescu, membru corespondent al Academiei Române, şi a apărut în seria East European Monographs (numărul 388) cu titlul Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government **(Preluarea României de către comunişti: guvernul Rădescu), Boulder, Columbia University Press, 1994, 202 pp. cu anexe de documente.**

Profesorul Dinu C. Giurescu, folosind documente diplomatice şi militare americane, dar şi documente româneşti aflate în S.U.A. sau în ţară — în marea lor majoritate inedite — prezintă filmul evenimentelor, dar şi reacţia principalilor actori ai dramei. Pentru că a fost o dramă, ale cărei consecinţe le resimţim încă astăzi.

De la sfârşitul anului 1944, liderii principalelor partide, Iuliu Maniu şi C.I.C. Brătianu, realizaseră adevăratele dimensiuni ale pericolului bolşevizării României. Primul îl scria, la 1 noiembrie, vice-mareşalului aerului Stevenson, reprezentantul Marii Britanii în Comisia Aliată de Control de la Bucureşti, întrebându-l dacă ţara sa se hotărâse să predea România în mâinile ruşilor. Primea un răspuns negativ, la 24 zile după ce Stalin şi Churchill conveniseră asupra faimoaselor procentaje de la Moscova (Magazin istoric, **nr. 3/1990). La 28 noiembrie 1944, reprezentantul S.U.A. la Bucureşti, Burton Berry, informa Washingtonul că „Brătianu, asemenea celor mai mulţi români pe care i-am întâlnit, afirmă că sovieticii plănuiesc să ocupe România". Iar câteva luni mai târziu, la 25 martie 1945, reprezentantul S.U.A. în Comisia Aliată de Control, generalul de brigadă C.V.R. Schuyler, scria: „Cred că din telegramele mele rezultă clar-că stăpânirea ruşilor — economică şi politică — asupra ţării este acum foarte sigură... Există suficiente dovezi care arată că cererile ruseşti sporite pot face parte dintr-un plan deliberat de a distruge structura economică a naţiunii, pentru a crea premisele unei reconstruiri conforme strict cu principiile comuniste".**

Deja, de aproape trei săptămâni se instaurase guvernul dr. Petru Groza. Iar cu o lună înainte, la 24 februarie 1945, seara, la ora 17.30, asupra manifestanţilor din Piaţa Palatului Regal se deschisese foc din blocurile din jur. Ulterior, episodul a fost folosit pentru a se cere înlocuirea guvernului Rădescu.

Încheiem această scurtă prezentare cu speranţa că profesorul Dinu C. Giurescu ne va oferi în curând şi o versiune românească, pentru ca publicul larg să poată afla, direct din documente de epocă, cum au instaurat sovieticii, cu ajutorul aliaţilor lor din interior, dar şi în contextul reîmpărţirii sferelor de influenţă mondiale, guvernul dr. Petru Groza, prima treaptă pe drumul bolşevizării ţării.

Dorin MATEI

Februarie 1945.

Serviciul de informaţii polonez

transmite la Washington:

Reproducem din volumul profesorului Dinu C. Giurescu un fragment dintr-un document elaborat de serviciul de informaţii polonez în februarie 1945. Documentul este intitulat Evoluţia situaţiei politice în România, decembrie 1944 - ianuarie 1945 **şi fusese expediat la Washington la 5 martie 1945, de către Ambasada Statelor Unite ale Americii pe lângă guvernul polonez de la Londra, căreia îi fusese comunicat chiar de şeful acelui serviciu.**

Am preluat din acest document un pasaj referitor la reacţiile opiniei publice din România faţă de masivele deportări silite efectuate de autorităţile sovietice din rândurile etnicilor germani din ţara noastră şi a refugiaţilor români din Basarabia şi Bucovina de Nord.

300 000 DE GERMANI DIN ROMÂNIA SUB AMENINŢAREA DEPORTĂRILOR SOVIETICE

Totuși, cea mai puternică impresie asupra opiniei publice românești au avut-o deportările în Rusia a cetățenilor germani de origine română și a românilor originari din Basarabia și nordul Bucovinei, care-și căutaseră refugiu în România în fața avansării rusești și pe care rușii îi revendicau ca cetățeni sovietici. Această măsură luată de ruși a demonstrat pe deplin caracterul iluzoriu al independenței României. Deportarea cetățenilor români de origine germană creează un precedent serios, căci s-a aplicat nu numai unor persoane care au colaborat în mod activ cu naziștii, ci tuturor bărbaților între 17 și 45 ani și femeilor între 18 și 30. Maniera de stabilire a originii germane este foarte vagă, uneori este suficient să ai un părinte cu sânge german sau doar un prenume care să sune nemțește. Astfel, oameni ce aparțin unor familii care au fost „românizate" de două sau trei generații au fost deportați și mulți dintre ei, adesea, nici nu vorbesc nemțește. Din numărul total de 590 000 români de origine germană, aproximativ 300 000 sunt amenințați cu deportarea. Autoritățile sovietice fac arestări și deportează fără consultarea autorităților române[1]. Deportații sunt duși în vagoane neîncălzite, uneori chiar în camioane deschise. Oficial se spune că ei vor forma unități de muncă. Dacă ar fi fost deportate doar persoane care au colaborat cu naziștii, probabil nu s-ar fi născut obiecții, dar au de suferit și persoane care nu au nimic comun cu germanii sau nu au desfășurat activitate politică.

Un alt aspect al acestei probleme este faptul că autoritățile sovietice, fără știrea sau consimțământul autorităților române, deportează cetățeni ai unei țări cu care au semnat o convenție de armistițiu. Astfel că opinia publică română este, în mod justificat, preocupată de faptul că același tratament s-ar putea aplica în curând tuturor românilor care s-ar opune sovietizării țării. Protestul înaintat de guvernul Rădescu n-a avut succes și abia după o energică intervenție a părții americane au acceptat sovieticii să formeze o comisie mixtă ruso-română, care să îi selecteze pe cei deportați.

Reacția țării a fost atât de puternică, încât liberalii au fost gata să părăsească guvernul, dar țărăniștii i-au convins să-și schimbe decizia, astfel încât să nu le dea comuniștilor posibilitatea să pretindă că democrații îi iau sub protecția lor pe germani. În final, problema a fost tratată de mareșalul Malinovski, care a sosit la București la începutul lunii ianuarie. S-a hotărât ca doar acei români care au semnat Volksliste germane să fie deportați. Totuși, nu este sigur că decizia va rămâne definitivă, pentru că există zvonuri cum că la Kremlin se insistă ca deportarea să se realizeze potrivit cu instrucțiunile inițiale. Se spune și că anumite neînțelegeri au survenit în legătură cu această problemă între autoritățile rusești centrale și generalul Vinogradov, care ar putea fi trimis într-un post similar la Helsinki.

Deportarea în Rusia a refugiaților din Basarabia și Bucovina de Nord — pe care rușii o revendică drept un act de repatriere — a provocat, de asemenea, multe comentarii. Numărul persoanelor implicate se cifrează la 12 000. Rușii consideră drept cetățeni sovietici chiar și pe cei care au trăit acolo din iulie 1940 până în iunie 1941. O mare parte a acestor oameni nu vor să se întoarcă, fiind perfect conștienți că nu este vorba de repatriere, ci de deportare în Rusia. Doar un mic grup a depus cerere să se reîntoarcă de bunăvoie.

[1] Lucru cu atât mai lesne, cu cât Transilvania — zona cu cea mai mare concentrare de populație germană — se afla în acel moment sub administrație militară sovietică — *n.r.*

Misterele în care plutește istoria Cetății Albe nu privesc doar amestecul de fișe din „dosarul" ei, amestec provocat, cum arătam în numărul trecut, de confuzia de nume, de incertitudinea cu privire la data ori la împrejurările când a început acolo stăpânirea moldovenească. Același „dosar" mai conține și un număr de file pe care s-a scris istoria Cetății Albe și care, din păcate, nu rezistă criticii istorice — adică timpului. Și dacă nu rezistă suportul **pe care s-a scris istoria,** temelia **pe care s-a clădit, cum să rămână** construcția, **clădirea însăși — adică** reconstituirea **respectivului segment de trecut?!**

ENIGMELE CETĂȚII ALBE

ȘTEFAN S. GOROVEI

Falsuri și ...falsificări

Istoricul construiește imaginea trecutului folosindu-se de izvoare; știrile pe care le culege din izvoare sunt pietre *de temelie* și pietre *de zidărie.* E de la sine înțeles că toată construcția va suferi atunci când se va dovedi că piatra — din temelie sau din zid — a fost slabă, nepotrivit aleasă or, cel mai grav, a fost doar *iluzia* unei pietre. O asemenea *iluzie* a constituit-o, de pe la mijlocul veacului trecut, celebrul document al lui „Iurg" Koriatovici, pus în circulație de B.P. Hasdeu, al cărui tată l-ar fi descoperit în arhiva unor conți polonezi; datat *Bârlad, 3 iunie 1374,* acest document are ca beneficiar pe panul Iacșa Litavor, locțiitor de la Cetatea Albă, răsplătit de „noi, cneazul litvan Iurg Koriatovici voievod, domn al Țării Moldovei" pentru „dreapta și credincioasa lui slujbă..., și mai cu seamă [pentru] vitejia sa în lupta cu tătarii".

Ușor își poate imagina oricine ce veritabilă mină de aur pentru istoria Moldovei în veacul XIV a părut acest document! O mulțime de știri se culegeau din el, luminând o perioadă săracă, altminteri, în informații precise: el arăta că Cetatea Albă era încorporată Moldovei *încă la 1374,* condusă atunci de un locțiitor domnesc (vornic sau pârcălab), luptele cu tătarii evocate cu nominalizarea unuia din eroii lor și așa mai departe! Mai presus de toate, însă, era atestarea acelui „cneaz litvan Iurg Koriatovici" ca domn al Moldovei. Numai că toate aceste reconstituiri se bazau pe o iluzie: documentul lui „Iurg" Koriatovici e un fals, e o operă a fanteziei și erudiției genialului B.P. Hasdeu, care l-a plăsmuit tocmai în scopul de a atesta, prin el, domnia acelui prinț lituanian în Moldova. De ce?

O cronică lituaniană din vecul XV consemnează următoarele: „cneazul litvan Koriat... a avut patru fii: cneazul Iurie, cneazul Alexandru, cneazul Constantin, cneazul Teodor. *Pe cneazul Iurie l-au luat valahii să le fie domn și l-au otrăvit acolo".*

Influențat de știrea aceasta, un călător polon prin Moldova anului 1575 a pretins că *a văzut* până și mormântul lui Iurie Koriatovici, „într-o mănăstire de piatră la Vaslui, la o jumătate de zi în sus de Bârlad". Combinând aceste informații, „contaminând", pe *Iurie* cu *Iuga* (domn al Moldovei, dar la 1399-1400!), punând la contribuție știința sa uriașă și profitând de prea puțina știință a contemporanilor săi, B.P. Hasdeu a plăsmuit actul care avea să provoace aprige discuții în lumea istoricilor români. Bănuit încă din 1903 de N. Iorga, falsul a fost dovedit în chip definitiv de P.P. Panaitescu, în 1928, și astfel un „pilon" al istoriei Cetății Albe a fost eliminat. Cu toate acestea, umbra creației lui Hasdeu mai bântuie încă... Nu e mai puțin adevărat, însă, că — în lu-

mina tuturor celor stabilite sau doar evocate până aici — o întrebare rămâne, și încă foarte tulburătoare: de ce a asociat Hasdeu numele lui *Iurie Koriatovici*, cneazul *lituanian* a cărui legătură cu românii a rămas la fel de obscură până în ziua de azi, cu acela al... *Cetății Albe?!*

Alteori, izvorul ajunge la noi deformat până la dobândirea unei alte identități — și atunci el echivalează cu un fals. Așa s-a întâmplat cu o *inscripție* de la Cetatea Albă. Ea a fost publicată de savantul rus Murzakevici în 1848 și din ediția sa au preluat-o și istoricii români N. Iorga și I. Bogdan. Textul acestei inscripții, fără dată, în limba greacă, era (în traducere, firește!) următorul: „A luat sfârșit zidul, cu ajutorul dumnezeiesc. Coboare binecuvântarea ta, o, Iisuse Hristoase, asupra celui care l-a construit".

În 1972, un savant sovietic, Voițehovskii, a tipărit desenul unei inscripții — tocmai aceasta, de la Cetatea Albă! — desen realizat în 1819 și descoperit de el într-o arhivă. Savantul sovietic a dat o fotografie a desenului, dar nu și transcrierea textului grecesc, ci doar o traducere în... limba rusă! Din acest text, părea să rezulte că inscripția ar putea fi datată *7 septembrie 1399* și că ea ar conține numele lui „Io Iuga" și al unui boier *Costea*. E ușor de imaginat că și această inscripție a fost socotită, în primul moment, o mină de aur, îndemnând pe istorici să elaboreze noi „teorii". Și iată-l pe Costea, controversatul Costea din pomelnicul mănăstirii Bistrița, misteriosul presupus părinte al Mușatinilor Petru I și Roman I, îndeplinind un rol la Cetatea Albă! Iată cele două „țări", de Sus și de Jos, reunite datorită lui Costea! Iată-l pe Iuga vodă deja domn al Moldovei la 7 septembrie 1399 (data și împrejurările urcării sale pe tron nefiind, altminteri, cunoscute)! Și așa mai departe...

Inscripția aceasta a făcut, cum era și de așteptat, o brazdă adâncă în încercările de reconstituire a istoriei Moldovei în veacul XIV, așa de săracă în știri exacte și substanțiale. Numai că, verificând desenul în comparație cu textul tradus în rusește și cu transcrierea grecească din 1848, am constatat fără mare greutate că savantul sovietic din 1972 pusese serios la contribuție propria sa *fantezie: inscripția nu are dată, nu conține numele „Iuga", iar literele care ar forma numele „Costea" se regăsesc în compunerea unui cuvânt grecesc!*

Cum a fost posibilă naștera acestei uluitoare confuzii, care echivalează cu falsificarea (neintenționată, fără îndoială) a unui izvor istoric?!

Am găsit o explicație, atunci când mi-a căzut în mână frumosul volum al unui vestit colecționar rus, contele Alexei Uvarov, tipărit la Paris în 1855. Pe urmele lui Murzakevici, contele Uvarov a mers la Cetatea Albă să vadă inscripția. Și iată ce scrie el: „La o mare înălțime... se află o piatră încastrată, purtând o inscripție. Poziția și legăturile dintre litere [ceea ce în epigrafie se cheamă *ligaturi* — *n.ns.*] m-au împiedicat foarte tare să iau un desen, cu atât mai mult, cu cât în tot orașul Akkerman [numele turcesc al Cetății Albe, păstrând aceeași semnificație — *n.ns.*] n-am putut să-mi procur o scară care să ajungă până la inscripție". Desenul din 1819 — luat, înțelegem acuma, cu mare greutate din cauza înălțimii la care se afla inscripția — confirmă ligaturile, dar arată și un an, scris numai cu trei semne (litere cu valoare de cifre), ceea ce permite mai multe soluții cronologice, plasând data între 1392 și 1482. În lipsa inscripției, nimic nu poate fi precizat. Iar

În p.44: inscripția de la Cetatea Albă, atribuită lui Iuga Vodă

Fragment din Ottingen-Karte, cu mențiunea Ak Kyrman (partea de jos, în cerc)

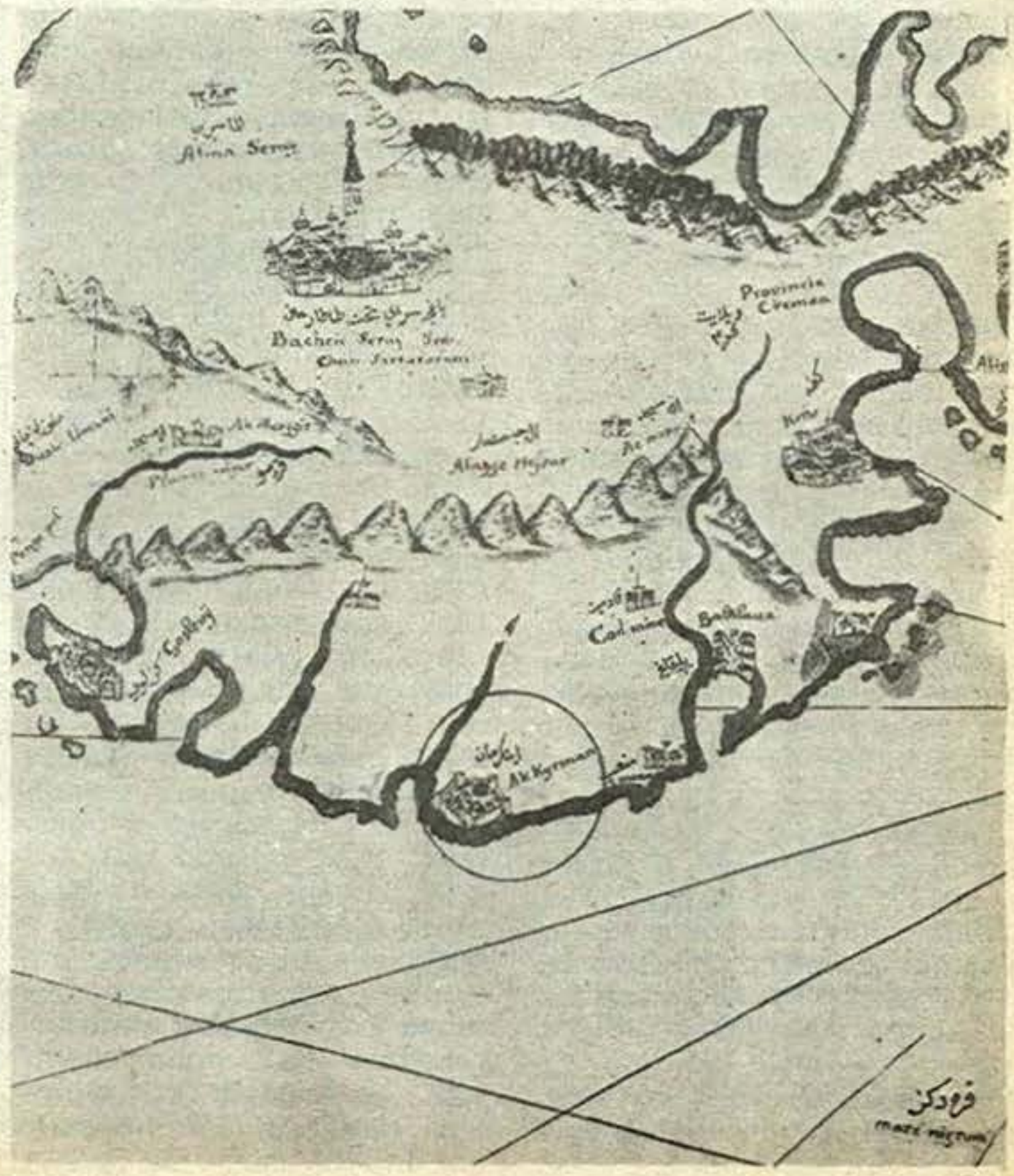

inscripția, dacă nu a fost între timp distrusă, zace, necunoscută, prin pivnița vreunui muzeu din Ucraina sau din Rusia...

Omonimia buclucașă

Între enigmele Cetății Albe, ultima pe care o prezint e, de fapt, o poveste lungă și încâlcită, în care s-a crezut câteva secole. Și, odată limpezită și chestiunea aceasta, specialiștii s-au găsit iarăși descumpăniți și numai cu mare greutate s-au înduplecat a crede soluția cea nouă!

Este destul de cunoscută existența, în vechea catedrală mitropolitană din Suceava, a moaștelor Sfântului Ioan — supranumit Ioan cel Nou de la Suceava. Probabil la fel de cunoscut este și faptul că aceste moaște au fost aduse în Moldova de Alexandru cel Bun și că există o mică istorie (o „viață") a acestui sfânt și a pătimirii sale. Despre această istorie, se spune îndeobște că este scrisă de Grigore Țamblac — un personaj controversat și învăluit, și el, în multe mistere. Ceea ce se poate găsi în manuale și în tratatele academice e cam aceasta: la 1402, Alexandru cel Bun a adus la Suceava moaștele Sfântului Ioan, originar din Trapezunt, martirizat vreo șapte decenii mai înainte la Cetatea Albă, iar viața și pătimirea sfântului au fost descrise de călugărul bulgaro-grec Grigore Țamblac, aflat atunci în Moldova. Cu excepția faptului că Alexandru cel Bun a adus la Suceava moaștele, tot restul este fals: sunt imagini construite pe acel gen de pietre de temelie care se vădesc, la o cercetare mai atentă, doar iluzii.

Să pornim de la locul unde Ioan din Trapezunt a primit cununa martiriului său. „Viața" sfântului, scrisă de un călugăr numit doar Grigore — și care își spune „presbiter în Marea Biserică a Moldovlahiei" — zice din titlu că Ioan „s-a martirizat în Cetatea Albă" iar în text precizează: „în așa-numita Cetate Albă, care este la Bospor".

Încă din vechime, această *Cetate Albă* a fost identificată de cărturarii moldoveni cu Cetatea Albă de la limanul Nistrului; se pare că la generalizarea acestei credințe a contribuit, în chip decisiv, mitropolitul Varlaam, pe vremea lui Vasile vodă Lupu (1634-1653). Câteva decenii mai târziu, Dimitrie Cantemir va consemna, în legătură cu Cetatea Albă — numită atunci, pe turcește, *Akkerman* — în celebra sa *Descriptio Moldaviae* (1716): „În vremea din urmă, a devenit foarte cunoscută prin Sfântul Ioan cel Nou, care a suferit acolo martiriul". Legenda, făurită de cărturari, a devenit așa de puternică, încât la Cetatea Albă se arăta, cândva, până și o fântână care ar fi avut o anume legătură cu sfântul!

În 1971, însă, bizantinologul român Petre Ș. Năsturel a arătat — într-o comunicare ținută la Sofia, la un congres de studii sud-est europene și care a stârnit vii proteste din partea unor cercetători bulgari — că interpretarea strictă a datelor documentare nu permite concluzia că ar fi vorba de Cetatea Albă de la limanul Nistrului, ci de o altă cetate, cu nume identic, din Crimeea (ceea ce a stârnit protestele a fost, însă, ipoteza că autorul *„Vieții"* nu era călugărul bulgar Grigore Țamblac, ci un călugăr grec, numit simplu Grigore!). Principalele argumente ale lui Petre Ș. Năsturel, în limpezirea acestei confuzii provocate de o omonimie buclucașă, erau acestea: în primul rând, în „Viața" sfântului (păstrată într-un manuscris din 1439) se arată clar că e vorba de o cetate din Bospor, adică din Bosporul cimmerian, în Crimeea; în al doilea rând, în letopisețul său, Grigore Ureche arată *de două ori* că moaștele nu se aflau în Moldova, ci Alexandru cel Bun le-a adus „cu mare cheltuiala sa, den țară păgână", respectiv „cu multă cheltuială... de la păgâni"; în al treilea rând, însăși povestea martiriului arată că, pentru aducerea moaștelor a fost trimis „un boier cu destulă oaste".

Or, în vremea lui Alexandru cel Bun, Cetatea Albă *a noastră* nu se afla „în țară păgână" sau „la păgâni"! Astfel de formule nu puteau să apară, dintr-o greșeală, în letopisețul Moldovei, adică tocmai în acea carte în care de atâtea ori e pomenită Cetatea Albă ca stăpânire a domnilor Moldovei, pierdută abia la 1484! Moaștele au fost, deci, *cumpărate* de Alexandru vodă (peste două veacuri și vreun sfert, tot așa va proceda Vasile vodă Lupu, cu moaștele Sfintei Paraschiva) și pentru aducerea lor s-a trimis un detașament militar — de-ar fi fost vorba de cetatea de la limanul Nistrului, n-ar fi fost nevoie de ácea „destulă oaste"...

În fine, hărțile vechi arată că, în adevăr, în sudul Crimeii a existat o cetate care s-a numit Cetatea Albă: de pildă, așa-numita *Öttingen-Karte,* datând din veacul XVII, dă acestei fortificații exact același nume ca și aceleia de la limanul Nistrului — *Ak Kyrman,* adică Cetatea Albă.

Pentru orice cercetător de bună credință și cu spirit critic, probele acestea ar fi fost arhisuficiente pentru ca „tradiția" martirizării Sfântului Ioan cel Nou la Cetatea Albă *a noastră* să fie definitiv abandonată și, odată cu ea, toate teoriile construite pe acest detaliu (sau în ansamblul cărora lui i s-a acordat o anumită pondere). Cu toate acestea, inerția care stăpânește uneori spiritele istoricilor (mai cu seamă ale acelora puțin obișnuiți cu critica textelor) a făcut ca demonstrația impecabilă a lui Petre Ș. Năsturel să fie respinsă multă vreme, în virtutea acelei comodități de gândire care preferă formule ca „se știe că..." ori „noi știm că...". Pentru că, în adevăr, clișeele și șabloanele, imaginile gata construite și care, în plus, se pot regăsi în operele unor mari maeștri, ale unor pontifi ai științei istorice, sunt întotdeauna mai comode, decât acea ati-

tudine flexibilă și circumspectă, gata să accepte spre discuție orice propunere de revizuire — atitudine pe care doar o bună cunoaștere și înțelegere a izvoarelor, în litere și mai ales *în spiritul* lor, împreună cu smerenia în fața limitelor implacabile ale cunoașterii istorice în general, o poate aduce. Așa se face că abia în vremea din urmă breasla istoricilor a acceptat (oarecum scrâșnind din dinți...) că acum două decenii dreptatea a fost de partea lui Petre Ș. Năsturel: Cetatea Albă *a noastră* trebuie să se lipsească de „gloria" de a fi fost locul martirizării Sfântului Ioan cel Nou.

•

Se desprinde vreo învățătură din această trecere în revistă a enigmelor („enigmelor"?!) Cetății Albe? Fără îndoială, și nu una singură! Ceea ce poate fi, însă, lucrul cel mai important pentru toți cei ce iubesc istoria dar sunt străini de laboratorul în care lucrează istoricii e, fără îndoială, înfățișarea *capcanelor* întâmpinate de slujitorii Muzei Clio pe drumul străbătut de ei întru căutarea adevărului. Iar aceste capcane sunt atât de ordin obiectiv, ținând de cantitatea și calitatea materialului documentar, cât și de ordin subiectiv: asupra acestora din urmă avertiza, în chip global, istoricul francez Henri-Irénée Marrou, atunci când, cu tristețe, scria despre „inconștiența cu adevărat vinovată a prea multor istorici în privința servituților care limitează fecunditatea muncii istorice".

De aceea, nu cred că poate exista un epilog mai potrivit pentru această incursiune în lumea enigmelor și a capcanelor cercetării istorice, decât cuvintele, de acum nouă decenii, ale istoricului și slavistului român Ion Bogdan: *„în istoriografie, mai mult decât în orice altă știință, erorile sunt greu de evitat;* ca să ajungi, însă, la adevăr, trebuie să ai *curajul de a le săvârși și dorința statornică de a le îndrepta"*. ■

•CLIO ANUNȚA•CLIO ANUNȚA

DUPĂ LASCAUX, COSQUER

Din septembrie 1940, când patru adolescenți au descoperit fortuit celebra grotă cu picturi rupestre de la Lascaux (în Dordogne, Franța), nici o altă peșteră de aceeași vechime nu a mai făcut atâta vâlvă în lumea istoricilor ca aceea din golful Sormiou, lângă Marsilia, recent clasată de Ministerul francez al culturii monument istoric. Ea va purta numele descoperitorului, Henri Cosquer, un scafandru profesionist, pasionat de explorări, care a coborât prima oară în peșteră în anul 1985, scufundându-se la aproape 40 metri la poalele falezei, singurul acces spre ea. Doi scufundători au plătit cu viața aventura de a pătrunde în această grotă, scrie revista *Historama* din ianuarie 1993. Atunci, în 1985, Cosquer nu a văzut picturile care decorau pereții, iar ulterior vizitele sale s-au redus din cauza dificultăților scufundării, cu atât mai mult în condiții meteorologice nefavorabile.

Abia în iulie 1991, scafandrul a remarcat amprenta unei mâini pictate pe o stalactită și, revenit cu o sursă de lumină puternică, a văzut întregul bestiar al sanctuarelor paleoliticului superior (respectiv al grotelor de la Lascaux, Niaux, Pech-Merle *(Magazin istoric,* nr. 11/1973), pictat pe pereți și pe tavan.

Recent, în editura franceză „Solar" a apărut lucrarea *La Grotte Cosquer, plongée dans la préhistoire* (Grota Cosquer, scufundare în preistorie), semnată chiar de descoperitorul ei.

Până acum nu s-au mai identificat grote pictate din paleolitic în această zonă de pe coasta mediteraneană a Franței. Celelalte se află în sud-vestul țării, în Dordogne și Pirinei. Din relatările lui Henri Cosquer aflăm că peștera are o sală vastă, de circa 50 m/60 m, cu pereții acoperiți cu gravuri și picturi, urmată de o alta, înaltă de 3 m, ce nu pare a fi decorată. Se pot recunoaște cai, capre negre, bizoni, mufloni, un cerb, o felină, trei păsări — ce ar putea fi pinguini — poate chiar o focă, apoi câteva semne geometrice și palme negre și roșii, executate după cunoscuta tehnică a șablonului: în jurul palmei așezate pe perete se pulveriza pigment conținut în gură sau într-o trestie.

Picturile datează de acum 20 000 ani, în vreme ce Lascaux — cu reprezentările ei — coboară la 17 000 ani, iar Niaux la 12 000-10 000 ani. Executată cu carbon 14, această primă estimare plasează deci grota de lângă Marsilia pe primul loc în Europa ca vechime.

Specialiștii au emis câteva supoziții — precizează în continuare Françoise Lescot în revista *L'Histoire* nr. 152 — și despre mediul din jurul peșterei. Pe atunci, oamenii ajungeau la ea pe uscat, cu piciorul. Marea era la peste 10 km, la 100-120 m sub nivelul ei actual. Prezența pinguinilor și muflonilor — dacă se confirmă — se explică printr-un climat comparabil celui de azi din țările scandinave. Marea era rece, iar faleza, sub care era situată intrarea în grotă, era înconjurată de stepă.

Foarte originală — pentru arta paleoliticului superior căreia îi aparțin picturile — este maniera de reprezentare a bizonilor — trei sferturi din față, nu profil, ceea ce face vizibil ambii ochi ai animalului.

Specialiștii se află încă în fața multor semne de întrebare, de pildă: ansamblul este omogen, aparține unei singure perioade sau mai multor generații de artiști care au lucrat la el? Grota a fost decorată o singură dată sau în etape? De la descoperirea peșterii Lascaux, se știe că orice incursiune prelungită a omului în asemenea grote pune în pericol fragilul mediu subteran: crește procentul de gaz carbonic emanat prin respirație, se introduc microorganisme etc.

Echilibrul stabilit între umiditatea de mare și circulația aerului provenind de la fisurile din rocă ar fi grav perturbat în grota Cosquer, dacă s-ar decide deschiderea unui acces terestru, ceea ce ar duce la dispariția picturilor și gravurilor cele mai fragile.

F.D.

FILE DE CRONICĂ:

FAMILIA CONACHI

PAUL PĂLTĂNEA

„Deosebirea între niamurile lumii după cel întâi cuvânt fiind legea închinării, limba voroavei şi depărtarea lăcuinţii, iar după al doile portul, obiceiurile şi stăpânirea — nici una den aceste nu să văd mijlocind [deosebind] între valahi şi între moldoveni; stăpânirili cari după vremi s-au ispitit [au avut] întru adevăr a sămăna gâlceviri şi neînvoieli curând au înţeles că elementurile începătoare fiind tot unele, niamurile aceste nu pot veni în dezbinari".

Astfel consemna, în urmă cu peste 170 ani, temeiurile unităţii româneşti unul dintre cărturarii şi oamenii politici de frunte ai ţării din primele decenii ale veacului trecut — marele logofăt Costache Conachi. Această însemnare — aflată pe o foaie răzleaţă şi publicată în 1909 de G.T. Kirileanu, în revista Convorbiri literare — **a fost scrisă în perioada când C. Conachi lucra în cadrul comisiei de redactare a Regulamentului organic şi era membru al Sfatului Administrativ, care a alcătuit întâia convenţie vamală între Moldova şi Muntenia. Sublinierea comunităţii de limbă, obiceiuri, credinţe ale poporului nostru i-a folosit, desigur, la argumentarea unităţii româneşti, de-o parte şi de alta a Milcovului, graniţă arbitrară, care niciodată n-a despărţit efectiv fraţii din cele două Principate. O spune de altfel chiar Conachi, care notează că hotarul dintre Principate nu constituia decât „nişte sămne pe faţa pământului, precum ar fi un prost gard între doi lăcuitori vecini. Mărginenii unei părţi cu o alta nu s-au socotit decât ca nişte familii a uneie şi aceştie religii, graiu, lăcuinţă, port, obiceiu şi stăpâniri. Iai [ei] nu au fost opriţ[i] de împărtăşiri între dânşii, fiea prin înrudiri, fiea prin agiutoririle ce un pământ cătră altul făgăduia în trebuinţele încât şi căutările şi toate cele dintre dânşii trebuincioase — vânzări, vite, păine, lemne, treceri la coasă, la arat, chiriile şi în orice altă între dânşii agiutoriri — nu numai oprite, ce nici lovite de plăţi de vamă nu au fost".**

Înainte de-a urmări şi alte momente din activitatea acestui mare boier patriot — evocată, de altfel, şi într-un alt articol apărut în nr. 2/1979 al revistei — să răsfoim câteva file din cronica familiei sale, una dintre vechile familii boiereşti româneşti.

Uricul de la Ştefan cel Mare

Neamul Conăcheştilor se trăgea dintr-o familie de răzeşi, *Goescu,* din satul Ştiboreni, judeţul Vaslui care, cu timpul, au ajuns să deţină diferite funcţii publice şi să-şi sporească averile. La sfârşitul sec. XVI, Todosia, nepoata unui *Ion Goescu,* vindea o sălişte pe care, se menţionează în actul respectiv, o avusese bunicul ei din „uricul lui Ştefan voievod", deci încă din timpul lui Ştefan cel Mare.

Potrivit spiţei genealogice întocmite prin 1825 de Costache Conachi, cel mai îndepărtat strămoş atestat documentar este *Golăe Goescu,* care, la 2 septembrie 1641, cumpăra părţi ale satului Tălăbeşti (de pe teritoriul actualei comune Tudor Vladimirescu, jud. Galaţi). Spre sfârşitul celei de-a treia domnii a lui Dumitraşco Cantacuzino (1673; 1674-1675; 1684-1685), era vătav, apoi a ajuns aprod în târgul Foleşti (com. Solești, jud. Vaslui), unde avea şi proprietăţi. Domnitorul Constantin Cantemir (1685-1693) l-a numit vornic de poartă sau, cum se mai numea, vornic de gloată, având sarcina de a ordona în faţa porţii domneşti jalbele pentru judecată, rezolvându-le pe cele mărunte, cum erau socotite plângerile oamenilor din popor.

Angheluţă Golăe, fiul său, care semna „Angheluţă de Galaţi", se îndeletnicea probabil cu negustoria. Se stabilise în Galaţi, unde a cumpărat un loc de casă în 1662. În documente este menţionat până în ianuarie 1693. A avut un fiu, *Constantin comisul* — primul membru al familiei care a folosit şi numele de *Conachi.* Şi-a început activitatea publică, probabil, în timpul primei domnii a lui Mihai Racoviţă (1703-1705), pe care l-a slujit cu credinţă şi în celelalte două domnii (1707-1709, 1715-1726), fiind răsplătit de acesta, în decem-

brie 1716, cu „o bucată de loc din locul nostru drept domnesc ce au rămas în Braniște" (lângă Iași).

În 1717 era agă și în timpul năvalei trupelor austriece în Iași a fost jefuită și casa sa. Și-a sporit averile cu proprietăți în Iași, Bărgăoani (Neamț) și Nănești (Tecuci). În martie 1720 îl întâlnim ca mare comis. S-a stins din viață în prima jumătate a anului 1742. A fost căsătorit de două ori, mai întâi cu o fată a lui Ioniță Tălăbescu, vărul cronicarului Miron Costin, și, apoi, cu fata marelui vornic Vasile Costache *(Magazin istoric,* nr. 3/1987), cu care a avut doi băieți, Ioan și Constantin.

Despre *Ioan Conachi* se știe doar, din însemnările logofătului Costache Conachi, că a fost ucis de niște turci „Iaji"[1] la „gura Văii Oaiei, din gios de târgul Tecuciului". *Constantin (Costache) Conachi,* fratele său, era, la moartea tatălui, postelnicel, fiind numit apoi mare căpitan al ținutului Tecuci. Avea bune cunoștințe inginerești, fiind solicitat adeseori la hotărnicia unor moșii. În domnia lui Grigore Callimachi (1761-1764), a intrat în Divanul Domnesc. La 1 iulie 1762 semna un document ca mare paharnic, numărându-se între boierii de vază ai țării. În această calitate a făcut parte din delegația boierilor moldoveni ce a asistat la negocierile de pace dintre ruși și otomani, care au început la Focșani la 7 august 1772, la capătul războiului ruso-turc declanșat în 1668. După cum se știe, delegațiile Munteniei și Moldovei la aceste tratative de pace au prezentat delegaților străini doleanțe privind restituirea vechilor drepturi ale Principatelor, arătând că acestea „au stătut totdeauna slobode subt domnii lor pământeni" *(Magazin istoric,* nr. 7/1977).

Pentru activitatea sa deosebită, Grigore III Ghica (1764-1767, 1774-1777) l-a numit mare vornic. S-a stins din viață în 1779, lăsând în urma sa trei copii: Manolache, Gavril și Constantin.

Manolache Conachi a parcurs și el treptele înaltelor dregătorii. În iunie 1777 semna „fost mare stolnic" și era ispravnic al ținutului Tecuci. împreună cu Costin Negre, bunicul lui Costache Negri. (*Magazin istoric,* nr. 11, 12/1985, 3/1986). În anul următor, avea aceeași dregătorie în ținutul Tutova. Îndeplinindu-și cu sârguință îndatoririle, a fost ridicat la rangul de ban. Sub Alexandru Ipsilanti (1786-1788) era din nou ispravnic al ținutului Tutova, iar peste câțiva ani a fost numit vornic de aprozi și, apoi, mare vornic al Țării de Jos. Era un boier cu dragoste de carte, care a adunat la moșia sa Țigănești (com. Munteni, jud. Galați) dascăli pricepuți pentru învățătura copiilor.

A fost și el căsătorit de două ori. Mai întâi, cu Ileana, fiica lui Constantin (Dinu) Cantacuzino, venit din Țara Românească, cu care a avut trei copii: Catrina, Ileana-Todosica, măritată cu poetul Alexandru Beldiman, și Alexandru-Costache, viitorul poet și mare logofăt. Din a doua căsătorie, cu Safta, fiica marelui vornic Constantin Sturdza, a rezultat o fată, Maria. Manolache Costachi s-a stins din viață la 7 martie 1803 și a fost înmormântat la Iași.

Fratele său, *Gavril Conachi,* a intrat și el de tânăr în rândurile marilor boieri. În 1780 avea rangul de mare stolnic, fiind „boier mare și cu nume", după cum îi scria cineva. Peste doi ani, în 1782, era ispravnic de Tutova. Fiind, ca și fratele său, un hotarnic priceput, a umblat, trimis cu porunci domnești, prin mai toată țara spre a rezolva multe litigii privind delimitarea moșiilor.

Spre sfârșitul anului 1800, a fost numit mare vornic al Țării de Sus, în care calitate a strâns oșteni pe care i-a trimis domnitorului muntean Alexandru Moruzi (1793-1796, 1799-1801) să-l sprijine împotriva jafurilor întreprinse de Pasvantoglu *(Magazin istoric,* nr. 11/1985). A primit și alte însărcinări în 1806-1807 — între care și aceea de a asigura aprovizionarea armatei rusești de ocupație în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812.

Ca și fratele său Manolache, era iubitor de carte și cultură, contribuind la răspândirea ideilor progresiste în societatea vremii sale. Între altele, în 1796, plătea 53 lei aur „pentru cărți ce au venit de la Viena". S-a căsătorit cu Mărioța, fiica lui Manolache Costache, stolnic. Au avut trei feciori, Ioanichie, Costache — care a făcut studii la Budapesta și Jena —, și trei fete, Nastasia, Ileana și Catrina.

Demnitate și patriotism

Dintre membrii familiei Conachi cel care s-a afirmat în cel mai înalt grad în viața publică și culturală a primelor decenii din secolul trecut a fost *Alexandru-Costache,* fiul lui Manolache. Născut la 14 septembrie 1778 în satul Țigănești, el a urmat școala cu dascăli tocmiți de tatăl său, printre care și francezul Flury, un refugiat cu convingeri republicane. A frecventat apoi și cursurile școlii domnești din Iași, în 1792. În 1803, la vârsta de 25 ani, era de pe-acum comis și se ocupa, cu destoinicie, ca și tatăl și unchiul său, cu hotărniciile, îndeletnicire pe care n-a părăsit-o până la bătrânețe, fiind nu numai o bună sursă de câștig, dar oferindu-i și prilejul de a colinda și cunoaște întreg cuprinsul țării. Își formase, de asemenea, o bună cultură, cunoscând bine limbile franceză, greacă, turcă și slavonă.

Cariera sa publică l-a adus, în 1813, în funcția de agă al orașului Iași, iar în 1815 în aceea de ispravnic de Tecuci. Peste doi ani, a fost ales „vornic al poliției" sau „vornic al obștii" din Iași, având

[1] Lazi — negustori otomani din Asia Mică, ce făceau comerț în țările noastre.

atribuții atât administrative, cât și judecătorești. Probabil că tot acum a început să lucreze, din însărcinarea domnitorului Scarlat Callimachi (1806, 1807-1810, fără a ocupa efectiv tronul, 1812-1819), alături de alți dregători și cărturari, la strângerea tuturor legilor Moldovei, în vederea alcătuirii *Codului Callimachi* (Iași, 1816-1817).

În timpul evenimentelor din 1821 — după ce încercase, inițial, să-i convingă pe boieri despre „pricinile nestrămutării di pi loc", deci de a nu părăsi țara — de teama eteriștilor care prădau satele moldovenești, Conachi, împreună cu alți boieri, s-a refugiat la Chișinău, unde a rămas până în martie 1823. Întors la Iași, a intrat iar în frământările politice ale vremii, susținând domnia pământeană a lui Ioniță Sandu Sturdza (1822-1828), prin care după un veac de dominație fanariotă se restabilea guvernarea pământeană. Pentru zelul și capacitățile sale deosebite, a fost numit șeful Marii Postelnicii (Departamentul afacerilor străine ale statului), preocupându-se, în mod special, de curmarea abuzurilor săvârșite de supușii străini, mai ales cei austrieci, care, sub protecția consulilor statelor respective, se sustrăgeau de la respectarea legilor țării.

În urma izbucnirii războiului ruso-turc din 1828-1829, instaurându-se o nouă ocupație militară țaristă în principate, Costache Conachi a fost desemnat să facă parte din comisia de redactare a Regulamentului organic, pentru „gătirea a unor legiuiri mai împlinitoare". Pătruns de conștiința unității românilor, lucrând — după cum recunoșteau chiar autoritățile — „cu zel și deosebire", Costache Conachi a luptat pentru introducerea în acest Regulament a unor prevederi și dispoziții vizând realizarea unirii, pe cale administrativă, politică, economică etc. Credința sa în necesitatea coordonării acțiunilor în Moldova și Muntenia vizând unirea era împărtășită și într-o scrisoare către mitropolitul Veniamin Costache, la 13 ianuarie 1837, când recomanda folosirea acelorași mijloace educaționale de-o parte și de alta a Milcovului, deoarece „ar fi o mare greșeală politicească de a se lua altă marșă [tentă, drum] spre luminare aice în Moldova și alta în soția ei Valahia, când tot cuvântul cere a ne strânge și a ne apropia în grai și în pravile".

Ca mare logofăt (ministru de justiție), între 1831 și 1833, a acționat pentru respectarea drepturilor și legilor țării, protestând, de pildă, în ianuarie 1832, împotriva unor măsuri abuzive ale generalului Mircovici privind achiziționarea de cereale la prețuri ce favorizau administrația rusă. A intrat chiar în cursa pentru domnie, fiind însă ales Mihai Sturdza (1834-1849).

Mare boier, posesor al unei averi importante, deținând funcții de mare răspundere în conducerea treburilor statului, Costache Conachi a fost, totodată, un neobosit luptător pentru propășirea culturală a poporului român, pentru dezvoltarea limbii și scrisului românesc. Este autorul a numeroase poezii, care au circulat în manuscris în tot spațiul românesc, contribuind astfel, și pe această cale, la întărirea unității culturale, premergătoare realizării celei politice. A alcătuit, de asemenea, câteva încercări dramatice, traducând, totodată, opere importante ale literaturii universale, între care scrieri ale cărturarului iluminist francez Voltaire și ale poetului englez Alexander Pope. Activitatea sa culturală a marcat întreaga perioadă de început a literaturii române moderne, iar atitudinea de prețuire a limbii și culturii naționale, într-o vreme când majoritatea marii boierimi vorbea și scria grecește ori franțuzește, îl situează printre cei mai luminați cărturari români din prima jumătate a secolului trecut, precursori ai istoricului act al Unirii din 1859.

S-a stins din viață la 4 februarie 1849, fiind înmormântat la moșia familiei de la Țigănești.

Fiica sa, *Ecaterina Cocuța*, ultima descendentă în linie dreaptă a neamului Conachi, a avut și ea un rol consemnat de istorie în realizarea Unirii din 1859. Căsătorită cu Nicolae Vogoride, care a ajuns caimacam al Moldovei în 1857-1858, ea nu a ezitat să denunțe politica antiunionistă a soțului ei, care falsificase alegerile pentru Adunarea ad-hoc a Moldovei (*Magazin istoric*, nr. 1/1974, 5/1975). Prin contribuția ei, poate, cele 17 scrisori secrete ale lui Vogoride din perioada 3 aprilie-20 mai 1857 au ajuns în mâinile unioniștilor, fiind astfel demascate intrigile caimacamului.

În tradițiile familiei, fiica marelui logofăt Costache Conachi înscrisese încă o pagină de demnitate și patriotism, așa cum făcuseră, la vremea lor și cu puterile lor, toți înaintașii săi, care au slujit cu cinste și sentimentul datoriei rosturile vieții noastre naționale. ■

Noul... Noul... Noul

Clădirea fostului muzeu al mișcării revoluționare din Polonia va adăposti o colecție de 400 tablouri — între care pânze semnate de Murillo, Goya, Rembrandt, Rubens, Dürer, Titian, Veronese și Caravaggio. După cum aflăm din ziarul *International Herald Tribune*, donația a fost făcută de Zbigniew-Karol Porczynski, un inginer de 71 ani, fost luptător în rezistență, care după război a fugit din țară.

SEMIT — DIN ISTORIA UNUI CUVÂNT

MIREILLE HADAS-LEBEL

Cuvântul semit a fost creat în 1781 de către un specialist german în limbile slave, August Ludwig Schlözer. El lucra la un studiu despre caldeeni și și-a imaginat o vreme îndepărtată, când „de la Mediterana până la Eufrat și din Mesopotamia până în Arabia nu domnea decât o singură limbă". Și a dedus că atunci „sirienii, babilonienii, evreii și arabii nu erau decât un singur popor". Termenul „semitic" — pe care Schlözer îl folosește în textul său ca pe un neologism — apare la sfârșitul secolului XVIII pentru a desemna un grup de limbi a căror înrudire, era cunoscută de multă vreme (ebraica, aramaica, araba și gheza, etiopiana clasică, și pe care cei mai mulți savanți le numeau încă „limbi orientale", în absența unei denumiri mai precise[1].

Cum în universitățile germane studiile despre Orientul antic nu erau încă separate de teologie, Schlözer a căutat noul termen în capitolul X al *Genezei*. De fapt, în 1795, Eichhorn, specializat în studiile biblice, se autoproclama drept adevăratul creator al termenului semit, înaintea lui Schlözer. În orice caz, noul cuvânt era derivat din Sem, fiul mai mare al lui Noe, moșul lui Eber, strămoșul eponim al evreilor, cât și al lui Aram și al altor personaje ale căror nume corespund mai multor regate din Arabia. Textul biblic se încheia:

[1] În *Micul dicționar enciclopedic* găsim următoarea definiție: semit = grup de popoare din sud-vestul Asiei și din nordul și estul Africii, având aceeași origine etnică și vorbind limbi înrudite. Iar la limbi semitice = ramură a familiei de limbi hamito-semitice cuprinzând semita orientală (akkadiana) și occidentală (grupul din nord: canaaneana, feniciana, ebraica, arameica, siriacă; grupul din sud: araba, etiopiana). Textul de mai sus îl reproducem după revista franceză *L'Histoire*.

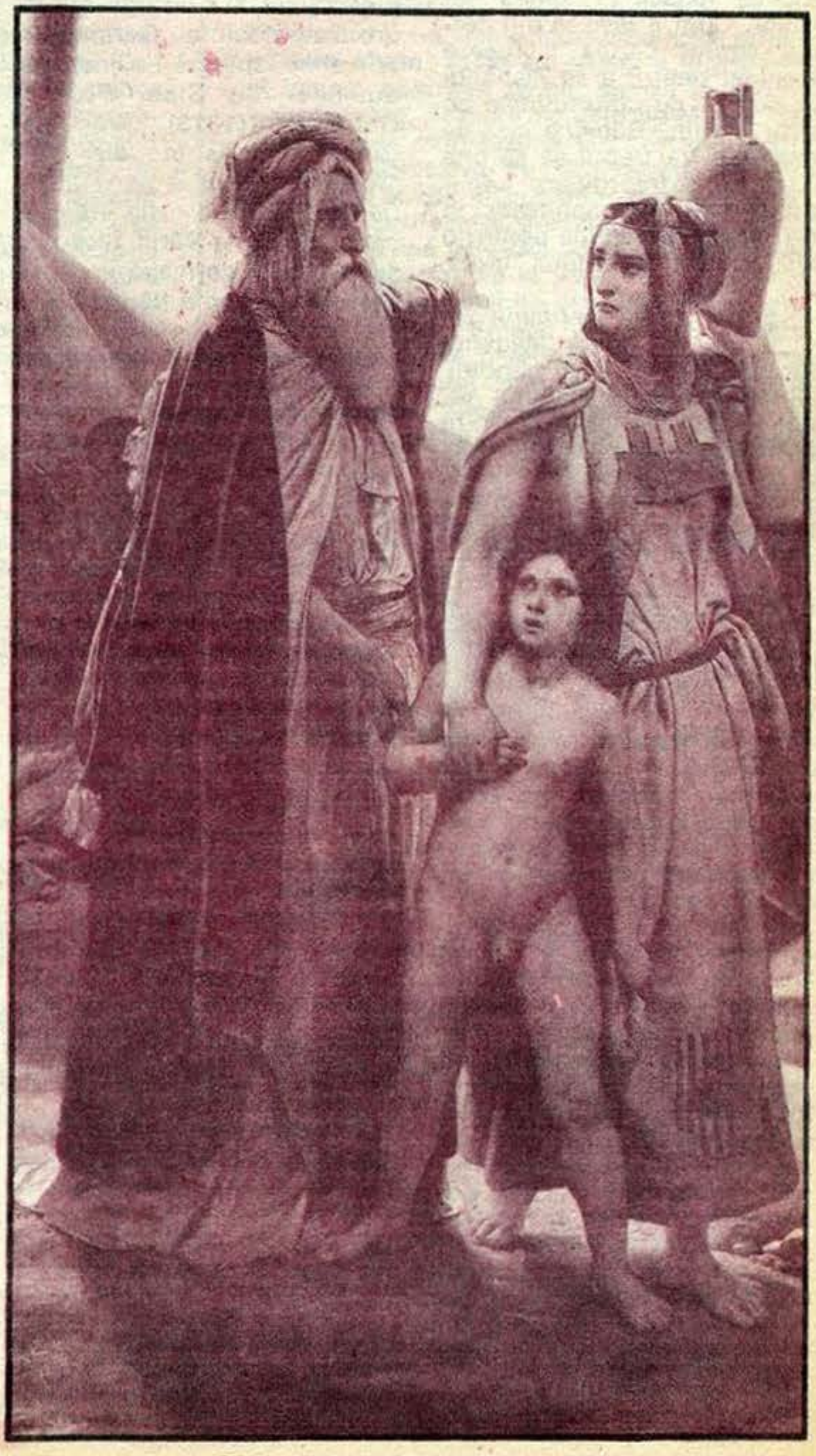

Agar alungat de Abraham, *tablou de Horace Vernet, pictor francez din prima jumătate a sec. XIX. Potrivit tradiției, Abraham a fost și strămoșul arabilor, prin Ismail, fiul făcut cu concubina sa Agar, și al evreilor, prin Isac, copilul pe care l-a avut cu cea de a doua soție, Sara*

„Aceștia sunt fiii lui Sem, potrivit familiilor și limbilor lor". Respectivele limbi nu corespundeau, desigur, toate celor deja clasate în familia „semitică", dar erau în suficientă măsură reprezentate în acest pasaj biblic pentru a se cădea de acord asupra unei terminologii comode.

Un neologism cu aplicare esențialmente lingvistică era tocmai lansat în lumea savantă. Cum a ieșit el din cercul strâmt căruia îi fusese destinat pentru a se răspândi în public, cu consecințele pe care le știm? Rămâne încă de cercetat. Va trebui să se țină cont de extraordinara admirație care se manifesta în Germania romantică pentru o altă zonă a Orientului, India.

Indomania germană face din India leagănul tuturor limbilor și al gândirii. Descoperirea, la sfârșitul secolului XVIII, a înrudirii dintre principalele limbi ale Europei și sanscrită pare să confirme, printr-o uimitoare inducție a limbii în „rasă" — noțiune tot mai în vogă în secolul XIX —, că celții și germanii cu părul blond și ochii albaștri sunt frații de sânge ai celorlalte „frumoase popoare" — expresia îi aparține lui Gottfried Herder[1] — de pe malurile Indului, cu părul și ochii negri ca smoala.

Delirul indoman s-a epuizat, până la urmă, dar el a îndeplinit o funcție esențială în mentalitatea germană: a „îndepărtat componenta evreiască din tradiția occidentală". Sanscrita s-a substituit ebraicii ca limbă a originilor, iar India a devenit mama Orientului biblic. În noua familie reconstituită, s-a stabilit o „înrudire electivă" între India și Germania, având drept corolar, mai mult sau mai puțin limpede mărturisit, o excludere electivă: cea a evreului. Literatura romantică germană — inclusiv filosofii — duce mai departe cele mai rele prejudecăți anterioare, cărora li se alătură teroarea provocată de emanciparea evreilor. Se naște teama de apariția unei națiuni în sânul națiunii și se vorbește curând despre „rasa semită", opusă „rasei indo-europene" sau „ariene".

De-a lungul primei jumătăți a secolului XIX, Franța a fost un elev docil al Germaniei. Wilhelm Schlegel i-a inspirat doamnei de Staël *Despre Germania* (1813). François Giuzot a scris în ale sale *Memorii pentru a servi istoriei epocii mele:* „din vremea când trăiam la Paris, filosofia și literatura germană au fost obiectele favorite de studiu"[2].

Ernest Renan — cel care exclama: „Germania! Germania! Herder, Goethe, Kant, trebuie pălmuiți acești proști de francezi" — este autorul unei *Istorii generale a limbilor semite*, tipărită în 1855, dar deja redactată în 1847. Lucrarea sa — bazată în exclusivitate pe rezultatele filologilor germani — analizează în prima parte „rasa semită", opusă celei indo-europene. Concluzia lui: „Sunt deci primul care recunoaște că rasa semită, comparată cu cea indo-europeană, reprezintă realmente o combinație inferioară a naturii umane". Semiților le-ar lipsi spiritul filosofic și cel științific, curiozitatea, sentimentul nuanțelor, cel al artelor plastice, al epocii, al civilizației („pe care îl dăm noi acestui cuvânt"), al moralității, cât și capacitățile militare. În concluzie, „rasa semită se recunoaște aproape în exclusivitate după caracterele negative... Asemenea acelor naturi puțin fecunde care, după o copilărie grațioasă nu ajung decât la o virilitate mediocră, națiunile semite și-au atins desăvârșirea la prima vârstă și nu mai au vreun rol de jucat la vârsta matură". Probabil jenat de reacția unor colegi evrei față de forma lucrării din 1847, în prefața din 1855, Renan preciza că mulți dintre „israeliți nu au nimic din caracterul semit și sunt doar oameni moderni, antrenați și asimilați de această forță, superioară raselor... care se numește civilizație".

Semitismul este deci pentru Renan o țară, motiv pentru care în lucrarea sa despre istoria creștinismului caută să înlăture orice urmă din creștinism, „religia ariană prin excelență".

Iată deci cum bunul, dulcele Renan a contribuit la difuzarea unei anume orori a iudaismului cu numele de „semitism". Antiiudaismul clasic putea reclama acum o acoperire științifică. Ce putea fi mai bun pentru a lupta contra efectelor perverse ale emancipării decât să demonstrezi inferioritatea rasei alogene ce viza în mod imprudent egalitatea cu poporul de stăpâni? În 1879 se năștea un nou cuvânt, „antisemitism", sub pana pamfletarului german Wilhelm Marr, care a creat o „ligă antisemită". Acest cuvânt ar fi trebuit — ca moștenitor al clasificării lingvistice care a produs termenul „semit" — să desemneze ostilitatea față de asirieni, babilonieni, arameeni, vechii evrei, fenicieni, etiopieni sau arabi. În realitate, el desemna ura față de evreu. ■

Traducere de
Victor ANGHELESCU

---

[1] Filosof iluminist, critic literar și scriitor, ce a trăit între 1744-1803. Autor al uneia dintre primele sinteze despre istoria civilizației mondiale axată pe ideea progresului. Astăzi, un premiu internațional — decernat și multor oameni de cultură români — îi poartă numele.

[2] Filosof și scriitor francez (1823-1892). A învățat ebraica și a fost pasionat de studiile biblice. Teza de doctorat a avut ca subiect *Averoes și averoismul.* În 1860 a fost însărcinat cu o misiune arheologică în Fenicia, ocazie cu care a vizitat și Locurile Sfinte. La întoarcerea la Paris a primit o catedră de ebraică la Collège de France. Considerându-l pe Iisus un om doar, a scandalizat mediile creștine, fiind obligat să își suspende cursul. Dar cartea sa despre viața lui Iisus a avut un mare succes la public. Din 1878 a fost primit la Academia franceză.

1946. Dialog epistolar

G.T. Kirileanu – principesa Ileana

La Palatul Regal, G.T. Kirileanu (1872-1960; Magazin istoric, **nr. 10-12/1990, 1-4/1991, 6-12/1992, 1/1993) a fost nu numai bibliotecar şi sfetnic apropiat al regilor Carol I şi Ferdinand, dar şi un apreciat pedagog şi educator, având ca eleve pe principesele Maria şi Ileana. Vocaţia de profesor şi-a descoperit-o, aşa cum singur notează, în anii de „restrângere a posturilor şi a deselor epurări", când a fost nevoit, pentru a-şi menţine existenţa, să predea istoria, dreptul roman, geografia, limba şi istoria literaturii române şi alte discipline unor elevi aparţinând celor mai prestigioase familii din România: Lahovari, Caradja, Cantacuzino, Singurov, Bogdan, Lalu ş.a.**

După numirea sa, la propunerea lui Louis Basset, secretarul regelui Carol I, mai întâi la biroul de petiţii din cadrul Cancelariei Casei Regale şi apoi ca bibliotecar, G.T. Kirileanu a fost angajat şi ca profesor la Palatul Ştirbei din Buftea, având ca eleve pe cele mai mici dintre fiicele printului Barbu Ştirbei — ministru al Domeniilor. În anii care au urmat, la propunerea protectorului său, regele Ferdinand I i-a încredinţat educarea principeselor Maria, viitoarea regină a Iugoslaviei şi Ileana, care mai târziu, ajunsă în S.U.A., s-a călugărit, primind numele de Maica Alexandra. Aşa cum rezultă din corespondenţa lui G.T. Kirileanu cu G. Vâlsan din anii 1924-1925 şi din însemnările zilnice ale cărturarului, profesorul era mândru de fostele lui eleve. Până în 1930, când G.T. Kirileanu a fost îndepărtat de la Palat, el s-a aflat în permanenţă în preajma prinţesei Ileana, atât la Cotroceni şi Sinaia, cât şi la Castelul Bran, proprietate a reginei Maria, donat de locuitorii oraşului Braşov, la 1 decembrie 1920. De fapt, după 1930, regina Maria, împreună cu prinţul Nicolae şi principesa Ileana au stat mai mult la Castelul regal din Bran, dată fiind atitudinea ostilă a lui Carol al II-lea faţă de mama sa.

După moartea reginei Maria, principesa Ileana, căsătorită fiind, a locuit mult timp aici, aducându-şi, în timpul celui de-al doilea război, o contribuţie de seamă la alinarea durerilor răniţilor de pe front şi atenuarea foametei populaţiei din împrejurimile Branului. De pe urma binefacerilor sale, s-au bucurat şi unii locuitori ai oraşului Pia-

Bran, 1946: principesa Ileana, împreună cu copiii – Ştefan (n. 1932), Maria-Ileana (1933), Alexandra (1935), Dominic (1937), Maria-Magdalena (1939), Elisabeta (1942)

tra Neamț, refugiați în timpul războiului pe acele meleaguri. Terminându-se războiul și „oamenii întorcându-se la casele lor", G.T. Kirileanu, prin intermediul acestora, a aflat despre prezența fostei sale eleve la Castelul Bran și modul ei umanitar de comportare cu oamenii din popor.

În aceste condiții, la 17 februarie 1946, i-a scris principesei, amintindu-i de anii petrecuți la Casa Regală și despre lecțiile de istorie și geografie a României, ținute la Cotroceni, elogiindu-i, în același timp, faptele bune pline de omenie față de cei aflați în nevoi, unele dintre ele prelungindu-se până la el, la Piatra Neamț. Mișcată de cuvintele fostului ei profesor, principesa i-a răspuns la 4 martie 1946.

Să urmărim, așadar, acest dialog epistolar din urmă cu aproape cinci decenii.

C. PRANGATI,
Decebal T. KIRILEANU

„Piatra Neamț,
17 februarie 1946

Măria Ta,

Scumpă și binefăcătoare a celor necăjiți!

Cu toate că de la plecarea mea cam silită din serviciul ce-l aveam la Casa Regală nu v-am mai dat semn de viață, cu gândul am fost deseori la Măria Ta, căci în odăița Sihăstriei mele privesc zilnic chipul din acele fericite vremi când citeam împreună la Palatul Cotroceni istoria și geografia României — pe care fotografie ai scris aceste cuvinte: «Eu la lecția lui Moș Ghiță; între noi când sunt plictisită din când în când... 16 mai, 1927».

Zâmbesc și acum amintindu-mi că nu vă împăcați cu cuvintele cronicarului Miron Costin *că nu-s vremile sub cârma omului, ci bietul om sub vremi* — Cred că în apocalipticile zile ce mi-a fost dat să trăiesc în ultimul război prăpăstios, după toate câte le îndurăm, cred că dați dreptate înțeleptului și pățitului cronicar moldovean...

De la refugiații prieteni adăpostiți în regiunea Branului am aflat despre activitatea ce desfășurați pentru alinarea suferințelor și a lipsurilor de tot felul. Vă puteți închipui cât a fost de mișcat sufletul meu amărât văzând că ați întins mâna de ajutor până la mine care fiind numit moș acum 20 de ani, acum la vârsta de 74 ani, sunt răsmoș! O duc greu pentru că, murind acum 20 de ani un frate al meu fără avere, a trebuit să îngrijesc eu de văduva lui și de cei patru mici orfani. Până la război îmi ajungea pensia, dar de când cu nebuna scumpete nu mai pot face față nevoilor. Noroc de câțiva prieteni binevoitori de aici și de la București, între care prințul Barbu Știrbei și d-na Maria Costinescu, că am putut avea lemn de foc iarna asta! Dumnezeu știe ce .ne mai așteaptă!...

Adânc recunoscător pentru marele ajutor ce ați binevoit a-mi acorda, rog pe Dumnezeu să vă apere și să vă dăruiască sănătate și tot binele întregii familii, având numai bucurii din partea scumpelor odrasle, pe care sperăm că le veți aduce odată să vadă Bicazul și Valea Bistriței, unde ați petrecut cu scumpii părinți în vara anului 1918.

Respectuoase sărutări de mână și închinăciuni de la vechiul devotat

Moș Ghiță Kirileanu

Alăturez o cărticică cu povești de I. Creangă pentru o mică odraslă a Măriei-Voastre".

Iată și scrisoarea de răspuns a principesei Ileana.

„Bran, 4 martie 1946

Dragă Moș Ghiță,

Nu pot să-ți spun ce plăcere mi-a fost să-ți primesc azi scrisoarea. Mii de mulțumiri. Mă-ntreb dacă chiar azi sunt de părerea lui Miron Costin. Fiind o optimistă tot cred că deși nu putem stăpâni timpurile nu avem nevoie să fim subjugați de ele. Cred încă că se poate scoate binele din orice. Dumnezeu a fost bun cu mine, mi-a adăpostit soțul și copiii și mi-a lăsat posibilitatea să pot ajuta și pe alții. Am clădit un mic spital pentru răniți și pentru populația din împrejurimi. I-am zis Inima Reginei, căci Inima Mamei se odihnește aici, și găseam că e cel mai desăvârșit monument ce i-l puteam ridica.

Copiii mei sunt mari, frumoși și buni. Ștefan e la Liceul „Nicolae Filipescu" la Predeal (refugiat de la Mănăstirea Dealului) în cl. IV, Maria-Ileana (Minola, cum îi zicem) în cl. II, Alexandra în cl. I aici în gimnaziu mixt-Bran, Dominic în III primară și Magdalena într-antâia. Mica Elisabeta e singura acum fără carte. Tare mult aș vrea la vară să-i aduc pe cei mari cel puțin în Valea Bistriței, dar transportul azi e greu. Vreau ca și ei să cunoască și să iubească locuri ce mi-au fost dragi.

Acum câteva zile am fost la Buftea. Prințul și prințesa (Barbu și Nadejda Știrbei — *n.n.*) sunt cam suferinzi, dar acolo domnește aceeași atmosferă de odinioară. La ei am auzit de greutățile în care te găsești. Pe Marie o văd din când în când la Sinaia, suntem foarte prietene. Am găsit că avem multe în comun. Adeseori mă gândesc la lecțiile ce mi le dădeai, păcat că nu eram mai cu băgare de seamă. Dar așa-i tinerețea. Cărticica o dau Minolei căci ea e cea mai muncitoare dintre copii. Sper că-ți va sosi scrisoarea și fotografia aceasta — suntem mulți, și eu *foarte mândră*.

Cu drag, dragă Moș Ghiță, să nu crezi că te uitasem, dar timpul trece repede și am cutreierat atâtea meleaguri și atâtea evenimente s-au revărsat pe capul meu că mi-a scăpat să mai țin contactul! E cam rușinos și te rog să-ți ierți neatenta dar recunoscătoarea elevă! ■

FRANKFURT AM MAIN — UN DESTIN ISTORIC

PIERRE MONNET

Situat pe ambele maluri ale fluviului Main, la 30 km de vărsarea acestuia în Rhin, oraşul Frankfurt, din provincia Hessen, a avut, încă din evul mediu, o mare importanţă comercială, devenind ulterior leagăn al familiei de bancheri Rothschild şi un puternic centru industrial (aici se află sediul celebrei I.G. Farben). Recent, în luna martie a acestui an, gruparea de finanţişti Rothschild a aniversat în oraş — în prezenţa cancelarului Helmut Kohl, a altor persoane oficiale şi a 75 membri ai familiei — 250 de ani de la întemeierea acestei dinastii bancare.

Casa lui Goethe din oraş — pe linie maternă marele poet fiind originar de aici — stă mărturie faptului că la Frankfurt marea finanţă şi marea poezie, într-o îngemănare perfectă, au conferit oraşului o strălucire sui-generis.

Reproducem acest articol — cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre — din revista L'Histoire.

Acum 1 200 de ani

Începând din anii '80 ce marcau triumful mărcii ca monedă de referinţă în lume, nu trece o săptămână fără ca bursele internaţionale şi magnaţii finanţelor să nu-şi întoarcă privirea către banca centrală germană, celebra *Buba (Bundesbank)* din Frankfurt. Cetate şi loc sigur de păstrare a profiturilor, oracol capabil să zdrobească lira ori să salveze francul, oraşul de pe Main pare să comande politica monetară europeană.

Aniversarea celor 1 200 de ani de la prima atestare a oraşului Franconofurd, într-un document carolingian din 22 februarie 794, vine să ne amintească faptul că vocaţia comercială şi cea financiară a Frankfurtului sunt străvechi. Prima dimensiune, cea comercială, aparţine chiar de actul fondator al istoriei oraşului, deoarece în anul 794, Carol cel Mare a convocat un conciliu imperial lărgit (reuniune a marilor conducători bisericeşti din provinciile întregului imperiu, dar şi a principalilor prinţi laici) pe malurile fluviului Main, pentru a fixa, între altele, greutatea noii monede imperiale. Livra carolingiană a fost atunci mărită în raport cu livra romană. Împărţită în 20 de sou şi 240 de dinari, ea a servit ca unitate de referinţă la baterea noilor dinari de argint, destinaţi înlocuirii vechilor monede romane sau barbare. Aşadar, în urmă cu 1 200 ani, Frankfurtul intra în istorie în acelaşi timp cu o primă încercare de uniune monetară europeană. Dar de ce a ales Franconofurdul, Carol cel Mare?

Etimologia ne poate furniza un prim element de răspuns. *Franken-Furt*, în germană, înseamnă vadul francilor, loc de trecere şi de contact, dar şi linie de apărare. În politica sa de extindere către est şi în lupta sa contra saxonilor, suveranul înţelegea să marcheze astfel, încă de la sfârşitul sec. VIII, ocuparea teritoriului de către trupele sale şi înfiinţarea unei mărci militare

În Piaţa centrală a oraşului medieval - Römer-ul

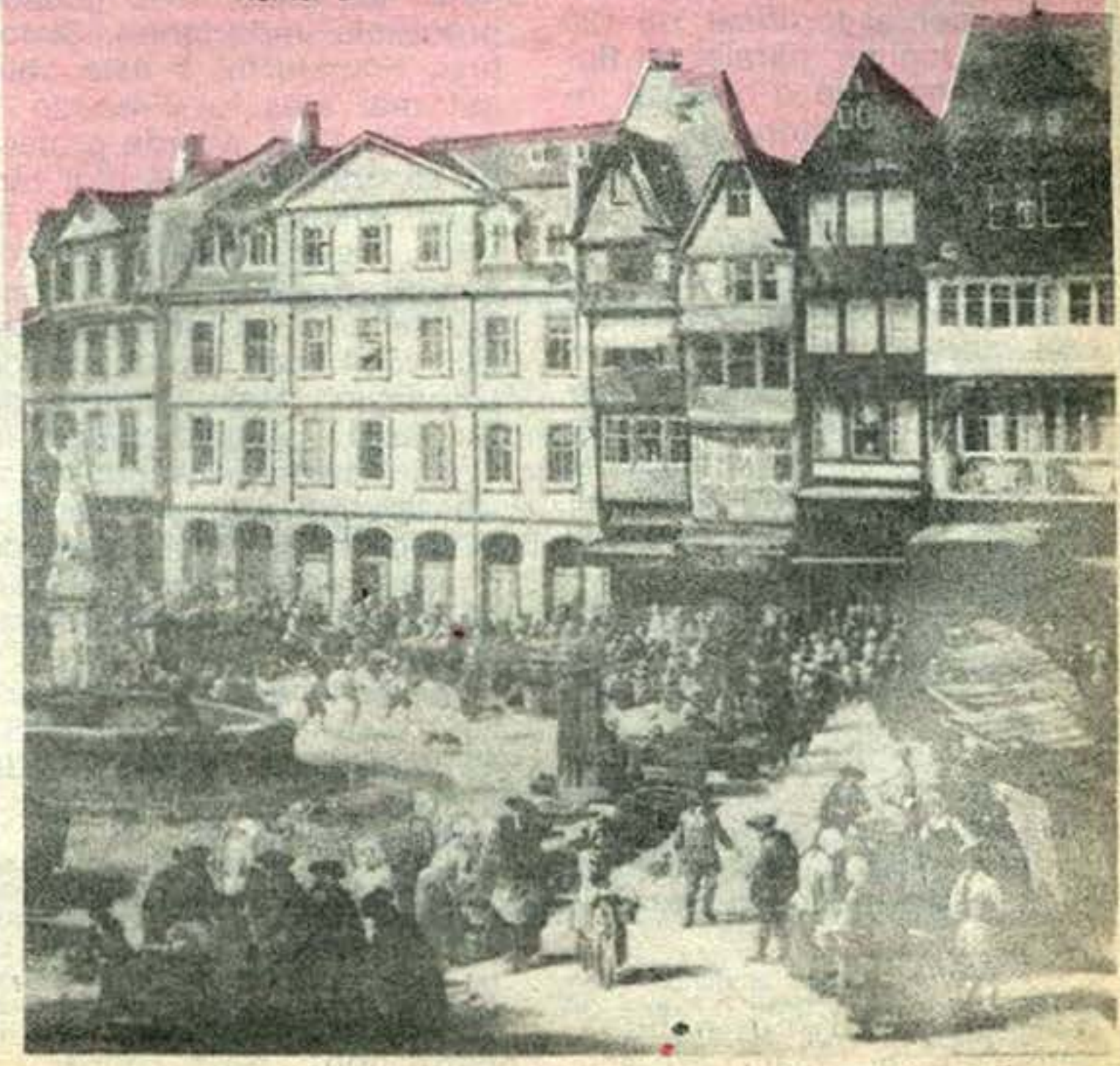

a Imperiului. Pe de altă parte, în timp ce drumurile romane, organizate în jurul axei renane (de la Rhenus, numele latin al Rhinului), ocoleau Frankfurtul, deschiderea căii de trecere peste Main, care permitea racordarea granițelor boemiene și francone la dorsala renană, era semnul unei reorientări a căilor de comunicație spre sud și est. În sfârșit, orașul începea, de pe la mijlocul secolului, să constituie un cap de pod al defrișărilor, devenite necesare în urma recoltelor slabe din deceniile 770 și 780.

Două dinastii benefice

Ce atuuri deținea orașul, după „boomul" din 794, pentru a-și menține dezvoltarea? În primul rând, o pădure bogată în lemn pentru construirea palisadelor și podurilor și în vânat pentru umplerea cămărilor suveranului — două produse esențiale într-o regiune care nu producea grâu și vin, fără pășuni, elemente care constituiau esența proprietății medievale clasice. Apoi, dispunea de un palat monumental fortificat, de 120 metri lungime, paralel cu fluviul, flancat de o biserică închinată Mântuitorului[1].

În sfârșit, cetatea se bucura de o poziție fluvială și terestră privilegiate care o plasau, așa cum s-a văzut, la întretăierea axelor în formare ale marelui comerț continental. Fluviul Main leagă Frankfurtul de artera renană, pe care se făceau schimburile nord-sud, aducând vinul alsacian și țesăturile șvabe și flamande; pe de altă parte, două drumuri deschideau orizontul către est, în direcția Nürnberg, la sud, și Leipzig, la nord.

Voința politică — a suveranilor germanici, dar și a demnitarilor și negustorilor orașului — a făcut restul. Dinastiile Ottonienilor (de Saxonia, 936-1024) și mai ales cea de Hohenstaufen (1138-1254) nu au făcut economie nici de vizite, nici de mijloace, pentru a transforma orașul în acea *curia regis*, curte regală, de care vorbesc cronicile. Frankfurtul datorează acestor două dinastii construirea unui palat nou, extinderea bisericii, având acum un colegiu, format din doisprezece canonici, ținerea marilor diete regale sau imperiale (adunări politice ale prinților, seniorilor și reprezentanților orașelor din regat ori din întregul imperiu) și, mai ales, privilegiul de a găzdui alegerea suveranului, a cărei primă atestare certă datează din 1147[2].

Sunt favoruri care justifică, *a posteriori*, renumele Frankfurtului de „capitala secretă a Germaniei" în viziunea monarhului (*Die heimliche Hauptstadt Deutschlands*), expresie obișnuită din sec. XVI și reluată de intelectualii liberali din sec. XIX. Suveranul își asigura controlul așezării printr-un magistrat reprezentant al regelui *(Vogt)*, înlocuit în 1220 printr-un locotenent cu puteri lărgite *(Reichsschultheiss*, locotenent imperial, care judeca procesele importante). Și totuși, Frankfurtul îi este obligat mai ales lui Frederic II care, în 1240, acorda protecția sa tuturor vizitatorilor târgului înființat cu un secol în urmă. Începând din 1157, împăratul Frederic Barbarossa făcuse din oraș una din cele trei vămi mai importante de pe fluviul Main, alături de Neustadt și Aschaffenburg; în 1180, el acorda negustorilor săi titlul de oamenii regelui *(Königsleute)*, beneficiind de privilegiile pe care le asigurau dreptul și protecția suveranului.

Profitând de astfel de privilegii și având încă din 1167 un atelier de bătut monede de argint, orașul și-a dezvoltat foarte repede târgurile de toamnă. Acestea aveau loc între Sfânta Maria Mare — 15 august și Sfânta Maria Mică — 8 septembrie. Ele ocupau piața centrală a orașului, *Römer*-ul, și se revărsau asupra Primăriei, ale cărei pivnițe serveau drept depozite de mărfuri. În rest, orașul întreg se transforma într-o vastă piață de produse venite din depărtări, după cum stau mărturie numele locuințelor de oameni înstăriți: curțile de Augsburg, Nürnberg, Trier sau de Latran. Se vindeau în târg postavuri din Friedberg și Speyer, barchet din Memmingen, articole de fierărie din Nürnberg, blănuri din Nord, mirodenii din Veneția și Levant, bijuterii din Flandra și Italia, vin din Alsacia. Iar consiliul municipal a înființat — încă de la mijlocul veacului XIV și îndeosebi din 1385 — o rețea de convoaie escortate *(Geleitstrasse)*, care însoțeau mărfurile de la Strasbourg, Köln, Nürnberg sau Leipzig.

În 1330, Ludovic IV de Bavaria a acceptat deschiderea celui de-al doilea târg, ce avea loc primăvara, în postul Paștelui. În 1340, el autoriza înființarea unor agenții de schimb[3], strămoșii băncilor orașului care, în sec. XIX, prin bancherii Bethmann și Rotschild, vor străluci peste întreaga Europă.

Mare piață de carte

Avântul economic al Frankfurtului a precedat și a pregătit, desigur, independența sa: târgurile erau, într-adevăr, foarte active deja atunci când Consiliul a obținut, în 1372, autonomia municipală deplină: preluarea de către Consiliu a tuturor puterilor judiciare, administrative și financiare deținute de locotenentul imperial *(Reichsschul-*

---

[1] Fundațiile acestui ansamblu arhitectonic au fost scoase la iveală de bombardamentele din cel de-al doilea război mondial.

[2] La început, suveranul era ales de toți principii care dețineau o parte din autoritatea publică. Prin Bulla de aur din 1356, colegiul electoral a fost fixat la șapte principi: cei trei arhiepiscopi de Köln, Mainz și Trier, contele palatin, ducele de Saxa, margraful de Brandenburg și regele Boemiei.

[3] *Frankfurter Termin*, termenul limită de plată la Frankfurt, ultima zi a celor două târguri, devine foarte curând o dată curentă pentru plata numeroaselor scadențe în Occident.

theiss). În acest proces, marile familii de negustori, care s-au perpetuat la putere, până prin 1866, printr-o strânsă cooperare în cadrul Consiliului, au jucat un rol primordial. La conducerea marilor târguri ale orașului, în posturile importante și la conducerea companiilor comerciale, găsim mereu aceleași familii legate între ele de strategii patrimoniale și matrimoniale comune — Blum, Frosch, Glauburg, Heller, Holzhausen, Knoblauch, Melem, Neuhaus, Rhein, Rohrbach, Stalburg sau Weiss — cărora le găsim reprezentanții în *Fondaco dei Tedeschi* [Casa negustorilor germani — *n.tr.],* agenție și antrepozit al negustorilor germani din Veneția, sau în relații de afaceri cu Marea Companie din Ravensburg, cea mai mare societate comercială din sud-vestul Germaniei între 1350 și 1450, cu Hansa, marea organizație economică și diplomatică a orașelor maritime din nordul Imperiului, și cu Fugger, familia de negustori din Augsburg care deținea, împreună cu Iacob cel Bogat, cea mai mare avere din Europa la începutul veacului XVI. Cronicile și memoriile familiilor burgheze ale orașului descriu tabloul plăcerilor și zilelor unei comunități care își arată luxul și își manifestă gusturile într-un calendar festiv al balurilor și banchetelor, dar și printr-un mecenat de înaltă exigență.

În acest oraș, după cum scrie consilierul lui Carol VII, Gilles le Bouvier, în *Le livre de la description des pays,* locuiesc numeroși negustori din toate țările datorită târgurilor ce se țin. Ei cumpără cai, armuri, arbalete, blănuri, mirodenii și multe alte mărfuri", în acest oraș lăudat în sec. XVI de umanistul Henri Estienne și regele Francisc I drept „cel mai important oraș comercial, nu numai din Germania, ci și din lumea întreagă" și stigmatizat de Luther drept „gaura prin care dispar aurul și argintul țărilor germane", produsele manufacturiere nu vor mai fi mult timp singurele bunuri pe care se bazează reputația târgurilor... Încă din 1455, Enea Sulvio Piccolomini, viitorul papă Pius II, se extazia în fața bogăției a 158 de biblii imprimate pe care le putuse cumpăra de aici — opera lui Gutenberg din Mainz. Înainte de sfârșitul sec. XV, Frankfurtul devenea marea piață a cărții și a editorilor: producțiile tipografilor Egenolff, Beham sau Feyerabend au făcut mult pentru difuzarea în întreaga Germanie a unei limbi noi, liant al unei unități frânate prin alte mijloace.

Frankfurtul care, cu 10 000 de locuitori în sec. XV și 40 000 în 1789, era totuși departe de a fi socotit printre cele mai importante orașe ale țării, s-a confundat cu destinul întregii Germanii. În acest sens, a plătit prețul compromisurilor sale naziste (partidul nazist a obținut 44% din voturi la alegerile din martie 1933), cu atât mai puțin scuzabile cu cât trecutul său de oraș liber și liberal (primul parlament german s-a reunit aici în 1848), vitalitatea intelectualilor săi, generozitatea și importanța economică a numeroasei și bogatei sale comunități evreiești ar fi putut și ar fi trebuit să o ferească de jafurile conduse, între 1933 și 1945, de noul magnat al orașului, Jacob Sprenger: marile autodafeuri din 1933-1935 din piața Römer; emigrarea marilor profesori de la Universitate încă din 1933, cum ar fi Ernst Kantorowicz și Theodor Adorno; încarcerarea opozanților din Consiliul municipal, deportarea, între 1938 și 1944, a cvasitotalității comunității evreiești care număra 25 000 de persoane în 1933. Frankfurtul a plătit, de asemenea, prin bombardamentele americane și distrugerile din martie 1945, prețul de răscumpărare pentru succesul său: a atinge aglomerarea urbană de pe Main însemna a distruge un simbol al forței financiare și industriale a Reichului.

În peisajul Germaniei de astăzi, Frankfurtul ne oferă imaginea unui amestec adesea contrastant între vechi, restaurat în detaliu (piața Römer sau casa natală a lui Goethe), și nou, care întruchipează redresarea postbelică și orașul visând să devină sediul viitoarei bănci centrale a Comunității europene. ■

Traducere de
Mihai POPESCU

Noul... Noul... Noul

De mai bine de 10 ani Ministerul culturii din Franța finanțează — cu 73 milioane franci pe an — cercetări întreprinse în laboratoarele diferitelor muzee, ale CNRS și Universităților, menite să îmbunătățească și să modernizeze activitățile desfășurate în cadrul ministerului. Recent, s-au făcut publice câteva dintre rezultatele obținute: instrumente muzicale cu coarde, realizate din materiale compozite, pe care nu le afectează nici umiditatea nici transportul. Revista *L'Express* nu precizează și dacă se pot compara, din punct de vedere muzical, cu instrumentele clasice. Un laser care curăță operele de artă fără să le afecteze și discul compact ce va rezista peste un secol. Cea mai mare parte a sigiliilor — atât de fragile — păstrate la Arhivele naționale, cărțile poștale, operele de artă moderne — răspândite pe întreg teritoriul național — au fost copiate pe asemenea videodiscuri, fiind acum accesibile iubitorilor de istorie.

Documente inedite

din arhivele vieneze

INTRIGI ŞI INTRIGANŢI

DE LA ÎNCEPUTUL

VEACULUI TRECUT

DUMITRU HÎNCU

Însemnătatea investigării arhivelor vieneze pentru o cât mai exactă şi mai cuprinzătoare înţelegere a unor momente ale istoriei noastre naţionale nu mai trebuie argumentată. E de ajuns să ne gândim la belşugul de informaţii oferit de cercetări, cum au fost acelea ale lui Ion I. Nistor (Corespondenţa diplomatică şi rapoartele consulare austriace 1782-1836 **sau** Corespondenţa lui Coronini din Principate. Acte şi rapoarte iunie 1854-martie 1857) **ori R.V. Bossy** (L'Autriche et les Principautés Unies — **Austria şi Principatele Unite**).

Ele n-au putut, însă, epuiza nici pe departe marile fonduri de izvoare arhivistice privitoare la istoria noastră, aflate în capitala Austriei. În această ordine de idei, să remarcăm că de pe urma lui Friedrich von Gentz — de care ne-am mai ocupat în două rânduri în Magazin istoric **(nr. 3/1967, 11/1992) — a rămas o moştenire scrisă de mari proporţii necercetată. Rapoartele şi schimbul lui de scrisori cu ultimii domnitori fanarioţi din Ţara Românească sunt păstrate în şase cutii mari, fiecare însumând între 700 şi 1000 file.**

Iar recenta despuiere a acestui fond ne-a mijlocit, din primul moment, o mare surpriză: anume, descoperirea inadmisibilului procedeu de care a uzat — şi abuzat — diplomatul austriac Prokesch-Östen atunci când, în veacul trecut, a publicat ceea ce el a numit Corespondenţa **lui Gentz cu domnitorii valahi, lăsând deliberat deoparte — sau bifând pur şi simplu — toate pasajele care**

se refereau direct la relațiile eminenței cenușii a lui Metternich cu Curtea de la București. În același timp, un alt lot de documente, de asemenea extrem de interesante pentru mai buna luminare a epocii fanariote, se află într-un așa-numit Karton 7. Ele ne revelează altă surpriză, aceea că numărul corespondenților lui Gentz din Muntenia și Moldova îl depășea cu mult pe acela cunoscut până acum. Într-adevăr, este vorba despre scrisori primite de Gentz de la G. Sachelarie, Constantin Rasti, Ștefan Bellio, Constantin Samurcaș, Meitani, Grigore Brâncoveanu ș.a. sau adresate de el celor de mai sus. În fine, de necontestat interes sunt notițele zilnice ale lui Gentz din anii 1814-1815 și 1829-1831, care completează în multe privințe documentele mai sus amintite.

Iar toate la un loc aruncă o lumină crudă asupra unei epoci zbuciumate, în care instabilitatea era o stare permanentă, lipsa de scrupule parcă de bon ton, intrigile și intriganții monedă curentă, iar metodele de persuasiune suplinite de argumente zornăitoare, exprimate în florini și ducați.

Câteva episoade ilustrează, ni se pare, foarte sugestiv aceste stări de lucruri și împrejurări.

Plata la trimestru, uneori și anticipat

Legăturile foarte speciale dintre Ioan Caragea și Friedrich von Gentz nu mai constituie în sine o noutate. Dar arhivele vieneze adăpostesc un mare număr de scrisori inedite, până în momentul de față, mărturisind o împletire absolut sui-generis între politica înaltă și arghirofilia de cea mai joasă speță. Nădăjduim să le putem pune cândva în întregime la îndemâna cercetătorilor și a publicului interesat de istorie. Dar până atunci ne îngăduim să oferim acum măcar o mostră. Deci, Gentz către Caragea: „Viena, 2 august 1814/Către Prințul Valahiei/Expediat cu domnul 55,

Monseniore,

Sper că Alteța Voastră Serenissimă a primit la timp scrisorile și rapoartele trimise de aici la 24 iulie prin curier pe adresa d-lui de Rasty[1]. *Puteți conta în întregime, Monseniore, pe ceea ce aceste scrisori au adus la cunoștința Alteței Voastre asupra intențiilor* [cuvintele «domnului prinț de Metternich» existente în ciornă au fost apoi șterse de Gentz] *față de Ea și pe primirea favorabilă de care se va bucura orice comunicare din partea Voastră, iar eu mă voi socoti fericit dacă, achitându-mă cu devotament de instrucțiunile Alteței Voastre și veghind cât voi putea mai bine la interesele pe care Ea va dori să mi le încredințeze, voi dobândi un nou titlu la mulțumirea și bunele Voastre dispoziții.*

Pe o altă cale, Vă voi pune la curent, Monseniore, cu motivele care m-au determinat să prezint Alteței Voastre o poliță cu o valoare egală cu apuntamentele mele pe un trimestru. Cred că pot să fiu dinainte convins că Alteța Voastră va aproba în totul acest demers, care de altfel nu trebuie să conducă de fel la vreo suplimentare a cheltuielilor făcute în favoarea mea, lucru pe care-l voi evita cu grijă după toate dovezile de bunăvoință cu care Alteța Voastră m-a copleșit. Vă implor, doar, Monseniore, să onorați această cambie și să binevoiți ca, pentru explicații ulterioare, să vă bizuiți pe devotamentul meu.

Mai adaug aici o împrejurare pe care n-am vrut să o expun în depeșa mea de astăzi, având în vedere extrema delicatețe a subiectului. Am aflat astfel din izvor sigur că, în conformitate cu noile dislocări ale trupelor austriace, un detașament de armată foarte important va fi plasat în Transilvania, în afara celui care primise deja ordin să se reunească în această provincie. Această măsură, la care în mare parte a contribuit interesul funciar și constant purtat aici asigurării hotarelor cu Turcia, va liniști, sper, temerile, pe care eventual le-ați fi putut avea în legătură cu numeroasele concentrări de trupe în vecinătatea Voastră, temeri pe care le găsesc cât se poate de îndreptățite și de explicabile prin ele însele, dar pe care principiile de nezdruncinat ale Austriei față de Turcia și atitudinea pe care Alteța Voastră a luat-o în actualele împrejurări trebuie, evident, să le risipească. De altminteri, eu persist să cred că pacea nu va fi turburată prea curând; rațiunile și autoritățile pe care îmi întemeiez această opinie nu pot rămâne fără greutate în ochii Alteței Voastre.

Cu cel mai adânc respect sunt, Monseniore, al Alteței Voastre Serenissime".

Câteodată, acest soi de combinație sordidă între politică și prevaricațiune își putea găsi însă loc chiar și în relațiile dintre reprezentanții a două mari puteri ale vremii.

Lunga și violenta dispută dintre Caragea și Le Doulx, consulul francez la București, a fost evocată în istoriografia românească încă de A.D. Xenopol, în *Istoria fanarioților 1711-1821* (Iași, 1892), apoi bogat ilustrată în vol. XVI din *Documente privitoare la isto-*

[1] Om de încredere al lui Caragea, la curent cu corespondența lui secretă.

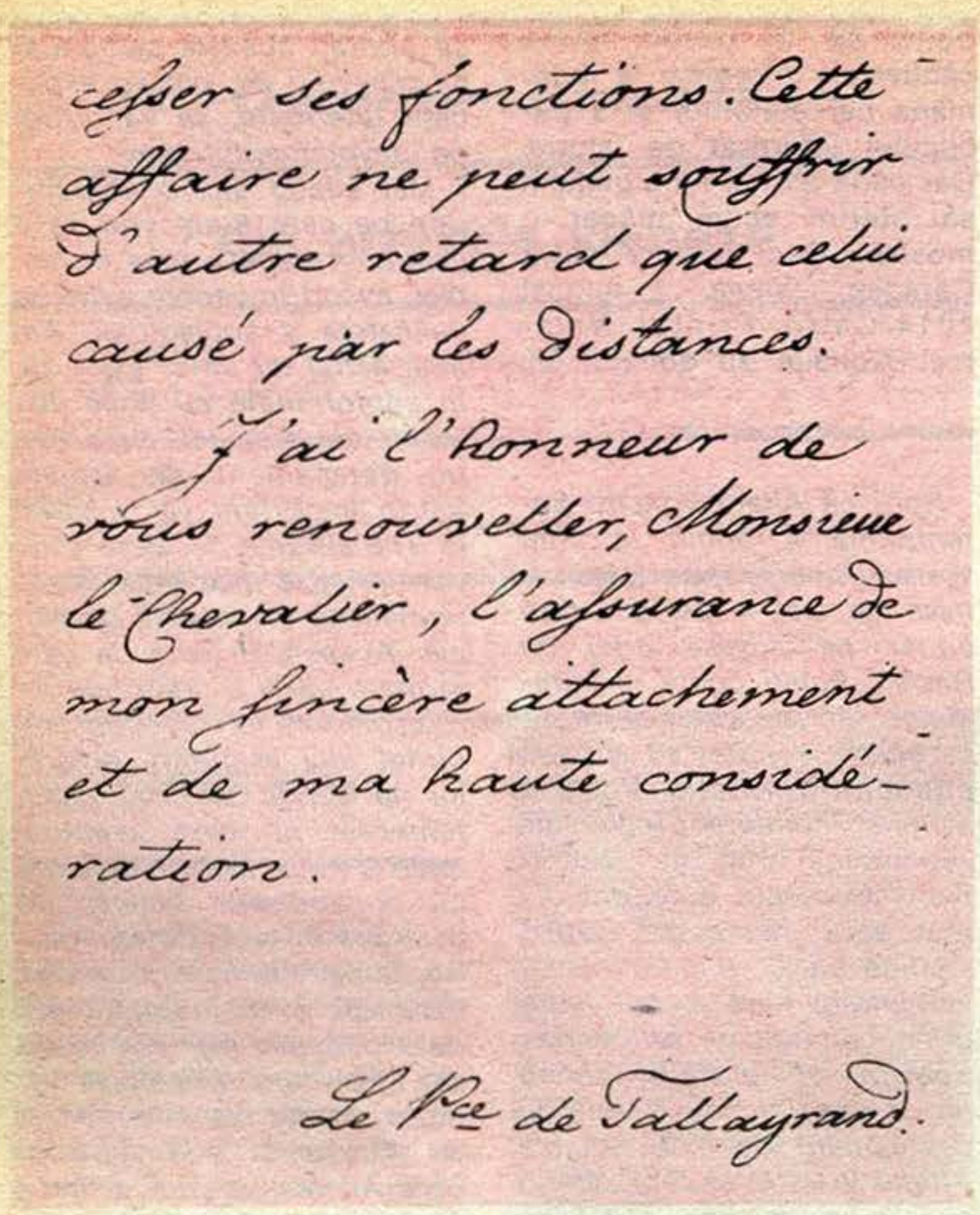

cesser ses fonctions. Cette affaire ne peut souffrir d'autre retard que celui causé par les distances.

J'ai l'honneur de vous renouveller, Monsieur le Chevalier, l'assurance de mon sincère attachement et de ma haute considération.

Le Pce de Talleyrand.

Fragment din scrisoarea lui Talleyrand către von Gentz

În p. 58: *în fața Catedralei Sf. Ștefan din Viena, pe unde trebuie să se fi plimbat mulți membri ai Curții de la București*

ria românilor, iar ultima oară, probabil, în studiul lui M. Holban *Autour de deux rapports inédits sur Caragea et Callimachy* (În jurul a două rapoarte necunoscute despre Caragea și Calimachi), publicat în 1942 în *Revue historique du sud-est européen*, vol. XIX.

Nervul lucrurilor: tot ducații și florinii

Arhivele Statului (Staats-Archiv) din Viena ne descoperă însă și o ipostază necunoscută a conflictului, anume intervenția lui Friedrich von Gentz pe lângă Talleyrand — aflat în capitala imperiului habsburgic ca delegat al Franței la Congresul de la Viena —, spre a-i da satisfacție lui Caragea, și răspunsul favorabil al diplomatului francez. Anterior, domnitorul fanariot se adresase separat atât lui Gentz, cât și lui Talleyrand, pentru a le cere să-l ajute a se debarasa de prezența indezirabilă a lui Joseph Le Doulx, însă lucrurile nu se urniseră din loc și cu atât mai puțin consulul francez din București.

Dar într-o scrisoare, datată Viena 5 ianuarie 1815, Gentz îi comunica în fine lui Caragea: *„Am oprit curierul spre a putea aduce la cunoștința Alteței Voastre convorbirea pe care am avut-o ieri seara cu domnul prinț de Talleyrand în legătură cu d. Le Doulx.*

Domnul Talleyrand a fost nu numai mirat, ci cât se poate de scandalizat de comportarea arbitrară și indecentă a generalului Andréossi[1]. D. Le Doulx a fost efectiv numit într-un alt post de consul în Asia; succesorul lui la București, de asemenea; este un anume d. Forresta, atașat al departamentului Afacerilor Străine, om cu o fire cumpătată, conciliant și politicos și despre care prințul de Talleyrand crede a ști că va conveni în totul Alteței Voastre.

Cu același prilej, el mi-a mai spus, Monseniore, că din acest moment puteți considera funcțiunile d. Le Doulx ca definitiv terminate, iar eu mă însărcinez să adaug că prințul e foarte sensibil la delicatețea cu care Ați binevoit să faceți o distincție între interesele persoanelor care țin de Franța și pretențiile exagerate ale agenților ei.

D. de Talleyrand îmi va scrie câteva rânduri referitoare la acest subiect, iar eu voi avea cinstea să le transmit Alteței Voastre. Până atunci, în mod categoric, vă puteți regla, Monseniore, atitudinea Voastră față de d. Le Doulx, în conformitate cu cuprinsul prezentei scrisori".

Și, într-adevăr, Talleyrand s-a executat, a așternut pe hârtie cele câteva rânduri, iar cititorii *Magazinului istoric* au privilegiul ca, făcând abstracție de Caragea, să ia cei dintâi cunoștință de conținutul misivei sale:

„Viena, 6 ianuarie 1815.

Domnule Cavaler, numai datorită unei neînțelegeri a rămas d. Le Doulx până acum la București, el este

[1] Ambasadorul francez la Constantinopol, care îl susținea pe Le Doulx

numit consul într-o altă reședință, iar cel care-l va înlocui este d. de Forresta. În conformitate cu scrisoarea pe care ați binevoit a mi-o comunica, acum două zile am scris d-lui conte de Jaucourt, însărcinat ad-interim cu portofoliul Afacerilor Străine, să se ocupe de plecarea d-lui Forresta și să facă cunoscut d-lui Le Doulx că funcțiunile sale încetează din acest moment. Această chestiune nu poate suferi altă întârziere decât aceea pricinuită de distanță.

Am onoarea de a vă reînnoi, domnule Cavaler, asigurarea sincerului meu atașament și a înaltei mele consideraţii.

Prințul de Talleyrand"

Deci, bunăvoință din partea lui Gentz și solicitudine din partea lui Talleyrand. Explicația acestor nobile porniri ne este relatată chiar de Jurnalul lui Gentz, care cu numai o lună înainte, mai exact la 31 decembrie 1814, notase cu o nedisimulată bună dispoziție: *„Splendid sfârșit de an. După șederea la Baden, m-am simțit admirabil, mai bine, cred, decât de mulți ani încoace. Dacă considerația de care mă bucur în lume n-a crescut poate, ea a cunoscut, însă, cu siguranță noi sublinieri, datorită Congresului și prezenței atâtor străini ilustri. În ultimele luni, în afara sumelor primite pentru legăturile mele cu Bucureștiul, am avut și alte beneficii de 48 000 florini. Totalul veniturilor din anul 1814 s-a ridicat la cel puțin 17 000 ducați. În felul acesta, toate compartimentele situației mele economice au fost înfloritoare; am plătit multe datorii, am completat și înfrumusețat mobilierul și am putut face mult bine unor inși. Aspectul treburilor publice este lugubru, dar nu, ca odinioară, din cauza poverii apăsătoare și distrugătoare suspendate deasupra capetelor noastre, ci a mediocrității și inepției mai tuturor actorilor; or cum eu n-am nimic să-mi reproșez, cunoașterea intimă a acestei jalnice situații și a tuturor acestor inși meschini care conduc lumea, departe de a mă deprima, mă amuză, încât mă bucur de spectacol de parcă el ar fi organizat anume pentru micile mele plăceri.*

În materie de figuri interesante, în acest an nu l-am pierdut decât pe prințul de Ligne".

Disprețul lui Gentz față de lumea în care se învârtea și acționa știa, totuși, să fie și selectiv. Căci cu puțin timp de nota din *Jurnal* tocmai citată, tot el încredința posterității agreabilele senzații pe care le încercase când Talleyrand îi înmânase 30 000 de florini din partea regelui Franței, spre a menaja interesele acesteia, omul de stat și diplomatul britanic Robert Stewart Castlereagh 600 lire sterline spre a armoniza mai bine atitudinile Angliei și Austriei la masa Congresului, iar bancherul Wertheimer 1 000 ducați nu se știe exact pentru ce, dar sigur nu inutil.

Așadar, Gentz nu-l putea refuza pe Caragea, Talleyrand avea toate motivele să nu-l refuze pe Gentz, iar Caragea tot interesul să se aibă bine cu amândoi, pe scurt un „lanț al slăbiciunilor", care parcă îl prefigura pe cel imaginat de Caragiale în bine cunoscuta schiță omonimă. ■

(Va urma)

„Noi, poporul..."

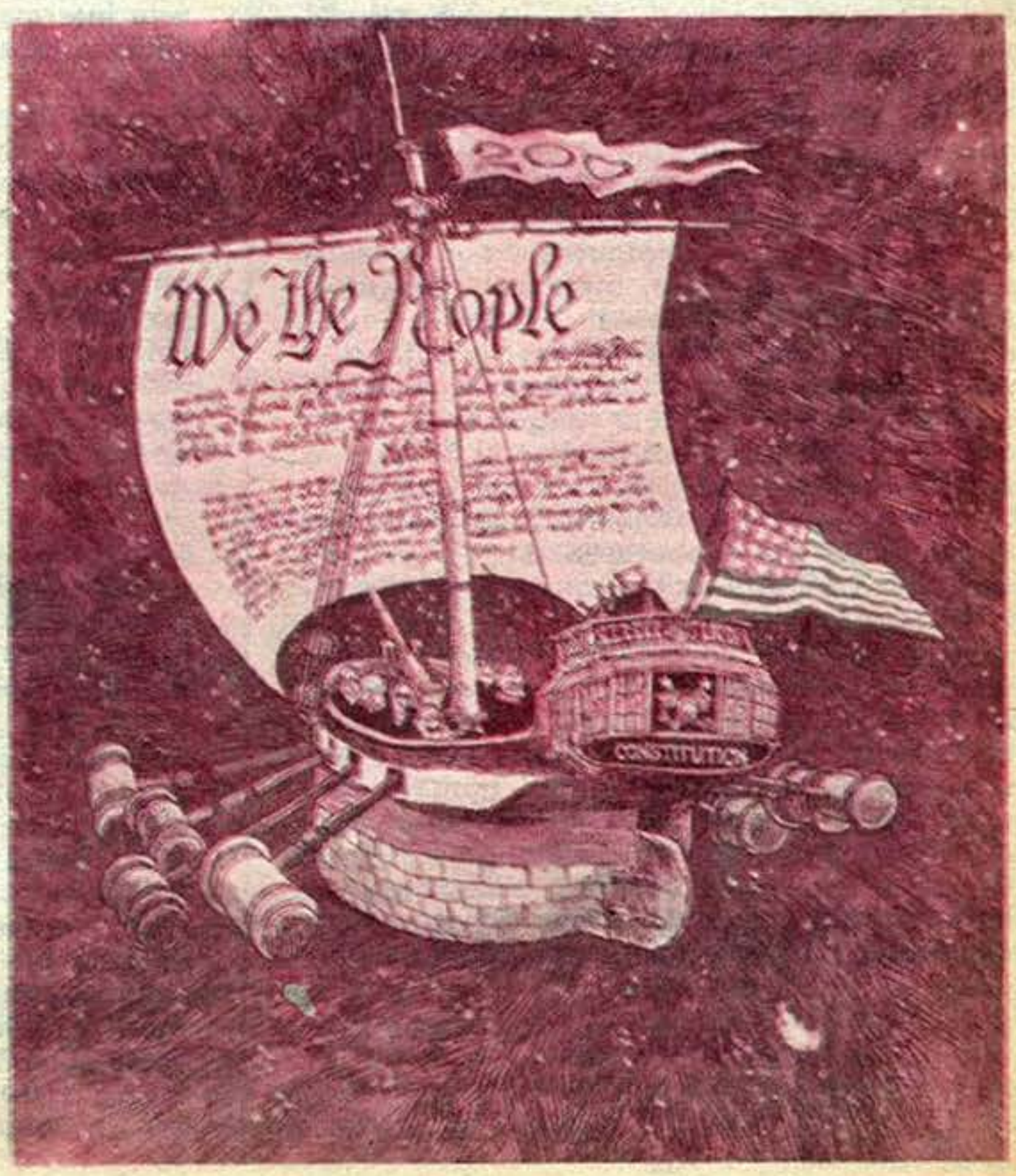

CEL MAI SECRET NUME DIN NKVD

PAVEL A. SUDOPLATOV

De fapt, numele lui Pavel A. Sudoplatov nu era complet necunoscut istoricilor, ne spune în Cuvântul înainte **al cărții[1] sovietologul american Robert Conquest. Dar și el este de acord că avem în față „cea mai senzațională, mai răvășitoare și, în multe privințe, cea mai plină de informații autobiografie care a apărut vreodată din mediile staliniste. Este probabil cea mai importantă contribuție personală adusă documentării noastre, de la Cuvântarea secretă a lui Hrușciov" (ținută la Congresul XX al P.C.U.S., în februarie 1956).**

Este o carte care nu s-a născut ușor. Istoricul militar sovietic generalul Dmitri Volkogonov l-a vizitat și el pe Sudoplatov pentru a obține un interviu, dar a întâmpinat un refuz. Nici ziariștii occidentali nu au reușit mai mult. Fiul lui Sudoplatov, Anatoli Pavlovici, profesor la Universitatea din Moscova și membru al Academiei, i-a abordat la Moscova, în 1992, pe Jerrold și Leona Schecter, cei care publicaseră în 1970 memoriile lui Hrușciov, făcându-le propunerea să realizeze această carte. Noutatea celor prezentate era atât de mare, încât cei doi autori americani au cerut dovezi. Anatoli a reușit să le obțină din arhive, desigur profitând și de deschiderea adusă de glasnost. A urmat un șir de interviuri, de-a lungul unui an de zile, perioadă în care s-au tras și 20 ore pe videocasete. Așa cum țin să sublinieze în Introducere **autorii americani, Sudoplatov nu a beneficiat de cooperarea directă sau de sprijinul KGB-ului la realizarea acestei cărți (vezi și caseta).**

În ce constă importanța lucrării? Judecând după furtuna de proteste pe care au stârnit-o în Rusia și S.U.A. dezvăluirile lui Sudoplatov privind modul în care au intrat sovieticii în posesia secretului bombei atomice, ea ni se pare evidentă. Bineînțeles — după cum ține să ne atragă atenția și Robert Conquest — orice relatare autobiografică trebuie tratată în mod critic. Să nu uităm nici faptul că foarte multe documente de arhivă din perioada stalinistă — și în general din arhivele serviciilor secrete — conțin multe neadevăruri special strecurate pentru a stârni derută. Tehnicile intoxicării, dezinformării, manipulării au ajuns la rafinamente neatinse anterior. Dar cu toate acestea, tot potrivit lui Robert Conquest, relatarea lui Sudoplatov, mai ales pentru perioada de după 1939, când ajunge adjunct al șefului Direcției externe din NKVD, oferă informații de primă mână despre asasinarea lui Troțki, obținerea secretului bombei atomice, acțiunile antisemite de după război și altele. Amănunte interesante dă și despre legăturile mișcării naționaliste ucrainene cu Abwehr-ul (serviciul de informații al armatei germane) ca și despre implicarea acesteia, prin intermediul naționaliștilor croați, în asasinarea regelui Alexandru al Iugoslaviei și a ministrului de externe francez, Louis Barthou, la Marsilia, în 1934 (Magazin istoric, **nr. 10/1991); despre șantajarea magnatului suedez al chibriturilor, Kreuger, obligat să plătească U.R.S.S. 300 000 dolari; despre tentativa eșuată de asasinare a ambasadorului german în Turcia, von Papen, în 1942; despre răpirea generalului Miller, conducătorul Uniunii militare a rușilor albi din Paris, în 1937 (**Magazin istoric, **nr 7,8/1994); despre operațiile secrete desfășurate de Moscova în Spania războiului civil (considerată de Sudoplatov ca o grădiniță pentru viitoarele acțiuni ale sovieticilor în Europa de Vest); despre asasinarea lui Agabekov (**Magazin istoric, **nr. 4/1993) nu în Pirinei, ci într-o casă conspirativă din Paris, corpul lui fiind vârât într-o valiză și aruncat în mare, de unde nu a mai reapărut.**

Dar cine este Pavel Anatolievici Sudoplatov? S-a născut în orașul ucrainean Melitopol, în 1907, dintr-o mamă rusoaică și un tată ucrainean. Pe fondul tulburărilor provocate de evenimentele din 1917, a citit A.B.C.-ul comunismului, **scris de Buharin. Cum nu avea vreo avere a fost repede convins că noua societate, pe care o propovăduia acesta, urma să aducă fericirea pe pământ. Fratele lui mai mare a intrat în armata roșie și în 1920 era membru într-un batalion CEKA (pentru evoluția denumirilor serviciilor de securitate sovietice, vezi** Magazin istoric, **nr. 4/1993). În 1919, și Pavel Anatolie-**

---

[1] *Special Tasks. The Memoirs of an Unwanted Witness - A Soviet Spymaster* (Operațiuni speciale. Memoriile unui martor nedorit — un maestru al spionajului sovietic), de Pavel Sudoplatov și Anatoli Sudoplatov, cu Jerrold L. și Leona P. Schecter, Little, Brown and Company, 1994, XXIII + 509 pp.

vici a intrat în armata roşie. În 1921 făcea parte din compartimentul cifru al serviciului de informaţii al Diviziei 44 infanterie. Aşa începea cariera lui în serviciile secrete. A lucrat ca ofiţer de securitate la Melitopol, apoi, în 1927, a fost promovat în Departamentul politic secret al OGPU-ului din Harkov, primind însărcinarea să se ocupe de mişcarea naţionalistă ucraineană.

Acolo a cunoscut-o pe viitoarea lui soţie, Emma, evreică, ofiţer şi ea în OGPU, cu care s-a căsătorit în 1928 (actele şi le-au scos abia în 1951). În 1933 a fost mutat la Moscova, la Departamentul externe. Peste un an, primea prima lui misiune ca ilegal (urma să lucreze în străinătate, sub identitate falsă) cu sarcina de a penetra mediile ucrainene din Germania. A reuşit să ajungă în anturajul lui Konovaleţ, principalul lider al mişcării de rezistenţă ucrainene, pe care l-a şi asasinat, la 23 mai 1938.

După ce a trecut o perioadă în Spania, s-a reîntors la Moscova, în plină campanie de epurare a GUGB-ului şi mai ales a Direcţiei externe. L-a cunoscut pe Beria, devenit noul şef al GUGB-ului. A îndeplinit, pentru scurtă vreme, fără ordin scris, funcţia de adjunct special al şefului Direcţiei externe. În martie 1939 a devenit adjunct al şefului Direcţiei externe, însărcinat cu operaţiuni speciale. În această calitate s-a ocupat de lichidarea lui Troţki, de operaţiunile speciale desfăşurate de NKVD (din 1943, NKGB) în spatele liniilor germane în timpul celui de al doilea război mondial şi de acţiunile de dezinformare, de eforturile de obţinere a secretului bombei atomice. După moartea lui Stalin, la 21 august 1953, a fost arestat şi supus interogatoriilor pentru a recunoaşte crimele comise din ordinul lui Stalin şi Beria. Nu uită, în relatarea sa, să precizeze că anchetatorii aveau grijă să omită orice referire la numele unor conducători sovietici care supravieţuiseră în funcţii după moartea lui Stalin. A fost eliberat abia la 21 august 1968, a doua zi după invadarea Cehoslovaciei. A făcut numeroase cereri de reabilitare — generalul Volkogonov i-a promis ajutor în acest sens, în schimbul cooperării lui la biografiile lui Stalin şi Troţki, la care lucra — rămase fără rezultat, până la sfârşitul anului 1991, când atât el, cât şi prietenul lui apropiat, Leonid Eitingon, au fost reabilitaţi. Bătrân, bolnav de inimă (un prim infarct îl făcuse pe când se afla în închisoare) trăieşte azi într-un sanatoriu al KGB. Nu pare să regrete nimic din ceea ce a făcut, nu pare să accepte — spre deosebire de Eitingon, mort deja — că răul venea din modul de organizare şi funcţionare al sistemului, căruia i-a căzut el însuşi victimă.

Începem prezentarea cărţii sale cu fragmente referitoare la momentul numirii sale ca adjunct al şefului Direcţiei externe din GUGB şi prima misiune executată în această calitate: coordonarea asasinării lui Troţki. Pasajele de legătură, ce ne aparţin, sunt marcate cu litere cursive.

Eliminarea lui Troţki

Două servicii paralele

După cum povesteşte Sudoplatov, abia în 1963 a aflat, în puşcărie, de la Stepan Mamulov şi Boris Ludvigov, şefii secretariatului lui Beria, care au fost adevăratele motive ale epurărilor de la sfârşitul anului 1938. La cererea lui Beria, doi şefi ai NKVD din Iaroslav şi Kazahstan i-au scris lui Stalin, în octombrie 1938, acuzându-l pe Ejov că plănuia arestarea conducerii sovietice cu ocazia serbărilor din noiembrie. În câteva săptămâni, Ejov a fost acuzat de complot antiguvernamental, iar Biroul politic a dat o rezoluţie prin care toţi funcţionarii superiori ai NKVD erau consideraţi „nesiguri din punct de vedere politic".

În 1938, frica plutea în aer. Serghei Şpigelglas, director adjunct al Departamentului externe, devenea pe zi ce trecea tot mai pământiu. A renunţat să mai petreacă sfârşitul de săptămână cu mine şi cu alţi prieteni. Apoi, în septembrie 1938, secretarul lui Ejov, şeful NKVD-ului, s-a împuşcat — cel puţin asta a fost versiunea oficială — într-o barcă, pe râul Moscova. S-a emis o directivă ciudată, potrivit căreia nici un ordin de arestare nu era valabil fără semnătura lui Beria, primul adjunct al lui Ejov. La cartierul general de la Lubianka, oamenii se fereau să discute. Nu se mai făceau glume, nu se mai bârfea. Se zvonea că o comisie de la Comitetul Central al partidului examina operaţiile desfăşurate de NKVD.

Îmi reamintesc cu claritate extraordinarele evoluţii. În noiembrie, în preajma celebrării Revoluţiei, am fost trezit la ora 4.00 de un telefon. Era Vladimir Kozlov, şeful secretariatului Departamentului externe, foarte agitat:

— Pavel Anatolievici, sunteţi convocat de urgenţă la tovarăşul Merkulov, prim-adjunct al directorului Direcţiei principale a securităţii statului. Vă aşteaptă maşina. Veniţi cât puteţi de repede. Şpigelglas şi Pasov [şeful Direcţiei externe — *n.t.*] au fost arestaţi".

Emma era foarte îngrijorată şi mi-am închipuit că venise şi rândul meu. La Lubianka mă aştepta Kozlov, care m-a condus în biroul lui Merkulov, la etajul trei. Vsevolod Merkulov m-a salutat ca de obicei, politicos şi prietenos,

și m-a invitat să mergem la Lavrenti Pavlovici Beria. Neliniștit, mă așteptam să fiu interogat pentru legăturile mele cu Șpigelglas, dar Beria m-a surprins. Pe un ton aparte, m-a anunțat că Pasov și Șpigelglas au fost arestați pentru că înșelau partidul și eu urma să preiau imediat conducerea Departamentului externe.

În timpul celor trei săptămâni cât a îndeplinit această funcție, Sudoplatov a avut posibilitatea să cunoască structura și modul de acțiune ale Direcției care se ocupau cu spionajul dincolo de hotarele U.R.S.S. Direcția – condusă pe rând de Artuzov, Sluțki și Pasov – fusese concepută pentru a dirija, de la Moscova, activitatea de culegere a informațiilor prin agenți care lucrau sub acoperire legală (diplomați, însărcinați cu afaceri economice), dar mai ales prin rețele ilegale, căci în acea vreme U.R.S.S. avea prea puține reprezentanțe diplomatice în lume. Departamentul externe era organizat pe criterii geografice; exista o secțiune pentru informații științifice și tehnologice și o alta pentru informații economice. În paralel, fusese creată, în 1926, de către Menjinski, succesorul lui Dzerjinski, Direcția pentru operațiuni speciale, care avea sarcina de a crea rețele de sabotaj în Europa de Vest și Japonia, pentru eventualitatea unui război. Ea număra doar 20 ofițeri, la centru, care se ocupau de planificarea și organizarea acțiunilor, și aproximativ 60 de cadre care acționau, ca ilegali, în diverse puncte ale globului. Astfel încât conducerea sovietică putea apela fie la Departamentul externe, fie la Direcția pentru operațiuni speciale ca să scape de adversarii incomozi de peste hotare. Cea din

In p.62: Pavel Sudoplatov, la vârsta de 14 ani, proaspăt angajat al CEKA

Sus: *Ramon Mercader, alias Frank Jacson, purtând urmele loviturilor aplicate de gărzile lui Trotki*
La mijloc: *Emma Kaganova, soția lui Sudoplatov, în anul 1935*
Jos: *Lavrenti Beria*

urmă fusese condusă, vreme de 10 ani, de către Iakov Serebrianski, arestat în noiembrie 1938, condamnat la moarte și eliberat în 1941, la izbucnirea războiului. A fost recuperat de Sudoplatov și a continuat să planteze agenți în Europa Occidentală până în 1946.

Beria a devenit conducătorul NKVD-ului, iar Vladimir Dekanozov a preluat conducerea Departamentului externe, fiind totodată șeful comisiei care examina activitatea cadrelor de conducere din Departament. Sudoplatov s-a văzut pus sub examinarea biroului de partid. S-a pregătit în decembrie 1938 și o rezoluție care cerea excluderea lui din partid, pentru legături cu dușmanii poporului și pentru faptul că nu îl demascase pe Șpigelglas. Ca să devină efectiv, documentul trebuia să fie aprobat într-o adunare generală, programată pentru luna ianuarie 1939. Apoi, adunarea a fost amânată. În tot acest interval, Sudoplatov s-a prezentat la serviciu, așteptând să fie arestat din zi în zi.

Singura soluție

Într-o zi din luna martie 1939, am fost convocat la biroul lui Beria, care m-a acuzat că nu am făcut nimic în ultimele două luni. I-am răspuns că am respectat doar ordinele șefului meu de secție. Nu s-a deranjat să îmi răspundă, cerându-mi să îl însoțesc la o întâlnire importantă. Mașina ne-a dus la Kremlin, unde am intrat prin poarta Spaski. Mi-am dat sema, deodată, că urma să mergem la Stalin.

Aveam impresia că-mi aud bătăile inimii când Beria a deschis ușa și am intrat într-o încăpere imensă. Erau trei persoane, una în uniformă militară și două în tunici, asemenea celor purtate de Stalin. Poskrebîșev, șeful secretariatului lui Stalin, ne-a condus în biroul acestuia și a închis ușa în urma noastră, fără un sunet.

Beria i-a spus:

— Tovarășe Stalin, demascând, la ordinul partidului, încercările trădătoare ale foștilor conducători ai Departamentului externe de a înșela conducerea, v-am sugera ca tovarășul Sudoplatov să fie numit director adjunct al Departamentului externe pentru a-i ajuta pe activiștii de partid recent aduși aici să îndeplinească dispozițiile conducerii.

Stalin a părut a ignora cererea privind numirea mea și i-a cerut lui Beria să evidențieze prioritățile acțiunilor de spionaj. Beria a spus că el credea că era nevoie de o schimbare a acestora, acum în pragul izbucnirii războiului în Europa și în Orientul Îndepărtat. A sugerat să se acorde o atenție mai mare agenților de influență, oameni ale căror poziții în guverne și cercurile de afaceri le permiteau să aibă acces la lideri care puteau influența cursul evenimentelor. Dar cum mulți erau simpatizanți ai mișcării de stânga și aceasta era afectată de încercările troțkiștilor de infiltrare și influențare, rezulta că Troțki constituia o gravă amenințare pentru U.R.S.S. Beria a sugerat ca eu să preiau toate acțiunile desfășurate de NKVD contra troțkiștilor, pentru a da o lovitură decisivă cartierului general al mișcării.

— În mișcarea troțkistă nu există figuri politice importante, cu excepția lui Troțki. Dacă Troțki este eliminat, amenințarea va dispărea — a spus Stalin. El a mai adăugat că sarcina eliminării lui Troțki fusese încredințată lui Șpigelglas prima oară în 1937, dar el nu o îndeplinise. Apoi a încremenit și, parcă ar fi dat un ordin, a spus:

— Troțki trebuie eliminat într-un an de zile, înainte ca războiul să izbucnească. Fără eliminarea lui Troțki, așa cum arată experiența spaniolă, atunci când imperialismul atacă Uniunea Sovietică nu ne putem baza pe aliații noștri din mișcarea comunistă internațională.

Astfel a primit Sudoplatov misiunea de a-l lichida pe Troțki. A fost numit director adjunct al Departamentului externe, a primit un birou nou la etajul șapte al clădirii de pe Lubianka, iar adunarea de partid care trebuia să voteze excluderea lui nu s-a mai ținut.

În 1939 Troțki era în Mexic. Fusese obligat să părăsească Uniunea Sovietică în 1929 și, după ce locuise în Turcia, Norvegia și Franța, se mutase în Mexic. Eitingon[1] a sugerat ca operațiunea contra lui Troțki să poarte numele de cod Utka (Rața). În rusă, cuvântul, pe lângă sensul lui normal, îl mai are și pe acela de dezinformare. Leonid cunoștea foarte bine rețeaua noastră din Europa de Vest și Statele Unite, așa încât a putut aprecia în cunoștință de

[1] Leonid Eitingon intrase în CEKA din 1918. I-a atras atenția lui Dzerjinski, care l-a trimis în Bașkiria, ca șef al organizației CEKA locale. Din 1921 a urmat Academia militară din Moscova, fiind apoi repartizat la Direcția externe a OGPU. Rudele sale — era evreu — din Europa Occidentală au refuzat să îl ajute să-și confecționeze o acoperire pentru a desfășura acțiuni acolo, așa că a fost trimis în China. În 1930, pentru scurtă vreme, a îndeplinit funcția de adjunct al șefului Direcției pentru operații speciale. Cu Sudoplatov s-a întâlnit în 1933, la Moscova. Era un om foarte inteligent, cu mult umor. Eitingon a fost cel care l-a trecut în Franța pe Sudoplatov, după ce l-a lichidat pe liderul ucrainean Konovaleț. Din august 1938 și până în martie 1939, Eitingon a asigurat legătura cu Anthony Burgess, unul dintre membrii celebrei rețele de spionaj de la Cambridge, ce lucra pentru sovietici. Eitingon a realizat mult mai repede și mai profund decât Sudoplatov care erau tarele societății socialiste — criticile lui îl enervau pe Sudoplatov — dar a continuat să slujească sistemul până la arestarea lui, în 1953, cu puțin înainte de cea a lui Sudoplatov.

VĂZUT DE COLEGI

Generalul-locotenent Pavel Sudoplatov – la apariția căruia, la o adunare festivă, din decembrie 1993, desfășurată la Serviciul de informații externe din Moscova, sala s-a ridicat în picioare aplaudând îndelung – este socotit o „legendă vie" a spionajului sovietic, o „istorie umblătoare a serviciilor secrete", afirmă colegii săi din FSK (Serviciul federal de contraspionaj), urmașul KGB-ului.

Cum era de așteptat, cartea generalului Sudoplatov a stârnit vii și prompte ecouri la Moscova. În presa rusească s-au publicat mai multe comentarii privind afirmația lui – se susține, total neîntemeiată – că Robert Oppenheimer a transmis Moscovei secretele bombei atomice și un articol al agenției de informații americane „Associated Press", cu titlul *Nici un cuvânt nu este adevărat*, care cuprinde opiniile revoltate ale colegilor lui Oppenheimer și ale fiului savantului, Peter.

Preluăm extrase dintr-un articol apărut în ziarul *Izvestia*, din 30 aprilie a.c., semnat de Serghei Leskov: „În prezent, Pavel Sudoplatov urmează un tratament pentru sistemul cardiovascular. Starea sa nu-i alarmează pe medici, dar deocamdată cel mai cunoscut agent sovietic nu poate primi vizite. De aceea informațiile pe care ni le-au împărtășit confidențial colegii lui nu sunt prea abundente. Dacă ar fi necesar să facem un portret psihologic al acestui om, ar trebui să notăm despre el trei trăsături definitorii: perseverență în urmărirea scopului propus, capacitate de muncă, responsabilitate. Nici măcar în tinerețe Sudoplatov nu a consumat absolut deloc alcool. Era elegant, în sensul european al cuvântului, purtând cu distincție „patina" serviciilor secrete. Invariabil egal în relațiile cu colegii, foarte atent cu ei, nu ridica niciodată tonul, nici măcar în situații critice. Cursanții lui de la școala de spionaj din anii '30 își amintesc și acum prelegerile sale atractive și concise.

Colegii de serviciu sunt înclinați să considere adevărat faptul că în subordinea sa a

cauză pe cine ne puteam baza. Din păcate, cel mai bun agent al nostru, Maria de la Sierra, pe care reuşisem să o plasăm ca secretară a lui Troţki când era în Norvegia, a trebuit să fie rechemată imediat. Orlov *(Magazin istoric,* nr. 2-4/1990) o cunoştea şi nu vroiam să riscăm să o demaşte. Am procedat bine, pentru că la două luni după ce a ajuns în America, Orlov i-a scris lui Troţki avertizându-l că vroiam să îl asasinăm şi să nu se încreadă în persoanele care veneau să îl viziteze din Spania. Ideea lui Eitingon a fost să utilizăm agenţi care nu mai fuseseră implicaţi în operaţii contra lui Troţki. Urma să ne sprijinim pe o forţă operaţională condusă de pictorul mexican David Alfaro Siqueiros, pe care îl cunoştea personal şi Stalin. Veteran al războiului civil din Spania, se mutase apoi în Mexic, fiind unul dintre organizatorii partidului comunist. Am stabilit şi o a doua reţea ilegală, condusă de Caridad Mercader, o aristocrată spaniolă. Între strămoşii ei se numărau guvernatori ai Cubei, iar bunicul ei fusese ambasador al Spaniei la curtea ţarului. Caridad Mercader se alăturase forţelor republicane în războiul civil spaniol, în care a pierdut pe fiul ei cel mare. Ramon, fratele mijlociu, activase şi el în mişcarea de guerillă. Era un necunoscut pentru troţkişti. În septembrie 1938, la Paris, a cunoscut-o pe Silvia Ageloff, care avea să devină mai târziu secretara lui Troţki, şi pe soţii Rosmers, adepţi şi ei ai mişcării troţkiste. Ramon Mercader — al cărui nume de cod era Mama —, urmând indicaţiile lui Eitingon, a jucat rolul unui prieten al mişcării, generos, care oferea din când în când bani, dar refuza să devină un militant activ. Un alt agent, un englez, Morrison (nume de cod: Harry), necunoscut atât lui Orlov cât şi lui Spigelglas, a jucat un rol esenţial în capturarea arhivei operaţionale a organizaţiei troţkiste din Europa, în decembrie 1939.

Eitingon a propus ca forţa operativă să acţioneze în mod independent de rezidenturile NKVD din Statele Unite şi Mexic. Am fost de acord cu el, dar i-am spus că era imposibil să mutăm tot grupul din Europa şi să-i asigurăm acoperirea necesară. Folosind metodele obişnuite ne-ar fi trebuit în jur de 300 000 dolari.

I-am expus situaţia şi lui Beria, arătându-i că, după cât se părea, trebuia să atacăm reşedinţa lui Troţki. În mod surprinzător, Beria a sugerat să folosim legăturile lui Orlov şi să-l contactăm personal din partea lui. Sub presiunea argumentelor noastre, Beria a trebuit să cedeze.

Legenda de acoperire

Sudoplatov şi Eitingon au plecat apoi la Paris pentru a supraveghea pregătirea şi instalarea grupului operaţional în Mexic. Pentru mai multă siguranţă, membrii grupului Siqueiros nu au ştiut nimic de existenţa familiei Mercader şi invers. Au apărut şi surprizele mai puţin plăcute. Eitingon călătorise cu un paşaport polonez. Pregătirea grupului operaţional s-a încheiat abia după izbucnirea celui de al doilea război mondial şi Eitingon, ca cetăţean polonez, avea de ales între a intra în armata franceză sau a fi internat. Evident, a preferat să se ascundă o vreme, ajungând, după peripeţii, la New York

funcţionat un laborator super-secret, unde s-au produs şi s-au experimentat substanţe toxice letale, pe condamnaţi la moarte. În memoriile sale, Sudoplatov respinge aceste acuzaţii, chiar dacă, în cursul anului 1953, când a fost judecat, acest fapt a fost considerat incontestabil.

În prezent, el primeşte pensia cuvenită unui general-locotenent de KGB, fie numai şi din acest motiv neputându-se considera derobat de normele etice nescrise ale serviciilor speciale. Aceste norme se referă în primul rând la tabuul strict - chiar şi după scurgerea mai multor decenii - privind deconspirarea numelor unor agenţi care nu au dorit ei înşişi să facă acest lucru. Pe de altă parte, în acest sens, incorsetările de natură etică sunt mult mai elastice în Occident, unde a fost publicată cartea lui Sudoplatov; acolo activitatea serviciilor speciale este descrisă în multe amintiri, foarte sincere.

Şeful Centrului de presă al Serviciului de informaţii externe al Rusiei, Iuri Kobaladze, a declarat că instituţia sa nu a ştiut nimic despre pregătirea memoriilor; Sudoplatov nu a înştiinţat serviciile speciale despre carte. De aceea, conţinutul ei constituie exclusiv problema autorului. Serviciul de informaţii externe nu poartă nici o răspundere formală pentru afirmaţiile cuprinse în ea. Remarca este importantă în cazul în care rudele celor nominalizaţi de Sudoplatov vor cere dovezi privind afirmaţiile lui scandaloase.

Interesant că, în prezent, Serviciul de informaţii externe finalizează montarea unui film despre spionajul sovietic, în care Sudoplatov apare frecvent pe ecran, dar nu pomeneşte un cuvânt despre cartea lui. E drept, acest lucru poate fi interpretat în mai multe feluri.

Fără a ne îndoi de meritele lui Sudoplatov în serviciile secrete, ne punem totuşi o întrebare: în ce măsură a fost la curent autorul memoriilor cu problematica nucleară? Lista persoanelor care aveau acces la aceste informaţii era extrem de redusă, iar scurgerea lor şi mai puţin probabilă.

Până în septembrie 1945, Sudoplatov nu a avut acces la această problematică. În afara birourilor de spionaj din New York şi Londra, la Moscova aveau acces numai lucrătorii secţiei tehnico-ştiinţifice a serviciilor secrete: Oviakimian, Potapov, Graur, comisarul poporului Pervuhin şi locţiitorul său.

abia în 1939. A întemeiat acolo o companie de export-import, în Brooklyn, de fapt un centru de comunicații. Din păcate pentru ei, legătura radio cu echipa plasată în Mexic nu s-a putut realiza, din cauza echipamentelor proaste.

Eitingon a pus la punct modalități separate și paralele de a pătrunde în vila din Coioacan, de lângă Mexico City, unde locuia Troțki. Vila era proprietatea pictorului Diego Rivera, care i-o închiriase. În vreme ce echipa lui Siqueiros se pregătea să atace în forță vila, Ramon Mercader încerca să pătrundă folosindu-se de Silvia Ageloff. Ramon era un tip încântător, al cărui magnetism se apropia de cel al actorului francez Alain Delon. Silvia îi căzuse victimă încă de la Paris. Echipa Siqueiros se pregătea pe baza unui plan al parterului vilei obținut de Maria de la Sierra cu puțin timp înainte de a fi fost obligată să se retragă.

La sfârșitul anului 1939, Beria l-a introdus în joc pe Iosif Grigulevici (nume de cod: Padre), al cărui tată avea un mare magazin general în Argentina. El era cunoscut în cercurile troțkiste ca un element neutru care nu stârnea suspiciuni. În ianuarie 1940, Grigulevici sosea în Mexic, creînd, sub conducerea lui Eitingon, o a treia rețea ilegală.

Grigulevici a reușit să îl cunoască pe unul dintre păzitorii lui Troțki, Sheldon Harte. În zorii zilei de 23 mai 1940, când Harte era de serviciu, Grigulevici a bătut la poartă. Harte a comis greșeala fatală să o deschidă pe jumătate și echipa lui Siqueiros a pătruns în clădire. Au deschis foc cu pistoalele-mitralieră în camera unde știau că se afla Troțki, dar pentru că au tras prin ușa închisă, l-au ratat, căci acesta s-a ascuns sub pat. Harte a trebuit să fie lichidat, pentru că îl cunoștea pe Grigulevici. Incidentul s-a încheiat cu arestarea lui Siqueiros, dar acoperirile lui Grigulevici și Ramon Mercader au rămas intacte.

De fapt, cum spune chiar Sudoplatov, incidentul a avut o continuare și la Moscova. Acolo știrea nu a ajuns prin canalele radio ale Departamentului, datorită unor neglijențe ale operatorilor, care oricum nu cunoșteau cifrul, deci nu știau ce conținea mesajul trimis de Eitingon, ci prin Agenția TASS. Beria l-a chemat imediat la vila sa pe Sudoplatov, cerându-i socoteală. Ulterior, Eitingon a propus să se renunțe la pătrunderea în secretariatul lui Troțki, acesta urmând să fie asasinat de un agent venit dinafară. Era o măsură riscantă, căci Moscova urma să rămână surdă și oarbă la ceea ce se punea la cale în cartierul general al lui Troțki. Beria l-a dus din nou pe Sudoplatov la Stalin.

Contrar celor scrise apoi de generalul Volkogonov, care nu se afla în încăpere în acea noapte, Stalin nu s-a înfuriat din cauza tentativei eșuate. Dacă era supărat, și-a mascat sentimentul sub hotărârea cu care vroia să mergem mai departe. Desigur, nu-i convenea eșecul înregistrat, dar s-a arătat răbdător și gata să mărească miza, punând la lucru întreaga agentură într-un efort final de lichidare a lui Troțki.

Eitingon mi-a spus apoi că Ramon Mercader era pregătit să ducă la îndeplinire misiunea sa bazându-se pe experiența sa de luptător de guerillă din Spania. Avea la dispoziție trei alternative: să îl

---

Caracterizând memoriile lui Sudoplatov, un lucrător al Serviciului de informații externe, specializat în probleme de istorie, a declarat că „totul se răscolește în sufletul lui din cauza acestor fantezii, ce nu știe cui folosesc".

Se avansează presupunerea că nuanța de senzațional a memoriilor a fost imprimată de coautorul lui Sudoplatov, ziaristul american Schecter (autorul unei cărți despre spionul Penkovski, care a făcut multă vâlvă), un bun cunoscător al legilor pieței de carte occidentale.

Singura versiune conform căreia mărturiile lui Sudoplatov ar putea fi autentice ar fi aceea că U.R.S.S. a avut în S.U.A. încă o rețea de spionaj, paralelă și bine camuflată, ale cărei urme n-au rămas în nici o arhivă. În acest sens, Sudoplatov afirmă că, într-o anumită etapă, cele mai importante documente privind activitatea în domeniul nuclear a serviciilor secrete au fost puse la dispoziția specială a lui Beria.

Și totuși, această informație nu pare a fi mai puțin fantezistă decât însăși implicarea lui Robert Oppenheimer de bună voie în spionajul sovietic.

Să mai adăugăm că fiul lui Lavrenti Beria, inginerul-colonel Sergo Gheghecikori, care a tăcut vreme de 40 de ani, trăind sub un nume de împrumut, s-a hotărât să vorbească. La Moscova este anunțat volumul său de memorii *Tatăl meu, Lavrenti Beria*, în seria *Înțelegerea veacului: copiii despre părinți.*

Presa comentează anticipat că lucrarea se bazează pe un set de documente și mărturii total necunoscute, ce ar putea face lumină în multe aspecte încă obscure, dat fiind că Beria a condus, o vreme, și serviciul sovietic de spionaj strategic. De când era mic, Sergo Beria a trăit între cei mai cunoscuți oameni ai acelei epoci cumplite: Stalin, lideri de la Kremlin și copiii lor, constructori și savanți - Kapița, Kurceatov, Tupolev, Korolev, Saharov, Hariton - și mulți alții, implicați în proiectele nucleare și cosmice, mari comandanți de oști - Jukov, Vasilevski, Greciko, Ștemenko.

Se speră la Moscova - și poate și la Washington - că Sergo Beria va spulbera multe dintre semnele de întrebare lăsate de mărturia lui Sudoplatov.

F.D.

împuște pe Troțki, să îl înjunghie sau să îl lovească de moarte. Ajunseseră la concluzia că ultimele două soluții erau cele mai bune, căci evitau un zgomot prea mare. Era important să se sugereze un motiv al asasinării care să submineze imaginea lui Troțki și să discrediteze mișcarea. Actul urma să treacă drept o răzbunare personală a lui Mercader pentru pretinsa încercare a lui Troțki de a nu o lăsa pe Silvia Ageloff să se mărite cu el.

Un dușman care trebuia distrus

Într-o zi cu ninsoare de la începutul anului 1969, l-am întâlnit pe Ramon Mercader la clubul Uniunii Scriitorilor din Moscova. Era prima noastră întâlnire după 30 ani. Acolo Ramon mi-a povestit cu lux de amănunte acțiunea lui din 20 august 1940. Contrar celor scrise despre asasinarea lui Troțki, Ramon nu a închis ochii înainte de a-l lovi cu un piolet pe care-l ascunsese sub pardesiu. Troțki era singur la masa de lucru. Mercader îi ceruse să citească un articol scris de el, în care îi lua apărarea. Troțki fusese de acord. În ultima clipă, când lovitura lui Mercader pornise, Troțki și-a mișcat capul. Impactul a fost mult redus. De aceea a putut Troțki să țipe după ajutor și nu a murit pe loc. Ramon era prea agitat și nu a reușit să îl înjunghie, deși avea un cuțit la el. „Imaginați-vă, deși eram un om antrenat și omorâsem o santinelă în timpul războiului civil din Spania, strigătul lui Troțki m-a paralizat", mi-a explicat Ramon. Când a apărut soția lui Troțki împreună cu paznicii, Ramon a fost imobilizat, nemaiputând folosi nici revolverul pe care îl avea asupra lui. Dar nu a mai fost nevoie. Troțki a murit a doua zi, la spital.

Mercader a fost arestat sub numele de Frank Jacson, om de afaceri canadian și identitatea reală a rămas necunoscută vreme de șase ani.

Așa cum povestește Sudoplatov, Moscova a ținut foarte mult ca identitatea lui reală să rămână necunoscută. Iar Mercader s-a achitat cu brio de sarcina lui, deși poliția mexicană l-a bătut în tot acest interval de câte două ori pe zi, ținându-l într-o celulă fără geamuri. Mama lui Ramon a fost cea care i-a demascat numele real printr-o indiscreție. Revenită în U.R.S.S., ea a mers la Taşkent, unde a întâlnit o rudă căreia i-a relatat fapta lui Ramon. Respectiva rudă a reușit apoi să fugă din U.R.S.S. și ajunsă în Vest a dat în vileag întreaga poveste. Paradoxal, indiscreția i-a îmbunătățit condițiile de detenție, căci provenea dintr-o familie spaniolă înstărită. Dar nici atunci Ramon nu a recunoscut că l-a omorât pe Troțki la ordinul Moscovei. La 20 august 1960 a fost eliberat. A fost primit de șeful KGB-ului, Șelepin, care i-a înmânat titlul de erou al Uniunii Sovietice. La cererea lui Dolores Ibarruri președinta partidului comunist spaniol, a fost numit cercetător la Institutul de marxism-leninism. A avut apoi necazuri cu autoritățile sovietice, când a cerut eliberarea lui Sudoplatov și a lui Eitingon. La jumătatea anilor '70 a plecat în Cuba, pe post de consilier al lui Fidel Castro. A murit în 1978.

Mercader a fost un revoluționar de profesie, mândru de rolul său de luptător. El mi-a spus: „dacă ar fi să retrăim anii '40, aș face același lucru, dar nu și în lumea de azi [în 1969]". Nu a regretat omorârea lui Troțki.

Îmi este clar că morala de azi este incompatibilă cu cruzimea revoluției, războiului civil și a luptei pentru putere care a urmat. Stalin și Troțki se confruntau, apelând la metode criminale pentru a-și atinge scopurile. Principala diferență constă în faptul că în vremea exilului său, Troțki se opunea nu numai lui Stalin, dar și Uniunii Sovietice. Această confruntare era o stare de război, care trebuia rezolvată prin victorie sau moarte. Stalin nu putea să îl trateze pe Troțki în exil doar ca pe un scriitor de cărți filosofice; Troțki era un dușman activ, care trebuia distrus. ■

(Va urma)

Prezentare și versiune românească: Cristian POPIȘTEANU, Dorin MĂTEI

•CLIO ANUNȚA•CLIO ANUNȚA

VÂNĂTORII DE COMORI

S-au înmulțit vânătorii de comori în Marea Britanie, adesea organizați în adevărate companii, după cum aflăm din revista *Observer. Council for British Archaeology* (CBA) și *Museums Association* și-au avertizat membrii să fie pregătiți și să intervină pentru a preveni daunele pe care vânătorii le produc.

Cele mai destructive operațiuni au loc noaptea. Astfel, în 1990 „ulii de noapte" — cum au fost numiți — au lovit la Walesby, în Lincolnshire, unde tocmai fuseseră date la iveală 20 de morminte creștine din sec. V e.n. CBA ar dori o modificare a legii, care să ceară declararea obligatorie a oricărei descoperiri datată dinainte de anul 1500. Guvernul însă se opune.

MORŢI DIN AMBIŢIA LUI STALIN

BORIS MEDOVOI

megafoanele de lângă zidul Kremlinului, cuvântări de adio, reportaje radio marcând tragedia, conducători de partid — vinovaţi direct de accident — purtând în mâini urnele celor trei dispăruţi: Pavel Fedoseenko, Andrei Vasenko, Ilia Usiskin. Muriseră la 30 ianuarie, ora 16.23. Cel mai mare avea 36 de ani, cel mai mic, 23.

Recent am revăzut un jurnal de cinema cu expediţia celor trei: feţe îngrijorate, concentrate, lipsite de cel mai anemic zâmbet înaintea plecării. Numai ei şi un îngust cerc de specialişti ştiau că sunt sortiţi pieirii. Aerostatul urcă încet spre cer. Şi, după acest cadru, înmormântarea din Piaţa Roşie. Stalin duce urna cu portretul lui Fedoseenko, Voroşilov pe cea a lui Usiskin, iar Molotov a lui Vasenko. Toţi se îndreaptă spre zidul Kremlinului, unde depun rămăşiţele pământeşti a trei tineri talentaţi, plini de viaţă, transformaţi în cenuşă de ambiţiile unor conducători însetaţi de putere[2].

Pavel Fedoseenko

• Feţe concentrate, fără cel mai mic zâmbet • Stalin e mânios • Voroşilov şi ideea lui salvatoare • S-a întâmplat ceea ce trebuia să se întâmple • Tragedie pe cerul de deasupra casei părinteşti • Peste zece luni — rândul lui Kirov

2 februarie 1934. O zi geroasă şi întunecată[1]. Aşa mi-a rămas în memorie ziua înmormântării membrilor echipajului „Osoaviahim-1". Marşuri funebre răsunând din

Fizicienii nucleari din vremea aceea credeau că multe secrete ale universului puteau fi dezlegate printr-o intensă cercetare a razelor cosmice. Dar atmosfera Pământului împiedica experienţele de amploare. De aceea, savanţii presupuneau că deplasarea aparatelor în afara atmosferei terestre ar fi atras după sine descoperiri de importanţă fundamentală. Bronislav Verigo, de pildă, celebru fiziolog (1860-1925) susţinuse că „zborul în stratosferă va rezolva problema structurii nucleului atomului, oferindu-ne cheia pentru captarea energiei din interiorul atomului". În vreme ce studenţii Facultăţii de fizică din Leningrad efectuau observaţii asupra razelor cosmice, părintele fizicii sovietice, academicianul Ioffe (1880-1960), care le coordona activitatea, nutrea convingerea că „trebuiau plasaţi fizicieni în straturile superioare ale atmosferei, pentru înregistrarea nemijlocită a razelor cosmice".

În anii aceia nu existau rachete, numai aerostate. Ele se puteau însă înălţa numai până la 10-12 km, în mod obişnuit. Prin mărirea volumului balonului de multe ori şi ermetizarea nacelei, aerostatul devenea stratostat, atingând 20-25 km.

[1] Reproducem articolul după săptămânalul rusesc *Novoe vremea*. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre.

[2] Tot „febra" realizării unui aerostat gigantic în cinstea lui Stalin este şi fundalul unui recent film rusesc, devenit celebru şi prezentat în cadrul Festivalului de la Cannes (a 47-a ediţie, din 12-23 mai 1994), de cunoscutul regizor rus Nikita Mihalkov *(Ochi negri, Cinci seri, Sclava iubirii* sunt numai trei filme din seria marilor lui succese). Ultima sa peliculă, *Soarele înşelător*, este dedicată aceleiaşi teme obsesive pentru istoriografia şi cinematografia ex-sovietică: condiţia omului în comunism. „A se pocăi este o sarcină pentru toţi cei care au trăit în acea epocă şi care trăiesc şi astăzi. Fără pocăinţă nu va fi nici pace, nici linişte în Rusia — a declarat Mihalkov. Personal cred că toate guvernele de după 1917 sunt ilegitime, pentru că au venit la putere prin sânge şi violenţe. N-avem dreptul să ignorăm istoria ţării noastre. Chiar dacă este greu să recunoaştem că este vorba de noi, de trecutul nostru".

Ilia Usiskin

Andrei Vasenko

În consecință, la Leningrad a început construcția unui asemenea aparat, din inițiativa și sub supravegherea academicianului Ioffe și sub patronajul Osoaviahimului, organizație obștească de pregătirea tineretului pentru apărare. De construcția stratostatului a răspuns inginerul Andrei Vasenko, ca viitor comandant al navei aeriene fiind desemnat Pavel Fedoseenko, care avea multă experiență. Academicianul s-a gândit imediat că cel mai bun fizician pentru noul aparat, care să urce cu el în înălțimi, era studentul lui Ilia Usîskin, care, deși nu avea decât 23 de ani, era cunoscut deopotrivă pentru lucrările lui științifice și pentru sociabilitatea lui. Ilia avea permanent o glumă de făcut, un ton șugubăț, mulți prieteni. Pe timpul construcției stratostatului, Usîskin, luându-și în serios sarcina, a pus la punct aparatura portativă pentru captarea razelor cosmice.

Spre sfârșitul anului 1933, stratostatul era gata. Înălțarea lui a fost programată pentru luna august anul următor. În vară, nacela urma a fi echipată cu aparatura pentru experimente fizice și cu cea pentru activitatea biologică a echipajului.

Nimănui nu i-a trecut prin cap că de anul nou 1934 Kremlinul le va face un cadou. La Moscova se pregătea cu surle și trâmbițe al XVII-lea Congres al partidului comunist, declarat încă dinainte „congresul învingătorilor". Se planificaseră de aceea recorduri în diferite sfere ale vieții. Evident, cele mai de efect realizări erau cele din domeniul aviației.

Dar, ca un făcut, nu se reușise, finalizarea construcției unui avion gigant. Și nici modernizarea stratostatului „CCCP-2". Eșuase și testarea unui nou spărgător de gheață. Mânia lui Stalin nu mai avea margini. Împroșcându-l cu salivă pe Voroșilov, pe atunci comisar al poporului pentru probleme militare și maritime, Stalin urlase la el învinuindu-l de sabotaj și amenințându-l cu pedepse cumplite. Și, într-adevăr, Voroșilov ar fi pățit-o, dacă nu și-ar fi amintit că Osoaviahimul din Leningrad avea construit un stratostat gigant. Era ideea salvatoare.

Imediat a fost sunat la telefon Kirov, primul secretar al Comitetului de partid al regiunii, și el a confirmat că, deși nacela nu era încă utilată, stratostatul era gata. Nu fusese însă testat.

– Nici o nenorocire, a bâiguit Stalin. Aveți acum ocazia să îl testați. De ce n-ar participa chiar constructorul la zbor?

Kirov a răspuns că, din păcate, Fedoseenko, Vasenko și Usîskin nu sunt membri de partid. Ce era de făcut?

– Găsim noi ceva, a răspuns conducătorul popoarelor.

...O telegramă semnată de Voroșilov ordona ca aparatul să fie încărcat pe o platformă de cale ferată și transportat urgent la Moscova. Startul lui trebuia să aibă loc în Capitală, în ziua deschiderii Congresului.

Ordinul comisarului poporului i-a stupefiat absolut pe toți cei implicați în pregătirea experimentului științific. Specialiștii în aeronautică știau că zborul în stratosferă pe timp de iarnă este extrem de periculos. Stratostatul devenea necontrolabil, echipajul ostatic al stihiei dezlănțuite.

Dar „misiunea de onoare" trebuia îndeplinită. Obligatoriu. Nimeni nu ar fi îndrăznit să exprime o altă părere.

Membrii echipajului au luat cunoștință în tăcere de indicațiile Kremlinului:

– Zborul este dedicat Congresului. Deci trebuie depășit un record mondial. De acolo, din stratosferă se va raporta Congresului despre noul record. Este clar?

„Sirius" – cum fusese denumit stratostatul – a luat startul. Încet-încet s-a înălțat spre cer. Și, în sfârșit, ceea ce aștepta dictatorul s-a produs. S-a raportat congresului că s-a realizat un record de înălțime – 19 km – și aparatul continuă să urce. Delegații radiau de fericire. Prezidiul era din ce în ce mai animat. Când un glas îndepărtat din stratosferă a anunțat că a fost stabilit un nou record – 22 km deasupra nivelului mării – sala s-a ridicat în picioare, izbucnind în ovații.

După care s-a întâmplat ceea ce trebuia să se întâmple. Distrugerea aparatului fusese prevăzută de specialiști. Era un fapt inevitabil. Echipajul nu a mai putut întoarce aparatul spre pământ. Câteva ore el a rezistat pe cerul înghețat de iarnă în lupta cu stihia. Curenții puternici de aer l-au zgâlțâit din toate încheieturile și, din cauza loviturilor puternice, una după alta, legăturile dintre nacelă și balon s-au rupt.

Printr-o coincidență de necrezut, stratostatul s-a deplasat de pe meridianul Moscovei spre orașul Saransk, unde tatăl și mama lui Ilia Usîskin stăteau încremeniți în fața difuzorului, așteptând vești proaspete despre zbor. N-aveau de unde ști că la ora 4 d.a. stratostatul, aproape în întregime distrus, în luptă cu puternicii curenți de aer de deasupra orașului lor, cu nacela desprinsă de balon, făcând tumbe în aer, se prăbușise, înfigându-se cu forță în pământul înghețat.

Între timp, ziarele lumii preluaseră informația. Uniunea Sovietică pătrunsese în stratosferă. Presa sovietică anunțase cu tam-tam că numai socialismul și linia justă a partidului permiseseră obținerea unui succes de asemenea amploare.

Au urmat dispoziții de partid privind desfășurarea înmormântării și depunerii cenușei celor trei în zidurile Kremlinului. De asemenea, au fost arestați și ulterior împușcați specialiștii în aeronautică ce participaseră direct sau indirect la pregătirea expediției. De lista cu cei ce urmau a fi executați s-a ocupat direct șeful Comitetului de hidrometeorologie, Vingengeim, care – în treacăt fie spus – avertizase asupra marelui pericol pe care îl prezenta zborul în stratosferă pe vreme de iarnă.

...Privesc pentru a nu știu câta oară imaginile cronicii filmate. Urnele sunt depuse în nișe. Kirov stă în picioare, lângă zid, foarte trist. Să-i fi trecut prin cap atunci gândul că peste zece luni el însuși va fi un pumn de cenușă ocupând un loc alături de cei trei? ■

1942-1944

Din însemnările unei aviatoare americane

DORIS BRINKER-TANNER

„O zi obișnuită începea pentru noi înaintea zorilor reci, cu trompeta care suna deșteptarea, urmată de echiparea rapidă cu trei sau patru rânduri de îmbrăcăminte, alinierea pentru apelul nominal și formarea rândului pentru micul dejun. Făceam apoi curățenie în barăci și din nou ne aliniam pentru școala la sol sau la linia de zbor. O săptămână grupa Flight I lua parte în fiecare dimineață la cursuri la sol, în timp ce Flight II (grupa mea) zbura; după aceea, programul se inversa. Sâmbăta dimineața ofițerii bărbați făceau o inspecție riguroasă în unitate".

Rândurile de mai sus au fost scrise de o femeie, Doris Brinker-Tanner, care, în perioada 1942-1944, a făcut parte din echipajele de aviatori-femei din forțele aeriene militare americane, în timpul celui de-al doilea război mondial.

Angajate în război la 7 decembrie 1941, Statele Unite s-au confruntat curând cu o lipsă acută de brațe de muncă, ceea ce a făcut necesară participarea femeilor — în diferite sectoare — la numeroase activități „bărbătești". Ele au răspuns într-un număr impresionant chemării de a contribui la grăbirea unui final victorios al războiului. Dar, în nici un alt domeniu din acea vreme, ruptura cu tradiția nu a fost mai izbitoare decât în cazul prezenței femeilor în serviciul militar, cel mai îndrăzneț și avansat rol al lor fiind pilotarea unor avioane ale Army Air Forces (Forțele aeriene ale armatei). Înainte de război, cu excepția infirmierelor, foarte puține femei au servit în unități ale armatei și nici una în misiunile primejdioase ale aviației militare. Astăzi însă — cum au dovedit-o femeile pilot americane în timpul războiului din Golf, prezența lor în chiar inima unui conflict militar de amploare a intrat în obișnuit.

Ideea femeilor piloți pentru zboruri militare interne — ceea ce putea asigura participarea bărbaților la operațiile militare din afara țării — a aparținut inițial aviatoarei Jacqueline Cochran, care făcuse o strălucită carieră în aviație. În 1935, la numai 25 ani, a fost prima femeie participantă la faimoasa cursă aviatică Bendix Transcontinental, trei ani mai târziu ea câștigând primul loc, înaintea unor competitori bărbați cu experiență. În 1940, tânăra aviatoare a doborât recordurile de viteză, atât la bărbați, cât și la femei, stabilind apoi alte circa 200 recorduri.

La 1 iulie 1941, Cochran a îndeplinit o misiune deosebit de îndrăzneață: a transportat un bombardier „Lockheed Hudson" peste Atlantic predându-l englezilor asediați pe insulele britanice. Invitată la un dejun la Casa Albă, a avut o convorbire cu președintele Franklin D. Roosevelt, care s-a arătat impresionat de ideile aviatoarei, în legătură cu capacitatea femeilor de a îndeplini misiuni militare.

Dar aceste idei nu s-au materializat ușor. Chiar și un om receptiv la inovație, cu idei avansate, ca generalul Arnold — unul dintre primii comandanți militari americani care au sesizat puterea aviației — n-a fost prea entuziasmat să pună „o tinerică" — cum era Jacqueline Cochran — în carlinga unui avion de-al său. Deși era la curent cu sarcinile pe care le îndeplineau femeile piloți, atât în Marea Britanie cât și în Uniunea Sovietică (Magazin istoric, nr. 11/1985), generalul a tras concluzia că Statele Unite nu erau încă în situația de a recurge la asemenea soluții. Totuși, ca o măsură de pregătire pentru o posibilă stare de urgență, a sugerat ca Jacqueline Cochran să meargă în Anglia, unde să capete în mod direct cunoștințe și experiență de la un grup englez de aviatoare care activau în Serviciul auxiliar de transport aerian al Royal Air Force. Comandate

de Pauline Gower, acestea au fost supranumite „ATA girls".

În primăvara anului 1942, Jacqueline Cochran a fost numită comandant de aeronavă. Alte 22 femei piloți americane cu experiență i s-au alăturat. Ele au servit în Royal Air Force, formând primul grup organizat de aviatoare americane din timpul războiului. În toamna aceluiași an, 1942, în Statele Unite s-a constituit o grupare de femei piloți în cadrul așa-numitului Army Air Forces Transport Command (Comandamentul forțelor aeriene pentru transport ale armatei), având ca director pe Nancy Harkness Love, în vârstă de 29 ani.

Pentru asigurarea recrutării și instruirii femeilor piloți a fost desemnat Detașamentul 319 al forțelor aeriene militare, având baza la Houston, în Texas. Jacqueline Cochran a devenit director, iar Leni Leoti Clark Deaton — șef administrativ. În același timp, Nancy Love a rămas la conducerea Escadrei comandamentul de transport aerian, care cuprindea femei piloți având minimum 500 ore de zbor. S-a constituit și Serviciul auxiliar feminin de transport cu sediul la baza aeriană a armatei de la New Castle, în Delaware.

Cele două unități au operat separat până în iunie 1943, când generalul Arnold a ordonat consolidarea lor în cadrul unei singure grupări, cunoscută din acel moment sub denumirea de Women Airforce Service Pilots sau WASP (Serviciul femeilor piloți al forțelor aeriene). Cochran a devenit director coordonator al tuturor activităților grupării respective.

Să urmărim, în continuare, relatările aviatoarei Doris Brinker-Tanner despre formarea sa ca pilot militar și despre viața alături de camaradele sale de escadrilă în anii atât de zbuciumați ai marii conflagrații. Reproducem aceste pagini, cu titlul și subtitlurile redacției noastre, din revista American History Illustrated.

În „costum de haimana"

Vestea că femeile pot servi în cadrul Forțelor aeriene ale armatei s-a răspândit cu viteza fulgerului. Peste 25 000 tinere femei de pe tot cuprinsul Statelor Unite s-au grăbit să se prezinte la biroul directoarei Cochran, înaintând cereri; dintre acestea au fost recrutate numai 1 830.

Pentru a avea șanse de a fi acceptate, trebuiau să îndeplinească câteva condiții, și anume: să fie cetățene americane, să aibă între 21 (mai târziu, 18 și jumătate) și 35 ani, o înălțime de cel puțin 1,53 m (mai târziu, la 1,63 m) și să fie declarate admise la un exigent examen medical, efectuat de un medic specialist din cadrul aviației. Ceea ce se cerea în principal unei candidate era să fi efectuat cel puțin 200 (mai târziu doar 35) ore de zbor înregistrate. Înainte de a fi acceptată și repartizată într-o clasă, candidata trebuia să poarte o discuție cu Jacqueline Cochran sau cu o reprezentantă a ei.

Prima clasă, formată din 28 tinere, s-a constituit la 16 noiembrie 1942, la aeroportul municipal „Howard Hughes" din Houston, Texas.

Programul de pregătire cuprindea peste 400 ore școală la sol, cursuri de aeronautică și teoria zborului, de motoare și elice, matematică, fizică, navigație, instrumente de zbor, meteorologie, cod, pregătire fizică și exerciții în formație strânsă. Cea mai importantă parte a cursului o constituiau cele 210 ore de instrucție de zbor.

Pentru a recupera orele de zbor pierdute, din cauza ceții sau a altor condiții atmosferice neprielnice, aviatoarele zburau șase sau chiar șapte zile pe săptămână. De altfel, veniseră în Texas ca să-și servească țara într-un moment greu, de aceea suportau bucuros, într-o atmosferă de bună dispoziție, un program extenuant. Instrucția lor era aceeași cu a bărbaților, cu excepția exercițiilor de zbor în formație de acrobație, neincluse în mod oficial în cursuri; asemenea cunoștințe erau necesare pentru misiunile de luptă, iar legea interzicea participarea femeilor la luptele aeriene.

Cea de-a doua clasă de eleve s-a constituit în decembrie 1942, iar după aceea, în fiecare lună, s-a format câte un alt nou grup. Cu timpul, au intrat la instruire mai multe clase, condițiile de zbor la Houston devenind din ce în ce mai grele și mai periculoase.

Când s-a stabilit un program pentru elevi, care urma să se desfășoare la Avenger Field de la Sweetwater, Texas, conducerea claselor de fete a fost consultată privind transferarea programului de pregătire pentru femei în același lot, ceea ce însemna că o anumită perioadă instruirea trebuia să se facă împreună cu bărbații. De posibilele consecințe decurgând din noua situație răspundea personal Leni Deaton, care a reacționat plină de entuziasm: „Bunicul meu a fost unul dintre pionierii educației mixte, așa încât, la treabă!" A fost primul program de pregătire de zbor mixt din istoria aviației militare americane.

La Sweetwater, localitate situată la 320 km vest de Dallas Fort Worth, condițiile erau mult mai bune decât la Houston, însă instrucția rămânea extrem de dificilă și obositoare. Cele 95 femei din clasa 44-W-4, din care făceam parte și eu — clasă aflată, la 1 noiembrie 1943, la Avenger Field — veneau din toate colțurile Statelor Unite și aveau pregătiri foarte variate: foste profesoare, infirmiere, secretare, muncitoare, chelnărițe, studente, casnice, actrițe și soția unui vestit dramaturg de pe Broadway, Damon Runyon.

După verificări și completarea unei multitudini de formulare oficiale, am fost repartizate, în ordinea alfabetică, în niște barăci cu un etaj ale armatei, șase femei într-o încăpere. Ne-am dat seama imediat că totala lipsă de intimitate ne obliga la o atitudine deschisă, directă, la colaborare. Salopete de culoarea măslinei, care prisoseau mecanicilor militari, de mărimea 44 sau mai mari, poreclite „costum de haimana", au înlocuit îmbrăcămintea noastră civilă; în ceea ce privește îngrijirea cosmetică și coafura la modă, ele au devenit repede de domeniul trecutului. Vântul care bătea dinspre câmpiile de vest ale Texasului ne strecura nisip în haine, în piele, în dinți, în urechi, în ochi și păr.

Oaspeți provocatori de coșmaruri

După aproximativ șase-opt ore de instrucție — cu dublă comandă pentru decolări, ascensiuni în viteză, viraje, reduceri de viteză și ruliuri (rotiri), apoi aterizări —, instructorul civil cobora din avion, iar eleva zbura pentru prima dată singură. Cea dintâi femeie care a efectuat primul zbor „solo" a fost salutată cu urale, ca cea mai „proaspătă" aviatoare. Am aruncat-o în apa rece a unei fântâni denumită „izvorul dorinței". În grupa 44-W-4 această onoare a revenit lui Dorothy Britt, din Oklahoma.

După aceea, ieșirile „solo" au cuprins exerciții intense de perfecționare a lupingului, șandelei (zbor în poziție perfect verticală), a zborului în opturi la punct fix, ruliuri și toate manevrele elementare necesare pentru a putea promova examenul de calificare a piloților militari.

Pentru a ne însuși precizia cerută de calificativul „S", adică satisfăcător, era necesar un mare efort. Într-o zi întunecată sau cu vânt te concentrai mai bine asupra manevrelor, fără emoții, pentru că cei de la bază care îți

28 mai 1943. Trecere în revistă a unei unități de aviatoare americane, în Texas.

înregistrau corectitudinea, sau cei de la punctele de control nu vedeau mai nimic.

Faye Wolfe din Grand Rapids, Michigan, de exemplu, exersa de o oră ruliuri, când și-a dat seama că și-a pierdut capul compas. A zburat atunci în toate direcțiile, căutând un reper terestru cunoscut. În zadar. Tocmai în momentul în care începuse să o cuprindă panica, un alt avion Stearman pilotat tot de o femeie, i-a apărut în față. Crezându-se salvată, Faye a urmat-o fericită, dar când ghidul său și-a continuat zborul spre vest, Faye a înțeles că nu era deloc pe direcția bazei de la Avenger Field. Și, cum apusul soarelui se apropia, nu a mai avut altceva de făcut decât să urmeze avionul din față. Cele două aparate au aterizat pe un aerodrom militar, la aproximativ 65 km de Avenger, unde Faye a aflat că ghidul ei nu era o elevă, ci o absolventă a WASP, transportând un nou avion Stearman în California!

Martha McKenzie din Tennessee a fost mai puțin norocoasă decât Faye. Executând un ultim exercițiu de rotire, târziu într-o după-amiază, a constatat că s-a rătăcit. Soarele cobora din ce în ce mai mult, iar în motor se auzea bolboroseala ultimelor picături de combustibil. Alegându-și un câmp lipsit de obstacole, Martha a reușit să așeze avionul fără nici o avarie. A coborât și s-a îndreptat spre luminile unei ferme din apropiere. Deodată, a auzit în spatele ei un zgomot care se apropia, apoi un tropăit de copite. S-a întors și a văzut o turmă de vite, stârnită de vâjâitul motorului avionului, apropiindu-se de ea. Spaima a făcut-o să alerge mai repede decât oricând, ajungând la gardul casei înaintea turmei. McKenzie a bătut la ușa casei, până când i-a deschis un bătrân fermier surd și temător, care repeta într-una „să nu-ți vină să crezi, e o fată", în timp ce a dus-o la cel mai apropiat telefon.

Groaza nu este mai mică atunci când întâlnești una dintre jivinele care trăiesc în Texasul de vest, șarpele cu clopoței. După un zbor „solo", Shirley Tannehill privea înspre aripa dreaptă când a zărit urcându-se lent pe stabilizatorul aripii cel mai mare și mai oribil șarpe pe care îl văzuse vreodată. Din fericire, curentul format de elice a prins reptila și a aruncat-o în spațiu, spre liniștea pilotului îngrozit. Povestea lui Shirley Tannehill cu șarpele a fost întru totul crezută de colegele ei, deoarece mai multe nopți la rând Shirley s-a trezit țipând. Avea coșmaruri. După această întâmplare, elevele își controlau

foarte amănunțit carlinga înainte de decolare, îndeosebi înainte de a urca în avion, pentru primul zbor al zilei.

Femeile din Clasa 44-W-4 aveau mare grijă și să-și lege centurile de siguranță. Făcuse multă vâlvă cazul unei eleve din clasă care, însoțită de instructorul ei, exersa ruliuri. După ce ținuse avionul într-un ruliu pe dreapta, ea îl redresase cu tehnica standard de împingere puternică a palonierului în direcția opusă și manevrare a manșei înainte, până la refuz, ceea ce îi provocase un picaj abrupt. Eleva, a cărei centură nelegată bine se desprinsese, se văzuse zburând în spațiu, în timp ce avionul și instructorul uluit o depășiseră în viteză. În mod automat, ea trăsese de inelul cordonului, parașuta i se deschisese și fata aterizase îngrozită, dar nevătămată.

La câțiva metri de o râpă

Zborul pusese stăpânire pe eleve, urmărindu-le și ziua și noaptea, în somn, când îndrugau cuvinte legate de procedeele din carlingă, cum ar fi GIGFTPR (comenzile, aparatele de bord, maneta de gaze, flapsurile, trimerul, elicea, radioul). Zborul devenise unica noastră pasiune. Eram hotărâte să ne însușim cunoștințele menite să ne asigure absolvirea și „aripile de argint".

În ciuda acestei mari ambiții, treceam, înaintea zborurilor periodice de verificare, prin diferite trepte de stress, care ne slăbea puterea. Aceste stări erau denumite „checkitis" (de la „check" — verificare) și erau însoțite de pierderea poftei de mâncare și a somnului, care provocau o și mai mare anxietate și tensiune.

Un pilot agitat era un pilot periculos. Instructorii încercau adesea, în mod deliberat, să încurce pe eleva suspectată de instabilitate psihică. Toate manevrele învățate în timpul primei faze trebuiau executate cu precizie, de la cele obișnuite, până la aterizări în situații extreme.

Pilotul instructor acționa pe neașteptate maneta de gaze, oprind motorul; eleva trebuia atunci să-și fixeze rapid un loc de aterizare pentru o astfel de situație critică, să manevreze avionul către o aterizare forțată, corespunzător avariei simulate. Era foarte important să gândească repede, calm și prudent, sub o asemenea tensiune, și nu exista nici cea mai mică indulgență pentru reacții emoționale sau nervoase.

Rezultatele fiecărui zbor de verficare decideau dacă eleva lua examenul — și astfel trecea în următoarea fază de pregătire — sau nu trecea — și era trimisă acasă. Numărul femeilor eliminate din cauza unor deficiențe în timpul pregătirii de zbor se putea compara foarte bine cu cel al bărbaților: media era de 30,7% orizontal.

După ce ne-am însușit, sub îndrumarea unui instructor, elementele de bază ale zborului cu ajutorul instrumentelor, am efectuat zboruri „în doi". Una dintre noi acționa ca observator pentru depistarea altui avion, în timp ce cealaltă trăgea perdeaua de mascare pe carlingă și efectua zboruri mai întâi orizontale, apoi urcări și viraje, apelând numai la instrumente, pentru ca, în final, să treacă la zboruri și mai dificile folosind navigația cu fascicule radio.

Zborul „în doi" a contribuit la creșterea încrederii și respectului față de aptitudinile de zbor ale celeilalte, deoarece, practic, ne încredințam viața partenerei.

Zborul de noapte ne solicită și mai mult. Ceea ce în timpul zilei era atât de plăcut devenea sinistru și ireal când avionul intra în pustiul negru al nopții. La început eram dezorientate. Părea aproape imposibil să-ți găsești calea, când deasupra aveai stele, în dreapta și în stânga tot stele, iar dedesubt un amalgam de lumini, care se contopeau între ele. Dar panica de la început a dispărut, pe măsură ce competența noastră a crescut, și curând zborul de noapte a devenit și el „floare la ureche".

Era distracția noastră favorită să stăm afară, la linia de zbor, și să privim luminile roșii și verzi de la aripi, când avioanele ni se învârteau deasupra capului. Uruitul neîntrerupt al motoarelor devenise o muzică familiară. Într-o noapte însă, acel uruit monoton s-a oprit brusc. Un motor a încetat să mai funcționeze la decolare. Avionul a intrat într-un zbor planat, în linie perfectă dreaptă. Apoi, o fulgerare strălucitoare a luminat cerul, când aparatul a trecut prin cablurile de înaltă tensiune. După care întregul aerodrom s-a cufundat în beznă.

Teama a cuprins toată baza: teama pentru femeia din avion, pentru aceia care așteptau decolarea în punctul de control, pentru cei ce zburau deasupra noastră. În câteva secunde, operatorul din turnul de control a anunțat sec ce s-a întâmplat și, calm, a chemat fiecare avion, pe numărul său, să revină la bază. Toate au aterizat impecabil, lin, cu precizie de ceasornic, fiecare eliberând cu rapiditate pista, pentru următorul avion.

Două ore mai târziu, personalul de salvare a găsit eleva nevătămată, prinsă cu centura de siguranță în carlinga ei, acționând semnalele luminoase de SOS în Morse. Întrerupsese contactul la motor pentru a evita incendiul și,

când a simțit că avionul a trecut printr-un hățiș și a lovit pământul, a tras de manșă, punând ușor avionul pe pământ. Fata a scăpat numai cu câteva contuzii și zgârieturi, a doua zi dimineața fiind din nou la zbor. La lumina zilei s-a constatat că avionul se oprise la câțiva metri de o râpă.

Nu toate au fost însă atât de norocoase. Zborul de noapte își făcuse deja prima victimă. Se pare că un motor luase foc în timpul zborului și avionul s-a prăbușit. Corpul lui Jane Champlin și cel al instructorului ei, Henry Awbrey, au fost găsite în sfărâmăturile arse ale avionului.

În timpul celui de-al doilea război mondial, 11 eleve au murit în timpul pregătirii, iar 27 și-au pierdut viața în misiuni.

Ciocnire frontală

Când am ajuns să zburăm pe distanțe lungi, eram aproape sigure că vom trece cu succes examenul de absolvire de la 23 mai. Ni se confecționaseră și ajustaseră noi uniforme albastre și ni se făcuseră fotografii. Din cele 95 cursante înscrise la început 53 puteau acum să se aștepte la obținerea într-un viitor apropiat a „aripilor de argint".

Vântul de sud-est, cu o viteză de 26 km pe oră, plafonul și vizibilitatea nelimitate, sub cerul cu soare al Texasului, acestea erau condițiile atmosferice la 16 aprilie 1944, când membrii clasei se întorceau la Sweetwater. Eram într-o foarte bună dispoziție în așteptarea familiilor și a prietenilor, de ziua absolvirii, dar și emoționate la ideea obținerii statutului de pilot activ, la repartizare și la viitoarele misiuni de zbor. De la 1 noiembrie 1943, trecuseră aproape șase luni, dar ni se părea că eram acolo de o veșnicie. Puține familii și-au dat seama de rapida maturizare a fetelor lor sau au putut observa vreo schimbare la ele.

Membrii familiei lui Mary Howson, care avea 25 ani, nu făceau nici ei excepție. Aveau deja doi bărbați în serviciul militar, și acum își făceau planuri pentru lunga călătorie de la Philadelphia în Texas, ca să o vadă pe Mary primind „aripile de argint".

La 16 aprilie Mary a executat un zbor spre San Antonio. Apropiindu-se de Avenger Field, în prima parte a după-amiezii, a coborât până la altitudinea obișnuită de trafic, de 240 m, apoi a virat spre vest pe direcția de 45 ° pentru a intra pe panta descendentă. În același timp, Elizabeth Erickson din Clasa 44-W-6, având o practică de 10 ore într-un avion AT-6, făcea primul ei zbor „solo", în afara culoarului de zbor. A intrat și ea pe direcția de reîntoarcere de 45 ° dinspre est. Deodată, liniștea cerului Texasului a fost spartă de o explozie asurzitoare. Cele două avioane s-au ciocnit frontal. Mary a încercat să sară, dezlegându-și centura de siguranță și trăgând de inelul parașutei. Parașuta extractoare a ieșit, chingile au început să se desfășoare, dar altitudinea nu a fost suficientă pentru a permite parașutei principale să se deschidă. Corpul lui Mary a fost găsit la aproximativ 10 m de sfărâmăturile avionului. Elizabeth Erickson a rămas în avion, unde a murit pe loc.

Împrejurările tragice în care au avut loc cele două accidente au aruncat o umbră de tristețe asupra celor două clase. Corpul lui Mary Howson a fost însoțit până în localitatea ei natală, Wayne, Pennsylvania, de una dintre colegele sale de clasă, Mickie Carmichael din Tyler, Texas. Nu i s-a pus la dispoziție — așa cum se făcea pentru piloții căzuți la datorie — escortă militară și coșciug din lemn de pin. Coșciugul a fost procurat de colegele lui Mary, toți cursanții, ofițerii, și alte persoane din cadrul personalului de la Avenger Field contribuind la cumpărarea stofei de culoarea purpurei, cu care a fost acoperit sicriul, pe care s-au înscris, cu margarete galbene, literele WASP. Nu s-au aprobat onoruri militare și drapel, deși telegrama de condoleanțe a directorului lui WASP adresată familiei Howson conținea cuvintele: „Mary și-a pierdut viața în slujba țării".

Nici chiar moartea nu a putut afecta necesitatea absolută de continuare a programului zilnic de lucru. Comandantul de zbor al Clasei 44-W-4 a reamintit cursantelor că, a doua zi, zborul va continua. ■

(Va urma)

POPOR ANTIC

(Monoverb reflexiv: 6-9)

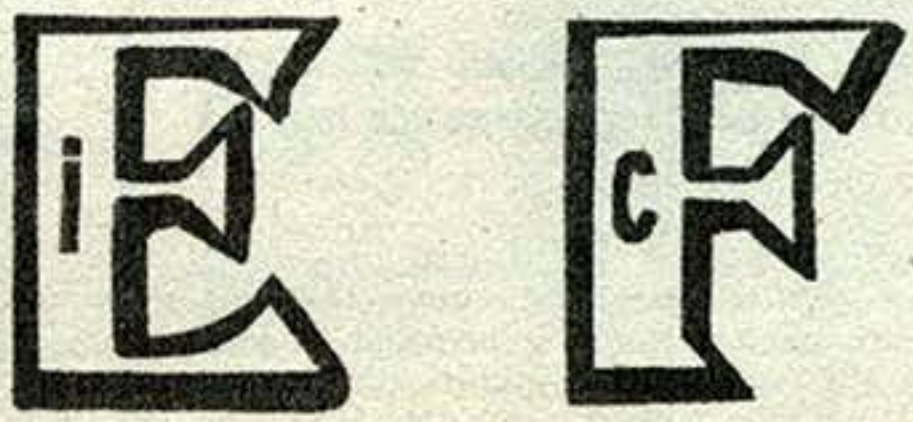

Radu STOIANOV

DUELUL — O MODĂ CONDAMNATĂ, DAR ASIDUU PRACTICATĂ

EMMANUEL BOURASSIN

Duelul judiciar sau ordalia a fost practicat în tot evul mediu. Cel pentru spălarea onoarei s-a dezvoltat pe vremea lui Henric III (1574-1589) şi Henric IV (1589-1610), în ciuda nenumăratelor edicte care îl interziceau[1].

În linie directă, duelul descinde din ordalie sau „judecata lui Dumnezeu", obicei străvechi şi barbar de pe vremea merovingienilor. Printr-o luptă juridică, se dădea câştig de cauză învingătorului. Chiar dacă unele autorităţi ecleziastice îngăduiau aceste dueluri, poziţia Papalităţii a fost întotdeauna aceea al cărei interpret se face sfântul Raymond de Penafort: „Duelurile şi alte ordalii sunt interzise pentru că tind să condamne nevinovaţi".

În 1216, papa Honorius III proscria definitiv duelurile. Câteva decenii mai târziu, Ludovic cel Sfânt le interzicea pe tot întinsul regatului său: „E interzisă orice fel de luptă. Nemulţumirile vor fi aduse la cunoştinţa Curţii noastre". Astfel forţa nu prima asupra dreptului.

Totuşi, uneori, regii şi prinţii autorizau lupte judiciare, dar numai în prezenţa lor. La începutul domniei lui Carol IX (1560-1574), o ordalie permisă de tânărul rege a făcut multă vâlvă. Soţia unui nobil din Carrouges, un mare baron normand, l-a acuzat pe Jacques Legris, scutierul contelui d'Allençon, că a violat-o. Acesta s-a apărat cu îndârjire, dar soţul victimei l-a provocat la duel judiciar. În urma înfruntării, scutierul a fost ucis de baron. Se dovedise deci că era vinovat de nelegiuire. În ceea ce priveşte sfârşitul acestei sumbre întâmplări, cronicarii sunt de păreri diferite; unul dintre ei afirmă că doamna a mărturisit că minţise şi s-a retras într-o mănăstire. Cuprins de remuşcări, soţul ei a plecat la luptă împotriva necredincioşilor şi nu s-a mai întors.

În mai 1455, Filip cel Bun, duce de Bourgogne, deşi omenos şi înţelept de felul lui, a asistat la o ordalie deosebit de brutală; teatrul acestei întâmplări a fost Valenciennes din Hainaut. Doi orăşeni, Mahiot Coquel şi Jacotin Plouvier, au avut un litigiu şi s-au înfruntat într-un duel judiciar în faţa ducelui însuşi. Acest crud măcel s-a încheiat cu moartea lui Mahiot, al cărui trup a fost agăţat în furci. Bunul duce şi-a reproşat apoi că îngăduise această luptă, ale cărei peripeţii erau relatate cu dezgust de aristocratul Olivier de la Marche.

Henric II, flancat de soţie şi amantă, urmăreşte duelul juridic între Jarnac şi Châtaignerai

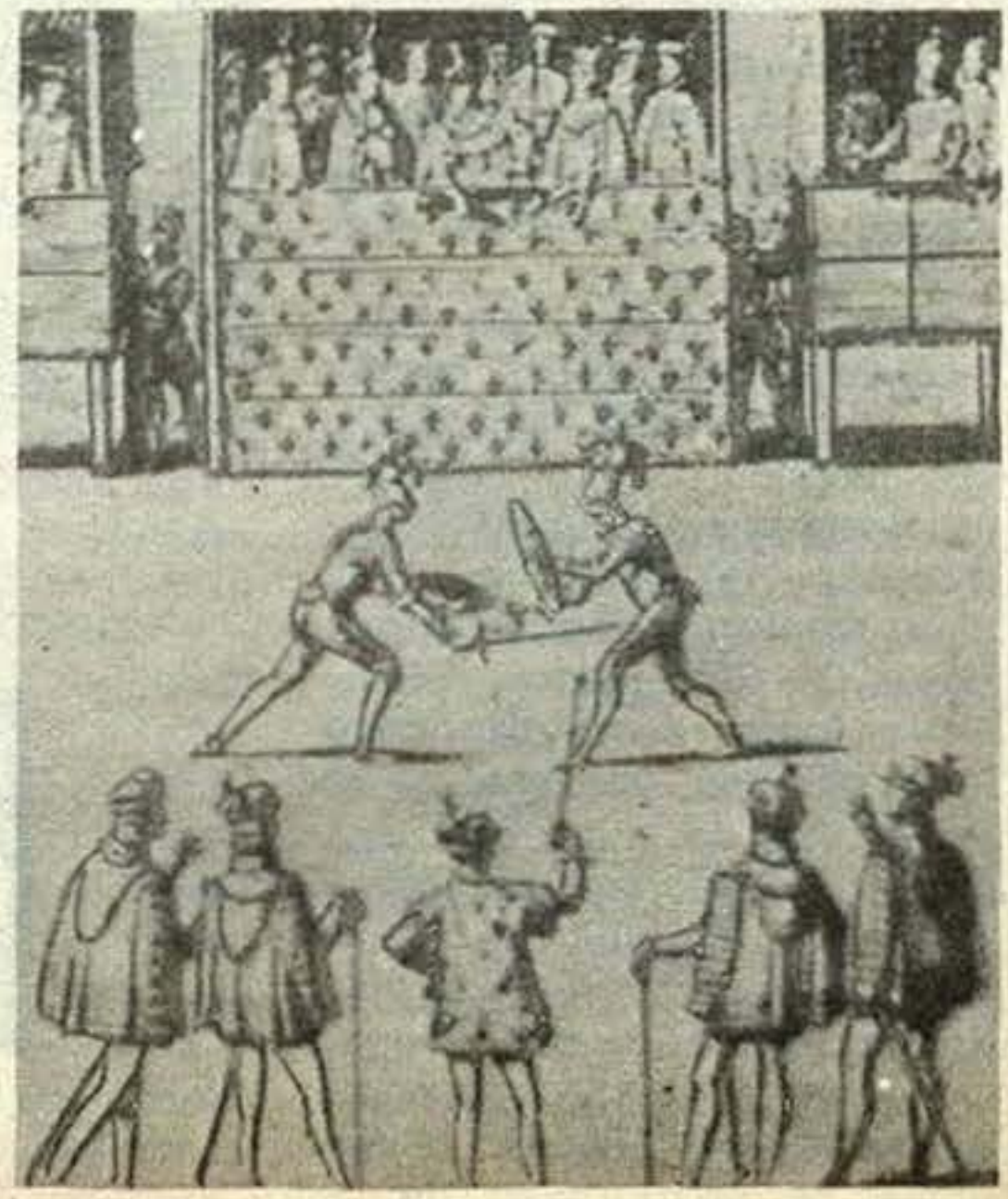

[1] Reproducem acest articol din revista franceză *Historia*, cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre. Autorul, Emmanuel Bourassin, istoric reputat, specialist în sec. XV şi XVI, a semnat numeroase lucrări şi articole *(Magazin istoric,* nr. 9/1990, 3/1992), între care foarte de curând, în editura Tallandier, cartea *Pour comprendre le siècle de la Renaissance* (Pentru a înţelege secolul Renaşterii).

Mort de ruşine

În 1547, Henric II (1547-1559) şi Curtea sa asistau pe terasa castelului de la Saint-Germain-en-Laye la duelul juridic dintre Jarnac şi Châtaigneraie. La sfârşitul domniei lui Francisc I (1515-1547), exista o opoziţie violentă între amanta acestuia din urmă, ducesa d'Etampes, şi aceea a delfinului, superba Diana de Poitiers. Baronul de Jarnac era partizanul ducesei d'Etampes, în timp ce Châtaigneraie, un colos cu voce puternică, ţinea cu Diana de Poitiers. Şi s-a întâmplat aşa că — datorită perfidelor cleveteli de la curte — cel de-al doilea l-a acuzat pe primul că este amantul soacrei sale şi că trăieşte din subvenţiile ei. Luptele juridice ieşiseră de tot din modă. Totuşi, Jarnac l-a provocat pe Châtaigneraie. Francisc I a avut însă înţelepciunea să interzică lupta.

Dar el a murit şi l-a urmat la tron Henric II; eclipsând-o pe regina Caterina de Medicis, o nestăpânită, triumfătoarea Diana de Poitiers domnea alături de ea. Trufia lui Châtaigneraie nu mai avea margini. A reînceput să-l zeflemisească pe Jarnac care, pentru a doua oară, l-a provocat la duel. Henric a autorizat întâlnirea — în mod imprudent — şi a hotărât ca, în memoria marilor cavaleri, duelul să se desfăşoare în mod solemn: Dumnezeu va face să iasă victorios cel care are dreptatea de partea lui.

Pe 10 iulie 1547, Henric II lua loc în tribuna regală între soţie şi amantă. Erau de faţă curtenii şi toţi locuitorii din Saint-Germain-en-Laye. Se hotărâse ca cei doi gentilomi să fie înarmaţi cu spade cu dublu tăiş şi să poarte scut. Fiecare îşi avea martorii lui, dar conetabilul de Montmorency, atotputernicul ministru al regelui, era primul care judeca duelul.

Aproape toţi curtenii credeau că Châtaigneraie va fi învingător; el era mult mai puternic decât plăpândul Jarnac şi îndemânarea sa era recunoscută. Desfăşurarea luptei tocmai le îndreptăţea aprecierea, când Jarnac a scos lovitura secretă. Elastic, ca o pisică, s-a aplecat şi, cu o lovitură fermă de spadă, a tăiat genunchiul adversarului său. Învăţase ceea ce se numeşte acum „lovitura lui Jarnac" de la maestrul său de arme italian, căpitanul Caize.

Cum Châtaigneraie zăcea în arenă scăldat în sânge, Montmorency l-a rugat pe rege să îngăduie transportarea cât mai rapidă a nenorocitului pentru a fi îngrijit. Dar Henric II era atât de tulburat de înfrângerea neaşteptată a campionului său, încât a rămas câtva timp mut de surpriză. În cele din urmă, a ordonat ca Châtaigneraie să fie dat pe mâna chirurgilor şi, din vârful buzelor, l-a felicitat pe învingător. Dar ruşinea şi mânia campionului regelui şi a amantei sale era atât de mare, încât acesta şi-a smuls bandajele puse de chirurg şi a murit, din cauza puternicei hemoragii!

De atunci, moda fatală a duelurilor a decimat rândurile gentilomilor: Bussy d'Ambroise, fiul cel mic al lui Monsieur (fratele regelui Henric III şi amantul „reginei Margot", celebru pentru ferocitatea sa şi pentru duelurile susţinute fără încetare); cavalerul d'Angoulême, fiul natural al lui Henric II şi al strălucitoarei Jane Fleming, care a fost ucis pe terenul de duel în 1586. Cum era de sânge francez, această moarte a produs un mare scandal.

3 la 3

Totuşi, nici un duel n-a produs atâta scandal ca acela al favoriţilor lui Henric III împotriva a trei dintre partizanii ducelui de Guise. De

Ofensa trebuie răzbunată, pentru stima de sine şi a celorlalţi: cavalerul d'Eon, celebrul agent secret al lui Ludovic XV, îmbrăcat în femeie, faţă în faţă cu dl. de Saint George; baronul Montmorency-Boutteville cu contele de Beuvron; Jean Jaurès cu Paul Déroulède

data aceasta nu era vorba nici despre o ordalie, nici despre judecata lui Dumnezeu, ci despre opoziția politică a unui mare vasal împotriva seniorului său. Favoriții regelui, care erau numiți „Hermafrodiții". Lévis-Caylus, Maugiron, Livarot, iritau opinia publică și-l compromiteau pe noul stăpân al Franței cu vocea lor ipocrită, cu jocul lor de Hopa-Mitică și cu aroganța lor. Dueliștii din vremea aceea aveau obiceiul să se întâlnească la Pré-aux-Clercs. Dar duelul acesta s-a desfășurat nu departe de Bastilia și de poarta Saint-Antoine. Lupta dintre cei trei favoriți și adversarii lor a fost violentă. Susținătorii lui de Guise erau Entraguet, Riberac și Schomberg. Frumosul Maugiron și tânărul Schomberg au căzut uciși pe locul duelului; Riberac a murit a doua zi de dimineață, în urma loviturilor primite. Livarot, rănit cu spada în cap, a zăcut șase săptămâni, dar a scăpat. Entraguet nu s-a ales decât cu o zgârietură.

Agonia tânărului Caylus a fost cumplită; având nouăsprezece răni, s-a chinuit treiezeci și trei de zile înainte de a muri. În delirul său repeta mereu: „Ah, regele meu! Ah, regele meu!, fără a aminti de mama lui sau de Dumnezeu", scria un analist, care nu-i prea avea la inimă pe favoriți.

Sub domnia lui Henric IV, pasiunea pentru duel nu a cunoscut limite. Din 1509 până în 1609, se zice că patru mii de gentilomi și-au pierdut viața în astfel de întâlniri fie „provocați" fie „provocând", încrucișându-și spadele, susținuți de doi, trei sau patru dintre prietenii lor. În zadar dădea regele Henric edicte necruțătoare: pentru un prim duel de contravenienţă descoperit se primeau trei ani de închisoare; iar al doilea era pedepsit cu moartea, fără drept la recurs. Regele a întărit puterea tribunalului mareșalilor Franței, compus din doi până la opt ofițeri superiori ai coroanei, prezidați de un decan. Această instanță fusese creată prin edictul de la Blois, promulgat de Carol IX în 1566. Totuși, nimic nu a pus capăt funestei mode a întâlnirilor pe terenul de duel.

Memoriile de la începutul sec. XVIII relatau despre numeroase dueluri în care adversarii nu recurgeau la capcane. Așa s-a întâmplat cu Louvigny care, în timp ce adversarul își scotea pintenii, i-a aplicat acestuia o lovitură de spadă, „care l-a despicat de sus până jos". Sau cu lacheul lui Puymorin, care a aruncat o furcă în spatele lui Balagny, în timp ce stăpânul lui își trăgea spada. Cavalerul de Guise, întâlnindu-se cu trăsura bătrânului baron de Luz, „cu care tocmai trebuia să aibă un duel", l-a forțat să coboare din trăsură, l-a urmărit și l-a țintuit pe bătrân pe ușa casei unde se refugiase. Fiul baronului l-a provocat atunci la duel; ferocele cavaler l-a omorât și pe fiu, cum făcuse și cu tatăl lui! de Guise făcea parte din puternicul clan familial al prinților din Lorena; nimeni de la Curte nu-i cerea socoteală pentru nelegiuirile lui.

Aceste mișelii au fost doar niște excepții în rândul unei nobilimi loiale și viteze, plină de onoruri. Armele albe provocau tot mai des moartea. Curtea și orașul l-au socotit pe cavalerul Andrieux un erou, pentru că a murit la 72 de ani, dintr-un motiv de conștiință. Acest aprig gentilom „s-a dus la moarte ca și cum ar fi înviat a doua zi".

Regele este inflexibil

Deși tremurau adesea pentru soții și amanții lor, doamnele frumoase erau mândre de valoarea învingătorului. Ca să se facă respectat, el trebuia să iasă pe terenul de duel. Cyrano, zis „de Bergerac", a avut și el experiența duelului. După cum îl zeflemiseau tovarășii lui cu propriile sale vorbe pline de spirit, Cyrano a lăsat în urmă mulți morți lați, „ca să-i învețe să trăiască"!

Chiar și Richelieu a avut de suferit de pe urma acestui flagel. Tatăl lui a fost exilat în Polonia, urmându-l pe ducele d'Anjou, după un duel. Ceea ce nu l-a împiedicat să termine ca mare magistrat al Franței! Dar fratele mai mare al cardinalului a fost omorât foarte tânăr într-un duel, lăsându-și soția și copiii aproape în mizerie. Doi ani după ce a ajuns la putere, cardinalul l-a făcut pe rege să dea un edict (în februarie 1626) care, luat *ad literam*, era mai puțin riguros decât acela a lui Henric IV.

Se făcea distincția între provocator și provocat, între duelurile care se încheiau cu moartea unuia sau a mai multor adversari și acelea în care nu curgea sânge sau întâlnirile în care nu erau decât răniți. În schimb, pedeapsa capitală în cazurile prevăzute de edict era aplicată fără milă sau drept la recurs.

Se știa că, susținut de rege, cardinalul era omul care-și ducea până la capăt deciziile. Totuși, cazul Montmorency-Boutteville a produs stupoare în Franța. Unul dintre primii baroni ai Franței, el își servise bine regele în tulburările din vremea aceea, dar, la douăzeci și cinci de ani, era la al douăzeci și doilea duel. Îl rănise pe La Frette, îl omorâse pe marchizul des Portes și pe contele Thorigny, pe numele lui fiind emis mandat de arestare, de către Parlamentul din Paris. Montmorency a căutat refugiu la Curtea din Bruxelles împreună cu prietenul său, Des Chapelles, și el urmărit de un ordin de arestare. La câtva timp după asta, un diferend l-a opus pe Montmorency contelui d'Harcourt-Beuvron, dar cum jurase arhiducesei-regente să nu scoată spada niciodată pe teritoriul țării sale, baronul a hotărât ca, urmat de credincioșii familiei Deș Chapelles, să meargă să-și lichideze conflictul în inima Parisului, în Place Royale.

Întâlnirea, care s-a desfășurat pe 12 mai 1627, a opus șase adversari. Montmorency-Boutteville l-a dezarmat pe contele de Beuvron,

în timp ce Des Chapelles l-a omorât pe Bussy d'Ambroise, iar Buquet l-a rănit grav pe de La Berthe.

Odată spectacolul încheiat, tinerii au considerat de cuviință s-o întindă, în timp ce Beuvron a ajuns în Anglia. Montmorency-Boutteville și Des Chapelles au fost arestați înainte de a părăsi regatul. Însoțită de rugăciunile întregului clan Montmorency, tânăra de Boutteville, purtând în pântece copilul lui Montmorency, pe cel ce avea să devină mareșal de Luxembourg, a alergat la picioarele lui Ludovic XIII. Regele s-a dovedit inflexibil, deși le-a mărturisit celor apropiați: „Mi-e milă de femeie, dar trebuie să-mi păstrez autoritatea".

Montmorency-Boutteville și Des Chapelles au fost executați în Place de Grève, în fața mulțimii terifiate. Cei doi tineri gentilomi au știut să moară cu eleganță și curaj.

Autoritatea = moartea duelului

Deși ostracizate, duelurile tot erau frecvente. Regele închidea ochii la întâlnirile cu spada care-i opuneau pe mușchetarii săi gărzilor cardinalului. Dar „Marele Armand" (de Richelieu) și-a menținut rigoarea până la moartea sa, care a survenit pe 4 decembrie 1642. Fără îndoială, lui i se datorește intervenția împotriva lui Corneille din *Disputa Cidului*, nu atât invidiei sale de autor mai puțin înzestrat decât Corneille, cât mâniei că vedea duelul glorificat și onoarea sacralizată în celebra tragedie *Cidul*.

Sub slaba regență a Annei de Austria (1643-1666), luptele au fost în plin avânt. Între 1643 și 1654, afirmă mareșalul de Gramont în *Memoriile* sale, 940 de gentilomi au pierit în duel, printre care și vestitul Athos și marchizul de Sévigné, nestatornicul soț al spiritualei scriitoare de epistole, ucis de cavalerul d'Albert.

Vărul frumoasei marchize, Bussy-Rabutin, trecea drept cel mai de temut duelist din vremea lui. Autorul cărții *Histoire amoureuse des Gaules* a povestit, nu fără umor, demersurile întreprinse pe lângă el de unul din acești „duelgii", care — așa cum scria Molière — „nu-și făcea mai multe probleme când omora un om decât când bea un pahar de vin".

Autoritatea lui Ludovic XIV (1643-1715), domnind de sine stătător din martie 1661, a făcut ca duelurile să fie mult mai rare. Trebuie remarcată totuși întâlnirea pe terenul de duel a contelui de Guiche cu marchizul de Vardes, doi dintre preferații lui Monsieur, ducele d'Orléans. Marea perioadă a duelurilor ajunsese la sfârșitul ei.

Oare nobilimea franceză devenise conștientă de inutilitatea acestor hecatombe, în care cursese cel mai bun sânge al ei? Slujirea regelui nu pierdea nimic, ba dimpotrivă. Influența mareșalilor Franței s-a impus din ce în ce mai mult în problemele de onoare. Molière era sigur că va fi pe placul lui Ludovic XIV arătând în *Mizantropul* că locotenentul mareșalilor a găsit o rezolvare diferendului dintre Alceste și Oronte. Cu zece ani mai înainte, n-ar fi petrecut noaptea fără să scoată sabia măcelărindu-se.

În 1693, Ludovic XIV a stabilit „un locotenent pentru rezolvarea problemelor de onoare" în fiecare oraș (titlul este frumos, degajă aerul Marelui Secol). Acest ofițer trebuia să regleze în mod amiabil diferendele survenite între gentilomi. Ludovic XIV a murit la 1 septembrie 1715. Sub regența ducelui Philippe d'Orléans, se observă o recrudescență a duelurilor. Regentul era mai puțin de temut decât Regele Soare. Prestigiul coroanei slăbise. Viitorul mareșal de Richelieu, om al saloanelor, s-a făcut celebru prin înflăcărarea sa de duelist.

Prin îndulcirea moravurilor, duelurile au devenit din ce în ce mai rare în cursul sec. XVIII. Duelul contelui d'Artois, viitorul Carol X, și al ducelui de Bourbon, vărul lui, a făcut mai mult zgomot și scandal decât rău.

Revoluția și Imperiul au născut un nou gen de „duelgii", animale de război care nu respiră decât sânge și carnagiu. Un film remarcabil *(Dueliștii)* a făcut celebră ura dintre doi husari teribili. Napoleon I a trebuit să acționeze cu asprime împotriva acestui flagel renăscut. Sub Ludovic XVIII (1814-1815) și Carol X (1824-1830), ofițerii și regaliștii se provocau adesea la înfruntări cu spada sau cu pistolul.

Întâlnirile pe terenul de duelare au fost de altfel numeroase pe vremea romantismului și în *Belle Epoque*. Aceste perioade recente nu se bucură, din fericire, decât de un folclor depășit. Trista epocă a „duelgiilor" se încheia. ■

În românește de
Beatrice KISELEFF

COLONIE GRECEASCĂ

(Monoverb: 4-8)

L S S S

Gheorghe BRAȘOVEANU

„Dacă vrei să ai necazuri, cumpără-ţi un ceas“

Într-o dimineaţă a anului 1897, un francez pe nume Leroy primea o scrisoare purtând un timbru portughez. Acest domn era descendentul celebrilor Le Roy, ceasornicari renumiţi în epoca Directoratului şi a primului imperiu, instalaţi sub galeriile Palatului regal. „Specialitatea“ casei erau ceasurile cu mecanisme complicate, meşteşugite pentru prinţi şi înalte autorităţi de la curţile Europei. În epocă asemenea ceasuri erau în mare vogă.

Expeditorul scrisorii, dl. de Carvalho Monteiro, prezenta mare interes: era bogat, de familie nobiliară, savant şi extrem de original. Leroy trebuia deci să se concentreze şi să reunească într-un singur ceas tot ce puteau oferi atunci ştiinţa şi mecanica. În scrisoare era anexată o întreagă listă de solicitări. Aproape neverosimilă. Dar dl. Leroy se simţea flatat, în sinea sa, că fusese ales pentru această lucrare atât de dificilă. După ce şi-a consultat cei mai valoroşi colaboratori, el a răspuns afirmativ.

Aşa a intrat pe şantier construcţia unui ceas cu — nici mai mult, nici mai puţin — 25 mecanisme, de la fazele lunii la higrometru cu fir de păr. În următorii cinci ani, între dl. Leroy şi clientul său a funcţionat o legătură permanentă: lunar sau chiar săptămânal un curier îl ţinea la curent pe prinţul portughez cu stadiul lucrării. În 1902, ceasul era gata. Conţinea 975 piese. Pe scurt, era o veritabilă operă de artă, pentru care dl. de Carvalho Monteiro a plătit preţul convenit: vreo 20 000 franci aur.

Ar fi fost simplu ca originalul client portughez să vină la Paris să-şi ridice comanda. Dar el a refuzat. Dl. Leroy a rămas perplex. Cum să trimită un asemenea obiect prin poştă? S-ar fi stricat şi cine l-ar fi putut repara? Nu degeaba circula în epocă dictonul „Dacă vrei să ai necazuri, însoară-te, cumpără-ţi un ceas sau bate o faţă bisericească“.

Ce era de făcut? Să-l ducă el la Lisabona? Da, era o soluţie, dar cum să treacă vama fără să plătească o avere? Tocmai atunci regele Manuel al Portugaliei se afla în trecere prin Paris. Dl. Leroy a văzut în împrejurarea aceasta un semn al Providenţei. El a solicitat o audienţă la suveran care era şi el clientul său. Audienţa fiindu-i imediat acordată, meşterul i-a prezentat opera sa regelui. „Asta da piesă, dle Leroy“, a exclamat entuziasmat Don Manuel. „Aparţine unui supus al Dv., Sire“. „Fericit om...“ „Nu a văzut-o niciodată şi mă întreb dacă o va vedea vreodată“. „De ce, dle Leroy?“ „Vama, Sire, vama. Administraţia-i severă, nu glumeşte. O singură persoană se poate sustrage scotocelii prin bagaje“. „I-auzi! Şi cine este această persoană?“ „Dv., Sire, şi dacă aţi accepta...“, „Pentru d-ta, dle Leroy, accept...“, a răspuns surâzând suveranul.

Astfel, câteva zile mai târziu, dl. de Carvalho Monteiro a fost convocat la Palatul regal, primindu-şi chiar din mâinile regelui Manuel ceasul trecut fraudulos peste frontieră.

50 de ani nimeni n-a mai auzit despre acest ceas. Până în 1953, când moştenitori ai originalului client au anunţat că ceasul va fi pus în vânzare la succesiunea părinţilor lor. Li se părea firesc ca această piesă unicat, ieşită din mâna unui ceasornicar francez, să revină Franţei.

A fost astfel recumpărat — deschizându-se o listă de subscripţie — cel mai complicat ceas din lume. A revenit în ţara sa de baştină, ca o mărturie a genialităţii ceasornicarilor ei.

Unicatul parizian este doar un moment dintr-o istorie îndelungată. Dacă am vrea să marcăm începutul începuturilor ceasului ca instrument, ar trebui să coborâm în zorii civilizaţiei: la clepsidră, cadran solar, nisipar, de fapt la conştienţa omului că timpul ce se scurge poate fi măsurat. Descoperire esenţială, la fel ca şi focul. Unde a avut loc ea? În China, Chaldeea, Egipt? Greu de spus.

Sub forma unui orologiu în miniatură, ceasul a apărut abia în sec. XVI, în Franţa, până la 1625 principalul centru de producţie fiind Germania de Sud (îndeosebi Nürnberg şi Augsburg). Veacul XVII va schimba ordinea: Franţa va reveni pe primul loc, cu două mari centre: Paris şi Blois. Au urmat cronologic, dar şi ca precizie şi măiestrie a execuţiei — aurari, giuvaergii, gravori, lucrători în fier colaborând în echipe la producerea de ceasuri — Anglia (la sfârşitul sec. XVIII ea deţinând superioritatea absolută), Elveţia (cu centrul industriei sale de ceasuri din munţi şi văile din Jura), S.U.A. (care la sfârşitul veacului XIX au învins net supremaţia elveţiană) şi, ulterior, Japonia (intrată în cursa contra S.U.A. şi Europei Occidentale şi concurându-le cu succes).

F.D.

Hendaya, 23 octombrie 1940

HITLER ŞI FRANCO FAŢĂ ÎN FAŢĂ

„Eu sunt stăpânul Europei şi, cum am la dispoziţie 200 de divizii, nu rămâne decât să fiu ascultat", afirma pe un ton ritos Hitler, în ziua de 23 octombrie 1940, în faţa lui Franco şi a ministrului său de externe, Ramona Serrano Suñer, care relatează această scenă. Miza? Intrarea Spaniei în război de partea Germaniei, pentru că sosise ora ca Spania „să-şi ocupe locul în noua ordine europeană", adăuga Führerul.

Dar iată că la acea întrevedere Hitler nu numai că nu a fost ascultat, dar a primit un refuz în faţă. În ce termeni? Vom afla din partea a doua a acestui articol, început în numărul anterior al revistei.

Umflând cifrele

Constrâns moral, a luat cuvântul Franco. A spus că Spania era unită cu Germania printr-o prietenie de de-a-ntregul sinceră şi leală. În războiul nostru, a adăugat el, „soldaţii spanioli au luptat împreună cu cei germani şi italieni şi de aici s-a născut cea mai strânsă alianţă între noi, care se va perpetua în viitor. Nimeni nu va putea să o rupă. Noi am lupta cu plăcere alături de Germania, dacă n-am avea dificultăţile economice şi militare pe care Führerul le cunoaşte". Am început, a continuat el, să ne pregătim, dar întâmpinăm multe dificultăţi. Este fapt că apropierea noastră de Axă devine tot mai evidentă, aşa cum o dovedeşte trecerea de la atitudinea noastră anterioară la cea de „nonbeligeranţă", favorabilă puterilor Axei: exact cum a făcut şi Italia, înainte de a intra în război.

După ce şi-a asigurat un scut protector cu aceste cuvinte, Franco a intrat în fondul problemelor, făcând o expunere lungă şi prolixă, cu anecdote, digresiuni şi repetări. S-a declarat de acord cu punctele de vedere ale lui Hitler privind amploarea luptei politice şi economice în care s-a angajat Germania cu atâta eroism şi a repetat că numai izloarea şi lipsa celor mai indispensabile mijloace pentru viaţa naţională au făcut imposibilă acţiunea noastră. A fost de acord, de asemenea, că expulzarea englezilor din Mediterană ar îmbunătăţi situaţia transporturilor noastre, deşi nu ar putea soluţiona toate problemele aprovizionării Spaniei, deoarece multe produse şi materii prime de care duceam lipsă nu se găseau nici în zona mediteraneană.

S-a referit apoi la reflecţiile lui Hitler cu privire la operaţiunea asupra Gibraltarului şi i-a mulţumit foarte cald pentru elementele moderne pe care i le oferea, pe care le considera necesare şi de mare eficacitate, explicându-i, din partea sa, lucrările în curs de realizare în secret. Şi-a exprimat, în acelaşi mod, acordul cu teza lui Hitler, potrivit căreia căderea Gibraltarului ar asigura Mediterana occidentală. Înlăturând orice pericol, afară de cele care ar rezulta, cu caracter trecător, dintr-un succes al lui de Gaulle în Algeria şi Tunis; „o concentrare de trupe spaniole în Maroc, a spus el, îi va obliga pe francezi să menţină acolo importante efective inactive, care nu vor putea astfel să ajungă în alte părţi". Ne-a împărtăşit, de asemenea, punctele lui de vedere privind eficacitatea avioanelor în picaj în apărarea coastelor, precum şi imposibilitatea de a încerca atacuri permanente cu artileria grea...

Franco a continuat apoi referindu-se la ceea ce se numea atunci bătălia Angliei, pe care o considera fundamentală, şi s-a interesat de cauzele activităţii reduse a Germaniei în acele zile, la care Hitler l-a întrerupt, spunându-i câteva generalităţi deloc convingătoare şi asigurându-l că această bătălie se va sfârşi victorios, la timpul ei.

Franco a făcut tot ce a putut pentru a menţine dificilul nostru echilibru în faţa presiunilor lui Hitler... A fost mai convins... în ceea ce priveşte

oboseala și distrugerea morală cauzate de războiul civil poporului nostru, dar a dezvoltat programul revendicărilor noastre africane.

Abordând tema, Franco a început prin a-i mulțumi lui Hitler pentru afirmațiile cinice privind preocuparea lui pentru aspirațiile noastre în Marocul francez și regiunea Oran... Franco a insistat pe revendicarea asupra zonei franceze din Maroc și Oran, punând la bătaie, în ciuda întreruperilor lui de către Hitler, toată pasiunea pentru subiect a unui militar strălucit. A expus problema în toate dimensiunile și antecedentele ei: sacrificiile făcute de Spania în Maroc, pentru ca apoi beneficiile să revină Franței. A argumentat că prin aspirațiile sale în nordul Africii, Spania nu făcea decât să revendice ceea ce i se cuvenea.

Spania era țara europeană cu cele mai multe afinități geografice și istorice cu Marocul. De aceea, ceea ce era legitim în cazul nostru, în cazul Franței nu era decât o imixtiune favorizată de ambianța mondială, democratică, în fața căreia inertele guverne spaniole din timpul monarhiei, supuse permanent indicațiilor Parisului și Londrei, nu reacționaseră adecvat. Ele ajunseseră la o *entente cordiale* și în ce privește interesele și drepturile noastre în Maroc, în timp ce făureau o armă împotriva Germaniei. Franco i-a explicat lui Hitler că o parte din ceea ce revendica Spania îi fusese deja recunoscut prin tratatele internaționale, dar guvernele acelea slabe ale monarhiei — guverne liberale — cedaseră mereu în fața exigențelor franceze...

Apoi, Franco a trecut în revistă amănunțit starea industriei noastre, a transporturilor, situația agricolă, sistemul nostru de raționalizare și dificultățile din comerțul și transportul internațional, pe care noi le calculasem în cifre exagerate. Rezultase ceva copleșitor. Demonstram astfel că, pentru a aduce Spania în situația de a lupta, ea trebuia să fie înzestrată masiv și că trebuia să ni se transfere din Germania resurse enorme, ceea ce ar fi durat.

Am reușit, fără îndoială, să prezentăm intervenția spaniolă ca o întreprindere foarte costisitoare. Despre folosirea teritoriului spaniol pentru trecere și cedarea de *baze în Canare* nu s-a mai discutat, deoarece aceste ipoteze fuseseră înlăturate energic de mine în convorbirile anterioare la Berlin...

Când Franco a abordat tema revendicărilor spaniole în Maroc, cerând un angajament formal și prealabil asupra lor, pentru a participa imediat la război, Hitler a formulat multe obiecții și nu s-a angajat cu nimic, deoarece acestea ar fi distrus politica sa de apropiere cu Franța de la Vichy. A lăsat tema deschisă, așa cum declarase mai înainte, pentru... *după victorie*, deoarece în ziua următoare avea prevăzută o întâlnire cu mareșalul Pétain la Montoire (24 octombrie 1940).

În legătură cu ocuparea de către noi a Gibraltarului și încheierea strâmtorii, Franco a declarat că era la fel de importantă închiderea prin Canalul de Suez, care ar face inutilă pentru Aliați strâmtoarea Gibraltar, Mediterana transformându-se într-o mare moartă...

Gara orașelului Hendaya, unde a avut loc întâlnirea istorică dintre Franco și Hitler

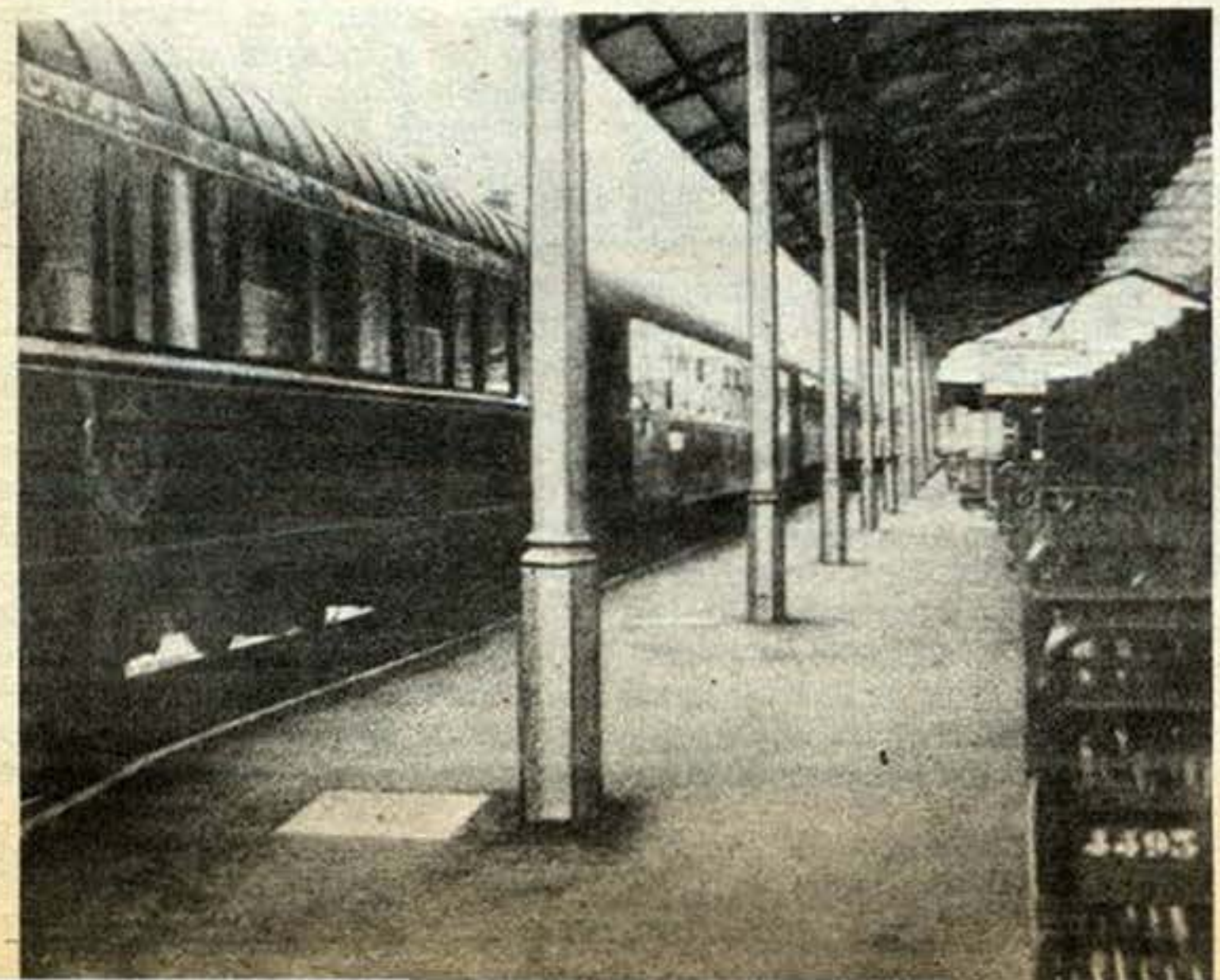

Caporalul și generalissimul

La început, Hitler a ascultat expunerea lui Franco cu atenție. Apoi, mai ales în partea amănunțită privind situația deplorabilă a economiei noastre, a luat un aer distrat și, poate obosit, a căscat chiar de câteva ori cu dezinvoltură. Se pierdeau văzând cu ochii speranțele unui rezultat pozitiv al întrevederii sale cu Franco, pe care el îl crezuse așa cum îi fusese prezentat drept „cel bun", eu fiind „cel rău". Din fericire, am fost „răi" amândoi.

Hitler i-a ordonat totuși lui Ribbentrop să ne înmâneze documentul pregătit pentru semnare, pentru a-l examina și a propune amendamente. Ajungând la acest punct, Hitler a declarat terminată prima parte a reuniunii, s-a ridicat și, când noi ieșeam deja din salonașul trenului lui pentru a trece în trenul nostru, baronul de las Torres, care rămăsese ultimul, l-a auzit pe Hitler adresându-se lui Ribbentrop cu cuvintele iritate la adresa noastră, ceva în genul „cu tipii ăștia nu e nimic de făcut" (Mit diesen Kerlen kann man nichtsmachen). Schmidt, translatorul

german, în cartea sa de memorii, spune chiar că Führerul a fost mânios. În fața noastră nu.

Așadar, *acolo și atunci* Hitler nu a dat nici un semn de iritare și furie... deși sunt sigur că după ce ne-am retras, a făcut-o. În timpul întrevederii, în ochii Führerului se citea nerăbdarea de câte ori Franco, poate fără să-și dea seama, își expunea părerile, nesolicitate, despre campaniile militare germane, atât cele încheiate, cât și cele în curs, despre avatarurile lor viitoare. Hitler se simțea umilit, ca un învățăcel, când el se considera strateg profesionist. Îmi imaginez că în acele momente, Hitler — învingătorul marii bătălii din Franța — se gândea că Franco, la fel ca unii dintre mareșalii lui, îi amintea că era doar un caporal, un novice în artele militare, adus în „Comandamentul general al armatei", unde trebuia să suporte suficiența experților. Era un aspect care îl irita pe Hitler. Se știe din multe alte mărturii. Nu e de mirare deci că pentru el întrevederea s-a dovedit supărătoare cum, se pare, a și declarat cu un prilej.

Dar toate acestea sunt numai vorbe. Fapt este că Hitler și Ribbentrop ne-au înmânat protocolul pe care îl aduseseră redactat, în care *se pretindea în termeni clari și neechivoci ca Spania să se angajeze să intre în război atunci când Germania va considera oportun.* Am argumentat că, întrucât nu acestea erau rezultatele exacte ale întrevederii, documentul era inadecvat. Însăși încheierea unui protocol, era prematură. În concluzie, nu l-am acceptat. Atunci Hitler a propus să ne retragem în trenul nostru, pentru a reflecta, apoi să port discuții eu cu ministrul Ribbentrop.

La ora șase seara am revenit în vagonul nostru. Aici Franco s-a arătat pe bună dreptate indignat de acest document pe care nemții îl aduseseră pregătit, cu pretenția să ne împingă în război *fără a ne da nici o compensație*. „Acești oameni sunt intolerabili, mi-a spus; vor să intrăm în război fără a ne da nimic în schimb; nu putem să ne încredem în ei, dacă nu își asumă, în ceea ce vom semna, angajamentul formal, categoric, să ne cedeze de acum teritoriile care, așa cum le-am explicat, sunt un drept al nostru; altfel, nu vom intra în război acum. Acest nou sacrificiu, spunea Franco, ar avea o justificare numai ca o contrapartidă la ceea ce trebuie să fie baza imperiului nostru. După victorie, contrar la ceea ce spun ei, dacă nu se angajează acum, nu ne vor da nimic".

Peste o jumătate de oră m-am înapoiat în trenul german, pentru a discuta cu Ribbentrop. I-am repetat că nu putem accepta protocolul și că trebuia redactat un comunicat oficial asupra întrevederii pentru presă.

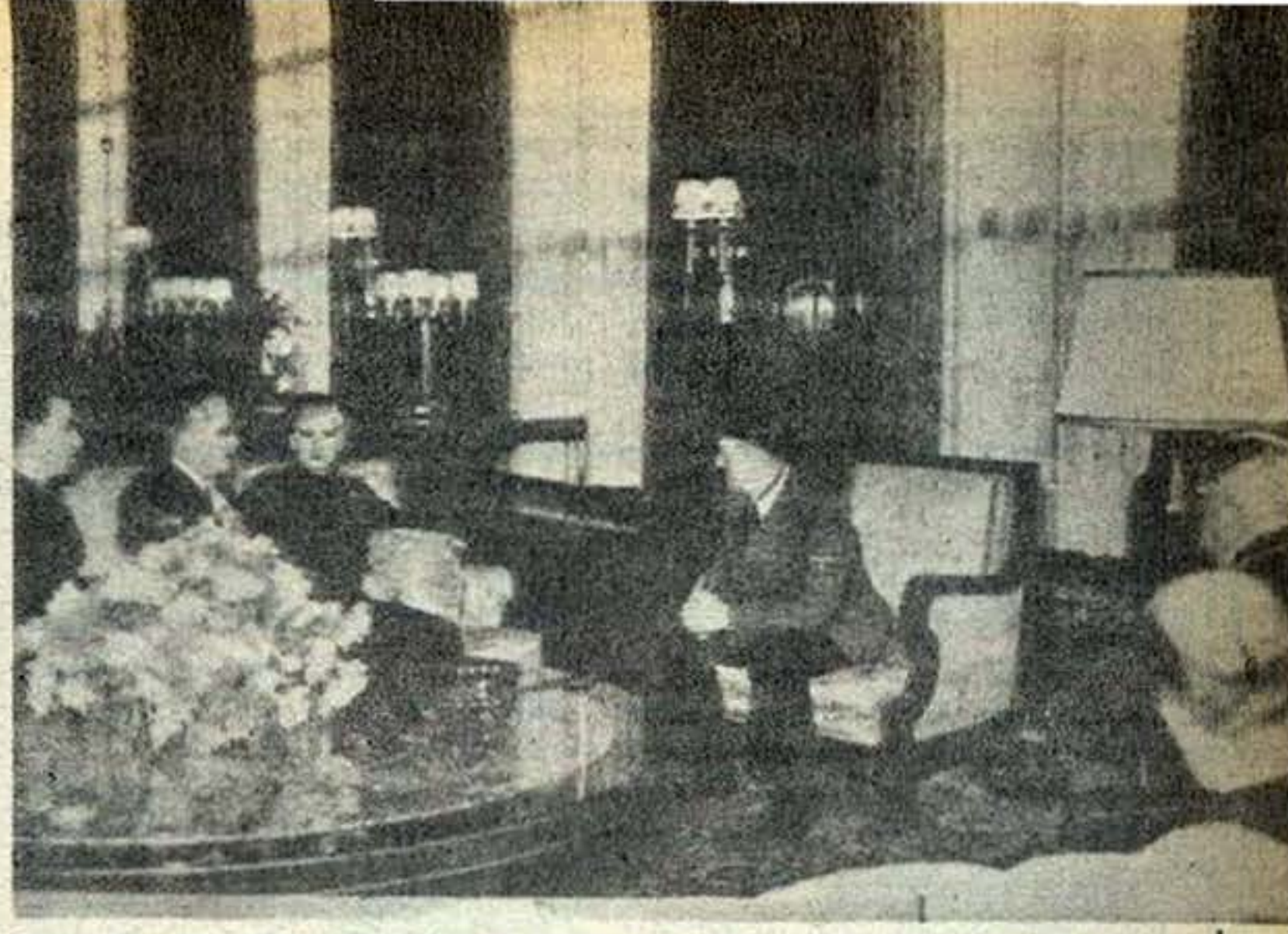

17 septembrie 1940. La Cancelaria Reichului are loc o întrevedere între Hitler și Serrano Suñer, ministrul lui Franco având instrucțiuni precise de la șeful său

Azi nicovală — mâine ciocan

Mai târziu, Hitler ne-a invitat la cină în restaurantul trenului său. Își redobândise cordialitatea și cina, prezidată de el și de Franco, s-a desfășurat liniștit, vorbindu-se despre lucruri generale și episoade din războiul mondial. După cină, pe la zece noaptea, s-a reluat conversația și atât Hitler, cât și Franco au insistat asupra punctelor lor de vedere: Spania, a spus Franco, regretă mult, dar nu ar putea *pentru moment*, în aceste condiții, să intervină; a făcut deja destul punând stăpânire pe Tanger și evitând astfel să-l ia inamicul. Hitler a replicat că recunoaște utilitatea acelei acțiuni, dar ea nu era suficientă, nu de asta avea nevoie Germania.

După miezul nopții, a avut loc pe peron despărțirea oficială cu cordialitatea pe care o probează fotografiile publicate în toate ziarele; Hitler, Ribbentrop și suita ne-au însoțit până la vechiul nostru tren și, după despărțirea pe peron, Franco, în loc să intre în vagon și să salute de la fereastră, a rămas în picioare pe platforma vagonului în poziție militară, cu ușa deschisă, salutându-l pe Führer. Trenul nostru, pornind brusc, l-a zdruncinat serios pe Franco, încât fără un gest de ajutor al lui Moscardó și fără agilitatea lui fizică, Franco ar fi fost proiectat direct pe peron...

Contrar celor afirmate de unii contemporani străini, nu este adevărat că Franco ar fi

plecat de la Hendaya satisfăcut și ușurat. Dimpotrivă, a rămas dezgustat și preocupat. Așezat împreună cu mine la măsuța din „Break", l-a chemat pe baronul de las Torres și l-a întrebat cum i s-a părut toată acțiunea. „Păi, sunt niște tulburați la minte și niște prost crescuți", a răspuns acesta. Am continuat să discutăm tema și, absorbiți de neliniștea pe care ne-o provocase, am ajuns la Pasajes fără să ne dăm seama că voiajul se terminase... Era încă noapte când am intrat în Ayete, reședința lui Franco la San Sebastian. [În continuare, Serrano Suñer relatează că în zori a fost trezit din somn de ambasadorul spaniol, care rămăsese la Hendaya. Venise extrem de alertat, din cauza „marii iritări" pe care i-au arătat-o germanii după plecarea lui Franco, din cauza neacceptării protocolului.] „Trebuie acceptat", a spus el. „Generalissimul nostru nu poate fi privat de *gloria* prieteniei cu Hitler și cu poporul german. De aceea vin să vă cer să-i obțineți acordul. În caz contrar, se poate întâmpla orice". M-a umplut de indignare atitudinea lui. I-am spus lui Franco tot ce gândeam despre acea scenă — după părerea mea, inadmisibilă și periculoasă, indiferent de motivele care o determinaseră. Este absurd, am adăugat, ca ceea ce am refuzat să acceptăm în prezența lui Hitler și Ribbentrop, să acceptăm, acum, aici, pentru ca un nu știu cine să-și atribuie merite (aluzie la cercurile filo-germane din care făcea parte și ambasadorul — *n.tr.*). Să așteptăm măcar să se facă ziuă și, dacă nu avem încotro, să înmânăm noi personal nemților, ambasadorului sau ministrului, proiectul sau contraproiectul pe care l-am redactat noaptea. Franco împărtășea indispoziția mea față de ceea ce se petrecea. Era evident. Dar după un sfert de oră de proteste mi-a spus: „Uite, în aceste împrejurări, nu e prudent să-i facem pe nemți să aștepte prea mult. Cel mai bine e să le înmânăm *proiectul pe care l-am făcut azi noapte*, dându-le acordul numai pe acest proiect" Și, supărat și dezgustat de procedeul folosit, a adăugat textual: „Trebuie să avem răbdare: azi suntem nicovală, mâine vom fi ciocan".

Amendamentele noastre neutralizau textul propus de germani la Hendaya. Potrivit lor, a rămas stabilit: 1. *Aderarea Spaniei la Pactul Tripartit;* pact de alianță militară, dar menținând *secretă această adeziune* până ce se va considera oportună publicarea ei; 2. *Angajamentul că Spania se obligă să intre în război alături de puterile Axei va deveni efectiv numai când situația generală o va cere, situația Spaniei o va permite și se va da curs îndeplinirii cererilor formulate de noi pentru acest pas.*

Într-un cuvânt, așa cum se va vedea, *nimic pozitiv*, dat fiind că îndeplinirea angajamentului rămânea la liberul arbitru al uneia din părți. N-a fost ușor să ieșim dintr-o situație atât de dificilă, atât de periculoasă, atât de gravă: punctul de maxim compromis al Spaniei.

Nesatisfăcut nici în aceste condiții de caracterul vag al promisiunilor lui Hitler privind satisfacerea aspirațiilor teritoriale ale Spaniei, abia „după victorie", Franco i-a mai trimis, la 30 octombrie 1940, o scrisoare, în care își reitera cu o amplă argumentare pretențiile.

Hitler avea să spună mai târziu: „Spania. Aici a fost cheia înfrângerii germane. Profitând de entuziasmul pe care îl trezisem în Spania și de stupoarea pe care o provocasem în Anglia, trebuia să fi atacat Gibraltarul în vara lui 1940, imediat după înfrângerea Franței". ■

Vasile ȘANDRU

CURIER F.C.M.I.

BURSE — EDIȚIA III
PREMII — EDIȚIA II

Vești bune pentru numeroșii prieteni ai revistei *Magazin istoric* din școli și facultăți. Prin generozitatea sponsorilor săi și stăruința Fundației Culturale Magazin Istoric, în luna decembrie a acestui an vom acorda noi burse pentru elevi și studenți, pentru care am primit și sprijinul Ministerului culturii. Este un efort pe care generoșii noștri sponsori și Fundația Culturală Magazin Istoric îl fac din dorința de a veni în ajutorul unor tineri talentați, cu dragoste de carte și cu foarte bune rezultate în studiul istoriei. Sperăm ca peste ani, ei să-și amintească de acest gest de solidaritate umană.

Vești bune și pentru cei care trudesc pe ogorul Muzei Clio. Anul acesta, noi premii ale Fundației Culturale Magazin Istoric, acum la ediția a II-a, vor fi oferite celor mai valoroase lucrări din domeniul istoriei naționale, al culturii, istoriei finanțelor, istoriei presei, al relațiilor internaționale sau al istoriei militare.

Cele trei premii - purtând nume de prestigiu în istoria culturii române: Constantin C. Giurescu, Radu R. Rosetti și D.A. Sturdza - sunt oferite de familia Constantin C. Giurescu și de prințul Dimitrie Sturdza și vor să încununeze eforturile celor mai valoroși autori ale căror lucrări au apărut în cursul anului 1993. Pentru ca opțiunile Comisiei noastre să se poată produce nu numai în condiții de maximă exigență și obiectivitate, ci și în deplină cunoștință a tuturor titlurilor ce candidează la premii, vă rugăm să ne expediați sugestiile și propunerile Dumneavoastră *până cel târziu la 1 noiembrie 1994.*

LEGIUNEA STRĂINĂ — ISTORIE ŞI PROFESIONALISM

JEAN-PIERRE BERNIER

De la cucerirea Algeriei (1830), la războiul din Golf (1991), Legiunea străină a participat la toate luptele Franţei. Cine sunt aceşti soldaţi de elită, aureolaţi adesea de mister, a căror defilare a stârnit întotdeauna entuziasmul publicului? Capete înfierbântate sau specialişti în arta războiului? Răspunde acestei întrebări un studiu din revista Historama, **pe care îl reproducem, într-o formă prescurtată şi cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre.**

Toboşarul Laïc, singurul supravieţuitor

Mai rămăseseră doar trei, stând spate în spate, clătinându-se pe picioare, negri de praful de puşcă, epuizaţi, torturaţi, cu uniforma ruptă, acoperiţi de sângele lor şi al camarazilor lor, cu puşca goală, baioneta îndreptată înainte, din reflex; ştiau că vor muri. Hoarda mexicanilor s-a năpustit urlând. Un colonel călare s-a interpus, cu pistolul în mână: „Staţi! Eroii nu se omoară...“

În acel sfârşit de după-amiază din 30 aprilie 1863, pe ruinele unei hacienda din apropierea cătunului Camarone, pe care copierile l-au transformat în Camerun, 62 de legionari ai Companiei 3 din Regimentul 1 al Legiunii străine, comandaţi de trei ofiţeri, au ţinut în loc o armată mexicană de 2 000 oameni, scoţând din luptă 500 dintre ei. Şeful detaşamentului, căpitanul Danjou, omul cu mâna din lemn articulată, zăcea printre morţi, lovit fulgerător, pe la prânz, de un glonte în piept. Unsprezece ore de luptă nesăbuită pentru salvarea unui convoi... pentru corpul expediţionar francez din Mexic, permiţând astfel cucerirea oraşului Puebla.

A doua zi, întăririle care sosesc descoperă un supravieţuitor, toboşarul Laïc, rănit cu şapte lovituri de lance şi două gloanţe, luat drept mort şi aruncat pe o grămadă de

Motto:
„Ei nu se vaită, n-au neveste gravide şi nici mame pe patul de moarte. N-au preferinţe şi nici idei. Nici un general de pe mapamond nu-şi poate dori soldaţi mai buni decât aceşti apatrizi. (General Georges Catroux, fost comandant al trupelor Legiunii străine din Algeria)

• În 1993, 10 000 candidaţi la recrutare • Două treimi din fostele ţări socialiste • Selecţie dură: intră 1 din 5 candidaţi • Componenţa Legiunii: 8 500 din 120 ţări

Legionar luptător în Spania în timpul „războiului carlist“ din 1833-1839

cadavre. El a fost primul care a povestit desfășurarea luptei de la Camarone. Napoleon III i-a imortalizat numele, înscriindu-l pe drapelul regimentului[1].

Crearea Legiunii se datorește mareșalului Soult (1769-1851), duce de Dalmația, ministrul de război al lui Ludovic-Filip, regele Franței. Pe 9 martie 1831 Articolul 1 al unei ordonanțe regale stipula: „formarea în interiorul regatului a unei legiuni de străini, ce nu va putea fi folosită decât în afara teritoriului continental al regatului".

Ideea nu era nouă. Din antichitate Roma și, apoi, numeroase alte țări, inclusiv Franța, au făcut apel la voluntarii străini să lupte în armata lor. Dar în 1831, împrejurările au fost de două ori favorabile. De un an, Franța întreprinsese cucerirea celuilalt țărm al Mediteranei, pentru a-și stabili coloniștii, înainte de a întemeia acolo colonia cunoscută sub numele de Algeria. Era nevoie de soldați, care să-i apere pe coloniști, să pacifice regiunile deținute încă de emiri și de triburi ostile[2]. Pe de altă parte, mișcările revoluționare care zguduiau Europa și represiunile ce le urmau au furnizat o mulțime de proscriși, gata să se angajeze sub drapelul tricolor.

Prima garnizoană a Legiunii străine a fost instalată la Langres (arondismentul Marna Superioară), fiind comandată de șeful de batalion Sicco, un fost luptător al lui Napoleon, ciuruit de rănile căpătate la Mojaisk, în timpul campaniei din Rusia. Au urmat alte centre de recrutare și instrucție: Bar-le-Duc — pentru germani, elvețieni și cei din Europa centrală, Auxerre — pentru italieni și sarzi, Agen — pentru spanioli, Chaumont — pentru belgieni și olandezi. Francezii nu aveau voie să se angajeze.

Din semestrul doi al anului 1831 au pornit spre Alger, Oran și Bône primii legionari. La sfârșitul anului, au venit pe Mediterana cinci batalioane. Unele trupe disparate erau grupate pe naționalități. Ofițerii și cadeții lor se făceau cu greu înțeleși și ascultați, din cauza diferențelor de limbaj. Cu mult mai târziu, s-a procedat la amalgamarea benefică din cadrul unităților. Toți cei ce erau recrutați primeau noțiuni elementare de franceză în timpul instrucției.

Primul colonel al Legiunii străine a fost un bătrân ofițer elvețian, Stoffel. Pe 27 aprilie 1832, legionarii germani și elvețieni din Batalionul 3 au primit botezul focului lângă Maison-Carrée, nu departe de Alger. Pe 11 noiembrie, la Sidi-Chabal, Legiunea s-a aruncat asupra trupelor tânărului emir Abd el-Kader, participând, ceva mai târziu, la cucerirea Arzewului și a Mostaganemului. La sfârșitul anului ea număra un al șaptelea batalion, compus din polonezi exilați.

Împotriva unui fost concetățean — niciodată!

Colonelul Bernelle i-a succedat lui Combe, fiind al treilea comandant al Legiunii. La rândul lui, Abd el-Kader va regrupa peste 10 000 de oameni împotriva Franței. La 25 iunie 1835, la Moulay-Ismaël, polonezii din Legiunea străină au suportat fără să cedeze atacul miilor de cavaleri arabi. S-a constatat atunci că Legiunea, care număra 5 000 de oameni, putea fi comparată cu cele mai bune trupe ale armatei.

În 1835, războiul civil (1833-1839) răvășea Spania. Moștenitorul legitim al tronului, Isabela II, nu avea decât doi ani. Unchiul ei, Don Carlos, vrând să ia puterea, a provocat o teribilă insurecție în nordul țării. Franța, care o recunoscuse pe Isabela, a trimis Legiunea în ajutorul ei.

Mai înainte, comandantul inaugurase o tradiție ce avea să imprime originalitatea și spiritul corpului de armată: un legionar nu putea fi obligat niciodată să tragă în vreunul din foștii săi concetățeni. Atunci s-au dizolvat batalioanele spaniole; și fiecărui om, indiferent de durata de când era angajat, i s-a oferit posibilitatea de a se întoarce în Spania, ca să aleagă în mod liber de partea cui vrea să lupte.

Spania a constituit o teribilă probă prentru Legiune. Carliștii s-au bătut cu ferocitate. Nu exista nici un cartier general. Orice soldat al Legiunii care era prins, neaccidentat, bolnav sau rănit, era adesea torturat, împușcat sau tăiat. Guvernul legal nu și-a ținut promisiunile: nu a plătit soldele, aprovizionarea cu alimente nu a fost respectată, nu s-a dat nici un fel de îmbrăcăminte. Atunci, Legiunea a improvizat și s-a bătut aprig.

Luptele grele de la Arlaban, Tirapegui, Zubiri, Huesca, Barbastro și sute de alte confruntări au rărit rândurile legionarilor, dar le-au crescut reputația de trupă de elită. Lăncile carliste și Legiunea străină au ieșit la fel de decimate. În 1839, când supraviețuitorii s-au întors în Franța, nu mai rămăseseră decât 500 oameni din cei 4 100, îmbarcați la Alger, cu patru ani mai înainte.

Între timp, în Algeria, se născuse o nouă Legiune, în care erau amestecate toate națiunile, după formula inaugurată de generalul Bernelle. După cucerirea orașului Constantine, în 1837, Legiunea a făcut minuni de vitejie la Zaatcha și Ischeriden, unde companiile au luptat la baionetă, pe un povârniș deschis. Unul dintre căpitanii care

[1] Aceste acțiuni au avut loc în timpul intervenției trupelor anglo-franco-spaniole în Mexic, din anii 1861-1867. În conformitate cu tratatul de la Londra (31 octombrie 1861), trupele străine au invadat Mexicul, apoi, cu sprijinul lor, arhiducele Maximilian de Austria s-a proclamat, în aprilie 1864, împărat al Mexicului. În martie 1867, au avut loc evacuarea trupelor franceze și retragerea sprijinului pe care împăratul francez Napoleon III l-a acordat lui Maximilian. Trei luni mai târziu, Maximilian, înfrânt, a fost împușcat *(Magazin istoric*, nr. 5/1967).

[2] După cum se știe, cucerirea colonială franceză a Algeriei (orașul Alger a fost ocupat la 5 iulie 1830) a fost întâmpinată cu o dârză rezistență de populația condusă de emirul Abd el-Kader *(Magazin istoric*, nr. 10/1988).

condusese asaltul, în fruntea oamenilor lui, a exclamat, în timp ce mareşalul Bugeaud îl decora în front: „Oh! nu era nici un pericol, din moment ce îi aveam în spate pe legionarii mei".

În 1855, în Crimeea, contra ruşilor, Legiunea, aflată la Alma, a atacat pentru capturarea formidabilei redute Malakov de la Sevastopol. Ea s-a bătut contra austriecilor, în 1859, în Italia, la Magenta şi la Solferino. Mareşalul Mac-Mahon, care comanda armata franceză, i-a adus un omagiu anticipat: „Dacă Legiunea este aici, victoria este asigurată".

A urmat expediţia din Mexic: Camarone, 20 de alte bătălii în care Legiunea străină s-a acoperit de glorie, între 1863 şi 1867. Făcând o derogare de la Articolul 1 al actului său de naştere, Legiunea a luptat în Franţa în timpul tristului război din 1870-1871. În Algeria, unde au făcut să răsară din pământ oraşul Sidi-bel-Abbès, cei din Legiunea străină continuau să pacifice, să clădească, să construiască drumuri, să sape fântâni sau tunele.

Franţa, aflându-se la strâmtoare în jurul Mediteranei, şi-a îndreptat privirile şi ambiţiile mai departe. În 1883, amiralul Courbet a plecat la Tonkin, pentru a lichida Pavilioanele Negre, bande de piraţi chinezi, care semănau groaza. Legiunea a pus stăpânire pe fortăreţele de la Bac Ninh şi Son Tay. În ianuarie 1885, 10 000 de soldaţi ai armatei regulate chineze au atacat micul oraş Tuyen Quang, apărat de 600 francezi. Prima şi a doua companie a Regimentului 1 au constituit sufletul rezistenţei. Asediul a durat o lună şi jumătate. Trebuia ca unu să ţină piept la treizeci. În cele din urmă a sosit o coloană de ajutor pentru a-i elibera pe valoroşii apărători.

Dahomey, Sudan, Madagascar s-au transformat într-un calvar pentru europeni... Pretutindeni, Legiunea, cot la cot cu infanteria colonială („coloniala") au câştigat pentru Franţa ceea

Participând la cucerirea Algeriei, în timpul faimoasei bătălii de la Ischeriden

În Africa de Nord, în faţa asalturilor cavalerilor marocani

ce era pe cale să devină un imperiu.

În preajma secolului XX, Legiunea lupta practic pe toate continentele. Dar adevăratul ei fief, a rămas Algeria, iar casa ei Sidi-bel-Abbès; care număra de acum 40 000 locuitori. Sanctuarul ei era orașul Viénot, după numele unuia dintre coloneii săi mort în luptă, în fruntea legionarilor, la Sevastopol pe 2 mai 1855. Între două campanii, Legiunea construia. Construia mereu: piste, drumuri, poduri, căi ferate, posturi.

Un prinț georgian în serviciul Franței

În Europa orizontul se întuneca. Se anunțau măcelurile Marelui Război. Îndată ce sunetul clopotului de alarmă a dat semnalul campaniei franceze, un val de străini s-a prezentat ca voluntari, pentru a apăra Franța. La sfârșitul lunii august 1914, s-a angajat în Legiune primul contingent de americani.

Acesta a trecut în prima linie în 1915, în timpul bătăliei de la Artois. Al doilea batalion al Regimentului 1 străin a dat asaltul la „Ouvrages blancs", o creastă puternic apărată de lângă Neuville-Saint-Vaast. Seara, oamenii Legiunii au cucerit obiectivul, dar pierderile au fost dramatice. Legionari ai 50 de națiuni au murit, acoperindu-se de glorie. În 1915, Legiunea a fost prezentă în Serbia, contra bulgarilor, ea a luptat împotriva turcilor, la Dardanele. În 1918, sub ordinele legendarului colonel Rollet, legionarii au străpuns linia Hindenburg și au pătruns în Germania. A urmat apoteoza victoriei.

Odată restabilită pacea în Franța, Legiunea a părăsit noroaiele tranșeelor, pentru a regăsi nisipurile deșertului marocan sau pantele stâncoase ale Rifului, ca să termine pacificarea Marocului. Alți legionari au plecat în Siria, care se afla sub mandat francez, alții în ghețurile Mării Baltice, contra armatei roșii, ce amenința să invadeze Finlanda și Polonia, după preluarea puterii de către bolșevici.

În garnizoană, recrutarea s-a modificat: germanii și rușii albi din armatele lui Vranghel sau Denikin se angajau în masă. Afluxul cavalerilor cazaci a permis crearea rapidă, în Tunisia, a primului regiment străin de cavalerie. Șeful lui, respectând tradiția, se întreținea rând pe rând cu fiecare legionar nou venit. Pe unul dintre ei, cu barbă stufoasă, cu mare prestanță, l-a întrebat: „Și tu, ce grad ai?" Legionarul și-a bombat pieptul și a răspuns: „General, colonele!"

Odată cu venirea nazismului la putere în Germania războiul apărea din nou la orizont. Ca și în 1870 și 1914, Legiunea a trecut în metropolă, ca să apere Franța. Semibrigada 13 a Legiunii străine, constituită inițial ca să apere Finlanda atacată de Stalin, a debarcat în mai 1940 la Narvik, în Norvegia, pentru a-i alunga pe nemți.

În mai 1940 a urmat pătrunderea Panzerurilor în Franța. Cele câteva unități ale Legiunii, care erau prezente, s-au bătut cu vitejie, dar în zadar. Cei scăpați au fost trimiși în Africa de Nord. La armistițiu, Semibrigada 13 se afla în Marea Britanie. Unii au optat pentru fidelitate față de guvernul Pétain și au cerut să fie repatriați în Maroc; legionarii lor i-au urmat. Alții, la impulsul colonelului Magrin-Vernerey, au răspuns la apelul generalului de Gaulle.

Așa a debutat o epopee de patru ani de speranțe și aventură. Semibrigada 13 a debarcat în Gabon și a cucerit Libreville-ul, a înconjurat Africa, pentru a lupta cu italienii în Eritrea, a străpuns liniile inamice la Cub-Cub și Kéren, s-a rostogolit până la Marea Roșie, punând mâna pe o grămadă de amirali și generali inamici. Siria a reprezentat o dublă dramă: pentru prinderea trupelor vichyste, francezii au tras asupra francezilor și legionarii asupra altor legionari. Unii ofițeri au refuzat să dea asemenea ordine.

În mai 1942, în deșertul Libiei, Rommel s-a năpustit asupra Alexandriei, pentru a cuceri Egiptul și Canalul de Suez. Englezii, bătuți măr, s-au retras. Un singur obstacol i-a împiedicat pe germani să-i dea gata: tabăra de la Bir Hakeim, a francezilor liberi.

În cele cincisprezece zile de infern, sub un potop de obuze și bombe, sfidând toate certitudinile inamice și respingându-le toate atacurile, cot la cot cu camarazii lor coloniali, legionarii Semibrigăzii 13 au oprit mai bine de două divizii și și-au permis luxul de a străpunge noaptea liniile germane, pentru a întâlni dispozitivul pe care englezii îl reconstituiseră, grație lor, în fața El-Alameinului.

Aici, la picioarele platoului Muntelui El-Himeimat, în timpul contraatacului aliat, a căzut protectorul Semibrigăzii 13, locotenent-colonelul Amilakvari, prinț georgian și mare senior în serviciul Franței.

După debarcarea aliată în Africa de Nord, Legiunea era pregătită de luptă pentru a-i izgoni pe germanii din Tunisia. Echipat cu material american, mitraliere și blindate ușoare, Regimentul 1 al Legiunii străine de cavalerie a fost integrat Diviziei 5 blindate franceze, în curs de constituire.

Semibrigada 13 a continuat să lupte în cadrul Diviziei 1 franceze libere. Au urmat debarcarea în Provence, eliberarea Toulonului și Marsiliei, avansarea pe Rhon, eliberarea Belfortului, Alsaciei, Colmarului, trecerea Rinului... Cu Armata 1, Legiunea a pătruns în Germania, îndreptându-se spre Dunăre; în sudul Franței, Semibrigada 13 a curățat masivul Authion și a ajuns în Italia. Apoi, a venit sfarșitul războiului în Europa. ■

(Va urma)

În românește de
Beatrice KISELEFF

ISTORIA ŞI ŞCOALA

Începe, un nou an şcolar...

Cu noi incursiuni în Universul cunoaşterii, cu noi întâlniri cu lumea Muzei Clio, cu noi paşi pe drumul formării voastre, dragi prieteni de pe băncile şcolilor şi din amfiteatrele facultăţilor:

Scrieţi-ne, deci, despre activitatea voastră în cercurile de istorie, despre prietenii şi colegii pasionaţi de istorie, despre statornicii cititori şi difuzori ai revistei, despre răspândirea Magazinului istoric, **în localitatea voastră — într-un cuvânt despre tot ceea ce vă preocupă, legat de istorie şi de** Magazin istoric.

Şi nu uitaţi să ne semnalaţi cum merge difuzarea revistei, o găsiţi sau nu, o doriţi sau nu!

IMPORTANT! Au mai rămas puţine zile până la încheierea Concursului Tânărului European.

PARTICIPAŢI — şi veţi putea fi beneficiarul unei EXCURSII DE O SĂPTĂMÂNĂ LA BRUXELLES!

Şi în CURÂND UN ALT CONCURS!

SPAŢII

Primim primul număr, 1, iunie 1994, al publicaţiei cu titlul de mai sus scoasă de elevii Şcolii Centrale din Bucureşti. Redacţia este formată din elevii (ale căror semnături le întâlnim şi în paginile revistei): *Radu Cârciumaru, Andreea Cerneanu, Simona Cucu, Ovidiu Achim, Ramon Cuti, Maria Dragulin, Anca Ghinea, Alice Gyemant, Oana Mateescu, Ruxandra Lazăr, Daniela Tambrea* şi *Mircea Vâlcea;* coordonator — prof. *Ioana Drăgan.*

În cuprinsul *Spaţiilor* — poezii, schiţe, însemnări, notaţii vesele (cu „împunsături" şi la adresa profesorilor), cronici sportive, un interviu cu asul latinist al şcolii, *Traian Georgescu,* premiul I pe ţară la Olimpiada de latină etc.

Daniela Tambrea, din clasa a IX-a (acum a X-a) D scrie despre istoricul Şcolii Centrale, aşezământ de cultură care va împlini în curând 145 ani de la înfiinţare. Intitulată iniţial „Pensionul românesc de demoazele", Şcoala Centrală a numărat printre directoarele ei pe Elena Cuza, Maria Delavrancea, Elena Rădulescu-Pogoneanu, iar printre absolvente au fost Ştefania Mărăcineanu (prima femeie din România licenţiată în fizică-chimie), Eliza Zamfirescu (prima femeie inginer de la noi, absolventă a Politehnicii din Berlin), Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Tamara Buciuceanu, Olga Tudorache, regretata Silvia Popovici ş.a.

Să reţinem şi aceste cuvinte ale domnitorului Barbu Ştirbei, la inaugurarea şcolii: „Dacă buna creştere şi învăţătură sunt neapărat trebuincioase băieţilor, cu atât mai mult trebuie să se aibă această îngrijire pentru fete, care sunt chemate a creşte pe copiii noştri. Tinerimea trebuie înzestrată cu aplecări bune, deci mai întâi trebuie educate mamele lor".

Felicitări elevilor-gazetari de la Şcoala Centrală şi urări de noi şi noi *Spaţii.*

DIN DRAGOSTE DE NEAM ŞI CARTE

A coborât un dac de pe Columnă este un inspirat titlu care a făcut vogă în presa italiană de acum un secol şi prin care lumea a aflat că românul Badea Cârţan venise pe jos până la Roma, „fiindcă aşa se merge la drăguţul împărat Traian".

Născut la Cârţişoara în ziua de 24 ianuarie 1849 — deci acum 145 de ani —, ciobanul

Gheorghe Cârţan a pornit în lume să-şi găsească rădăcinile de român. Hotărârea a luat-o după ce asistase la procesul memorandiştilor de la Cluj şi îi ascultase pe Vasile Lucaciu, Ion Raţiu şi ceilalţi fruntaşi ai românilor ardeleni dând glas năzuinţelor fraţilor lor asupriţi de autorităţile bicefalei monarhii.

Era un autodidact, învăţând slova românească abia la 16 ani, după o biblie primită de la preotul din sat şi *nu* de la învăţător, cum s-a tot spus în ultimele decenii. Din autodidact a devenit un mare iubitor al cărţii. Descifrând taina cuvântului scris, a devenit un om liber şi doritor să-şi ajute fraţii întru unire şi libertate. Le-a cărat ani de-a rândul în desagii săi cărţi din Ţară şi de peste tot unde izvora lumina adevărului despre neamul său. La Biblioteca Academiei se păstrează un registru cu cărţile ce i-au fost confiscate de autorităţile austro-ungare după ce le trecuse prin „Vama cucului" în anii 1904-1905. Registrul respectiv constituise drept probă într-un proces care îi adusese un an de condamnare, dar care nu l-a determinat să întrerupă această acţiune.

Era un om uimitor, de o mare vitalitate, aşa cum îl descriu cei care l-au cunoscut. Nepoata sa, Elena Cârţan-Albeanu (bunica mea), povestind cât de repede se deplasa, spunea: „Odată-şi lua traista şi băţul şi pleca la Roma!". A călătorit mult, în Ţară şi Italia, dar şi în Franţa, Ungaria, Austria, Germania, ba chiar şi la Ierusalim. În drumurile sale peste munte a fost ajutat de oamenii locului, între care şi vărul său dinspre mamă, haiducul Andrei Budac, şi nu era pedeapsă mai mare pentru el decât să-i fie confiscate cărţile. Căci uneori, vameşii „crăieşti" i-au confiscat şi ars sacii cu cărţile pe care le aducea de la Bucureşti. Doar atunci, spunea bunica, a plâns Badea Cârţan. Câteva din cărţile care i-au aparţinut se mai păstrează şi azi în muzeul de la Cârţişoara, altele vor mai fi prin ţară, pe la urmaşii celor care le-au primit de la el. Căci Badea Cârţan avea mulţi prieteni, de la elevi de şcoală până la mari personalităţi ale vieţii culturale şi politice. Cel care i-a spus prima dată Badea Cârţan a fost V.A. Urechiă, preşedintele de atunci al Ligii Culturale, pe care a avut norocul să-l cunoască încă de la primul său drum la Bucureşti, când venise să vadă statuia lui Mihai Viteazul şi să „se închine la măritul voievod care i-a unit pe români". V.A. Urechiă l-a dus la Academia Română, unde Ion Bianu, pe atunci director al bibliotecii înaltului for de cultură, l-a primit cu multă dragoste, dăruindu-i cărţi. I-a cunoscut îndeaproape pe G. Tocilescu, O. Goga, G. Coşbuc şi N. Iorga, a avut cinstea să fie primit la Castelul Peleş de către regele Carol I şi regina Elisabeta, care i-au dăruit „doi saci cu cărţi". Marele I.L. Caragiale avea o deosebită stimă pentru el, iar în drumurile sale repetate peste Carpaţi a fost ajutat de I. Slavici, Duiliu Zamfirescu, I.I.C. Brătianu, V. Braniște, I. Kalinderu, L. Cazzavillan, I. Lahovary, Smara Gheorghiu şi mulţi, mulţi alţii.

Viaţa lui s-a încheiat la doar 62 ani, la 7 august 1911. Toată agoniseala sa a fost cheltuită pe cărţi pentru luminarea celor mulţi. Aşa cum şi-a dorit, a trecut pentru ultima oară munţii, pentru a muri şi a fi îngropat în pământul ţării. A fost înmormântat la Sinaia, sub o lespede pe care au fost gravate următoarele cuvinte: „Aici doarme Badea Cârţan, visând întregirea neamului".

Locuitorii Cârţişoarei îi cinstesc memoria alături de nepoţi şi strănepoţi la slujbele de pomenire de la cele două biserici ortodoxe de la Oprea-Cârţişoara şi Streza-Cârţişoara, prin vizite la muzeul memorial sau la parastasele de la mormântul lui. Badea Cârţan este ciobanul intrat în legenda vie a neamului său cu putere de simbol.

Maria-Delia DOBROTĂ

TREI NOI PRIETENI

Gânduri de dragoste pentru istorie şi pentru *Magazin istoric* primim din partea unor noi şi devotaţi prieteni ai revistei noastre. Le

mulţumim şi-i aşteptăm cu noi corespondenţe.

Astfel, **OTILIA MOVILĂ** este studentă a Facultăţii de drept din cadrul Universităţii ecologice din Timişoara şi, de la bunicul ei, are o colecţie completă *Magazin istoric*. Îi urăm să continue colecţia, mulţumindu-i totodată pentru aprecierile adresate.

MIHAELA MERCHEA, elevă (absolventă acum) a Liceului „Unirea" din Focşani, ne scrie despre pasiunea ei despre istorie, trimiţându-ne, totodată, câteva pagini traduse dintr-o lucrare tipărită la Roma în 1969, *Roma nel mondo — le grandi strade* (Roma în lume — marile drumuri).

Traducerea — câteva pagini referitoare la drumurile romane din Dacia —, însoţite de o fotografie sunt primite, scrie Mihaela, „de la

un prieten de-al meu din Italia".

Mulțumim și o felicităm pe prietena noastră pentru această colaborare... internațională, reproducând, în imaginea alăturată, fotografia trimisă și care reprezintă o imagine a Altarului Patriei din Roma, în septembrie 1993.

ROMEO DRULĂ, student al Facultății de istorie din București, bursier al Fundației Culturale Magazin Istoric cu bursa „Constantin C. Giurescu" (nr. 12/1993), ne împărtășește câteva gânduri privind preocupările tinerilor istorici legate de adevărata reflectare a istoriei românești peste hotare. „Este o datorie a generației de tineri istorici care, deși în formare, pot prin acumularea calitativă, prin tratare pertinentă să facă perceptibile, la adevărata lor dimensiune, realitățile și valorile românești, din care toleranța face parte integrantă".

DE LA SIBIU

Primim noi vești din partea membrilor cercului de istorie „Astra" din cadrul Colegiului „Georghe Lazăr" din Sibiu, despre care am mai scris în nr. 2/1994. Scrisoarea este semnată de elevii **TITUS POPESCU** și **RALUCA SPIȚĂ.** Iată ce ne scriu prietenii sibieni:

„Vineri 18 martie 1994, membrii cercului nostru s-au deplasat în localitatea Sălișteîntr-o excursie cu caracter istoric. Aici a avut loc, în sala festivă a Liceului teoretic «Ioan Lupaș» din această comună, o discuție a cărei idee principală a fost: *«Personalități ale culturii și științei românești din zona Mărginimii Sibiului – foști elevi ai Liceului «Gheorghe Lazăr»*, discuție realizată pe baza unor documentare prezentate de elevii Titus Popescu, Laura Damian, Vasile Piloiu, Gheorghe Budrală de la Colegiul «Gheorghe Lazăr» și Hudițescu Nadia de la Liceul «Ioan Lupaș» din Sălișteș. S-a subliniat contribuția dascălilor de la Liceul «Gheorghe Lazăr», în formarea conștiințelor numeroșilor tineri, în condițiile când la această instituție începuse predarea în limba română, după Marea Unire de la 1918, eveniment ce va fi prezent în activitatea cercului nostru de istorie.

Au susținut, de asemenea, intervenții profesorii de istorie Iuliu Cosma de la Liceul «Ioan Lupaș» din Sălișteș și Vasile Mihai Câmpeanu de la Colegiul «Gheorghe Lazăr» din Sibiu. S-a vizitat Muzeul personalităților culturale din Sălișteș, muzeu îngrijit de învățătoarea pensionară Ana Petruțiu, instituție ce adăpostește documente de mare valoare, cu referire la o serie de personalități științifice și culturale — Onisifor Ghibu, D.D. Roșca, Ioan Lupaș, Ioan Moga, Andrei Oțetea ș.a. — aceștia făcând cinste ca elevi, la timpul lor, instituției de azi, Colegiul «Gheorghe Lazăr».

Totodată cercul nostru a sărbătorit, în cadrul unui simpozion, 76 de ani de la unirea Basarabiei cu România, unde s-a subliniat contribuția remarcabilă a lui Onisifor Ghibu și Octavian Goga, foști elevi ai Liceului «Gheorghe Lazăr», în actul național de la 27 martie 1918. Această activitate a fost susținută cu contribuția elevilor: Spiță Raluca, Titus Popescu (cl. XI C), Corina Suciu, Ioana Coțofană, Alina Cojocăriței, Cristina Suciu (cl. X F)".

Felicitări „lăzăriștilor" sibieni pentru activitatea din cadrul „Astrei" și urări de noi succese în acțiunile lor viitoare.

NOI APARIȚII LA EDITURA FUNDAȚIEI CULTURALE ROMÂNE

Am primit la redacție câteva dintre ultimele cărți și publicații apărute la Editura Fundației Culturale Române. O trăsătură comună este preocuparea pentru românii ce trăiesc dincolo de granițele statului român. Dar iată-le:

● **Victor Bârsan — THE ILAȘCU TRIAL. WHITE PAPER OF THE ROMANIAN HELSINKI COMMITTEE** (Procesul Ilașcu. Cartea Albă a Comitetului român Helsinki).

București, 1994, 134 pp., 4 082 lei: versiunea în limba engleză, ce își propune să contribuie la o mai bună înțelegere de către cititorul străin a tragediei românilor din Transnistria și la cunoașterea adevărului despre „grupul Ilașcu".

● **Ion Alexandrescu — A SHORT HISTORY OF BASSARABIA AND NORTHERN BUCOVINA** (Scurtă istorie a Basarabiei și Bucovinei de Nord; cu o introducere de **Kurt W. Treptow).**

Iași, 1994, 90 pp. + hărți: al doilea volum apărut în seria **Romanian Civilization Studies** (Studii privind civilizația românească), ce schițează trecutul teritoriilor românești anexate prima oară în 1775 (Bucovina de Nord de către Imperiul habsburgic) și 1812 (Basarabia, de către Imperiul țarist).

● **Anton Rațiu — ROMÂNII DE LA EST DE BUG** (cu o prefață de acad. **Vladimir Trebici).**

București, 1994, 175 pp., 2900 lei: rezultatele cercetărilor etno-sociologice efectuate între 1942-1944 în comunitățile românești de la est de Bug, până în Caucaz și bazinul carbonifer al Donbasului.

● **Neagu Udroiu — ROMÂNI LA NORD ȘI LA SUD DE ECUATOR.**

București, 1994, 334 pp., 4 900 lei: dialoguri cu personalități ale diasporei românești, cât și cu nume ale culturii universale legate de spațiu românesc, reunite sub ideea de românitate și românism.

● **ROMANIAN CIVILIZATION.** Vol. II, nr. 2, toamnă-iarnă 1993, 125 pp.: o revistă de istorie, literatură și cultură românească, ce a împlinit doi ani de apariție și care propune și în acest număr interesante subiecte.

● **LETTRE INTERNATIONALE. EDIȚIA ROMÂNĂ — VARA 1994.** Nr. 10, 123 pp., 700 lei: și acest număr grupează, sub titluri incitante, contribuții semnate de Andrei Pippidi, Edgar Morin, Eric Hobsbawn, Max Frisch, Eugen Ionescu, Umberto Eco, Irving Stone, Ivo Andrić, Ismail Kadare, Jorge Luis Borges, Petru Dumitriu, Adam Michnik.

ULTIMA DRAGOSTE A LUI TROŢKI

În ianuarie 1937, când Leon Troţki a descins pe pământul Mexicului, în portul Tampico, după exilul său în Franţa (din 1933) şi Norvegia (din 1936), prima care l-a zărit a fost Frida Kahlo. Împreună cu soţul ei, pictorul Diego Rivera, ea l-a aşteptat la ţărm pe celebrul „disident", pentru a-l însoţi cu ospitalitate la casa lor, ce-i va servi ca adăpost lui Troţki şi soţiei sale, Natalia Sedova, în timpul exilului lor mexican.

Frida Kahlo a fost ultima iubire a lui Leon Troţki. Agenţii GPU nu-l scăpau o clipă din ochi, iar el, bărbat de 58 de ani, care trăia într-o permanentă ameninţare a vieţii sale, era îndrăgostit până peste urechi de soţia prietenului său, Rivera. Frida era o talentată pictoriţă (ale cărei tablouri sunt estimate astăzi la 1,5 milioane de dolari fiecare), avea pe atunci 29 de ani - exact jumătatea vârstei lui - şi un temperament fierbinte.

Absolut totul era împotriva acestui târziu roman de dragoste. Frida era soţia unui prieten, Troţki era căsătorit de 35 de ani cu o femeie credincioasă, ce-i rămăsese alături în toţi anii grei ai exilului[1], iar această legătură extraconjugală îl putea compromite în ochii întregii lumi pe celebrul propovăduitor al revoluţiei mondiale. Şi totuşi, Troţki a fost gata să jertfească totul. „Mi-ai adus înapoi tinereţea şi mi-ai răpit raţiunea, îi scria el Fridei. Cu tine mă simt un băieţandru de 17 ani".

Scriitorul rus Iuri Paporov, care studiază de câţiva ani în arhivele lui Troţki, a descoperit recent scrisorile intime trimise de Troţki Fridei, scrisori care ne revelează un om total necunoscut: un bărbat îndrăgostit nebuneşte. Paporov a lucrat în Mexic în anii '50 ca ataşat cultural al U.R.S.S., a legat prietenii cu multe cunoştinţe ale lui Troţki dinaintea asasinării sale şi pregăteşte o amplă lucrare despre aceste evenimente. În avanpremieră, el a publicat în patru numere din revista *Ogoniok* pe 1990 o povestire documentară despre asasinarea lui Troţki, iar mai recent, în luna iunie 1994, în revista mexicană *Cómo*, a dezvăluit această ultimă iubire a lui Troţki.

Frida a început prin a-l idolatriza pentru aureola lui romantică, de exilat şi martir revoluţionar şi a sfârşit prin a-l iubi cu pasiune. „Dragostea mea", sau „Bărbuţă de ţap" erau apelativele cu care îl răsfăţa ea în epistole. Cei doi îndrăgostiţi se întâlneau în casa Cristinei, sora cea mică a Fridei, ce locuia peste drum de pictorul Rivera (cu 7 ani mai tânăr decât Troţki), care nu bănuia însă nimic de legătura lor. În schimb, Natalia Sedova a înţeles totul şi, într-o zi, a provocat un scandal cumplit.

Troţki a părăsit casa Rivera, mutându-se la moşia unui prieten, aflată la 130 km distanţă, pentru ca în singurătate să poată medita. Acolo a hotărât să se întoarcă la Natalia. Disperată Frida a plecat la Veracruz, începând să bea în fiecare zi până îşi pierdea cunoştinţa. „Sunt convins că vei găsi în tine forţa să te autodepăşeşti, a consolat-o Troţki. Trebuie să pictezi. Este singura ta salvare". Şi Frida a pictat. Ca tratament contra suferinţei. Dacă în anii dinainte pictase 1-2 tablouri pe an, numai în 1937 ea a semnat 12 pânze. Toate disputate astăzi de marile muzee ale lumii. La 7 noiembrie 1937, Troţki primea cadou ultima ei pânză: cel mai bun autoportret al ei.

Florentina DOLGHIN

---

[1] *Natalia Sedova*, fiica unui negustor rus, studiase ştiinţele naturii la Geneva, unde îl şi cunoscuse pe Troţki. Ea i-a supravieţuit, murind în 1962, în Franţa, fiind apoi înmormântată lângă soţul ei, în Mexic. Fiul lor cel mare, *Serghei Sedov*, a murit în U.R.S.S., fiind internat într-un lagăr ca deţinut politic; cel mic, *Lev*, fiind obligat să se opereze de apendicită, a ales în chip necugetat sau la sugestia unui agent GPU — cum susţine presa rusă de azi — o clinică de pe strada Mirabeau din Paris, ţinută de emigranţi albi, cumpăraţi de serviciile secrete ale lui Stalin. El a murit aici la 16 februarie 1938, după ce intervenţia chirurgicală reuşise perfect, cu o zi în urmă.

Natalia Sedova era a doua soţie a lui Troţki. Prima *Alexandra Sokolovskaia*, împărtăşind aceleaşi idealuri cu Troţki, se căsătorise cu el înainte de revoluţia din octombrie 1917, iar după deportarea lui Troţki la Alma-Ata a fost internată într-un lagăr de deţinuţi politici, unde a şi murit. Alexandra şi Lev au avut două fiice: *Zinaida*, care, expulzată din U.R.S.S., s-a sinucis la Berlin, în ianuarie 1933, şi *Nina*, decedată de tuberculoză, în timpul exilului tatălui ei la Alma-Ata, în 1928. Cei doi gineri ai lui Troţki, profesorul *Platon Volkov*, participant la războiul civil, şi inginerul *Nevelson*, comisar în armata roşie, au murit în lagăr, din ordinul lui Stalin.

Aceeaşi soartă au mai avut *Olga*, sora lui Troţki şi fostă soţie a lui L.B. Kamenev (unul dintre fruntaşii partidului comunist intrat în divergenţă cu Stalin) şi chiar sora primei lui soţii, *Maria Sokolovskaia*. Singurul care s-a salvat de mânia lui Stalin a fost nepoţelul lui Troţki, *Seva Volkov*, fiul Zinaidei.

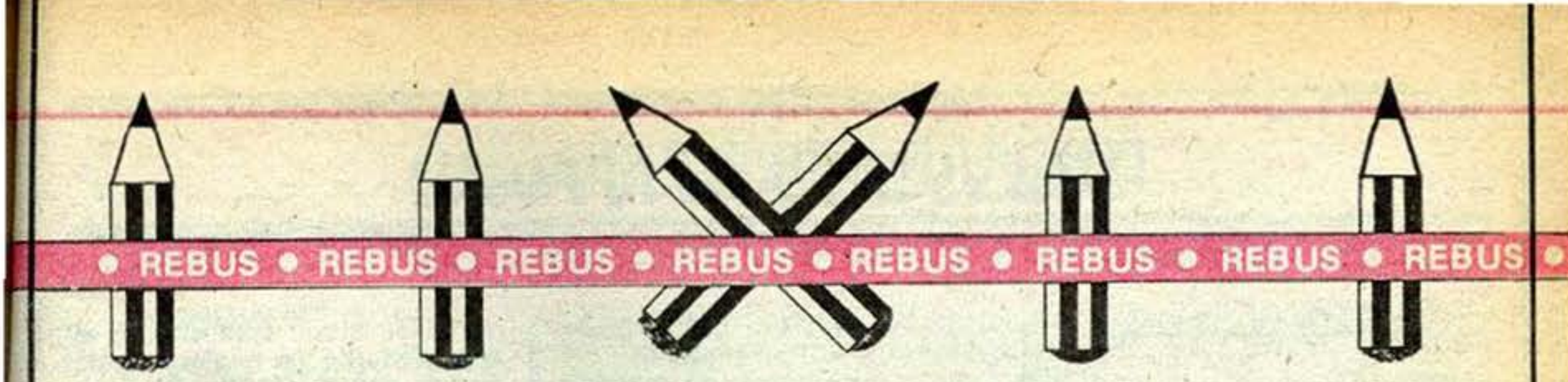

MITURI
ŞI TRADIŢII ROMÂNEŞTI

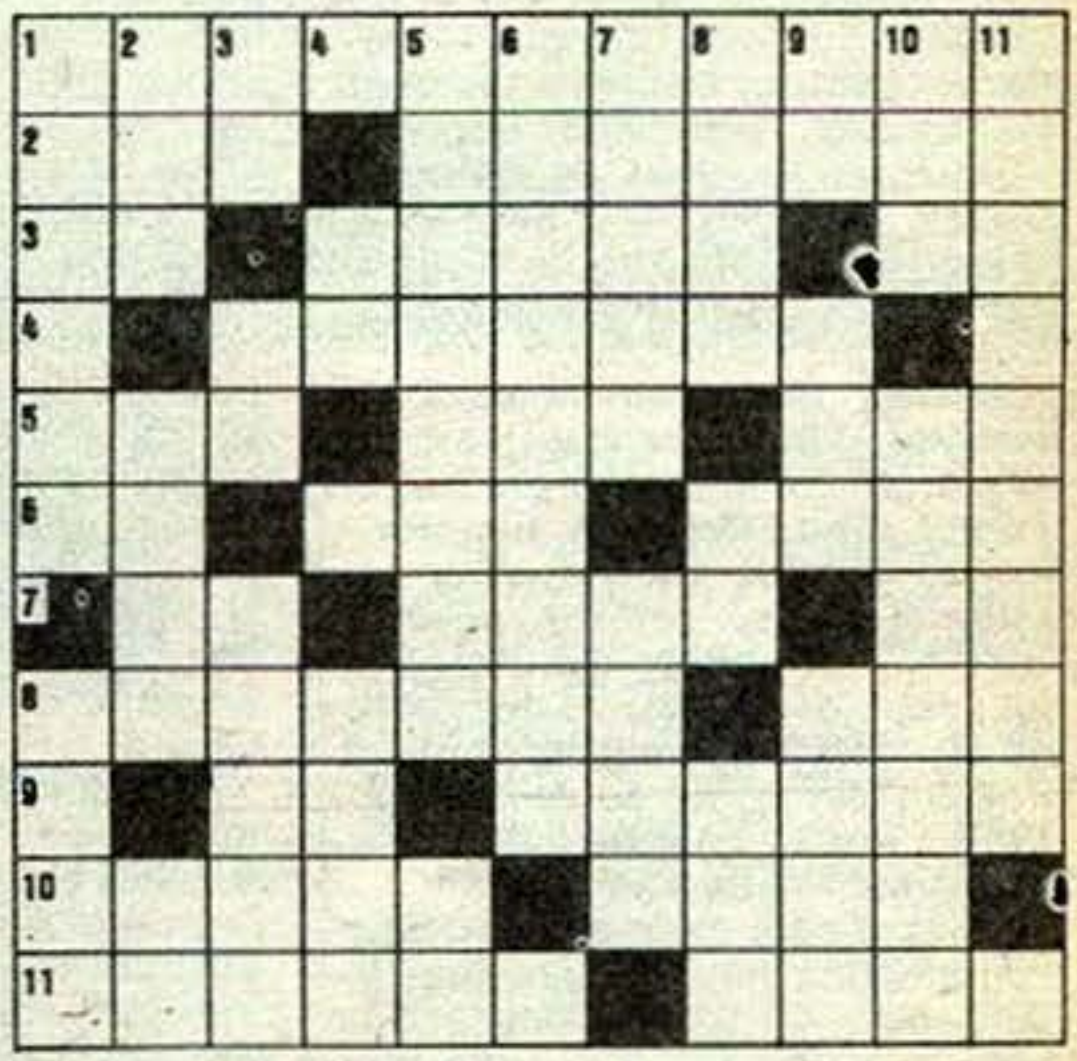

ORIZONTAL: 1) Semidivinitate supremă, crăiasa supuselor sale (bune sau rele), prezente în viaţa muritorilor prin acţiunile lor benefice sau malefice asupra destinelor omeneşti (2 cuv.). 2) Mit primordial aflat şi în mitologia românească, potrivit căruia acest nucleu de viaţă a fost spart de cleştarul cerului, iar din gălbenuşul său s-a creat Soarele şi din albuş norii lunecători (pl.) - Ritual popular îndeplinit în zilele premergătoare Crăciunului şi identificat în unele locuri cu capra. 3) Radu Rosetti - Accesorii strălucitoare ale îmbrăcăminţii, spre care privesc insistent unele medii pentru a cădea în transă şi a vorbi astfel cu spiritele morţilor (reg.) - Introducere la Eneida! 4) Obiecte de toaletă înzestrate cu puterea supranaturală de-a se preface în păduri dese, interpuse între Făt Frumos şi zmeul urmăritor (dim.). 5) Formulă incantatorie din colindele româneşti, a cărei origine controversată îi adânceşte misterul - Lac în Suedia - Atribut acordat focului considerat ca fiinţă nemuritoare. 6) Perioadă de timp reprezentată mitic printr-un moşneag cu via pe rod şi cu 12 feciori simbolizând lunile calendarului - „Skin test dosis" (abr.) - Scriitor şi muzicolog (1796-1854) a cărui operă *O şezătoare la ţară* cuprinde zicale şi istorioare cu numeroase elemente mitice româneşti. 7) Element al scheletului, ţinut la mare cinste în practicile vrăjitoreşti - Mici piese de conecţiune în electrotehnică - A exista. 8) Încălţămintea cu talpă groasă a actorilor din antichitate, purtată în prezent de interpreţii Irozilor - De dimensiunile lui Barbăcot. 9) Pomadă - Frumoasa Cosânzeana, salvată de Făt Frumos din ghearele Zmeului. 10) Izvoare de informaţie - Localitate în Rusia. 11) Mica zburătoare căreia i se atribuie un rol sapienţial în cosmogonia operată de Dumnezeu - Participantă la datina Drăgaicei, îmbrăcată sărbătoreşte, încinsă cu flori de sânziene şi cu seceri şi spice de grâu în ambele mâini.

VERTICAL: 1) Personificarea masculină a naşterii zilei în mitologia autohtonă, identificată cu Aurora la greci - Locuinţă ocrotită de un şarpe neveninos care dacă o părăseşte, aduce semn de pustietate şi nenorociri peste vatra de unde pleacă. 2) Metal preţios din care sunt alcătuite diferite simboluri mitice, ca pasărea, mărul sau părul zânelor din legende - Dialect vorbit în Chile - Udrea Leonard. 3) Poftim - Cap de priculici! - Unul din atributele cu care l-a înzestrat mitologia pe bătrânul pitic Statu-Palmă. 4) Intrarea în Betleem! - Strămoşi totemici în religiile animiste, cărora mitologia românească le consacră o sărbătoare în a treia sâmbătă după postul cel mare. 5) Figură erotică, evocată de Eminescu în poemul Călin şi prezentă în alte numeroase legende - Elena Negri. 6) Pomi sau crengi verzi, cu care se împodobesc porţile, uşile şi ferestrele caselor, ca semn

că a venit primăvara. 7) Trif..., divinitatea autohtonă, apărătoare a semănăturilor şi livezilor de omizi sau lăcuste (neart.) - Sfânta Miercuri, Sfânta Vineri şi Sfânta Duminică (pl.). 8) Iezit, revărsat (arh.) - Începutul peţitului! - Spiriduş în mitologia scandinavă. 9) Nota diapazonului - Femeie primordială în mitologia biblică, identificată la noi cu Moaşa Iova, născătoare a speciei umane - Mamifer domestic, pe care mitologia românească îl acuză de demonism şi de calitatea sa de unealtă a diavolului (pop.). 10) Localitate în Franţa - Fără început şi sfârşit, ca Dumnezeu sau ca zeii. 11) Pasăre migratoare de bun augur, care conform tradiţiei oraţe a fost binecuvântată de Maica Domnului pentru faptul de a fi vestit că Fiul Său va învia a treia zi după moarte.

Dicţionar: ANN, OEZE, ELTI, ENOO, OIE

Andrei CIURUNGA

Soluţia careului *Take Ionescu: IONESCU - MM - OAC - ARAMIE - AM - EVA - INS - NESTAPINIT - NAA - ALESE - PICTATI - TR - A - RELICVE - REA - T - IERI - IR - POSTA - T - SENTIMENTE*

Soluţia jocurilor din numărul trecut:
p. 31: NUMIDIA (NU/MIDIA)
p. 58: ELAGABAL (E-LA-G-A/BA-L)
p. 91: ÎNNOBILARE (ÎN-N-O-BI-L-ARE)

DIALOG CU CITITORII

CRINUL SATELOR

Din Târgu Jiu ne vine nr. 3-4/1993 al noii serii a revistei societăților cultural-științifice din județul Gorj, Crinul satelor, **editată de Inspectoratul județean pentru cultură, Centrul județean al creației și Societatea culturală științifică „Jaleșul" - Stolojani.**

Colegiul de redacție al revistei este format din: Ion Sanda — **director,** Gheorghe Gârdu — **redactor șef,** Ion Cepoi — **redactor șef adjunct,** Constantin Popescu — **secretar general de redacție,** Teodor Dădălău — **tehnoredactare,** Petre Popescu-Gogan, Constantin Cojocaru, Alexandru Olaru, Ion Tarbac.

Revista, după cum notează directorul ei în editorialul În loc de alte argumente, **„se adresează, în primul rând, țărănimii, lucrătorilor pământului, intelectualilor satelor noastre, tuturor acelora care au constituit dintotdeauna un scut împotriva celor care ne-au atacat conștiința unității noastre din punct de vedere spiritual, etnic, cultural, lingvistic, economic, geografic etc".**

În cuprinsul revistei și articole cu tematică istorică, precum: V. Marinoiu — Pandurii, **Maria Dobre** — Nume de vechi ocupații din Oltenia, **V. Cărăbiș** — Vasile Cernăianu, **Iancu-Stan Toma** — Începuturile sigiliilor sătești, **Petre Simionescu** — Clericii hirotonisiți în sec. XVIII pentru județul Gorj.

Remarcabile sunt eforturile editorilor de a tipări revista chiar dacă într-un tiraj de numai 500 exemplare, „datorită lipsei nu de cititori și nici de colaboratori, ci datorită lipsei de posibilități financiare".

MORMINTE ROMÂNEȘTI

Din Oradea, **vechiul și statornicul nostru cititor și colaborator, dl. VALERIU CHIȘIU, ne relatează:**

La data de 15 ianuarie 1994 am făcut parte din delegația din Oradea și Bihor care a depus coroane de flori la bustul poetului național Mihai Eminescu de la „Centrul Cultural al României" din Budapesta. Se știe că, în anul 1866, Eminescu a debutat în revista **Familia** a lui Iosif Vulcan cu sediul în Budapesta. Am avut marea cinste să depun o coroană de flori, din partea filialei Bihor „Vatra Românească".

Cu această ocazie, delegația din Oradea și Bihor a făcut un popas în cimitirul Kerepes din Budapesta, la mormântul marelui patriot român Emanuil Gojdu (1802-1870, născut la Oradea.). E. Gojdu a luptat pentru emanciparea ortodoxiei românești din Transilvania și introducerea limbei române în școli. Gojdu a protestat, în senatul din Budapesta, împotriva unirii forțate a Transilvaniei cu Ungaria. Tot el a înființat o „Fundație" pentru ajutorarea românilor ortodocși, a fiilor de țărani români săraci, să urmeze studii superioare.

Spre regretul nostru, mormântul lui Gojdu este părăsit, în sensul că cripta necesită urgent reparații pentru menținerea ei. Este nevoie urgent ca M.A.E. și Ambasada Română din Ungaria să ia măsurile necesare. În caz contrar, osemintele lui Gojdu, să fie aduse la Oradea, orașul unde s-a născut.

Mă gândesc oare unde sunt mormântul mamei lui Șaguna, Anastasia (1785-1836) și al mult „discutatului" mitropolit Vasile Mangra, ambele morminte din cimitirul Kerepes?!

Am transmis cele semnalate de cititorul nostru forurilor competente, respectiv Ministerului Afacerilor Externe.

NEPLĂCERI REZOLVATE

După cum am mai consemnat și în alte numere, pe drumul Magazinului istoric spre cititorii săi apar nedorite (și neplăcute, atât pentru cititori cât și pentru redacție) poticneli, unii abonați neprimindu-și numerele cuvenite de revistă.

Cu sprijinul colegilor din cadrul regiei Autonome Poșta Română și ai Direcțiilor județene de poștă aceste neplăceri sunt, în marea lor majoritate, rezolvate, abonații noștri intrând în posesia numerelor de revistă lipsă.

Iată că recent am primit din partea Direcției de poștă Timiș (director — Corneliu Popescu, **șef serviciu exploatare** — Ion Marinescu) **și Direcției de poștă Constanța (director** — Gheorghe Spălățelu, **și șef serviciu exploatare** — Georgeta Stoica) **scrisori prin care ni se comunică rezolvarea sesizărilor unor cititori care nu-și primiseră revistele la abonament.**

Mulțumirilor cititorilor noștri le adăugăm și pe ale noastre.

DIN 1934

Prof. ION DEBOVEANU, din București, **ne pune la dispoziție o fotografie inedită (în completarea celor publicate de noi în cadrul** Albumului istoric **din nr. 5, 9, 10/1993).**

Ea a fost făcută la 26 iulie 1934, cu prilejul vizitei lui Alex. Vaida Voevod (x) la Eforie.

DIALOG CU CITITORII

MONUMENT TOPIT

Dl. inginer ADRIAN MATACHE, din Craiova, **pasionat colecţionar de documente fotografice şi filatelice privind, indeosebi, istoria veacului nostru, ne trimite copia unei fotografii rare: Monumentul Independenţei din Craiova, ridicat în faţa parcului Bibescu din acest oraş şi care a fost topit în 1949.**

Monumentul reprezenta o baterie de artilerie şi pe regele Carol I, ridicat pe un bloc de piatră pe care se afla inscripţia „Asta-i muzica ce-mi place!"

După cum consemnează corespondentul nostru, fotografia a fost executată prin 1930-1932.

DE LA CHIŞINĂU

Am prezentat, şi cu alte prilejuri, mărturii ale interesului cu care revista noastră este răspândită şi citită şi în Republica Moldova. Iată acum alte calde rânduri venite de la Chişinău.

Mă numesc **GABRIELA BURUIANĂ,** locuiesc la Chişinău şi sunt funcţionară.

Am aflat de existenţa revistei dumneavoastră acum câţiva ani, de când publicaţiile româneşti au început să pătrundă în Basarabia. Acum avem posibilitatea să ne abonăm la orice ziar sau revistă.

Doresc să-mi exprim recunoştinţa faţă de redactorii şi colaboratorii revistei pentru activitatea ce o desfăşoară. Materialele publicate în paginile revistei dvs. ne oferă posibilitatea de a cunoaşte istoria adevărată a românilor, deoarece ceea ce am învăţat noi în şcoli şi facultăţi a fost o falsă istorie.

Magazin istoric este un bun sprijin pentru profesori, elevi, studenţi, dar şi pentru acei ce se interesează de acest domeniu.

În continuare, doamna Buruiană îşi exprimă dorinţa de a intra în posesia Caietului Magazin istoric nr. 1 — Ultimele zile ale mareşalului Ion Antonescu.

I-am îndeplinit solicitarea, cu mulţumirile noastre pentru frumoasele gânduri transmise.

MĂRTURIE ORTODOXĂ

Primim, din Haga, volumul pe anul 1993 al revistei Mărturie ortodoxă, **publicaţia Comunităţii Ortodoxe Române din Olanda. În cele 65 pagini ale revistei sunt publicate articole, documente, informaţii privind imnografia şi gândirea patristică, învăţătura şi învăţământul teologic, viaţa Bisericii Ortodoxe Române în deceniile dictaturii comuniste, românii ortodocşi de dincolo de frontierele României, semnate de preot prof.** Nicolae Petrescu, **preot prof. dr.** Nicolae Dură, **prof. dr.** Vladimir Trebici, Vasile Barbu **şi de redactorul-editor al publicaţiei, preot. dr.** Ioan Dură.

O rubrică de ecouri privind Mărturia ortodoxă **consemnează şi prezentarea pe care** Magazin istoric **a făcut-o, în ianuarie 1993, numărului 16/1992 al acestei reviste româneşti de la Haga.**

CERERI ŞI OFERTE

DAN EUGEN DUMITRESCU, Aleea Înfrăţirii, nr. 5, sc. A, et. 1, ap. 4, Slatina, jud. Olt, **oferă colecţia completă.**

VERNEL RĂDULESCU, Calea Floreasca, nr. 148, sc. A, ap. 18, Bucureşti, **solicită: nr. 8/1993.**

GHEORGHE OPRIŞESCU, Calea Dorobanţilor, nr. 9, bloc 12 B, sc. 3, ap. 86, Bucureşti, **solicită: nr. 5/1987; oferă: nr. 3/1967; 9/1968; 5/1970; 7,9,11/1972; 10/1973; 2/1977, 6,9/1983; 3/1988.**

ION LAŢEA, str. Horea, Cloşca şi Crişan, nr. 94, Moreni, jud. Dâmboviţa, **oferă colecţia completă.**

ENACHE PRODEA, Şoseaua Pantelimon, nr. 225, bl. 66, sc. 3, ap. 110, Bucureşti, **solicită: nr. 5/1967; 9/1973; 4/1974; 2/1979; oferă: nr. 6-9/1967; 6,8/1974; 1/1977; 4/1983; 11/1989.**

VICTORIA ANTOCHI, str. B.P. Hasdeu, nr. 118, bl. H-8, sc. C, ap. 33, Constanţa, **solicită: nr. 2,8/1990; 1/1994.**

VALERIU PETRESCU, str. Plantelor, nr. 58, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

Hârtia şi cartonul pentru tipărirea acestui număr, precum şi diferenţa de costuri pentru menţinerea preţului abonamentelor la nivelul anterior, se datorează donaţiei primite de la Fundaţia Soros pentru o Societate Deschisă.

CONTENTS (Romanian History) **Al. Paplu-Ilarian** The Truth — the Sole Weapon of the Historian • **I. Conea** The God-Mountains of Dacia and Gallia • **I. Hudiţă** 1944. Recollections (XII) • In Bucharest, 50 Years Ago • **Gh. Iavorschi** Unknown Data about the Communist Leader Emil Bodnăraş • Unpublished Correspondence between Nae Ionescu and A. Călinescu • **C. Troncotă** 1937-1940. Abwehr and the Secret Intelligence Service (III) • **S. Rădulescu** 1937. Titulescu — Recollections (III) • **I. Ursu** Stephen Fisher-Galaţi, Doctor Honoris Causa of the Craiova University • **Dinu C. Giurescu Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government** A Polish Document: Soviet Authorities deport Germans, Bessarabians and Inhabitants of Bukovina • **Şt. S. Gorovei** The Enigmas of Cetatea Albă (II) • **P. Păltănea** The Conachi Family • **C. Prangati, D.T. Kirileanu** 1946. Princess Ileana — G.T. Kirileanu (Epistolary Dialogue) • **D. Hincu** The Romanians in Unpublished Documents from Wien

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **Al. Paplu-Ilarian** La vérité — la seule arme de l'historien • **I. Conea** Les montagnes-dieux de Dacie et de la Gaule • **I. Hudiţă** 1944. Journal (XII) • A Bucarest, il y a 50 ans • **Gh. Iavorschi** Des informations inconnues sur le leader communiste Emil Bodnăraş • Correspondance inédite Nae Ionescu—A. Călinesçu • **C. Troncotă** 1937-1940. Abwehr et les services de renseignements roumains (III) • **S. Rădulescu** 1937. Souvenirs sur Titulescu (III) • **I. Ursu** Stephen Fisher-Galaţi, Doctor Honoris Causa de l'Université de Craiova • **Dinu C. Giurescu Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government** Un document polonais: les autorités soviétiques déportent les Allemands, les Bessarabiens et les Bucoviens • **Şt. S. Gorovei** Les mystères de Cetatea Albă (II) • **P. Păltănea** La lignée Conachi • **C. Prangati, D.T. Kirileanu** 1946. La princesse Ileana — G.T. Kirileanu (dialogue en lettres) • **D. Hincu** Les Roumains dans des documents viennois inconnus

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Ал. Папиу-Илариан** Истина — единственное оружие историка • **И. Кония** Горы-боги Дакии и Галлии • **И. Худицэ** 1944. Дневниквые записи (XII) • В Бухаресте, 50 лет назад • **Г. Яворски** Неизвестные данные о коммунистическом лидере Эмиль Боднэраше • Неопубликованная переписка Нае Ионеску — А. Кэлинеску • **К. Тронкотэ** 1937-1940. Абвер и румынские разведывательские службы (III) • **С. Рэдулеску** 1937. Титулеску — Воспоминания (III) • **И. Урсу** Штефэн Фишер-Галац, Doctor Honoris causa Университета из Крайовы • **Дину К. Джуреску Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government** Польский документ: немцы, бессарабцы и буковинцы, депортированные советскими властями • **Шт. С. Горовей** Загадки Четатя Албэ (II) • **П. Пэлтэня** Род Конаки • **К. Прангати, Д. Т. Кириляну** 1946. Принцесса Иляна — Г. Т. Кириляну (диалог через переписку) • **Д. Хынку** Румыны в неопубликованных венских документах

INHALT (Rumänische Geschichte) **Al. Paplu-Ilarian** Die Wahrheit — als einzige Waffe des Geschichtswissenschaftlen • **I. Conea** Die Gebirgs-Gotter Daciens und Galliens • **I. Hudiţă** 1944. Tagebuch (XII) • In Bukarest, vor 50 Jahre • **Gh. Iavorschi** Neue Auskünfte über den kommunisten Führer Emil Bodnăraş • Unbekannter Briefwechsel zwischen Nae Ionescu und A. Călinescu • **C. Troncotă** 1937-1940. Die Abwehr und die rumänischen Nachrichtendienste (III) • **S. Rădulescu** 1937. Erinnerungen über Titulescu (III) • **I. Ursu** Stephen Fisher-Galaţi, Doctor Honoris Causa der Craiova — Universitat • **Dinu C. Giurescu Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government** Ein polnischer Beleg: Sowjetische Behorden deportieren Deutsche, Bessarabien und Bukoviner • **Şt. S. Gorovei** Die Ratsel der Cetatea Albă (II) • **P. Păltănea** Die Familienchronik: Conachi • **C. Prangati, D.T. Kirileanu** 1946. Prinzessin Ileana — G.T. Kirileanu (Briefwechsel) • **D. Hincu** Rumanen in unveroffentliche Wiener — Quellen

SUMARIO (Historia rumana) **Al. Papiu-Ilarian** La verdad — el unico arma dell historiador • **I. Conea** Los montes-dioses de Dacia y Galia • **I. Hudiţă** 1944. Diario (XII) • En Bucarest, hace 50 años • **Gh. Iavorschi** Informaciones desconocidas sobre el líder comunista Emil Bodnaraş • Intercambio de cartas inédito Nae Ionescu — A. Călinescu • **C. Troncotă** 1937-1940. Abwehr y los servicios de informacion rumanos (III) • **S. Rădulescu** 1937. Recuerdos sobre Titulescu (III) • **I. Ursu** Stephen Fisher-Galaţi, Doctor Honoris Causa de la Universidad Craiova • **Dinu C. Giurescu Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government** Un documento polaco: las autoridades soviéticas destierran alemanes besarabios y bucovinos • **Şt.S. Gorovei** Los enigmas de la Cetatea Albă (II) • **P. Păltănea** Los Conachi • **C. Prangati, D.T. Kirileanu** 1946. La princesa Ileana — G.T. Kirileanu (dialogo epistolar) • **D. Hincu** Rumanos en documentos inéditos vieneses

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti
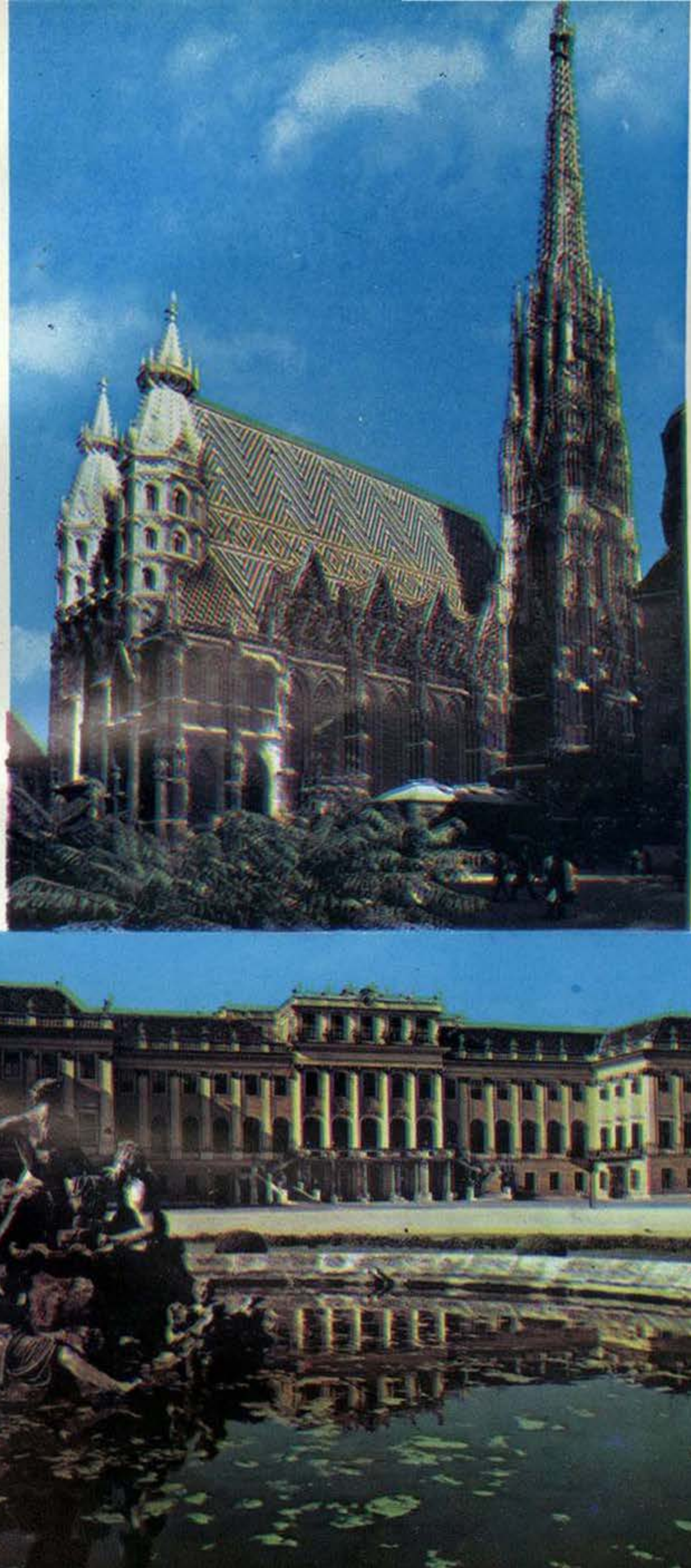
ISSN 0541-88IX **Lei 650**